

ŞEREF HAN

ŞEREFNAME

osmanlı-iran tarihi

Şeref Han

ŞEREFNAME II

ANT ●

ANT YAYINLARI: 50

Farsça Yazılışı:
BITLİS, 1597

Arapça Yayını:
KAHİRE, 1962

Türkçe İlk Yayını:
ANT YAYINLARI
Mart 1971, İstanbul

Kapak:
İNÇİ ÖZGÜDEN

Kapak Minyatürü:
Serdar Sinan Paşa'nın vezirlik mührü ile İran sınırına
Sultan Murat III tarafından gönderilmesi törenini gösteren
minyatür (Şehinşname'den)

Dizgi:
OSMANBEY MATBAASI

Baskı:
EROĞLU KARDEŞLER

Şeref Han

Şerefname

**Osmanlı - İran
Tarihi**

**Arapça'dan Çeviren :
MEHMET EMİN BOZARSLAN**

ANT YAYINLARI

Cağaloğlu, Başmusahip Sok. 10/2 - İst.

XVI. yüzyılda Bitlis'te hüküm sürmüş olan Şeref Han, **ŞEREFNAME** adlı eserinin ikinci cildini, birinci cilde ek olarak yazmıştır. Biz bu cildi de, birinci cildin önsözünde belirttiğimiz gibi, merhum Muhammed Ali Avni tarafından Farsça aslından Arapçaya çevrilmiş ve 1962 yılında Kahire'de basılmış olan Arapça nüshasından Türkçeye çevirdik.

Yazar, **ŞEREFNAME**'nin Kürt tarihi ile ilgili olan birinci cildinde, Kürtlerin aslı, çeşitli çağlardaki durumları, sosyal yapıları ve Eyyubî, Mervanî, Loristan, Erdelan, Sohran, Baban, Cezire, Hakkari, İmadiye, Bedlis, Zırkan, Bıradost gibi Kürt devletleri, beylikleri ve aşiretleri konusunda, Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu ve İranla; ayrıca çeşitli Kürt beyliklerinin kendi aralarında birbirleriyle olan ilişkileri konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir.

İkinci ciltte ise, Osmanlıların Anadolu'ya gelmelerinden başlayarak 1597 yılına kadar geçen süre içinde gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda ve gerekse İran'da cereyan eden en önemli olaylar yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan eden ve Mehmed III.'ün Haçova Meydan Savaşı'nı kazanmasına kadar sıralanan olaylar, aynı devletle ilgili olaylar olarak ele alınırken; İran'da cereyan eden olaylar, bu süre içinde o ülkede peşpeşe

kurulup yıkılmış olan birkaç imparatorlukla ilgili olaylar olarak zikredilmektedir. Çünkü bu süre içinde İran'da Timuroğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler gibi çeşitli hanedanlar tarafından çeşitli imparatorluklar birbirlerini izleyerek kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu konusunda en çok Kanunî Sultan Süleyman'a yer veren eser, İran konusunda ise daha çok Safevilere ve özellikle Şah İsmail ile oğlu Şah Tahmasp'a geniş yer vermektedir. Osmanlı ve İran olaylarının yanı sıra, «Turan Sultanları» diye adlandırdığı Özbek hükümdarlarını da bazı bölümlerde kısaca sözkonusu etmekte ve bunların özellikle İran'la olan ilişkilerini ve savaşlarını anlatmaktadır.

ŞEREFNAME'nin ikinci cildinin bir özelliği, olayları kronolojik sıraya göre ele almasıdır. Yazar bu cildin başında Osmanlıların Anadolu'ya gelişini kısaca anlattıktan sonra, 1288 yılından başlayarak 1597 yılına kadar geçen süreyi düzenli olarak ve yıl yıl almakta; her yıl Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan eden olaylarla, İran'da cereyan eden olayları ayrı ayrı ve özet olarak anlatmaktadır. Böylece **ŞEREFNAME**'nin ikinci cildi bir çeşit «yıllık» niteliği kazanmaktadır.

Gerek yazarın kendi çağında ve gerekse kendisinden önceki yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile İran'da meydana gelen olayları tarafsız bir açıdan yansıtması bakımından önemli bir belge ve özellikle bu konularda araştırma yapanlar için yararlanılacak bir kaynak niteliğine sahip olan bu eseri ülkemiz okuyucularına kazandırmakla bir hizmet yapmış olacağımıza inanıyoruz.

MEHMET EMİN BOZARSLAN

Al-ı Osman Sultanlarıyla Onlara Çağdaş Olan İran ve Turan Kırallarının Durumları Hakkındadır

Faziletli ve akıllı kimselerce, düşünce ve kavrayış sahiplerince de açıkça bilindiği gibi, yazarların ve çoğu tarihçilerin, eserlerinde sultanların bir kısmını öne almak, bir kısmını da onlardan sonra zikretmek konusundaki adetleri ve uyguladıkları kural, sadece zaman ve yer sırasına göredir. Bunun kesin delili ve parlak kanıtı, bütün varlıkların efendisi olan Muhammed Mustafa'nın -Allah, üzerine salat ve selam getirsin-, feyizli varlığı evrenin yaratılışının amacı olduğu halde, gönderilmiş peygamberlerin sonuncusu olmasıdır. Bu sorunun doğruluğu konusunda başka bir delil daha vardır; o da, bütün ümmetin ittifakıyla aziz ve ulu Allah'ın birliğini niteleyen «Kul huve'llahu ehad»⁽¹⁾ suresinin, ulu Kur'an'ın ve yüce Tanrı Furkan'ının⁽²⁾ sonunda oluşudur.

O halde bizim de bu mütevazi eseri, Al-ı Osman

(1) De ki: O, bir olan Allah'tır. (M.E.B.)

(2) «Furkan» Kur'anın bir başka adıdır; doğru olanı ve olmayanı birbirinden ayırdedici anlamına gelir. (M.E.B.)

sultanlarının zikriyle sona erdirmemiz garipsenecek bir davranış değildir. O Al-ı Osman sultanları ki, her zaman ve her yerde, uzun ve kısa kitaplar, dillerin çoğunluğuyla, onların haberlerini gözler önüne sermişler; büyük tarih bilginleri, belagat meydanının atlıları, güzel konuşma ve yazmanın kahramanları -Allah, tarih için onlara en iyi mükafatı versin- bu işi yapmışlardır.

Kulların en güçsüzü ve adamların en önemsizi olan bu satırların yazarı, uzun bir süre ve uzunca bir dönemden beri bu yüce hükümdar ailesinin yanında bulunanların safında yer aldığı için; ve özellikle en ulu Sultan, en büyük ve en muazzam Hakan, Rum, Arap ve Acem kırallarının efendisi, iki karanın ve iki denizin⁽³⁾ Sultanı, iki mübarek Harem'in hizmetçisi⁽⁴⁾, putların kaidelerinin yıkıcısı, İslam binalarının yapımcısı, şeriat bilimlerinin ilgi görmesini sağlayan, Mustafavî dini⁽⁵⁾ güçlendiren, fazilet ve erdemleri kendinde toplayan, ibadetler konusunda risaleler yazan, Kur'an'a sahip çıkan, çağında benzersiz olan, «Allah adalet ve iyiliği emreder» yüce ayetinin yolundan başka bir yolda gitmeyen, Eb'ül-Muzaffer Sultan Mehmed Han'ın⁽⁶⁾ -yüce Allah onun mülkünü ebedileştirsin, saltanatını güçlendirsin, alemlerin üzerine onun iyiliğini ve ihsanını yağdırsın- adamlarından olduğu ve o parlak saltanatın güneşinden saçan ışıkların bir zerresi ve önde gelen adamlarından biri olduğu için; aceleyle ve çabucak, bu yüce hükümdar ailesinin doğuşundan itibaren durumlarını, ayrıca onların çağdaşı olan İran ve Turan sultanlarının günümüze kadar olan du-

(3) İki kara ve iki deniz, egemenliğindeki alanların genişliğinden kinayedir. (M.E.B.)

(4) İki Harem, Mekke'deki Kâbe ile Medine'deki Hz. Muhammed'in türbesidir; Bu şehirlere egemen olan hükümdarlar. İki Harem'in hizmetçisi olduklarını söyler ve bununla övünürlerdi. (M.E.B.)

(5) Peygamber Muhammed Mustafa'nın dini. (M.E.B.)

(6) Mehmed III. (M.E.B.)

rumları hakkında akla gelenleri meydana gelmiş olayların kronolojik sırasına göre kapsayacak bir risale derlemeyi ve bunu **ŞEREFNAME** adlı kitabımın bir «Ek»i haline getirmeyi arzu ettim. Ve bunu, gücümün yettiği kadar en iyi şekilde ve en güzel bir ibareyle tamamladığıma yüce Allah'a hamd ederim.⁽⁷⁾

Bu kitapta güzel yazı yazan bilginlerin, edebiyat ve belagat atlılarının tek biçimli kafiyeler ve güzel bir sanatla, iyi yazma metoduyla süslenen sözcükler kullanmak konusundaki kurallarını uygulamak istemedim. Bunun nedeni, haberlere ve tarih bilimlerine hevesli olan okuyuculara kolaylık sağlamak ve «arkamda bir ülke var ki beni düşüncelerimle başbaşa bırakmamaktadır» sözündeki gibi işlerimin çokluğu idi.

Bu berrak yaprakların ışığının⁽⁸⁾, doğan güneş gibi doğu ve batı ufuklarında parlayacağı ve tenzih ettiğim yüce Allah'ın bu yaprakların büyüleyici yüzünü kıskançların kıskançlığından ve cahil, fuzuli kimselerin hilelerinden koruyacağına tam umudum vardır. Allah işitici ve duaları kabul edicidir.

Kadir Sahibi ve Saygıdeğer Ulu Al-ı Osman Sultanlarının Soyu ve Atalarının Maveraünnehir'den⁽⁹⁾ ve Horasan'dan Rum Ülkesine Gelişlerinin Nedeni Hakkında

Tarih bilginlerinden olan araştırma erbabınca da açıkça bilindiği gibi, haberleri nakledenlerin eserlerinden ve güvenilir rivayetçilerin kitaplarından çıkarılan, bu yüce hükümdar hanedanının soyunun Gazi Sultan Osman'a

(7) Bundan anlaşıldığına göre bu kısa sunuş yazısını kitabın «Ek» bölümünü tamamladıktan sonra yazmıştır. (M.E.B.)

(8) Burada kitabı öven bir parça daha vardı ki, çok abartmalı olduğu için tarafımızdan çıkartıldı. (M.A.A.)

(9) «Nehrin ötesi» anlamına gelen bu ad, eskiden, Seyhun ile Ceyhun nehirleri arasındaki bölge için kullanılırdı. (M.E.B.)

ulaştığıdır. Kelam bilginlerinin en güzel konuşanı ve çağdaşı olan bilginlerin en iyisi olan Cenab-ı Kadı Ahmed El-Gıfarî El-Kazvinî, değerli kitabı **Cihan Ara**'da, Sultan Osman'ın, İsrail bin Selçuk'un soyundan olduğunu zikretmiştir. Bütün ufuklardaki büyükler de bu örnek insanların soyunun Selçuklu ailesine ulaştığında ittifak etmektedirler.

Ayrıca, 1005(1597) yılı Zilhiccesinin son günü olan bugünkü çarşamba günü, dünyadaki bütün bilginler ve Ademoğulları faziletlerinin tümü, Sultan Osman Gazi'nin, Karahisar-ı Sahip'de⁽¹⁰⁾ kendi adına hutbe okutmuş olduğu konusunda ittifak etmektedirler. Bunun üzerinden 316 yıl geçmiş olduğu halde, bu ulu ailedeki devlet ve ikbal temelleri, saltanat ve hükümdarlık alametleri istikrarlı bulunmakta ve şanları gündün güne yücelmektedir. Günlerinin, ahır zamana kadar devam edeceği konusunda sağlam umut vardır. Allah'ım! Fakirlerin dualarını kabul et.

Öte yandan, bu ulu sınıfın soy zinciri, aşağıdaki sıraya göre Yafes bin Nuh'a -selam üzerine olsun- ulaşır:

Sultan Mehmed Han bin Sultan Murad Han bin Sultan Şelim Han bin Sultan Süleyman Han bin Sultan Selim bin Sultan Bayezid bin Sultan Mehmed bin Sultan Murad bin Sultan Mehmed bin İldırım⁽¹¹⁾ Bayezid bin Sultan Murad bin Sultan Orhan bin Sultan Osman Gazi bin Ertuğrul bin Şah Süleyman bin Alp Kaya bin Kızılboğa bin Baytimur bin Kutluğ bin Doğan bin Kasun bin Şafur bin Bulgay bin Baysungur bin Toktemur bin Baysuk bin Hamdur bin Baki Aka bin Gökalt bin Oğuz Han bin Karahan; Karahan ise 140 batında Yafes bin Nuh'a -selam üzerine olsun- ulaşır.⁽¹²⁾

(10) Afyonkarahisar. (M.E.B.)

(11) Yıldırım. (M.E.B.)

(12) Bunlar arasında Selçuk yoktur. (M.E.B.)

Bu örnek insanların Maveraünnehir ve Horasan ülkesinden Rum diyarına gelmelerinin nedeni, 611(1215) yılında o dolaylarda Cengiz Han'ın ortaya çıkmasıydı. Bu yüzden Maveraünnehir ve Horasan ülkelerinde yıkıntı ve tahrip yaygınlaştı; ülkenin her yanında ve köylerde herkesin başına musibetler ve felaketler geldi. **Habib el-Seyr** kitabının yazarının dediği gibi durum o dereceye vardı ki, Al-ı Osman'dan gelen bu örnek ve asil insanların atalarının doğumyeri olan Merv'de, binlerce insanın kurban gittiği büyük bir katliam yapıldı. Ölüleri saymakla görevlendirilmiş ve bu iş için 13 gün gece gündüz sürekliliği olarak çalışan Seyyid İzzeddin ve arkadaşlarının kaydettiklerine göre, yalnız şehir içinde öldürülmüş olanların sayısı bin kere bin ve üçyüz bine⁽¹³⁾ ulaşmıştı. Bu yüzden Seyyid hayrette kaldı ve Hayyam'ın şu dörtlüğünü mırıldandı:

«Ne denli zarif ve ince olsa da kadeh
 «Kırmayı düşünmez onu fitil gibi sarhoş olan
 «Neden düşünür Yaradıcı zarif bir bacağı
 «Bir başı, bir de eli; ve sonra kırarır bunları?»

Denildiğine göre Belh Şehri son derece geniş ve parlak şekilde mamurdu; o kadar ki semtleri ve çevresindeki köyler, hepsinde cuma namazı kılınan 1.200'den fazla cami kapsamaktaydı. Ayrıca hepsinde bütün kolaylıklar bulunan 300 tane kadar hamam vardı. Şehir nüfusunun sayısını da artık buna göre kıyas et. İşte bu Belh öylesine yıkılıp tahrip edildi ki, orada bir tek kişi kalmadı. Harzem'de de aynı şeyi yaptılar: 100,000 kadar işçi ve zanaat erbabını topladılar; genç kadınları ve çocukları köleleştirip ırzlarına geçtiler; sonra kalan insanlara yönelip ve son nefesine kadar kılıçtan geçirdiler. Denildiği-

(13) Yani bir milyon üçyüz bin. (M.E.B.)

ne göre her kaatile 24 ölü kellesi düşüyordu ve öldürülenlerin sayısı 100,000'den fazlaydı.

Nişabur Şehrinde ise, kadınların ve çocukların dışında kalan ölüleri saymaya giriştiler; bu iş 12 gün sürdü ve ölü sayısı 1.747.000'e ulaştı; öldürülen bu Müslümanlar arasında Şeyh Attar da -Allah sırrını kutsasın- vardı.

Sözün kısası, Horasan ülkesinde bu kanlı inkılaplar ve genel felaketler cereyan ederken, Şah Süleyman bin Kayaalb⁽¹⁴⁾, Sultan Mehmed Harzemşah'ın hizmetinde bulunmaktaydı; onun ulu komutanlarından ve yüce hanlarından biriydi; onun adına Mahan Hükümeti'ni yönetmekteydi. Cengizlilerin o yıkıcı saldırıları ve silip süpürücü sellerinin akıp gelmesi nedeniyle, Harzemli beyler arasında ihtilaf çıkınca; yanında 50.000 Türk ailesi bulunan Süleyman Şah, yüce Allah'ın, «Allah onlara göçetmeyi mukadder kılmasaydı kendilerine azap verecekti» sözüne uyararak Merv'den göçüp Azerbaycan dolaylarına gitti ve oradan aşiret ve kabilelerini azar azar Ermenistan'a geçirmeye başladı; kendisi de Ermenistan'ın merkezi Ahlat'ta konakladı. Böylece bu Firdevs gibi vilayeti devletinin bayrakları için merkez ve aşiretinin, kendisine bağlı olanların reisliği için de karargah yaptı. Bir süre sonra, Rum sınırlarındaki kafirlere karşı cihat yapmak amacıyla Elbistan yoluyla göçetti. Yolu Fırat kıyılarına ulaşır da aşiretleriyle birlikte Fırat'ı geçmeye başladığı sırada ölüm kendisini yakaladı ve Haleb'e bağlı Caber Kalesi yakınlarında nehrin bir girdabında boğuldu; cesedi sular tarafından sahile atıldı ve alınıp bu kalenin dolaylarında gömüldü.

Süleyman Şah'ın dört oğlu vardı: Ertuğrul, Sungur, Gündoğdu ve DüNDAR. Kardeşler arasında, hangi tarafa gidecekleri konusunda çıkan anlaşmazlık, kendilerine bağlı adamlar ve aşiretler arasına da geçti. Bunun sonu-

(14) Yukarıda «Alb Kaya» şeklinde geçti. (M.E.B.)

cunda Ertuğrul, kardeşlerinden biri ve aşiretlerden bir grupla birlikte, kafirlerle savaşmak amacıyla Rum ülkesine doğru hareket etti. Diğer iki kardeş ise, yanlarındaki aşiret ve kabilelerle birlikte asıl yurtlarına dönmek üzere yola çıktılar. Sultan Alaeddin Keykubad bin Feramurz... bin Keyhüsrev... bin Kılıç Arslan bin Kutulmuş bin İsrail bin Selçuk, o sırada Rum ülkesinin kiralıydı. Ertuğrul ve yanındakiler, Konya'da, kimisine göre de Amasya'da bu Sultanın huzuruna girdiler ve dileklerini arz ettiler. Bunun üzerine Sultan Alaeddin Bilecik Tekfuru⁽¹⁵⁾ kafirlerinin sınırlarında yaz kış oturmaları için bir toprak verdi; bu toprak Tomaniç dağıydı. Bundan sonra Ertuğrul ve yanındaki hizmetçilerle adamları, o sınırlarda bir süre kafirlerle cihadetmeye giriştiler.

Gazi komutanlardan biri de, Ertuğrul'un aşiretleri ve kabileleri arasında taraftarlarının ve adamlarının çokluğuyla tanınmış olan Bozaklı idi. Kendisi cesaret, yiğitlik, çalışma gücü ve meseleleri kavramada emsalinden üstün oldu. Yedi erkek çocuğu bıraktı: Yöregir, Kasun, Varsak, Kara İsa, Uzar, Gündüz ve Koştemur. İşte bunun ve kabilelerinin sayesinde Sultan kendilerine kışlak olmak üzere Çukurova'yı ikta' olarak verdi. Fakat yiğitlik, cömertlik, olgunluk ve gençlik gibi yüksek meziyetlere ve iyi hasletlere sahip olan büyük oğlu Yöregir, kahir kuvvetle Ezine, Tarsus, Sis ve Misis vilayetlerini alçak kafirlerin elinden alarak yönetimine geçirdi; o geniş ülkenin kalelerini ve kasabalarını yönetmeye başladı. Buraların yönetimi, ikta' mülkiyeti yoluyla kendisine verildi. Emîr Yöregir'in ölümünden sonra ise oğlu Ramazan başa geçti. İşte bu tarihten itibaren bu ülkede, bu kitapta yeri gelince anlatılacak olan Al-ı Ramazan hüküm sürmeye başladı. Onlar şimdiye kadar Ezine ve Ramazanoğlu hükümdarları adıyla ün yapmışlardır.

(15) Tekfur. Eyalet yöneticisi demektir. (M.E.B.)

Sözün kısası Ertuğrul, o ülkeye yerleştiği günden beri, ahlaksız ve aşağılık kafirlerle sürekli olarak cihadede; bütün savaşlarda ve çarpışmalarda onları yenilgiye uğrattı. Bunun sonucunda cesaretinin, yiğitliğinin ve alicenaplığının ünü yayıldı. Dini yüceltmek ve peygamberlerin efendisinin şeriatının meşalelerini yükseltmek uğrunda aşiretinin liderlerinden, adamlarının ileri gelenlerinden olan 444 kadar adamı şehit oldu. 688(1289) yılında ölüm tarafından yakalanıp da gülümseyerek Rabbinin huzuruna gidince, aşiretlerin reisliğinde ve ülkenin yönetiminde yerine oğlu Osman geçti.

Sultan Osman Gazi'nin Durumlarının Başlaması Hakkında

Babası Şah Süleyman⁽¹⁶⁾ ölünce Osman, amcası Saruyatı'yı⁽¹⁷⁾ Konya'da bulunan Sultan Alaeddin'in hizmetine göndererek Tekfur⁽¹⁸⁾ kafirlerinden almış olduğu Sögütçük kasabası ile Tomanıç dağı'nı sancak olarak kendisine ikta⁽¹⁹⁾ yoluyla vermesini diledi. Sultan dileğini kabul etti ve o dolayların ikta' olarak Sultan Osman'a verilmesi konusunda yüce emirnamesini çıkardı. Bu emirnameyle birlikte bir de Sultan Osman adına bir bayrak ve bir davul gönderdi. Bütün bunların yanında ok, yay, kalkan gibi silahlardan, mühimmat ve araçlardan 400 parça vardı. Bunları Balaban Çavuş götürdü.

Farsça olarak yazılmış olan ve benim de iki gözümle gördüğüm bu eyalet emirnamesinde şunlar vardı:

«Çağın yiğitlerinden ve zamanın kahramanlarından

(16) Babası Ertuğrul'dur; Süleyman Şah ise dedesidir. (M.E.B.)

(17) Yukarıda Süleyman Şah'ın dört oğlunu sayarken aralarında Saruyatı yoktu. Eldeki kaynaklar da (örneğin İslam Ansiklopedisi C. IX. S. 435) Saruyatı'nın, Osman Bey'in amcası değil, kardeşi olduğunu yazmaktadırlar. (M.E.B.)

(18) 15 No.lu nota bakınız.

(19) İkta' feodal mülkiyet anlamına gelir. (M.E.B.)

biri olan ve ataları, babaları, geçmiş babalarımıza, Turan'dan İran'a ve oradan da Azerbaycan yoluyla Ahlat'a geldiklerinde eşlik etmiş oldukları için bizim yüce ailemize mensup bulunan Osman Bey'in bize olan sadakat ve bağlılığından ve bize karşı olan temiz niyetinden ötürü; kendisine beylik rütbesi ile görevini verdik; İznik ve Karahisar Vilayeti'ni, daha önce kendisine ikta' edilmiş olan Tomanıç dağı ve Soğütçük'e ilhak ederek onu akranı ve emsali arasında imtiyazlı kıldık; ayrıca, kafirlerle cihada gitmeleri için gazilere ve mücahitlere dağıtmak üzere kendisine Hazineden 400 nefere yetecek kadar malzeme verdik...»

688(1289) yılında Osman, Hükümetinde tam bağımsız bulunuyordu. Ayrıca.....⁽²⁰⁾ Sancağını da mülküne katmıştı.

Onun hayatının ve durumlarının kalan kısmı, şanlı çocuklarının ve ulu torunlarının adları, bu kitabın Giriş ve Ek'inde zikrettiğimiz tertibe göre ve yıllar sırasına uygun olarak, çok bahşedici Padişah olan Allah'ın yardımıyla anlatılacaktır.

689(1290) Yılı: Bu asil ailenin bağımsız olarak yönetim kurmalarının başlangıcı olan bu mutlu, mübarek yıl, Sultan Osman Gazi, Bilecik, Yarhisar, Inegöl, Yundhisar ve Yenişehir'i kahir kuvvetle ve kesici kılıcın çalıştırılmasıyla fethetti. Bundan sonra Sultan, Karahisar-ı Sahib kale ve şehrinin üzerine yürüyerek burayı kuvvet kullanarak istila etti ve Tekfur kafirlerinin elinden aldı. Sonra cuma günlerinden birinde, Türkmenlerden Fakih Tursun denilen bir kişi kalkıp hutbeyi Sultan Osman adına okudu; bunu, minber başlarının ve altın para yüzlerinin onun adı ve sultanlık lakaplarıyla süslenmesi izledi.

Bu yılın sonunda Sultan Osman, çağın şeyhlerinin

(20) Burası kitapta böyle boştur. (M.E.B.)

büyüklerinden olan Dede Bali'nin kızıyla evlendi; bu evlenme, İslam şeriatına ve Mustafavî peygamberlik sünnetine uygun olarak yapıldı.

Güzel tesadüflerden biri şuydu: Yarhisar Yöneticisi, kızı Nilüfer'i Bilecik yöneticisi olan Tekfur'a nişanlamıştı. Düğün şenliği sırasında Bilecik kalesi Sultan tarafından fethedildi; Bilecik yöneticisi ile adamları öldürüldüler ve Nilüfer çeyizleri ve mallarıyla birlikte esir alındı; Sultan da kendisini asil oğlu Orhan'la evlendirdi.

690(1291) Yılı: Bu yılın 5 Rebiyülevvel'inde, İran Sultanı olan Ergun bin Teküder-oğlan⁽²¹⁾ bin Abaka Han bin Hulagu Han bin Tulî Han bin Cengiz Han, Arran Karabağı'nda öldü. Rum Vilayeti Valisi bulunan kardeşi Keyhatu, kardeşinin akıbetini haber alınca, hemen gelmesini isteyen komutanların isteğine uyarak hızla Azerbaycan'a gitti. Oraya varınca bazı komutanlar kendi arzu ve rızalarıyla, bazıları da zorunlu olarak ve istemeyerek onun itaatinden ve kendisine uymaktan çıktılar; kendisi de bazı büyük komutanları cezalandırmak amacıyla görevlerinden uzaklaştırdı ve bu görevleri başkalarına verdi. Sonra da çevreye ve vilayetlere elçiler ve haberciler göndererek halka adalet ve iyilik yapacağını, zulüm ve tecavüzleri kaldıracağını vadetti. Kendisi bu durumdayken Rum ülkesinden kötü haberler geldi ve Keyhatu'nun uykusunu kaçırdı. Bunun üzerine Keyhatu, ülkenin işlerini vekili Sengtur Noyan'a bırakarak derhal oraya gitti. Onun ülkeden ayrı kalması sırasında bazı komutanlar ve beyler kendisine karşı şiddetli bir kargaşalık hazırladılar ve buna hazırlanmaya koyuldular.

691(1292) Yılı: Keyhatu, geçen yıl gitmiş olduğu Rum ülkesinden muzaffer olarak İran'a döndü ve bir

(21) İslam Ansiklopedisi (C.I., S. 560), adını «Argun» şeklinde almakta; Abaka Han'ın oğlu ve Teküder'in kardeşinin oğlu olduğunu yazmaktadır. (M.E.B.)

kez daha sağ salim, bütün azamet ve haşmetiyle tahtına oturdu. Kendisine muhalif olan ve ona karşı komplo hazırlayanlara karşı, düşündüklerinin tersine olarak, lütf ve idare etmekle muamele etmeye ve onları ilgisinin, iyiliğinin kapsamı içine almaya başladı. Beylerbeyliği görevini Akbuka Bahadır'a, vezirliği de asilen Zencan kadıları soyundan olan Hoca Sadreddin Ahmed el-Halidî'ye verdi ve kendisine «Sadr-ı Cihan» lakabını verdi. Öteki kardeşi Hoca Kutbeddin Ahmed'i de Kadılarkadı-sı⁽²²⁾ tayin etti ve bütün ülkedeki vakıfların nazırlığını kendisine verdi.

Keyhatu, bütün tarihçilerin ittifakıyla Hulagu evlatlarının en cömerdi ve en alicenabıydı. Babalarının ve kardeşlerinin biriktirmiş oldukları hazinelerin hepsini beylere, hanlara ve komutanlara dağıttı. Ayrıca, geçmiş sultanların, göğüste muhafaza edilen cevher (kalb) değerinde saymış oldukları cevher ve değerli taşları hanımlara ve kızlara dağıtarak şöyle dedi: «Bu nefis cevherler bu gibi zayıf kadınlara layıktır ki onlarla kendilerini zamanın gailelerinden korusunlar; yoksa bu cevherlerin ister hazinelerde saklanmış olsun, ister denizlerin derinliklerinde yada maden ocaklarında bulunsun hiçbir faydası yoktur.»

Keyhatu'nun durumları ve akıbeti, bundan sonraki yıllarda detaylı olarak anlatılacaktır.

692(1293) Yılı: Bu yıl Keyhatu Han'ın Veziri Sadr-ı Cihan, beylere ve komutanlara, idari ve mali işlerin yönetiminden el çekti; ülkedeki görevleri, asker ve halkın işlerini tek başına yönetmeye başladı ve onları bu işlere karıştırmadı. Bu yüzden Keyhatu'nun büyük komutanlarından olan Masan ve Taycu, Tebriz ileri gelenlerinden ve bellibaşlı adamlarından bir grubu Vezir'e kar-

(22) Başkaü. (M.E.B.)

şı ayaklandırdılar; Sadr-ı Cihan'ın yalnız kendi görüşüyle devletin paralarını harcadığını, ordunun işlerini ve seferde, savaş sırasında orduya gerekli olan cephane ve malzemeyi ihmal ettiğini Keyhatu'nun tahtına arz etmelerini söylediler. Ne var ki Keyhatu, sadece jurnaldır diye bu şikayete kulak vermedi; hatta, Amuy Irmağı'nın⁽²³⁾ kıyılarından başlayarak Mısır sınırlarına kadar bütün ülkenin Sadr-ı Cihan'ın tasarrufunun altına konmasını içeren yeni bir ferman çıkarttı. Böylece düşmanları olan adı geçen jurnalcıların kaderini de onun pençesine bıraktı. Bunun üzerine Vezir, Efendisinin önünde yeri öptükten sonra şükranlarını arz ederek yanından çıktı; ve derhal bu grubun ayaklarına ağır zincir ve prangalar vurdurarak onlara kudretini bildirdi ve güçlülüğünü gösterdi. Birkaç gün sonra ise merhamet ve bağışlamayı kendine şiar edinerek hemen zincirlerini çözdü ve kendilerini serbest bıraktı.

693(1294) Yılı: Bu yıl, Keyhatu Han'ın eşraf ve ileri gelenlere lütuflarda bulunmakta aşırı gitmesi ve Sadr-ı Cihan'ın gümüş ve altın paraları hayır ve iyilik yönlerinde fazla harcaması yüzünden devlet hazinesinde açık meydana geldi. Bunun nedeni, Keyhatu'nun harcamada ve dağıtmada ölçülü olmayıştıydı. Bu yüzden Sadr-ı Cihan, duruma çare bulmak için başkalarına avuç açmak ve yardım istemek zorunda kaldı. O sırada, hilce şerirlerin öncüsü bulunan İzzeddin Muzaffer bin Muhammed bin Amid, kendisine, en iyi çarenin, Hata ülkesinde ve Kaan memleketinde olduğu gibi, altın ve gümüş yerine, sikkenin yerine geçen ve kağıttan yapılan bir para olan «cav»ın kullanılması olduğunu arzetti. Böylece altın ve gümüş Hazineye geçecek ve orada devletin dayanağı ve ihtiyat akçası haline gelecekti; aynı zamanda bundan kimse de etkilenmeyecekti.

(23) Amuderya. (M.E.B.)

O sırada 500 tumandan⁽²⁴⁾ fazla borç altında bulunan, ihtiyat akçası da bulunmayan ve harcama yollarının artması yüzünden her an biraz daha borçlanan Sadr-ı Cihan'a bu teklif cazip geldi. Bunun üzerine Sadr-ı Cihan teklifi kabul etti ve derhal, Kaan Elçisi Çenksank aracılığıyla teklifi Keyhatu Han'ın tahtına sundu. Keyhatu Han da hemen, altın ve gümüşle alış-veriş yapılmasının iptali, Sultan'ın adamları olan altıncıların ve kuyumcuların ticaret işlerinde değil, sanat işlerinde kullanmalarından başka, kimsenin altınla iş yapmaması, Sultan'ın bütün ülkesinde ve geniş bölgelerinde, resmi paraların yerine geçecek olan «Han kumaşı»(?) olan «cav» yapımı için de imalathaneler yapılması konusunda uyulması gereken emrini verdi. Bunun üzerine Azerbaycan, Arap Irakı, Acemistan, Fars, Huzistan, Diyarbekir, Arabistan, Horasan ve Rum'da o evler ve yapım yerleri kuruldu; bunlara ve bunları kuran adamlara da büyük meblağlar ödendi.

Sözkonusu «cav» kare yada dikdörtgen şeklinde bir kağıt parçasıydı; bunun üzerinde Hata yazısıyla birkaç kelime yazılıydı. Bu kelimelerin iki tarafında ise, güzel söz olan «Lailahe illallah, Muhammed'un Resulullah» ile, Hata'lı Hakan'ın Sultan'a verdiği lakap olan «İrinci Durci» sözleri nakşedilmişti. Değeri yarım dirhemle 10 dirhem arasında değişen bu paranın üzerinde daha sonra bir daire çizilmişti. Paranın üzerinde ayrıca birkaç satır daha yazılmıştı ki bunların anlamı şuydu: «693(1294) yılında, Sultan, «cav» adını taşıyan bu mübarek kağıdı bütün ülkede tedavüle koydu; bunu tağyir etmeye yada değiştirmeye kalkan kimse hem kendini, hem de kadın, çocuk ve akraba dahil ailesini şiddetli bir cezaya uğratmış olacaktır.»

Bu haber halk arasında yayılınca üzüntüye kapıldı-

(24) Tuman İran'da eskiden bir para birimiydi. (M.E.B.)

lar ve endişeye düştüler. Bununla birlikte bazı şairler, Sultan'ı memnun etmek ve Sadr-ı Cihan'ın ilgisini kazanmak için bazı kaside ve makaleler hazırladılar. Biz bunlardan yalnız bir beyit zikredeceğiz:

«Dünyada tedavüle konduysa eğer 'cav'
«Ölmez ülkeye parlaklık getirdi bu.»

Sözün kıyası, bu «cav» parası, aynı yılın Zilkadesi-nin günlerinden birinde Tebriz Şehri'nde tedavüle kondu ve pazar halkı, birkaç gün onunla alış-veriş etmek zorunda kaldı. Sonra Tebriz halkından bir topluluğun, uğradıkları bu zarara tahammül etmekten ötürü sabrı tükendi ve orada ikamet etmektense göçetmeyi tercih etti. Kalan grup ise, gerçi Hükümetin ve adamlarının satvetinden korktukları için dükkanlarını açıyordu; ama o da eşya ve öte-berisini gizliyor ve açığa çıkarmıyordu.

Sonunda halk durumdan hoşnutsuzluğunu açıkça bildirdi ve büyük bir endişeye kapıldı; cuma günü toplanarak başlarına gelen durumu açıkça kınadılar; şikayet ve tedirginliklerini açığa vurdular; ve bu genel musibete sebebiyet vermiş olan İzzeddin Muzaffer'i lanetlediler; aleyhine öfkeli bir şekilde bağırıp çağırdılar. Bunun üzerine güvenlik adamları ve muhafızlar kendisini pençelemek istediler; hatta bir rivayete göre fiilen de kendisini öldürdüler ve şerir ruhunu «esfele safilin»e gönderdiler.

Bu durumda beyler ve komutanlar, Sadr-ı Cihan'la birlikte, durumu Sultanlık tahtına arz etmek zorunda kaldılar ve şöyle dediler: «Pazarda 'cav'ın tedavülde kalması ülkenin harap olmasına, fikirlerin dağılmasına, servetlerin zayi olmasına, halkın çevreye dağılmasına ve ülkelere yayılmasına yol açar. Bu alışılmadık usul bir süre daha devam ettiği takdirde kötülük büyüyecek ve bütün ülkeyi kaplayacaktır.» Bu durum karşısında Keyhatu Han, «cav»ın iptali ve vatanlarını terketmiş olanların ye-

niden dönmelerine çalışılması için emir vermekten başka çare bulamadı. Bunun üzerine halk Tebriz'e döndü ve eskisi gibi işlerine başladılar; böylece şehirde de hayat yeniden başladı.

Yine aynı yıl, Mısırlılar Al-ı Eyyub sultanlarının bir dalı olan Melik El-Kahir Kadar'ı⁽²⁵⁾ Mısır Hükümdarı olarak tayin ettiler. Kendisi Melik El-Eşref'in vekiliydi ve onun zamanında kendini Melik El-Nasır bin Seyfeddin Kılavun'un da vekili sayıyordu. Sonra bu yılın sonlarında Ketbuka (Ketboğa El-Adil Zeyneddin Ketboğa El-Mansurî) kendisini öldürdü.

694(1295) Yılı: Bu yılın başlarında Baydu Han bin Turagay bin Hulagu Han bin Tulî Han bin Cengiz Han, Keyhatu Han'a karşı ayaklandı ve kendisini öldürüp ortadan kaldırmaya muvaffak oldu; hükümdarlıkta onun yerine geçerek saltanat tahtına oturdu. Sekiz ay geçtikten sonra ona karşı da Gazan Han bin Ergun Han, Emîr Hacı Nevruz'la birlik olup ayaklandı ve kendisini öldürmeye, irsi yönetimde onun yerine geçmeye muvaffak oldu.

Allah'ın muvaffak kılmasının bir sonucu ve Peygamber'in mucizelerinin bir eseri olarak, aynı yılın Şaban ayında, Allah Gazan Han'ı hidayete getirdi ve kendisi İslam dinini kabul etti. Bu da Hacı Nevruz'un teşvikiyle ve Şeyh İbrahim El-Hamevî'nin huzurunda oldu. Gazan Han'ın Müslüman olması üzerine Firuzkuh⁽²⁶⁾ ile Moğollardan olan adamlarından, kavminin ileri gelenlerinden ve büyüklerinden 80,000 kişi de Müslüman oldu. Böylece o mutlu Sultan doğru inancı elde etmiş oldu; ve öğretmenden «anne ve babası sonra kendisini Yahudileştirirler ve Hıristiyanlaştırırlar»⁽²⁷⁾ ile «Allah için

(25) Galiba bu Bidar El-Kahir'dir. (M.A.A.)

(26) Gazan Han'ın bir komutanı olabilir. (M.E.B.)

(27) Bu tırnaklar içindeki sözler bir hadisin parçasıdır; hadisin tamamı şöyledir: «Doğan her çocuk mutlaka İs.

üçüncüsüdür»⁽²⁸⁾ derslerini öğrenmiş olan dili, artık «bil ki Allaha başka Tanrı yoktur»⁽²⁹⁾ şهادetini söylemeye, ve onun, «Muhammed, adamlarınızdan birinin babası değil, fakat Allah'ın elçisi ve peygamberidir» sözünü tastik etmeye başladı. Onun dili güzel kelime-i şahadetle güzelleşti ve yüce Allah'ın, «Sizler, insanlar için çıkarılan ümmetlerin en iyisi oldunuz» sözünün kapsamı içine giren mutluların safında yer aldı. Ve «Sultan Mahmud Han» adıyla şereflendi; kardeşi Olcaytu da «Sultan Muhammed adını aldı. «Hanî tarihi», kendisine izafeten o günden itibaren kondu.

695(1296) Yılı: Bu yılın Muharreminin başında, Sultan Mahmud Han (Gazan), kırallığı üzerinden henüz 20 gün geçmemişti ki, «Al Tamga» adını taşıyan ve kare şeklinde olan devlet armasını, uğurlu gelsin diye daire şeklinde değiştirdi; çünkü daire, geometrik şekillerin en iyisidir. Yine aynı yıl, üzerinde «La ilahe illallah, Muhammed'un Resulullah» yazılı olan bir sikke çıkarttı; kitapların ve emirnamelerin başlarının, «Allah âla»⁽³⁰⁾ sözüyle taçlandırılmasını ve Müslümanlara verilecek görev emirname ve fermanlarının, rütbelerin, diğer bütün işlemlerin ve ikta'ların, kendi yüce Sultanlık imzasıyla şereflenmesini emretti. Ayrıca muzaffer ve başarılı ordunun başındaki beylerbeyliği ve genel vekillik⁽³¹⁾ görevini

---

lamiyete uygun yaradılıştan doğar; anne ve babası sonra kendisini Yahudileştirir ve Hıristiyanlaştırır» Yazar bununla, Gazan Han'ın, anne ve babasının, öğretmenlerinin etkisinde kalarak o güne kadar Müslümanlığın dışında kalmış olduğunu anlatmak istemiştir. (M.E.B.)

(28) Ayetten alınmış olan tırnaklar içindeki sözler, Hıristiyanların üçlü Tanrı kabul eden ve Allah'ı da onlardan biri sayan inançlarını anlatmaktadır. (M.E.B.)

(29) Tırnaklar içindeki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)

(30) «Allah en yüce» demektir. (M.E.B.)

(31) Başkomutan vekilligi. (M.E.B.)

de Hacı Nevruz Bey'e verdi; büyük vezirliği de Sadr-ı Cihan'a, yani Sadreddin Ahmed El-Zencanî'ye verdi.

696(1297) Yılı: Bu yıl Hacı Nevruz, Mısır Sultanına eğilimli olmak ve dostluk etmekle suçlanarak, Sultan Gazan'ın emriyle Horasan'da şehit edildi.

Yine aynı yıl Melik Seyfeddin Mısır'a gitti; daha önce Melik El-Eşref Salahaddin Hallil bin Seyfeddin'in⁽³²⁾ kölesi olan Hüsameddin Laçın Beydermir⁽³³⁾ kendisini öldürdü; fakat bunun sonucundan korkarak diğer dört köle ile birlikte Şam'a kaçtı.

697(1298) Yılı: Bu yıl Sultan Mahmud Gazan, kendisine türbe olarak saltanat merkezi Tebriz'de yaptırmış olduğu kubbenin yanında bir cami, bir medrese ve diğer bazı hayır kurumlarının yapımına başladı. Gerçek şudur ki, gökkubbenin altında, yükseklik ve genişlik bakımından bu kubbenin bir benzeri daha yoktur. Çünkü çapı, 55 mimar zira'ına, yüksekliği ise yine 55 mimar zira'ına ulaşmaktadır. Duvarının yüksekliği ise, kubbe kemeri hariç 12 zira'dır. Tarihlerin çoğunda, bu kubbenin yapımının tam beş yıllık bir süre kaplamış olduğu yazılıdır.

Hatlanlı Vezir Hoca Ali Şah da Tebriz'de büyük bir cami yaptırdı. Bu camiin ön taraftan yüksekliği 80 zira' idi. Ne var ki cami uzun süre ayakta kalamadı; iki yıl sonra çöktü. Ayrıca Gazan Han'ın kubbesinin tepesinde de, uzunluğu 23 zira'a, genişliği de 3 zira'a ulaşan büyük bir çatlaklık meydana geldi; öyle ki bu çatlaklıktan yıldızlar ve güneş görünüyordu. Buna rağmen kubbe çökmedi. Son zamanlarda, Şah Tahmasp tarafından Tebriz Valiliğine atanan ve Gazan Vakıflarına bakan Kadı Muhammed Müsafir El-Tebrizî bu kubbeyi restore etti.

(32) Kılavun. (M.A.A.)

(33) Beytemur, (M.A.A.)

698(1299) Yılı: Bu yılın başlarında, Mısır'da Laçın Hüsameddin öldü ve yerine oğlu Melik El-Mansur⁽³⁴⁾ geçti. Melik El-Mansur, bir satranç oyunu sırasında Melik El-Adil'i yakalayarak yedi kölesiyle birlikte öldürdü.

699(1300) Yılı: Bu yılın başlarında, Şam Valisi bulunan Melik El-Nasır bin Melik El-Mansur, Humus ve Hama dolaylarında Sultan Mahmud Gazan'la çarpıştı ve yenilgiye uğradı. Sultan Mahmud Gazan Tebriz'e döndükten sonra, 22 Recebe raslayan salı günü, Sadr-ı Cihan'ın öldürülmesini emretti. Böylece fazilet ve terbiyenin bir binası, bilim ve iyiliğin bir şehri yıkılmış oldu. Bunun üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Sultan lütfedip büyük vezirlik, büyük vekillik ve Divan nazırlığı görevini, özellikle felsefe ve tıp bilimlerinde çağının önde gelen bilgini ve filozofu olan Hoca Reşid'ül-Hak ve'd-Dünya ve'd-Din ile maliye ve hesap işlerinde büyük yeteneğe sahip olan Hoca Sadeddin El-Savcı'ya verdi. İdareci olan bu iki vezir sayesinde işler düzene girdi; Sultan'ın akrabaları ile birçok faziletli bilim ve fikir adamları kendilerinden memnun oldular. Ne var ki o zaman nimet ve mutluluk uzun sürmedi; çünkü yağmurların kesilmesi yüzünden dünyanın her tarafında kıtlık ve pahalılık başgösterip şiddetlendi. Ceyhun, Dicle ve Nil suları büyük ölçüde azaldı. Bu yüzden büyük küçük bütün insanlar açlıktan kıvrandılar ve başıboş bir şekilde oraya buraya dağıldılar.

700(1301) Yılı: Bu yılın başlarında Emîr Mubari-zeddin Muhammed bin Emîr Muzaffereddin Muhammed bin Emîr Muzaffer bin Emîr Gıyaseddin El-Secavendî doğdu. Bunun ataları, Horasan'ın fethi sırasında İslam ordusuyla birlikte oraya gitmiş olan Araplardandı ve

(34) Diğer kaynaklara göre Laçın Hüsameddin, Melik El-Mansur'un kendisidir. Oğlu da Melik El-Nasır Nasıradin'dir. (M.A.A.)

Horasan'a bağlı Secavend Havaf köyünde oturmuşlardı. Cengiz Han ordusunun çıkardığı olaylar sırasında Emîr Gıyaseddin buralardan göçedip, ünlü bir ibadet yeri olan Yezid'e gitmişti. Bu Emîr, Ergun Han döneminde «Yezaveli»⁽³⁵⁾ görevine getirilmişti. Oğlu Emîr Muzaffer ise «binbeyi» görevine atanmış ve Sultan Gazan döneminde de davul ve sancak sahibi olmuştu.

Emîr Mübarizeddin, Moğol Devletinin zayıflaması sırasında fırsattan yararlanarak bağımsız bir saltanatın temelini attı. Günden güne kadri yüceldi ve yıldızı parladı. Nihayet, Cani Bey'in vekili Ahi Cak'la çarpışmak üzere Tebriz'e gitti ve kendisini Kerehrud'da ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Fars'a döndü. Daha sonra Kerman ülkesini istila ederek Yezd ve Irak ülkesine ilhak etti; Azerbaycan minberlerinde de hutbeler onun adına okundu.

Kahredici, ceberrut ve katı bir adam olan bu Emîr Mübarizeddin, iyi ve doğrunun yapılması, kötülüklerden sakınılması konusuna bütün kasvetiyle hareket etti. O kadar ki, çağın nüktedanları ve zamanın edebiyatçıları kendisine «Muhtesib»⁽³⁶⁾ lakabını verdiler. Örneğin Şair Hoca Hafız⁽³⁷⁾ kendisinden şu sözlerle bahsetmiştir:

«Saz nağmeleriyle içme sakın içkiyi
«Yamandır çünkü Muhtesib.»

Tarihçiler, bu hanedan ailesini «Al-ı Muzaffer»⁽³⁸⁾ adıyla adlandırmışlardır. Bunlardan yedi hükümdar iktidara geçmiştir. Bunların durumları, bundan sonra zikredilecek konularda ve olaylarda detaylı olarak anlatılacaktır.

(35) Galiba güvenlik memuru demektir. (M.A.A.)

(36) Hükümdar tarafından terazi ve ötekî ölçülerin doğru olup olmadığını kontrol etmekle görevlendirilmiş memur, (M.E.B.)

(37) Hafız-ı Şirazi. (M.E.B.)

(38) Muzafferoğulları. (M.E.B.)

701(1302) Yılı: Bu yıl Gazan Han bir kez daha Şam'ı istila etmek amacıyla harekete geçti. Haleb açıklarına varınca, Mısır Sultanı'nın bu yıl memleketinin merkezinden ayrılmayacağını öğrendi; bunun üzerine beylerinin ve komutanlarının muvafakatıyla geri döndü.

702(1303) Yılı: Bu yılın ilkbaharında Gazan Han, Kadı Nasîraddin El-Tebrizî ile Kutbeddin El-Musulî'yi, Mısır'daki Melik El-Nasır'ın Sarayına elçi olarak gönderdi. Bunlar Sultan'a şunları söylemekle görevlendirildiler: «Ülkende hutbe ve sikkenin bizim adımıza olmasına izin verirsen ve bize yıllık bir vergi ödersen, Mısır'ı büyük ordumuzun saldırısından korumuş olursun. Aksi takdirde, Harzemlilerin ülkesine Cengizliler tarafından getirilen felaket ve musibetlerin aynı, hatta daha fazlası Mısırlıların başına getirilecektir.»

İki elçi Mısır'a varıp da huzura girmekle şereflenince, Melik El-Nasır onlara şöyle dedi: «Bu sözün cevabını, bizim elçimiz doğrudan doğruya Gazan Han'a getirecektir.» Sonra kendilerine büyük lütuflarda bulundu ve dönmelerine izin verdi. Gazan'ın Sarayına vardıklarında, bu yolculuk sırasında görüp tanık olduklarının hepsini kendisine arzettiler.

703(1304) Yılı: Bu yılın 11 Şevvalına raslayan pazar günü, Gazan Han Fışkildere-i Kazvin denilen yerde⁽³⁹⁾ bu fani dünyadan beka diyarına göçetti. Saltanatının süresi dokuz yıl yedi aydı ve 33 yaşına varmıştı. Cenazesi Tebriz'e getirilip kendisi için hazırlanmış olduğu türbeye gömüldü. Onun yerine İran'da kardeşi Sultan Muhammed Harbende⁽⁴⁰⁾ tahta çıktı. 23 yaşında bulunan Muhammed Harbende, daha sonra «Hudabende» adını aldı. Kendisi de vezirlik görevini, kardeşinin döne-

(39) Bazı kaynaklara göre Hemedan'da ölmüştür. (M.E.B.)

(40) Olcaytu Han. (M.E.B.)

mi sırasında olduğu gibi Hoca Reşit ve Hoca Sadeddin'ce verdi.

Bu Sultan'ın «Harbende» lakabıyla tanınmasının nedeni, kendisinin, babasının ölümünden sonra Gazan Han'ın korkusundan kaçıp gittiği Şiraz ve Kerman dolaylarında «harbende»lerin⁽⁴¹⁾ ve katırcıların arasına katılmış olması ve onlarla birlikte uzun zaman Hürmüz ve dolaylarına gidip gelmesiydi. Bu yüzden halk tarafından kendisine «Harbende» lakabı verilmişti.⁽⁴²⁾

704(1305) Yılı: Bu yıl, yüce Allah, Tarım Ovası açıklarında Sultan Muhammed Hudabende'ye bir çocuk verdi ve kendisine Sultan Ebu Said adını verdiler.

705(1306) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan Muhammed Hudabende, Elenk Kankur'da⁽⁴³⁾ bir kale ve şehir kurmaya başladı ve buna «Sultaniye» adını verdi. Kuruluşu tamamlanınca da burayı ülkenin merkezi haline getirdi ve süslenmesine, düzenine büyük bir ilgi gösterdi.

706(1307) Yılı: Bu yıl Sultan Muhammed Hudabende istila etmek amacıyla Geylan Vilayetine yürüdü. Ordusunun Beylerbeyi olan Emîr Kutluğ Şah bu çarpışmada öldürüldü. Böylece Emîr Çoban tek başına saltanat işlerini eline aldı ve dilediği gibi yönetmeye başladı.

707(1308) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan Osman Gazi Kestel ve Kite kaleleriyle Lefke Kalesi'ni, Ağçahisar, Koçhisar ve Marmara Nahiyelerini fethetti. Bu durum karşısında İznik Yöneticisi Konstantiniye⁽⁴⁴⁾ Hükümdarına haber göndererek Sultan Osman'ı şikayet etmek ve kendisinden yardım istemek zorunda kaldı. Bunun üze-

(41) «Harbende», eşekçi, eşekleri bağlayan kimse demektir. (M.E.B.)

(42) Kendisi daha sonra bu lakabı, «Tanrıku» anlamına gelen «Hudabende» lakabıyla değiştirmiştir. (M.E.B.)

(43) Eb'ül-Fida'ya göre Moğolca adı «Kangarlan»dır. (M.A.A.)

(44) İstanbul'un o zamanki adı. (M.E.B.)

rine Konstantiniye Hükümdarı hemen yardım gönderdi. Bu yardım yüzölçümü 4.000 zira' olan ve «Del»(?) adıyla bilinen gölün yanından geçerken, Sultan Osman tarafından durduruldu ve İslam kahramanları, kılıçlarla saldırıya geçip üzerlerine atıldılar ve çoğunu yok ettiler.

Yine bu yıl, Sultan Muhammed Hudabende, kışı geçirmek üzere Barış Diyarı Bağdad'a gitti. O sırada, Kabe'nin ziyaretine gitmekte olan ve Hanefî mezhebine mensup bulunan Sadr-ı Cihan El-Buharî ile Sultan'ın ülkesinin en büyük Kadısı olup Şafiî Mezhebine mensup bulunan Hoca Abdullah arasında bir mezhep tartışması çıktı. Bu tartışmada ikisi karşılıklı birbirlerine sövdüler ve ağır saldırıda bulundular. Fakat Sultan İmam-ı Şafiî Efendimizin -Allah ondan razı olsun- mezhebini seçti. Daha sonra ise İmamiye mezhebine⁽⁴⁵⁾ eğilim gösterdi ve Şeyh Cemaleddin Hasan bin Sedideddin Yusuf Mutahhar El-Hillî'nin çabaları sayesinde bu mezhebi kabul etti, «Oniki İmam»ın adlarının sikkelere nakşedilmesi ve hutbelerde okunması konusunda ülkelere fermanlar ve emirler gönderdi. Adı geçen Şeyh Cemaleddin, **Minhac El-Kerame** adlı kitabını bu Sultan'ın adına yazdı.

708(1309) Yılı: Bu yıl, Sultan Osman'ın adamları, ...⁽⁴⁶⁾ kalesini ve Lebuci, Geyve, Taraklıyencesi ve Tekfurpınarı kalelerini istila ettiler.

Yine aynı yıl Mısır'da Saltanat Naibi olan Salar⁽⁴⁷⁾, komutan ve askerlerden bir grupla birlik olup, Melik El-Nasır bin Melik El-Mansur'u öldürmek istedi. Ne var ki Melik El-Nasır, işin içyüzünü haber alarak Kerek kalesine kapandı. Salar ise Ceşnegir'i⁽⁴⁸⁾ Mısır'a Sultan tayin etti ve kendisine «Melik El-Muzaffer» lakabını verdi.

(45) Şiiliğin bir kolu. (M.E.B.)

(46) Kitabın aslında burası böyle boştur. (M.A.A.)

(47) Sözlük anlamı «komutan» demektir; burada özel isim de olabilir. (M.E.B.)

(48) Galiba bu, Baybars Ceşnegiri'dir. (M.A.A.)

709(1310) Yılı: Bu yıl, Mısırlı komutanlar Melik El-Muzaffer Ceşnegir'e karşı ayaklandılar ve kendisini iktidardan uzaklaştırdılar; Melik El-Nasır'ı Kerek Kale-sinden getirterek tekrar saltanat tahtına çıkardılar.

Yine bu yıl, Sultan Muhammed Hudabende, Ebra-kuh Vilayetinin yönetimini ve Horasan ile Loristan'ın yollarını ele geçirme görevini, daha önce Geylan üzerine yüründüğünde yiğitlik ve celadetten yana nadir rastla-nacak yetenekleri görülmüş olan Emîr Muzaffereddin Muhammed'e verdi.

710(1311) Yılı: Bu yıl, Sultan Ebu Said çiçek ve benzeri birçok hastalığa yakalandı; ulu babası ve devlet adamları umutsuzluğa kapılıp hayatından umutlarını kes-tiler. Fakat yüce Allah kendisine acil şifa lütfetti. Sultan Ebu Said yeniden sıhhatine kavuştu. Bunun üzerine Sul-tan ve adamları şenlikler düzenlediler ve yüce Allah'a şükrederek sadakalar dağıttılar ve hayır işleri yaptılar.

Bu yılın 17 Ramazanında Mevlana Kutbeddin Mahmud⁽⁴⁹⁾ bin Mevlana Mes'ud bin Mevlana Muslihud-din yüce makama ulaştı⁽⁵⁰⁾. Kendisi Sultan Muhammed zamanında Tebriz'deki bilginlerin önderi ve fazilet sa-hiplerinin öncüsüydü. **Usul-ü İbni Hacib, Hikmet el-İşrak** ve **Miftah** kitaplarına yazdığı açıklamalar, onun ünlü eserleri arasındadır.

711(1312) Yılı: Bu yıl, Sultan Muhammed, Veziri Hoca Sadeddin Muhammed El-Savcı'yı öldürdü. Ham-dullah El-Müstevfi El-Kazvinî, onun ölüm tarihi konu-sunda şu iki Farsça beyti yazdı:

«Hicri tarihin 'zal', 'ya', 'elif' yılında⁽⁵¹⁾

(49) Kutbeddin-i Şirazi. (M.A.A.)

(50) Yani öldü. (M.E.B.)

(51) «Zal», «ya» ve «elif» Arap alfabesinde üç harfin adıdır; «Ebced Hesabı» denilen harf hesabına göre bun-ların toplam değeri 711'dir ki, bu da Kutbeddin'in ölüm tarihidir. (M.E.B.)

«Şevvalın ilk onunun sonuna rastlayan cumartesi günü

«Cihan Padişahı'nın fermanıyla döndü

«Hoca Sadeddin Muhammed'in ömrünün Ay'ı ve battı.»

Sultan Muhammed, onun yerine, vezirlik işlerini Hoca Reşid'le birlikte yönetmesi şartıyla Hatlanlı Hoca Ali Şah'ı tayin etti. Aynı yılın sonlarına doğru Sultan Bağdad'a hareket etti.

712(1313) Yılı: Bu yıl, Şam Valisi Kara Sungur ile Haleb Valisi Cemaleddin Efrem, Melik El-Nasır'ın siyasetinin korkusundan, Sultan Muhammed Hudabende'nin Sarayına iltica ettiler. İkisi, Mısır ve Şam komutanlarının en büyüklerindendi. Yanlarında kahraman süvarilerden 700 kadar atlı vardı. İkisi, Sultaniye beldesinin sınırlarında huzura alınmakla ve kutlu etekleri öpmekle şereflendiler. Sultan kendilerini ilgisine ve iyiliklerine boğdu ve onlara güvenini bahşetti. Hatta, onların teşviki ve kışkırtması yüzünden, Sultan, istila etmek amacıyla Şam ülkesinin üzerine yürümek konusundaki niyetlerini yeniledi. Sonra adı geçen ülkeye hareket etti; fakat barışçı bir şekilde aynı yılın 24 Ramazanında tekrar döndü.

713(1314) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan Osman Gazi, Oynaşhisarı'nı,.....⁽⁵²⁾ İnegöl'ü⁽⁵³⁾ ve Etranos Kalesini ele geçirdi.

Yine bu yıl, Sultan Muhammed Hudabende, Horasan Eyaletini yüce şanlı oğlu Sultan Ebu Said'e verdi ve kendisini o ülkeye gönderdi. Emîr Sevinc'i de başına atabey olarak tayin etti; kendisiyle birlikte bey ve komutan çocuklarından, yaşları Şehzade'nin yaşına uygun olan bir grup da gönderdi.

(52) Burası kitabın aslında böyle boştur. (M.E.B.)

(53) Daha yukarıda 1290 yılı olaylarını anlatırken, İnegöl'ün o yıl fethedildiğini yazmıştı. (M.E.B.)

Bu yılın 3 Zilkadesinde, Emîr Muzaffereddin Muhammed öldü; kendisini Mibed Hattında yaptırmış olduğu medreseye gömdüler.

714(1315) Yılı: Bu yıl, Çağatay Han'ın oğullarından ve torunlarından olan Kebek Han ile Emîr Bisur arasında anlaşmazlık ve düşmanlık çıktı. Kebek Han, Maveraünnehir Vilayeti'ne hareket etti ve savaş dumanları yükselmeye başladı. Bunun üzerine Bisur, Ceyhun'u aşır Horasan ülkesinin yazlıklarına yerleşmesinin daha faydalı olacağını anladı. Adamlarından bir özel elçiyle birlikte Sultan Muhammed Hudabende'nin Sarayına birçok hediye ve armağanlar gönderdi. Sultan Muhammed, elçiyi büyük bir sevinçle, yüce hil'atlerle karşıladı; kendisine büyük misafirperverlik gösterdi ve Bisur'a büyük hediyeler gönderdi; kendisinin, Sultan'ın ülkesinin herhangi bir yerinde oturmakta serbest olduğunu söyledi. Bunun üzerine Bisur, Fars Ovasında bulunan Badgis ve Herat Vilayetinde ikamet etmeyi tercih etti.

715(1316) Yılı: Bu yıl, Tuğay Timur bin Suri bin Baba Bahadır bin Ebu Beka bin İmkan bin Tori Bahadır bin Cuci Fışar Esterabad'da ortaya çıktı. Fışar Cengiz Han'ın kardeşi idi. Kendisi, Sultan Muhammed Harzemşah zamanında aşiretinden, hizmetçilerinden ve kuvvetlerinden meydana gelen 10,000 aile ile birlikte İran'a gelmişti. Sultan Muhammed kendisini öldürmüş; şimdi çoğu Cürcan dolaylarında oturmakta olan adamlarını, aşiretlerini, kabilelerini, çocuklarını ve torunlarını dar-madağın etmişti.

716(1317) Yılı: Sultan Muhammed Hudabende, bu yılın Ramazan Bayramı gecesinde fanilik diyarından beka diyarına göçetti. Hamdullah El-Müstevfî El-Kazvinî, Sultan'ın ölümü tarihinde şunları yazdı:

«716 yılından geçmişti dokuz ay

Bırakıverdi Şahlara Şahı tahtını ve tacını Geçti gitti, Biyuka'ya⁽⁵⁴⁾ bırakarak cihanı Çevirdi dikkatini ansızın işlerinden.»

Saltanatı 12 yıl dokuz ay sürmüştü. Yaşı ise 33'tü. Sultaniye Şehrinde yaptırmış olduğu türbesine gömüldü. Bu şehir ile kalesi de, bu ulu Sultan'ın eserlerindedir. Bu şehir kare şeklindedir ve her kenarının uzunluğu 500 zira'dır; büyük bir kapısı ve 16 tane burcu vardır. Burası şimdi yıkılmış ve viraneye dönmüş durumdadır; bazı duvar kalıntılarından başka bir şey kalmamıştır.

717(1318) Yılı: Sultan Ebu Said Han bin Sultan Hudabende'nin, bu yılın Safer ayının başında İran'da saltanat tahtına çıkmış olduğunda herkes müttefiktir. O zaman 12 yaşındaydı ve Sultaniye Şehrinde tahta çıktı. Sultan Ebu Said, Saltanat yönetimini Emîr Çoban'ın eline verdi; Hoca Ali Şah ile Hoca Reşid'i de, babasının zamanında olduğu gibi vezirlik görevinde bıraktı.

718(1319) Yılı: Bu yılın 17 Cemaziyelevvelinde Sultan Ebu Said Han, Irak'a bağlı Ebher sınırlarında, Vezir Reşideddin Muhammed'in öldürülmesini emretti. Mevlana Cemaleddin Atikî, bunun tarihi konusunda şöyle demiştir:

«Ebediyet diyarına göçedince din ve devlet Reşid'i
«Değerinin yazıcısı «güzel olsun toprağı»⁽⁵⁵⁾ diye yazdı.»

Aynı yıl Sultan Ebu Said Han, Emîr Mübarizeddin Muhammed bin Emîr Muzaffer'e lütfederek, ibadet diyarı Yezd hükümdarlığını verdi.

719(1320) Yılı: Bu yıl, Sultan Ebu Said Han'ın ko-

(54) Bir komutanı, yada oğlu gelip tahta çıkıncaya kadar yerine bakan vekili olabilir. (M.E.B.)

(55) Bu sözün arapçası olan «tabe serah»taki harfler, «Ebed Hesabı»na göre toplandığında 718 tarihini verir. (M.E.B.)

mutanlarından ve beylerinden bazıları, Korımşı(?) ile birlik olup, beylerbeyliği görevi üzerine Emîr Çoban'la çatıştılar ve kendisine karşı çıktılar. Bu durum, mücadeleye ve çarpışmaya yolaçtı. İki taraf arasında çarpışmalar oldu. Sultan Ebu Said de, yaşının küçük olmasına rağmen bizzat bu çarpışmalara girdi ve nadir rastlanan bir yiğitlik, üstün bir cesaret gösterdi; bunun sonucu olarak da kendisine «Bahadır» lakabı verildi. Kendisi, «Bahadır» lakabını alan ilk Moğol Sultanıdır.

720(1321) Yılı: Bu yıl, ordusuyla Horasan ülkesini geniş ölçüde tahrip etmiş ve başına birçok felaketler getirmiş olan Emîr Bisur, Kebek Han'ın askerleri tarafından öldürüldü. Emîr Cukî, Emîr Gazan ile Emîr Bisur'un hatunları⁽⁵⁶⁾ esir edildiler. Kebek Han, ganimet almış olarak ve sağ salim Maverâünnehir'e döndü.

721(1322) Yılı: Bu yıl, Sultan Muhammed Huda-bende'nin kızı Devlendi Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisi Emîr Çoban'ın karısıydı. Bu Emîr Sultan Ebu Said'e iyi hizmet ettiği ve bağlı bulunduğu için, Sultan kendisini öteki kızkardeşi Satı Big'le evlendirdi.

Maverâünnehir Sultam Kebek Han da aynı yıl normal eceliyle öldü. Mezarı, Karşı Şehrindeki büyük Cami civarındadır.

722(1323) Yılı: Bu yıl, Sultan Osman Gazi, Rum şehirlerinden biri olan ve gerçekten sağlam, güçlü bulunan Bursa Kalesi'ni ele geçirdi. Sultan Osman fetih işini yönetmek için bizzat gitti; üç yandan kaleyi sarak şiddetle dövmeye başladı. Dövme ve kuşatma işi uzayınca ve kuşatma altındakiler sıkıntılı bir duruma düşüp de durumları kötüleşince, Şehzade Orhan, Kapluca yönünden hücumu geçerek kaleye girdi. Kapluca, birtakım ılık su kaynakları üzerinde yapılmış olan bir grup binadır. Bu ılık su pınarlarının ve dolaylarında yapılmış

(56) Kızları, yada karıları. (M.E.B.)

olan binaların bir benzerini yolcular ne karalarda, ne de denizlerde görmemişlerdir. İşte Şehzade Orhan buradan şehre girip teslim aldı. Bu güzel şehir, halen de Osmanlı şehirleri arasındadır.

Aynı yıl, marifet sahiplerinin şeyhi olan Karamanlı Dede Bali⁽⁵⁷⁾ öldü. Ayrıca, Sultan Ebu Said Han zamanında Beylerbeyi olan ve Ergun Han'ın kızıyla evli bulunan İlhanlı Emîr Hüseyin de yine bu yıl Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun babası da Cengiz Han zamanında yine Beylerbeyiydi.

723(1324) Yılı: Bu yılın başlarında, Sultan Osman'ın kahramanlarından biri olan Konur Alp, Rumeli Vilayeti'nde bir kale ele geçirdi ve bu kale onun adıyla adlandırıldı. Orada hâlâ, «Konuralp» adıyla bilinen bir kale vardır.

724(1325) Yılı: Bu yıl, Sultan Ebu Said Han'ın Veziri Hoca Ali Şah hastalığa yakalandı ve hastalığı şiddetlendi. O kadar ki, Sultan, kendisini sevmesinden ve takdir etmesinden ötürü, evinde ziyaretine gitti; gece gündüz yanından ayrılmayarak kendisini tedavi edecek doktorlar tayin etti. Ne var ki hastalık şiddetliydi ve sonunda ölümüne yolaçtı; Hoca Ali Şah Evcan yazlığında Allah'ın rahmetine kavuştu ve cenazesini Tebriz'e getirip, yaptırmış olduğu büyük camiin ön tarafına gömdüler. Moğollar döneminde normal celiyle ölmüş olan tek Vezir, bu Hoca Ali Şah'tır. Ondan sonra vezirlik görevine başlangıçta Emîr Çoban'ın vekili olan Rükneddin Sayın getirildi. Kendisi aslen Şiraz halkındandı; ama Nahcivan'da yetişmişti. Sultan Muhammed Harzemşah'ın ordusunun «ârız»ı(?) olan dedesi Emîr Ziyaülmülk de Nahcivan'da gömülüdür. Mezarının üzerinde yüksek bir kubbe yapmışlardır. Yanında da bir medrese, bir de cami vardır.

(57) Osman Gazi'nin kayınbabası. (M.E.B.)

725(1326) Yılı: Bu yıl, Emîr Mübarizeddin Muhammed'in bir oğlu oldu: Şah Şerefeddin Muzaffer. Kendisi⁽⁵⁸⁾, dört yıl içinde Nikudarlılara⁽⁵⁹⁾ karşı 21 defa çarpıştı ve onları yok ederek bağımsız olarak yönetim kurdu; ondan sonra şanı yüceldi.

726(1327) Yılı: Bu yıl, Sultan Osman Gazi, 69 yaşında, fanilik diyarından beka ve ebediyet diyarına göçetti. 36 yıl hüküm sürmüştü ve Sögütçük Şehri'nde öldü; mübarek cenazesi Bursa'ya nakledilerek oraya gömüldü.

Bu Sultan son derece cömertti ve halkın sığınağıydı. Mutfağında her üç günde bir birçok yemekler pişirilir ve halk sofrasına çağırılırdı. Hazinelerinden her yıl fakirlere ve çaresizlere giyecek ve yiyecek lütfederdi. Öldüğü zaman terekesinde bir kılıçtan, bir cübbeden, birkaç attan ve iki sürü koyundan başka birşey bulamadılar.

Bursa taraflarında «Sultankoyunu» adıyla hâlâ bilinen koyunlar, onun bıraktığı koyunların soyundandır.

Sultan Osman, Karahisar-ı Sahib Şehri'nde büyük bir cami yaptırdı ve tamamladı.

Sultan'ın çağdaşı olan bilginlerin ve şeyhlerin adları şöyledir:

Şeyh Sadreddin Konevî, Mevlana Celaleddin-i Rumî⁽⁶⁰⁾, Sultan Veled bin Seyyid Burhaneddin Tebrizî,

(58) Emir Mübarizeddin Muhammed, yada büyüdükten sonra oğlu. (M.E.B.)

(59) Yani, Ahmed Nikudar'ın maiyetinde bulunan Moğollar. (M.A.A.)

(60) Celaleddin-i Rumî'nin ölüm tarihi 1273 olduğuna göre, Sultan Osman'ın saltanat dönemine yetişmiş olması imkansızdır. Ancak, Osman'ın doğum tarihi 1258 olduğuna göre ikisi çağdaş sayılabilir. Yazar da herhalde bu anlamda çağdaş olduklarını yazmıştır. (M.E.B.)

Şemsülhak Tebrizî⁽⁶¹⁾, Bahaeddin Veled⁽⁶²⁾, Şeyh Muhlis Paşa ve Aşık Paşa.

Sultan Osman'ın ölümünden sonra, onun sadık oğlu Orhan Han Saltanat tahtına çıktı. Osmanlı ordusunda giyilmekte olan sarıklı beyaz külahı ilk koyan Orhan'dır. Sultan adına devlet işlerini yürütecek vezirlik görevini de ilk çıkaran yine kendisidir. Hayreddin Paşa ile Mevlana Taceddin-i Kürdî'yi⁽⁶³⁾ büyük vezirlik görevine getirmekle şereflendirdi. Akçakoca adlı bir komutanı Anadolu Vilayeti'ndeki bir nahiyeyi fethedince, o nahiyeye «Kocaeli» adı verildi; burası hâlâ aynı adı taşımaktadır. O tarafta bulunan kalelerden biri olan Karamürsel de, yine fatihinin adıyla adlandırılmıştır. Sadere Kalesi de yine bu yıl fethedildi. Ayrıca bu yıl Aydos Kalesi kuşatıldı.

Bu kalenin yöneticisinin kızı, kuşatma sırasında, rüyasında kendisinin pis bir yerde olduğunu, Müslüman bir adamın kendisine yardım elini uzattığını ve kendisini bulunduğu pisliğin içinden kurtararak temiz bir elbise giydirdiğini görmüş. Sabah olunca, Abdurrahman Bahadır adında bir Müslüman adam gözüne ilişmiş ve onun, rüyada gördüğü adam olduğunu anlamış. Bunun üzerine kendisine bir haber göndererek gönlündekini bildirmiş ve kendisini kalenin içine çağırılmış. Abdurrahman da der-

(61) Celaledin-i Rumi ile görüşmüş ve kendisini tasavvuf yoluna sevk etmiş olduğu bilinen Şems-i Tebrizî olsa gerek. Fakat Şems-i Tebrizî'nin ölüm tarihi 1247 (İslam Ansiklopedisi C. XI., S. 28.) olduğuna göre Osman'ın çağdaşı olmasına imkan yoktur. (M.E.B.)

(62) Celaledin-i Rumi'nin oğlu. (M.E.B.)

(63) Bu kitabın birinci cildinin Giriş bölümünde yazar, Taceddin-i Kürdî'nin «Hayreddin Paşa» adıyla tanınmış olduğunu yazmıştı. Burada ise Hayreddin Paşa'nın başka biri olduğunu yazmaktadır. Orhan zamanında Vezir Çandarlı Kara Halil'in de «Hayreddin Paşa» adıyla anıldığı bilinmektedir. Buna göre, ikisinin de «Hayreddin Paşa» adıyla ve peşpeşe, yada aynı zamanda vezirlik yapmış olmaları muhtemeldir. (M.E.B.)

hal kaleye giderek teslim almış, ve kız Müslüman olup kelime-i şehadet getirdikten sonra kendisiyle evlenmiştir.

Bu yılın sonlarına doğru, Sultan Orhan'ın eşi Nilüfer Hanım, Bursadaki bir nehir üzerine bir köprü kurdu ve nehir bu nedenle «Nilüfer Nehri» diye adlandırıldı.

727(1328) Yılı: Bu yıl, Sultan Ebu Said, Emîr Çoban'ın, güzelliğın ve zarıflığın bir sembolü olan kızı Bağdad Hatun'a meyil verdi ve sevda derecesinde aşık oldu; o kadar ki ona olan aşkından, gece gündüz uyku uyuyamaz oldu. Şu beyit, o zaman söylenmiş olan bir gazelin son parçalarındandır:

«Gel gönlümün Mısır'ına ki göresin canımın Şam'ım
«Ama Bağdad'ın aşkıdır gönlümdeki arzu.»

Fakat Emîr Çoban bu kızını iki yıl önce, Emîr Hüseyin Akboğa'nın oğlu Emîr Hasan'la evlendirmişti. Cengiz Sultanlığının kanunları ve Moğolların eskiden kalma gelenekleri, Sultan'ın gözüne ilışen ve onun tarafından beğenilen her kadının kocasının, kendisini kendi arzusuyla boşamasını ve gönül arzusuyla Sultan'ın Haremine göndermesini gerektirdiğinden; Sultan hemen Emîr Çoban'a gizlice bir özel elçi göndererek, kızını sevdiğini ve ona aşık olduğunu kendisine haber verdi. Emîr Çoban ise bu haberi duyduğunda hayrete düştü ve doğru olmayan bir cevap verdi. Bu cevap, Sultan'ın kendisine karşı öfkesini ve kinini kabarttı. Bu kiralık ailesi zamanında Emîr Çoban ve oğullarının yüce bir şana ve yüksek bir kadre sahip olmalarına ve 12 yıl süreyle, ülkenin dayanağı olan Beylerbeyi görevinde bulunmalarına rağmen, Sultan bunu bilmezlikten gelerek ve bir tarafa atarak, Sultaniye'de, Emîr Çoban'ın iki oğlu Emîr Di-meşk Hoca ve Emîr Mahmud'a idam hükmünü uyguladı.

728(1329) Yılı: Bu yılın başlarında, Emîr Çoban iki oğlunun öldürüldüğünü haber alınca, 80.000 atlı-
nın başında Horasan'dan Irak'a yürüdü. Bu atlılar çev-
resinde toplanmış ve bayrağının altında birleşmişlerdi.
Sultan Ebu Said de kendisini karşılamak üzere büyük
ordularla Kazvin kapılarına gitti. Komutanlar ve reisler,
Rey'de Emîr Çoban'a karşı çıkararak Sultan'ın tarafına
geçtiler. Bu durum karşısında Emîr Çoban, çarpışmalar
ve savaş başlamadan önce Horasan'a dönmek zorunda
kaldı ve Herat Hükümdarı Melik Gıyaseddin Kert'e ilti-
ca etmeyi tercih etti. Gıyaseddin ise, Sultan'ın emri ge-
reğince derhal kendisini ve Sultan'm kızkardeşinin oğlu
olan Cılav Han adındaki oğlunu öldürdü. Rum ülkesi
Hükümdarı olan öteki oğlu Timurtaş ise, Sultan'm pen-
çesi ve kasveti tarafından babasının ve kardeşlerinin ba-
şına gelenleri duyunca kurtuluşu Mısır'a kaçmakta bul-
du ve Mısır Hükümdarı Melik El-Nasır Muhammed'e
iltica etti. Ne var ki Melik El-Nasır da bu mülteciyi
derhal öldürdü ve başını keserek Sultan'a gönderdi.

Yine bu yıl, Sultan Ebu Said, bütün işleri kendi
adına yönetecek ve uygulayacak olan bir vezir tayin
etmek istedi. İyice düşündükten sonra, Hoca Reşid'in
oğlu Hoca Gıyaseddin Muhammed'i seçti. Bu konuda
komutanlar ve ileri gelenlerle görüşünce, uzak ve yakın
herkesi memnun etmek, kitlelerin çıkarlarını doğru bir
ölçüyle gözetmek amacını güden bu büyük görevi bütün
yetenek ve meharetiyle yapması mümkün olan tek kişi-
nin Gıyaseddin olduğu konusunda hepsi sözbirliği ettiler.
Ayrıca kendisi yüce bir soya da sahip, akli ve nakli bi-
limlerde yetenekli, vezirlik kanunları ve gelenekleri ko-
nusunda bilgi sahibi bulunmakta, hesap işinin incelikle-
rini de bilmekteydi. İşte bunun için Sultan, büyük vezir-
lik görevini bu faziletli adama verdi ve Horasan'ın bü-
yüklerinden ve ileri gelenlerinden olan Hoca Alaeddin

Muhammed'i de Saltanat işlerinin yönetiminde kendisine ortak yaptı; ikisinden de, mali işleri ve hesap işlerini incelemelerini ve araştırmalarını, emanete riayet konusunda vargüçlerini harcamalarını ve Sultan'ın yüce fikrince işin içyüzünün ve gerçek isteğin açıkça anlaşılması için, kendisine sunulacak olan işlerde yeterlilik göstermelerini istedi.

Sekiz ay geçtikten sonra Hoca Alaeddin Muhammed Maliye ve harcama işlerini tek başına yönetmeye başladı. Ademoğullarının en doğru yolda olanı olan Muhammed Reşid⁽⁶⁴⁾ ise çıkarılan hükümleri imzalıyordu. Daha önce Reşid ailesine kötülük etmiş olan kişiler, Hoca Gıyaseddin'in korkusundan endişeye düştüler ve çekinmeye başladılar. Fakat iyi ahlaklı Hoca, bunların hiç birine kötülükle karşı çıkmadı ve günahlarını unutmaktan geldi; üstelik de onları şefkatine ve iyiliğine boğdu. Şiir:

«Binlerce aferin olsun bu Vezir'e ki
«Sevgi gösteriyor kin zamanında.»

Çağın büyük bilginleri bu faziletli, mutlu Vezir'in adına kitap yazmışlardır. Örneğin, İbn-i Hacib'in **Muh-tasar** adlı kitabına açıklama yazmış olan Kadı Abdurrahman El-Eycî, **El-Fevaid el-Gıyasiyye** adlı kitabını yazdı; Mevlana Kutbeddin-i Razi **Matali'** kitabına yazdığı açıklamayı bu Vezir'in adına yazdı; Şeyh El-Evhadî El-İsfahanî -Allah ona rahmet etsin-, **Cam-ı Cem** adlı mesnevisini onun yüce adıyla yazdı; Hoca Süleyman Savaıcı da, onun adına ve onun övgüsü konusunda parlak kasideler yazdı.

729(1329) Yılı: Bu yılın başında, Melik Gıyaseddin Muhammed bin Ebu Bekir Kert, Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisi Herat'taki büyük camiın kuzey kapısı üze-

(64) Reşid'in oğlu. (M.E.B.)

rinde Gıyasiye Medresesi'ni kurmuştu ve Medrese, Herat'taki en ünlü medreselerden biridir. Onun yerine, kendi vasiyeti gereğince oğlu Melik Şemseddin tahta çıktı.

Yine bu yıl, Yezd ve Mibed Hükümdarı Mübarizeddin Muhammed, Muhammedî şeriat ve şanlı İslam dininin kanunları gereğince, Kerman'daki Karahıtaylar Sultanlarından Şah Cihan bin Celaleddin Siburkutmuş bin Sultan Kutbeddin Muhammed bin Emîr Hüsameddin Hamid'in kızı Mahdumşah Hatun'la evlendi.

730(1330) Yılı: Bu yıl Nari Tuğay, Sultan Ebu Said'in Sarayına gitti. Kendisi uzun zaman Keret hükümdarlarıyla çatışmış; Herat'a ve ordaki halka ve yeni yerleşmiş kimselere ağır zarar vermiş ve orayı büyük ölçüde tahrip etmişti. Buna rağmen Vezir Hoca Gıyaseddin Muhammed'in yanına geldi. Son derece mağrur ve kendini beğenmiş olduğu için beylerbeyliği görevine ve ordu komutanlığına göz dikmişti. Sultan Ebu Said onun bozuk niyetini ve boş hayalini öğrenince, yakalanması için gizlice emir verdi. Fakat Nari Tuğay, Sultan'm kendisine karşı yapmak istediğini öğrendi ve birkaç adamıyla birlikte Rey taraflarına kaçtı. Bunun üzerine Sultan, Hoca Lü'lü'ü peşinden gönderdi. Lü'lü' kendisini kovalayarak sonunda Rey Kuhistan'ında yakaladı ve Sultan'm huzuruna getirdi. Sultan da derhal öldürülmesi için emir verdi ve hemen öldürüldü.

731(1331) Yılı: Bu yıl, Sultan Orhan bin Sultan Osman Gazi, Koyunhisar Kalesini, İznikmid Kalesini ve İznik Şehri'ni ele geçirdi.

Yine bu yıl, Gûrlular⁽⁶⁵⁾, kardeşi Melik Şemseddin'den sonra Herat'ta tahta çıkmış olan Melik Hafız bin Melik Gıyaseddin'i, Herat'taki İhtiyareddin Kalesi'nin geçidinde öldürdüler. Sonra devlet ileri gelenleri ve mil-

(65) Gûr bölgesinde olanlar. Gûr şimdiki Afganistan'da bulunan bir bölgedir. (M.E.B.)

letin eşrafı, Melik Muizzeddin Hüseyin bin Melik Gıyaseddin'i, yaşının küçük olmasına rağmen yönetime geçirdiler. Bu da, o sırada duruma hakim olan Ordu Komutanının nüfuzu ve otoritesi sayesinde oldu. Ordu Komutam kendisi için Sultan Ebu Said'in yanından, hükümdarlık makamına özgü işaret ve armalar getirtti.

732(1332) Yılı: Sultan Orhan Taraklıyencesi ile Göynük'ü ele geçirdi.

Yine aym yıl bazı adamlar, Emîr Şeyh Hasan bin Emîr Hüseyin bin Akbuğa'a iftira ettiler ve Sultan Ebu Said'e, bu Emîrin, Sultan'ın öldürülmesi konusunda Bağdad Hatun'la haberleştiğini bildirdiler. Sultan da bu jurnallara kulak vererek Emîr'i derhal öldürmek istedi; fakat Emîr'in annesi -ki Sultan'ın halasıydı- Sultan'dan şefkat istedi; Sultan da sonunda kendisini affederek tutuklu olarak Kemah'a sürmekle yetindi. Bağdad Hatun ise bir süre Sultan'm gözünden düştü ve güvenini kaybetti. Sonunda soruşturma, iftiracıların yalanını ve tezvircilerin bühtanını ortaya çıkardı. Bunun üzerine Bağdad Hatun'un şanı yüceldi ve kadri yükseldi; sonunda bütün ülkede en büyük nüfuza sahip oldu.

733(1333) Yılı: Sultan, Kemah'ta tutuklu bulunan Emîr Şeyh'in serbest bırakılmasını emretti ve kendisini Rum ülkesinin başına Emîr tayin etti. O da, Sultan Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar orada kaldı.

Yine bu yıl, Şan Şucaaddin bin Emîr Mübarizeddin Muhammed doğdu.

734(1334) Yılı: Fars beyliği, Sultan Ebu Said tarafından Emîr Müsafir'e verildi. Bu tayin, Emîr Şah Mahmud İncu'nun tedirgin olmasına ve öfkelenmesine sebep oldu. Çünkü kendisi, Emîr Çoban sayesinde bu bölgenin valisi olmuştu ve burada büyük bir servet edinmişti. Bununla birlikte, Sultan'a karşı görevlerini yerine getir-

mekte gevşek davranır ve bunu savsaklardı. Emîr Şah Mahmud İncu İsen Kutluğ, Emîr Sultan Şah bin Emîr Nikroz, Emîr Muhammed Bey ve Emîr Muhammed Pilten'le birlik olup onları kendine çekti; ve hep birlikte Emîr Müsafir'e saldırmak için sözbirliği ettiler. Emîr Müsafir ise tam uygun zamanda, kendisine karşı yapılmak isteneni öğrendi ve kendini Sultan'ın Sarayına attı. Adı geçen grup da kendisini kapıya kadar kovaladı ve Emîr Müsafir'in kendisine teslim edilmesi için saraya oklar atmaya başladılar. Bu olaylar sırasında Emîr Sivergan ile Hoca Lü'lü', büyük bir askeri birlikle gelip duruma müdahale ettiler ve onları saraydan uzaklaştırdılar. Bunun üzerine Sultan güçlendi ve Yekik'i(?) yakalayarak öldürülmesini emretti. Sonra Vezir Gıyaseddin Muhammed'in müdahalesi ve ricası sayesinde, öldürme cezasım ülkenin bir kalesinde hapsetme cezasına çevirdi; Sultan ölünceye kadar da kendisi bu kalede tutuklu kaldı.

735(1335) Yılı: Sultan Orhan Balıkesir Kalesi'ni, Karasi Vilayeti'ni, Bergama Kalesi'ni, Aydınçık Kalesi'ni, Idremid Kalesi'ni, Kirmasti Kalesi'ni ve Ulubad'ı ele geçirerek ülkesine kattı.

Aynı yıl, Aluşçağatay ve Maveraiünnehir'de Fulad Han öldü ve yerine, Melik Gazan bin Bisur saltanata geçti. Bu yılın sonlarında, Tuşti Han'ın soyundan olan Özbek Kırallı, Baharz Ovası'ndan hareket ederek Arran ve Azerbaycan'a yöneldi. Fakat Sultan Ebu Said, «olayların çaresini, meydana gelmelerinden önce hazırlamak gerek» hikmetli söze uyarak, düşmanın yöneldiği ülkeyi savunmak için çarpışma ve savaş hazırlıklarına hemen girişti. Bunun için henüz kış basmadan önce büyük bir komutan ve asker topluluğuyla Arran ülkesine hareket etti.

736(1336) Yılı: Sultan Ebu Said, Özbek Kırallının

saldırıya geçeceği yolundaki haberler üzerine büyük ordularla Arran ve Şirvan sınırlarına hareket etti. Hava son derece sıcaktı. Sultan'ın askerleri arasında yok edici hastalıklar ve öldürücü vebalar yayıldı ve askerlerin çoğunu yok etti. Sultan'ın kendisi de şiddetli bir hastalığa yakalandı ve iki hafta yatakta yatmak zorunda kaldı; sonra iyileşti. Fakat banyo yapmak zorunda kalınca yeniden şiddetli hastalığa yakalandı. Kendisini tedavi eden bazı hekimler, zehirlenmiş olduğunu düşündüler. Niha yet, 13 Rebiyülevvel pazar günü Allah'ın rahmetine kavuştu. Hoca Selman onun mersiyesinde şöyle demiştir:

«Kim uzak ihtimal görür ki tacın ağlamasını, tah-
tın yanmasını.

«En büyük Sultan Ebu Said'in devletinin çökme-
sinden ötürü?.»

Komutanlar ve devlet erkanı Sultan'ı gerektiği gi-
bi kaldırıp kefenlendirdiler ve cenazesini Sultaniye Şeh-
ri'ne naklettiler; bu amaçla yaptırmış olduğu camiye
gömdüler.

Sultanın erkek çocuğu olmadığı için, Hoca Gıya-
seddin Muhammed sayesinde ve onun tasvibiyle Salta-
nata, Arpa Han bin Susa bin Sungkan bin Melik Ti-
mur bin Arıkbuka bin Tulî Han bin Cengiz Han geç-
ti. Fakat dört ay sonra, Sultan Ebu Said'in dayısı Ali
Padişah tarafından Bağdad'a Sultan tayin edilmiş olan
Musa Han bin Ali bin Baydu Han, kendisine karşı baş-
kaldırdı. Maiyetinde Arap ve Kürt cengaverleri bulu-
nan Musa Han ile Arpa Han arasında, aynı yılın 17
Ramazanında, Caktuy Merağa denilen yerde savaş çık-
tı; büyük çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar sırasında ile-
ri gelenlerin ve komutanların çoğu Arpa Han'a karşı
ayaklanarak Musa Han'ın tarafına geçti. Bunun üze-

rine Arpa Han'ın beyleri ve komutanları yalnız kalıp başarısızlığa uğradılar ve her biri bir yana gidip kurtuluşu kaçırmakta buldular. Vezir Hoca Gıyaseddin Muhammed bir tarafa gitti. Fakat, Sinkunbedan denilen yerde bu Birinci Vezir yakalandı ve aynı ayın 21'inde şehit olarak öldürüldü. Ondan sonra da Arpa Han, düşmana esir düştü ve aynı yılın 3 Şevval günü şehit edildi; böylece, Vezir'inden sonra o da ahret diyarına gitti.

Öte yandan, Ali Padişah ve Musa Han'ın ülkeyi istila ettikleri haberi çevreye ve her tarafa yayılınca, Emîr Hacı Tuğay derhal Diyarbakir'den Rum ülkesine giderek, Emîr Şeyh Hasan bin Emîr Hüseyin bin Akbuğa'nın hizmetine girdi ve kendisini Musa Han ile Ali Padişah'a karşı kıskırtmaya başladı. Sultan Ebu Said'in halasının oğlu olan Emîr Şeyh Hasan, hemen Muhammed Han bin Yolkuğlu bin İtemur bin İnacı bin Hulagu Han'ı Saltanata geçmek için aday gösterdi; ve kendisi bizzat İran'ı istila etmeye karar verdi; büyük ordularla Aberbeycan tarafına hareket etti. Ali Padişah ve Musa Han da ordularını alıp kendisini karşılamaya gittiler. İki taraf, Aladağ dolaylarında, aynı yılın 14 Zilhicce ayında karşı karşıya geldiler. Ali Padişah hile ve oyuna başvurarak Emîr Şeyh Hasan'a bir elçi göndererek şöyle dedi: «İki Sultan, birbiriyle saltanat, nüfuz ve ülke üzerine çatışıyorlar. Biz ikimize, yani bana ve sana ne olmuş ki, kan dökülmesi vebalina girelim ve günaha, haksızlıkta onlara ortak olalım? En iyisi, ikimiz adamlarımızı ve taraftarlarımızı meydana çekeelim; her birimiz bir tepenin üstüne çıkıp çatışan bu iki Han'ın neler yapacaklarını bekleyelim; birisi ötekine galip gelirse, ikimiz birlikte ona uyarız.»

Bu teklifi Emîr Şeyh Hasan beğendi ve 2,000 kahraman adamıyla birlikte, savaş meydanına bakan yük-

sek bir dağın tepesine çıktı. Çarpışmalar başlayıp da kızışınca, savaş ve mücadele şiddetlenince, ve Muhammed Han'ın üzerinde başarısızlık ve yenilgi belirtileri görünmeye başlayınca; Ali Padişah durumun dizginini eline aldığı ve galebenin, zaferin kendi yanında olduğunu sandı. Bunun üzerine, gönül rahatlığı içinde, orada bulunan bir ırmağın kıyısına indi ve abdest tazelemeye başladı. Bu durumu gören Emîr Şeyh Hasan, fırsattan yararlanarak, 2,000 askeriyle birlikte gizlenmiş oldukları dağın arkasından çıktı ve yıldırım gibi Ali Padişah'ın üzerine atıldı; kendisini parça parça ettiler. Bu haber Musa Han'ın kulaklarına gidince, hiçbir şeye bakmadan kurtuluşu kaçmakta buldu. Yenilgiye uğramış olan Muhammed Han ise Emîr Şeyh Hasan'ın yanına döndü. Emîr Şeyh Hasan bundan sonra otoritesini bütün ülkeye yaydı; Sultan Ebu Said'in dul karısı Dılşad Hatun'la evlenerek intikamını aldı. Dılşad Hatun, Sultan'ı, karısı Bağdad Hatun'u boşamaya zorlamıştı.

Bu yılın sonlarında, Sultan Orhan, Rum ülkesinde Kızılcatuzla Kalesi'ni ele geçirdi.

737(1337) Yılı: Emîr Abdürrazzak bin Fadlullah Paştinî, Horasan Vilayetindeki Sebzavar'da ortaya atılıp baskaldırdı. Bunlar «Serbıdaran» sultanları adıyla bilinirler ve Cengizli toplulukların hükümdarlarındandırlar. Paştin de, Sebzavar'a bağlı Beyhak'ın bir köyüdür.

Bu ülkenin lideri olan Hoca Fadlullah'ın beş erkek çocuğu vardı: Eminateddin, Abdürrezzak, Veciheddin Mes'ud, Nasrullah ve Şemseddin. Bunlardan Eminateddin, Ebu Müslim diye anılan Ali Surh El-Havafî'nin Sultan'ın Sarayında bulunması sırasında Sultan Ebu Said'in Sarayında ve onun hizmetinde bulunuyordu. Ebu Müslim güreşte ve atıcılıkta büyük bir meharete sahipti. Bir gün Sultan, adı geçen Eminateddin'in yanında, «ülkemizde

Ebu Müslim'le güreşe ve atıcılıkta müsabakaya girebilecek kimse var mı?» diye sorunca, Eminateddin hemen şu karşılığı verdi: «Evet, Benim Horasan'da, Abdürrezzak denilen bir kardeşim vardır, Ebu Müslim'i yenebilir.» Bunun üzerine Sultan, hemen getirtilmesini emretti. Eminateddin de hemen hızlı giden bir haberciyi Horasan'a gönderdi ve kendisini birkaç gün içinde Sultanlık Sarayına getirtti.

Derken, Abdürrezzak ile Ebu Müslim, şehrin dışındaki geniş düzlüğe çıktılar ve Sultan'ın önünde, ok atma yarışına başladılar. Sonunda Abdürrezzak'ın üstün olduğu ve onun okunun, rakibinin okundan 12 ayak daha uzağa gittiği görüldü. Bunun üzerine Sultan, Abdürrezzak'a mükafat vermek istedi ve, kendisine, yararlanacağı bir görev vermeleri için vezirlerine emir verdi. Divan adamları da, kendisini, toplanmış vergileri almak ve gecikmişini de tahsil etmek üzere Aman Diyarı Kerman'a gönderdiler. Kerman'dan istenen miktar 120,000 dinardı ve bunun 20,000 dinarı kendisine, kalan 100,000 dinarı da hazineye ait olacaktı.

Ne var ki, Abdürrezzak, bütün paraları sarı altın olarak tahsil ettikten sonra, hepsini Kerman'da şaraba ve güzel oğlanlarla oturup kalkmaya verip harcadı ve sonunu getirdi. Sonra da, Sultan'ın bu harcamış olduğu paralarını ödemek için irsi mallarını satmak üzere memleketi Sebzavar'a gitti. Fakat daha yoldayken Sultan Ebu Said'in ölüm haberini alınca Sebzavar serserilerinden ve ayaktakımından birçok kimseler topladı ve Sebzavar kapısında birtakım sehpalar dikti. Ve şöyle dedi: «Eylemde ve amaçta bizimle birlik olan herkes, memlekete bağlılığını göstermek için, muhalif olduğu takdirde başının asılacağı bu sehpaların birine sarığını asacaktır.» Bunun üzerine o gün, 700 kişi, kendisiyle birlik olduklarını göstermek üzere o sehpalara sarıklarını

astılar. «Serbıdaran»⁽⁶⁶⁾ adıyla adlandırılmalarının nedeni işte budur.

Bu topluluk aynı gün, Çimendamğan'da mola vermiş olan Horasan Veziri Hoca Alaeddin Muhammed'e karşı genel bir saldırıya geçtiler; kendisini ağır bir yenilgiye uğrattılar ve Esterabad'a kaçmak zorunda bıraktılar. Orada da Abdürrezzak'ın kardeşi Veciheddin kendisini kovaladı ve Esterabad'a bağlı Valabad Köyünde yakalayıp öldürdü, ona büyük şehitlik rütbesini kazandı. İşte o günden itibaren Serbıdaran'ın yıldızı parladı.

738(1338) Yılı: «Şeyh Hasan Küçük» adıyla ün yapmış olan Şeyh Hasan bin Timurtaş bin Emîr Çoban, Sultan Muhammed Hudabende'nin kızı Satı Big'in saltanatını ilan etti; hutbe ve sikkede adını zikretti ve bununla, Şeyh Hasan Büzürg'e⁽⁶⁷⁾ karşı savaşmaya ve çarpışmaya azimli olduğunu göstermiş oldu. Şeyh Hasan Büzürg ise hızla Tebriz'i terkederek Sultaniye'ye gitti ve bu haberi alınca hemen Kazvin'e geçti. Satı Big ile Şeyh Hasan Küçük Sultaniye ve Azerbaycan'ı istila ettiler; sonra da Kazvin'e hareket ettiler. Bunun üzerine Şeyh Hasan Büzürg Kazvin'den de çıktı. İki taraf karşı karşıya gelmeden önce, aralarında yarı barış yapıldı ve Satı Big ile Şeyh Hasan Küçük Arran ve Azerbaycan'a döndüler. Emîr Şeyh Hasan Büzürg ise Sultaniye'ye gitti.

739(1339) Yılı: Şeyh Hasan Küçük, Satı Big'i Saltanat görevinden uzaklaştırdı ve yerine, Yeşmet bin Hulgagu Han'ın çocuklarından olan Süleyman Han'ı getirdi; Satı Big'i de, kendisiyle⁽⁶⁸⁾ evlenmeye zorladı ve Satı Big istemeye istemeye kendisiyle evlendi.

(66) Başları sehpa ağaçlarına asılı olanlar. (M.A.A.)

(67) «Büyük Şeyh Hasan» demektir. (M.E.B.)

(68) Kendisiyle, yada yeni Hükümdar Süleyman Han'la, (M.E.B.)

740(1340) Yılı: Bu yılın başlarında, Cihan Timur bin Ulafreng bin Keyhatu Han, Şeyh Hasan Büzürg'ün çabaları sayesinde Bağdad'da Saltanat tahtına çıktı. Aynı yılın Zilhicce ayının günlerinden bir çarşamba günü, Merağa'ya bağlı Taktava dolaylarında, kendisi ile Süleyman Han ve Şeyh Hasan Küçük arasında çarpışma oldu. Bu çarpışmada Cihan Timur yenilgiye uğradı; Emîr Şeyh Hasan Küçük parlak bir zafer kazandı ve muzaffer olarak Tebriz'e döndü. Oradan Emîr Sivergan bin Çoban'ı ve kardeşi Emîr Timurtaş'ı Acem Irakının beyliğine tayin etti; amcasının oğlu Emîr Pir Hüseyin bin Emîr Şeyh Mahmud bin Emîr Çoban'ı da yönetimini eline alması için Fars'a gönderdi.

Öte yandan, Emîr Şeyh Hasan Büzürg o ezici çarpışmadan yenilmiş olarak dönüp Bağdad'a varınca, Cihan Timur'un yüce makama⁽⁶⁹⁾ layık olmadığını anladı ve kendisini azletti.

O sırada Şeyh Hasan Büzürg'ün maiyetindeki hizmetçilerden biri olan Hoca Selman Savcı, efendisinin uğradığı yenilgiyi mazur gösteren bir kaside söyledi ki, şu beyitleri ondan alıyoruz:

«Muzaffer ordun gerilediyse eğer ey Hüsrev!
 «Yoktur senin makamının etekleri üzerinde
 ondan hiç bir toz
 «Akıl bilir ki, şu felek çarkında
 «Gerilemeden doğrultamaz yolunu gezegen
 yıldızlar
 «Şu da biliniyor ki satranç kiralığı meydanında
 «Şah'ın saldırısına karşı duramaz kimse yerinde
 «Görülüyor ki duramaz şahın önünde hiçbir kale
 «Piyadenin yarattığı tehlikenin de haddi hesabı
 yoktur ama

(69) Hükümdarlık makamı. (M.E.B.)

- «Menfaat yolu ilişti mi gözüne onun
 «Tanımaz artık şahı ve bir tutar onu piyadelerle
 «Ne piyadenin kadrini yükseltir bu davranış
 «Ne de Şah'ın makamına bir eksiklik gelir bu
 duraksamadan»

741(1341) Yılı: Bu yılın başında, Mağnisa Şehri'nde, Sultan Murad Han'ın sadık oğlu Sultan İldırım Bayezid doğdu.

Bu yılın ilkbaharında Şeyh Hasan Büzürg, tekrar Türk ve Arap askerlerinden ve atlılarından birçok kimseler topladı ve onlarla birlikte Azerbaycan'a hareket etti. Aynı yılın Zilhicce ayında, Süleyman Han, beyler ve komutanlarla birlikte kendisini karşılamak üzere harekete geçerek, düşmanı püskürtmek için Evcan'a gitti. Emîr Çoban'ın oğlu Emîr Yağıbastı, o günlerde Emîr Küçük'ten korktuğu için Süleyman Han'a karşı çıkmıştı. Süleyman Han'ın askerlerinin otlamaları için Sehnd'de bırakmış oldukları 6,000 ata yolda rastladı ve önüne katıp götürdü; nihayet Şeyh Hasan Büzürg'ün karargahına yakın bir yere vardı. Bağdadlılar, bir toz bulutunun göklere kadar yükselip ufku kararttığını görünce, düşmanın ansızın kendilerine saldırdığını sandılar; bu yüzden de savaşa girmeden evlerine geri döndüler.

742(1342) Yılı: Bir önceki yılın sonlarında ve bu yılın başlarında Emîr Mübarizeddin Muhammed saltanatının esasını koydu ve harekete geçip Kerman'a doğru gitti. Kerman Valisi Melik Nasıraddin Burhan, önünde duramadı ve şehri terkederek Horasan'a gitti.

Yine bu yıl, Süleyman Han'ın hizmetinde bulunan Şeyh Hasan Büzürg⁽⁷⁰⁾, büyük bir orduyla Diyarbekir üzerine yürüyüp burayı büyük ölçüde tahrip etti.

(70) Şeyh Hasan Küçüklük olması gerekir; çünkü Şeyh Hasan Büzürg Süleyman Han'a karşıydı. (M.E.B.)

743(1343) Yılı: Kardeşinin ölümünden sonra tah-ta çıkmış olan Emîr Veciheddin Serbıdarî, üstadı Şeyh Hasan El-Cevzî ile birlik olup, Herat Vilayeti'ne gitti ve burayı dize getirip emri altına almak istedi. Kendisiyle Melik Muizzeddin Kert arasında da savaş çıktı ve kendisi yenildi. Bu sırada Emîr Veciheddin'in askerlerinden biri, Şeyh Hasan El-Cevzî'nin yanına kılıcın ucunu vurup öbür tarafından çıkardı; bunun üzerine halk, onun bu şekilde öldürülmesini Emîr Veciheddin'in üzerine attı.

Aynı yıl, Şeyh Hasan Küçük'ün kardeşi Melik Eşref, büyük bir orduyla Şiraz'ın üzerine yürüdü; fakat birşey elde etmeden Sultaniye'ye döndü.

744(1344) Yılı: Meydan güçlü bir rakipten boşaldığı için, Emîr Şeyh Ebu İshak bin Emîr Şah Mahmud Inco'nun devletinin şanı yükselmeye başladı. Kendisi beylik derecesinden sultanlık derecesine çıktı. Bu ailenin babaları ve ataları Fars'tan çıkmışlardı. Bu şanlıların soyu da Hoca Abdullah El-Ensarî'ye ulaşır. Öte yandan, «Inco» kelimesi, Moğol dilinde «Sultanın mallarına bakan kimse» demektir. Çünkü Şeyh Ebu İshak'ın şanı, Moğol sultanları zamanında Şiraz'da yükselmişti. Babası Emîr Mahmud ise Arpa Han zamanında öldürülmüştü.

Bu yılın 27 Receb gecesini, Şeyh Hasan Küçük'ün karısı Melike İzzet, bazı kadınlar ve cariyelerle birlik olup, kocasının, Yakup Şah'la olan gizli ve şüpheli ilişkilerini öğreneceği korkusuyla, kocasının yumurtalıklarını sıkarak kendisini ortadan kaldırdı. Bu olaya işaret eden Hoca Süleyman şöyle demiştir:

«744 yıl geçmişti Peygamber'in hicretinin üzerinden
«Receb'in sonlarıydı, güzel bir rastlantıyla
«İyi bir kadın, iyilik sever kadınlardan bir kadın
«Güçlü pazularıyla Şeyh Hasan'ın yumurtalarını
«Sağlam bir şekilde tutup da sıktı, ölüp gidinceye dek
«Ne iyi kadındır, erkeklerin yumurtalarını sıkın»

745(1345) Yılı: Melik Eşref kardeşine boyun eğdir-di ve ülkesini ele geçirdi. Sonra da Ağnabad Ovasında, Emîr Çoban'ın iki oğlu Emîr Yağıbastı ve Emîr Siver-ğan'la şiddetli bir savaşa tutuştu ve onları yenilgiye uğ-rattı ve Kıpçaklardan olan Nuşirevan adında birisinin sal-tanatını ilan ederek kendisini «Han» tayin etti ve ona «Nuşirevan-ı Adil» lakabını verdi. Böylece Azerbaycan ve Arran'da bağımsızlık bayrağını kaldırdı.

746(1346) Yılı: Melik Eşref, Melik Mısır diye tanı-nan kardeşini yakalayıp demir bir kafeste hapsetti ve Yahya Candar, Hoca Ali, Bahadır Iltekin'i de Tebriz'de öldürdü. Ayrıca Hoca Mecdeddin Reşidî'nin oğlu Ar-tuk'u da yakalayıp Berkele Kalesi'ne hapsetti. Kışın da, önde gelen adamlarından biri olan kölesi Muhammed Rumî'yi 2.000 silahlı askerle birlikte Tebriz'de bırakarak Karabağ'a gitti. Fakat bu Muhammed Rumî kendisine karşı başkaldırdı ve Artuk Reşidî ile tutuklu bulunan di-ğer birkaç kişiyi serbest bıraktı; ayrıca büyük bir ordu hazırlayarak Şiraz'a hareket etti. Bu kötü haber Melik Eşref'in kulaklarına gidince, mevsimin hâlâ kış olmasına rağmen Tebriz'e döndü ve mevsimin kalan kısmını orada geçirmek zorunda kaldı.

747(1347) Yılı: Tebriz'de Melik Eşref tarafından halkın başına getirilen zulümlere ek olarak büyük bir ve-ba çıktı ve şehirde yayıldı. Halk, fırsat buldukça peşpeşe Tebriz'i terk ediyordu.

Aynı yıl, Emîr Veciheddin Serbıdar'ın hizmetçisi olup, onun öldürülmesinden sonra Serbıdaran'lıların yöne-timine geçmiş olan Aka Muhammed Aytemur, Hoca Ali Şemseddin Serbıdar tarafından öldürüldü.

748(1348) Yılı: Melik Eşref, bütün azamet ve ihti-şamiyle, büyük ordusunu alıp, istila etmek amacıyla Ba-rış Diyarı Bağdad'a hareket etti. Fakat Emîr Şeyh Hasan Büzürg şehre kapandı ve yaz mevsimi gelip de sıcaklar ar-

tıncaya kadar kendisine karşı şiddetle direndi. Kuşatma iki ay sürüp de Melik Eşref, kuşatmayı daha fazla sürdürmesinin mümkün olamayacağını anlayınca Tebriz'e döndü ve orada işlerin dizginini Hoca Abdülhayy'e verdi; kendisi ise Azerbaycan, Acem Irakı, Arran ve Moğan bölgelerindeki halka ve yoksullara zulüm ve baskısını yağdırmaya koyuldu ve kendini yalnız bu işe verdi. Oralarda eline geçen herkesin malına elkoyuyordu.

749(1349) Yılı: Melik Eşref, Veziri Hoca Abdülhayy'i yakalayarak Alamut Kalesi'ndeki hapishaneye gönderdi. Kale Muhafızının Vezir'i çok iyi karşıladığını ve kendisine büyük ölçüde saygılı davranmakta olduğunu duyunca, vezirliğin tekrar Hoca'ya verildiği müjdesiyle birlikte Mehter Bahri'yi Alamut'a gönderdi ve adı geçeni Tebriz'e nakletmekle görevlendirdi; sonra da kendisini Alıncık Kalesi'ne nakledip oraya hapsedmesi için emir verdi. Ayrıca, vezirliği de, yazışmayı iyi bilen ve güzel yazı yazan Hoca Mes'ud El-Damğani'ye vermeye karar verdi.

750(1350) Yılı: Melik Eşref, istila etmek amacıyla, 50.000 atlıdan meydana gelen büyük bir orduyla İsfahan'ın üzerine yürüdü. Fakat, Emîr Şeyh Ebu İshak'ın yöneticileri olan Emîr Zekeriya'nın kardeşi Emîr Necibeddin ile Kermanlı Hoca İmadeddin Mahmud, şehrin kalelerini ve burçlarını sağlamlaştırıp saldırganlara karşı oraya kapandılar. Bu durum, Melik Eşref'in kaleyi ele geçirmekten aciz kalmasına yol açtı. Kaleyi 50 gün kuşatma altında tuttuktan sonra barış yapmaya ve Azerbaycan'a dönmeye razı oldu. Barış şartları özet olarak şöyleydi: İsfahan'da hutbe Nuşirevan'ın adına okunmaya devam edecek; Melik Eşref'e de 2.000 kırmızı altın ile 100.000 altın değerinde eşya verilecekti.

751(1351) Yılı: Emîr Şeyh İshak İnço, ikinci defa, bir orduyla İbadet Diyarı Yezd'e hücum etti. Fakat ye-

nilgiye uğradı; beyleri ve komutanları öldürüldüler ve hayal kırıklığına uğramış, zarara girmiş olarak Şiraz'a döndü.

Melik Eşref'in gevşemesi ve dünyayı istila etmek konusundaki maceralarından vazgeçmesi de yine bu yıla rastlar. Reşidî kesiminde, kapanacağı sağlam bir kale yaptırıp, ondan sonra hiçbir tarafa gitmeyeye karar verdi. Ayrıca beylerin de, ordusunun komutanlarına, halkının ileri gelenlerine, onlara karşı kötü muamelesi ve baskısı yüzünden, güvenini kaybetti; bunlar da kendisine güvenmiyorlardı. Melik Eşref, aynı zamanda Mardin Hükümdarının kızıyla nişanlandı; evlenirken de büyük bir düğün yaptı ve onu büyük bir şenlik içinde Tebriz'e getirdi. Reşidî kesiminde şenlik ve sevinç törenleri düzenlendi. Fakat evlendikten bir gece sonra, kendisinden ayrıldı ve bir daha onu görmedi.

752(1352) Yılı: Sultan Üveys bin Şeyh Hasan Büzürg'ün kardeşi Şeyh Zahid doğdu. Şair Hoca Selman, kendisini kutlayarak şöyle demiştir:

«Güzellik güneşinden, şeref burcunda doğdu bir ay
«Allah artırsın büyüklüğünü, erdem doldurdu dünyaya

«Allah'ın güzelce yeşerttiği bir güldür o
«Ululuk ve yücelik bahçesinde açan bir gül
«Cuma günüydü, Cemaziyelahir ayının dokuzu
«752 yıl geçmişti Peygamberin hicretinin üzerinden
«Varlık safhasına geldi Şeyh Zahid, o mutlu Şah
«Ve mutlu oldu dünya onun doğuşunun eserinden.»

753(1353) Yılı: Emîr Şeyh Ebu Ishak, Şiraz'dan, kardeşinin oğlu Keykubad'ın komutası altında Kerman'a büyük bir ordu gönderdi. Fakat Emîr Mübarizeddin Muhammed ile oğlu Şah Şuca' yolunu kestiler ve «Fenc-Engüş» denilen bir yerde iki taraf arasında çarpışmalar baş-

ladı. Sonra Şiraz ordusu yenilgiye uğradı ve birkaç komutanı yakalandı; komutanları Keykubad da kurtuluşu kaçmakta buldu. Emîr Mübarizeddin Muhammed ise, başarılı ve muzaffer olarak ülkesinin merkezine döndü.

754(1354) Yılı: Bu yılın başında Emîr Mübarizeddin Muhammed, Şiraz'da Şeyh Ebu İshak'ı kuşattı. Kuşatma sırasında, Şiraz'ın havasının kirli olmasından ötürü kendisi ile oğlu Şerefeddin Muzaffer ağır bir hastalığa yakalandılar. Şah Şerefeddin Muzaffer öldü, fakat babası Mübarizeddin iyileşti. Kendisi, hastalığı sırasında bile kuşatmayı şiddetlendirmekten geri kalmadı ve şehri teslim aldı. Emîr Şeyh Ebu İshak, bu şiddetten büyük güçlükle canını kurtarabildi ve Şolistan'a kaçarak Sefid Kalesi'ne iltica etti.

755(355) Yılı: Emîr Mübarizeddin Muhammed, Acem Irakını istila etmek amacıyla Isfahan'a hareket etti ve bu işi, oğlu Şah Şuca'nın çabaları sayesinde tamamladı.

Aynı yıl, Abbasilerden olan El-Mu'tadid Billah'ın vekili Fars Vilayeti'ne geldi. El-Mu'tadid Mısır'da kalıyor ve halifeliği bağımsız olarak kendine istiyordu. Vekili de gelip kendisi için biat istedi. Mübarizeddin, Fars'ın bilginleri ve faziletlileriyle birlikte kendisine biat etti. Böylece minber başları ve paraların, altınların yüzleri, Bağdad'ın düşmesinden ve Halife El-Mutasım'ın⁽⁷¹⁾ öldürülmesinden sonra adları ortadan kaybolmuş olan halifelerin adlarıyla yeniden süslenmeye başladı.

756(1356) Yılı: Emîr Mübarizeddin Muhammed, mutlu oğlu Kutbeddin Şah Mahmud'u, Şebankarc kalesini kuşatmaya gönderdi. Bunun üzerine, direnme ve karşı durma olanağı bulunmayan kale yöneticisi yenilgiye uğradı ve kalenin arkasında olup doğrudan doğruya kıra çı-

(71) Yanlışlıkla böyle yazılmış olmalı; doğrusu El-Mutasım'dır. (M.E.B.)

kan bir yoldan kaçtı. Bu durum, Kutbeddin Şah Mahmud'a, düşmanının ülkesinin merkezine girmeyi kolaylaştırdı. Orada kalenin işlerini yönetmeye ve düzene koymaya başladı; sonra da izzet ve azametle güvenlik yeri olan ülkesinin merkezi Şiraz'a döndü.

Aynı yıl, en büyük mevlana hazretleri, milletlerin iyi ve kötüyü seçebilenlerinin öncüsü, güzel yazmanın cevherlerinin nakledicisi, belafat incilerinin düzenleyicisi Sa'd El-Mille ve'd-Din Mes'ud El-Teftazanî, **Telhis'in**⁽⁷²⁾ açıklaması konusundaki **Muhtasar'ını** yazmaya başladı. Bu kitabını, Hucend Hükümdarı bulunan Cani Bey Han adına yazdı. Cani Bey Han, Özbek Han bin Tuğrul bin Bukıya bin Kara Lutuy'un soyundandı. Orada ailelerine «Gökoda sultanları» denir. Çünkü sağ tarafa düşen Eres, Keykubad, Pahi ve Karan gibi vilayetler eskiden beri onların elindeydi.

757(1357) Yılı: Üngürüs⁽⁷³⁾ Kırallı -kafirlerin dilinde «kıral» hükümdar demektir-, Laz beyleri, Sırv⁽⁷⁴⁾ topluluğuyla birlik olup, Anadolu'da Sultan Orhan'la savaşmak ve vuruşmak için harekete geçti. Sultan Orhan, kafirlerin kendisine karşı ittifak kurup anlaştıklarını öğrenince, Vezir Süleyman Paşa'yı⁽⁷⁵⁾, küffar ordularıyla savaşmak üzere Rum bölgesine sefer yapmakla görevlendirdi. Süleyman Paşa, savaş ve sefer hazırlıklarını en iyi şekilde yaptı.

Aynı yıl, Şeyh Hasan Büzürg, Bağdad'da öldü. 17 yıl hüküm sürmüştü. Kendisine, Saltanat makamında oğlu Sultan Üveys halef oldu. Hoca, kendisini kutlamak için şu şiiri yazdı:

(72) Arap edebiyatının kurallarını konu edinen ünlü bir kitap. (M.E.B.)

(73) Macaristan (M.E.B.)

(74) Sırp olsa gerek. (M.E.B.)

(75) Süleyman Paşa Orhan'ın büyük oğludur. (M.E.B.)

- «Mutluluk habercileri şu yüksek çardakta⁽⁷⁶⁾
- «Haykırarak diyorlar ki, bütün ülkelerde:
- «757 yılının Receb ayında
- «Bütün halkın ittifakı ve Yaradıcının izniyle
- «Oturdurdu yeryüzünün Hüsrevi, hak ederek
- «Sultanların tahtına, Irak ülkesinin merkezinde
- «Devrin sultanlarının sultanı Şeyh Üveys
- «Dünya hükümdarlarının dayanağıdır mutlak olarak.»

758(1358) Yılı: Sultan Orhan'ın Veziri Süleyman Paşa, yanında komutanlardan Fadıl Bey ve Yakub Ece ile vuruşma üzerine eğitilmiş kahramanlardan bir topluluk olduğu halde, Gabetkemer denilen yere saldırdı ve kafirlerin bir sığır sürüsünü ele geçirerek hepsini öldürdüler; derilerini de sal yapıp bunlarla denizi aşarak Rumeli bölgesine geçtiler. Orada kafirlerle çarpışarak Çimni Kalesi'ni, İyasta Kalesi'ni, Orklık, Konurhisarı, Ece Yakub'un adıyla ün yapan Ece Ovası'nı ve.....⁽⁷⁷⁾ kalesini onlardan aldılar.

Aynı yıl, Emîr Şeyh Ebu Ishak, Emîr Mübarizeddin Muhammed'in ordusunun askerlerine esir düştü ve Şiraz'daki Saadet Meydanı'nda öldürüldü. Bu meydan, onun eserlerinden biriydi. Denildiğine göre, öldürülmesinden az önce etrafı çevriliyken, farsça olarak şu dörtlüğü söylemiştir:

- «Yazık ki ömür kuşu için kalmadı danc
- «Kalmadı hiç bu kuşun yaşamakta umudu
- «Yazık ki şu ömür süresi içinde
- «Efsaneden ibaret kaldı her ne söyledimse.»

Aynı yıl, Kadı Muhyiddin Elberdaî'nin ağzından Melik Eşref'in birçok zulümlerini işitmiş olan Cani Bey Han,

(76) Yüksek çardaktan maksat dünyadır. (M.E.B.)

(77) Kitabın aslında burası böyle boştur. (M.A.A.)

Derbend-i Şirvan yoluyla ve istila etmek amacıyla Azerbaycan üzerine yürüdü. Bu yürüyüşün haberi birkaç yıldır Reşidî kesimine kapanmış olan Melik Eşref'in kulaklarına gidince, derhal oradan çıktı ve Şenb Gazan'a indi. 400 katıra ve 1,000 deveye altın, cevher ve çeşitli nefis eşya yükleyerek hepsini birçok askerle birlikte Evcan tarafına gönderdi. Cani Bey Han yaklaşınca da huzursuzlandı ve Hoca Lü'lü'e, haremi ve hazineleriyle birlikte önde gidip, Merend'in arka tarafındaki Hoca Reşid Pınarının başında kendisini beklemesini, durum kendi lehine sonuçlanırsa Tebriz'e dönmelerini, aksi takdirde Merend'e gitmelerini emretti. Sonra kendisi de Evcan Nahiyesine hareket etti ve umumi yolda bir tepenin üzerinde, düşmanın gelmesini beklemek için durdu. O sırada Cani Bey de ansızın Serab yolundan çıkageldi ve bileziğin bileği sarması gibi düşmanım sarması için ordusuna derhal emir verdi. Fakat Melik Eşref bu acıklı durumu görünce hemen Şenb Gazan'a döndü ve gecesini orada geçirdikten sonra, daha önce gitmiş olan harem ve hazinelerinin ardından gitti. Bunun üzerine, yanında bulunan askerlerin topluluğu darmadağın oldu ve hizmetini, Merend'de mühimmat nöbetçiliği yapan Gürcü Memlûklere bıraktılar.

Orada da halk bu hain Sultan'ın yenilgiye uğradığını öğrenince kendisine karşı ayaklandı ve hazinelere, paralara saldırdı; bunun üzerine hanımlar⁽⁷⁸⁾ da endişeye düştüler ve darmadağın oldular. Melik Eşref ise tek başına Hoy tarafına gitti ve kır tarafındaki Şeyh Muhammed Balıkçı'nın evine indi. Şeyh de Sultan'a gerektiği gibi hizmet etti ve derhal Cani Bey Han'ın karargahına bir haberci göndererek bunu kendisine duyurdu. Cani Bey Han da, Emîr Beyaz'ın gidip Melik Eşref'i otağına getirmesini emretti. Emîr Beyaz Melik Eşref'i Tebriz'e getirince, halk damların üstünden bu uğursuz Sultan'

(78) Melik Eşref'in hanımları. (M.E.B.)

ın başına toprak dökmeye başladı. Cani Bey, kendisini bu durumda görünce, «bu şehri niçin tahrip ettin?» diye sordu. O da şu cevabı verdi: «Şehri, benim rızam olmadan adamlarım ve maiyetim tahrip ettiler.» Sonra Cani Bey Han, Evcan'dan ayrılarak Heştrud'a gitti ve orada Melik Eşref'in öldürülmesini emretti; öldürülüp başı Tebriz'e götürüldü ve oradaki Merağiler Camimin kapısına asıldı. Cani Bey Han sonra Tebriz'e giderek Devlet Konağı'na indi ve birkaç gün oranın işlerini yönetti; sonra Tebriz'in yönetimini oğlu Bürdi Bey'e bırakarak Örgenc'e döndü. Birkaç gün sonra, Bürdi Bey, babasının hasta olduğunu haber aldı ve derhal Örgenc Vilayeti'ne hareket etti. Onun adına Vezir Ahi Cok Azerbaycan Vilayeti'nin yönetimini eline aldı.

759(1359) Yılı: Bu yılın ilkbaharında Sultan Üveys Tebriz'e giderek Azerbaycan'ı istila etmek istedi. Orada, Cani Bey Han ve oğlu adına ülkeyi yönetmekte olan Ahi Cok'u yenilgiye uğrattı; onun yerine yönetimi eline alarak Tebriz'de kaldı.

Aynı yıl, Emîr Mübarizeddin Muhammed, Azerbaycan ve Tebriz'i istila etmek, Ahi Cok'u da kovmak amacıyla Şiraz'dan harekete geçti. Ahi Cok, Sultan Üveys'ten kaçarak Nahcivan'a sığınmış ve orada istibdat ve zulüm bayrağını kaldırmıştı. O da gelip Miyane Şehri'ne kadar ilerledi ve yürüyen saldırganı orada karşıladı. İki topluluk karşılaştı ve iki ordu birbirine girdi. Savaş, Ahi Cok'un yenilmesiyle sonuçlandı ve Emîr Mübarizeddin Muhammed zafer kazanarak Tebriz'e gitti; orada büyükler, ileri gelenler ve halkın öteki tabakaları sevgiyle ve ikramla karşıladılar. Kendisi de, bu gibi durumlarda gerektiği gibi müstahak olanlara ve kendisini karşılayanlara nimet ve hediyeler yağdırdı. Cuma günü de minbere çıkarak halka güzel bir hutbe okudu ve bunun sonunda Abbasi Halifesi için dua etti; sonra da halka namazı kıl-

dırdı ve bütün halkın gönlünü kendine çekti. Birkaç gün sonra, Sultan Üveys'in, Mübarizlilerle savaşmak üzere Bağdad'dan Tebriz'e hareket ettiği haberi geldi. Fakat Mübariz Muhammed, bu haberi duyar duymaz hemen Şiraz'a döndü.

760(1360) Yılı: Bu yıl Şah Şuca, babası Mübarizî-yi⁽⁷⁹⁾, kötü ahlaklı olduğu ve komutanlarına, çocuklarına karşı sert davrandığı için yakalayarak gözlerine mil çekti ve Fars kalelerinden birinde hapse attı; onun yerine Saltanat tahtına oturdu. Çağın faziletlilerinden biri bu olay hakkında şöyle demiştir:

«Saltanatının ihtişamı nice mil mesafe almıştı onun
«Nice ordulara komuta etmişti Hindistan'dan Mısır'a
kadar
«Ağzına kadar dolup taşınca devletinin bardağı
«Gözlerinin nuruna çekiliverdi mil.»

761(1361) Yılı: Bu yıl, Sultan Orhan bu fani diyardaki hayata veda ederek ahret ve beka diyarına gitti. Kendisinden sonra, sadık oğlu Sultan Murad Han⁽⁸⁰⁾ Bursa'da tahta çıktı. Sultan Murad Han, en iyi selefin⁽⁸¹⁾ en iyi halefi oldu. Merhumun saltanattaki hükümdarlığı 35 yıla ulaşmıştı; yaşı da 83'e ulaşmıştı. Kendisi Bursa Şehri'nde gömülüdür. Üç erkek çocuğu vardı: Sultan Murad, Süleyman Paşa ve Sultan Kasım. Sultan Kasım, kendisinin sağlığında ölmüştü.⁽⁸²⁾

Aynı yıl, Sultan Murad Han, Geliboli'yi geçerek Torpens'e vardı ve Çorli Kalesi'ni ele geçirdi.....⁽⁸³⁾
kalesi üzerine şiddetli bir savaş oldu ve kalenin tahribi-

(79) Mübarizeddin Muhammed. (M.E.B.)

(80) Murad I. (M.E.B.)

(81) Kendisinden öncekinin. (M.E.B.)

(82) Süleyman Paşa da babasının sağlığında ölmüştü. (M.E.B.)

(83) Bursası kitabın aslında böyle boştur. (M.A.A.)

ne yol açtı. Sonra da Meriç Nehri kıyısında bulunan Burguz Kalesi'ni ele geçirdi.

762(1362) Yılı: Sultan Murad Han Evrenos Bey'i, istila etmesi için İpsala Vilayeti'ne gönderdi. Evrenos Bey bu görevi en iyi şekilde yerine getirdi; orayı çarpışarak ele geçirdi ve birçok esir, birçok ganimet aldı.

763(1363) Yılı: Sultan Murad Han, Lala Şahin'i, Edirne Vilayeti'ni almakla görevlendirdi. Tekfur kafirleri kendisini karşıladılar ve iki taraf arasında şiddetli çarpışmalar oldu; bu çarpışmalar sonunda kafirlerin yenilgiyle ve Edirne Kalesi'ne kaçmalarıyla sonuçlandı. Bu sırada Sultan, Lala Şahin'in ordusuna yardım etmeye geldi ve ikisi birlikte Edirne'yi kuşatmaya gittiler; kuşatma çemberini şiddetle daralttılar. Fakat Tekfur'un komutanı, o sırada kabarmış bulunan Meriç Nehrindeki bir sandala sığındı ve bu sandal, komutanın kaçmasına, başını kurtarmasına yardım etti. Böylece, Rum şehirlerinin en önemlilerinden ve en büyüklerinden biri olan Edirne Şehri Alı Osman'ın eline geçti. Lala Şahin sonra Zağra tarafına gitti ve İpsala ile Malkara kalelerini fethetti.

764(1364) Yılı: Sultan Gazi Murad Han, Saltanat Merkezi Bursa'da yüksek bir cami yaptırmaya başladı ve yapımını tamamladı.

765(1365) Yılı: Sultan Üveys, Şirvan Vilayeti'ni istila etmek istedi; fakat ansızın, Barış Diyarı Bağdad'daki vekili Hoca Mercan'ın isyan ettiği haberini aldı. Bunun üzerine Sultan, bu asinin püskürtülmesinin, karar vermiş ve hazırlıklarına girişmiş olduğu işten daha iyi olacağını anladı ve yolculuğunu Bağdad tarafına çevirdi. Mevsim nehrin taşma mevsimi olduğu için, Hoca Mercan, nehrin setlerinden biri olan Korc Bendi'ni açtı; böylece sular Bağdad'ın çevresini dört fersah mesafeye kadar kapladı ve bu durum, hareketi ve yürüyüşü imkansız hale getirdi.

Fakat Sultan'ın bazı askerleri gemilerle Numaniye'ye⁽⁸⁴⁾ ulaşabildiler. Hoca Mercan, başlangıçta Sultan'm ordularına karşı mücadele etmek ve direnmek istediye de, öncü kuvvetlerden sonra varan Sultan'ın çadırını görünce korkuya ve endişeye kapıldı ve Sultan'a karşı çarpışmaya, direnmeye gücünün yetmeyeceğini anladı; bu yüzden de kurtuluşu kaçmakta buldu ve şehre girip şehir kalesine kapandıktan sonra köprüyü söktü; sonra da Sultan'a haber göndererek, yaptığından dolayı özür diledi; Sultan da kendisini affının kapsamı içine aldı ve kendi halinde bıraktı.

Aym yıl, daha önce de anlatıldığı gibi çocukları tarafından gözlerine mil çekilip Sefid Kalesi'nde hapse atılmış olan Mübarizeddin Muhammed, adı geçen kaledeki adamlardan bir grupla ittifak kurup kale muhafızını yakaladı ve böylece ayaklanma ilan etti. Şah Şuca' ise, babasına karşı bu kusuru işlemiş olduğuna pişman olduğu için bu sefer yumuşaklığa ve siyasete başvurdu; kendisini kaleden çıkararak Saltanat makamına iade etti. Ne var ki bazı bozguncular bir daha fitne çıkarmaya ve oyunlar tertip etmeye girişerek, bu sefer de kendisini ortadan kaldırması için babasıyla ittifak kurdular. Şah Şuca' için içyüzünü ve kendisine karşı hazırlanan kötü işleri öğrenince, tekrar babasını yakalamak ve Şiraz Kermesirati'nin kalelerinden birine uzaklaştırmak zorunda kaldı. Babası orada dört yıl kaldı ve bu süre içinde bazı şiddetli hastalıklara yakalandı. Sonra da kendisini hava değişimi ve tedavi için Bem Kalesi'ne naklettiler ve orada Allah'ın rahmetine kavuştu.

766(1366) Yılı: Bu yıl Sultan Üveys Musul üzerine yürüdü ve Türkmen Bayram Hoca burayı terkederek kaçtı. Hoca Selman El-Savcı bu olaya işaret ederek şöyle demiştir:

(84) Bağdad'ın bir semti. (M.E.B.)

«Geldi haberci, Musul'un fethi haberini getirerek
«Kutlu olsun bu haber adil Padişah'a.»

Öte yandan Sultan Üveys, düşmanı Bayram Hoca'yı kovaladı. Bayram Hoca ise aşiretleri ve kabileleri ile Muş Ovası tarafına gitti. Sultan Üveys, kendisini bu geniş ova-da yakaladı ve yıldırım gibi üzerine atıldı; aşiretlerinin, kabilelerinin mallarını talan ve yağma etti. Hoca Selman El-Savcı şu sözlerle buna işaret etmiştir:

«Düşmanın, Muş Ovası'nda dolaşan bir yilandır
«Karıncı gibi kılıçların ise, nice yılanı yok etmiş
böyle!»

Aynı yıl Sultan Murad Han, Karamanî Kara Rüstem'in emri gereğince ganimetlerin beşte birini aldı. Ayrıca, «Çandarlı» diye ün yapmış olan Kara Halil Paşa'nın fetvası uyarınca, o ganimetler arasında alman oğlanları Sultan'ın «Hassa» hizmetine kattı. Bunlar yünden yapılmış beyaz külahlar giydirilerek «Yeniçeri» diye adlandırıldılar. İşte Yeniçeri topluluğu o günden itibaren doğdu.

Yine aynı yıl, Rum⁽⁸⁵⁾ Hükümdarı Sultan Murad Han, Geliboli denilen bir noktadan denizi aşarak Anadolu tarafına geçti ve Biğa Kalesi'ni ele geçirdi. Sırv⁽⁸⁶⁾ ordusu da hemen ittifak kurup Müslümanlara saldırdı. Fakat Lala Şahin, Çermen denilen yerde geceleyin ansızın onlara saldırdı ve kendilerini ağır bir bozguna uğrattı; onlardan birçok esir ve ganimetler aldı.

767(1367) Yılı: Sultan Murad Kütahya, Sima⁽⁸⁷⁾, Eğriboz, Tavşanlı kalelerini aldı.

(85) Bizans İmparatorluğuna «Rum» dendiği için, Araplarda, İran ve diğer Doğu ülkelerinde eski alışkanlıkla Osmanlı İmparatorluğu için de aynı ad kullanılmıştır. (M.E.B.)

(86) 74 No.lı nota bakınız.

(87) Simav. (M.E.B.)

Aynı yıl, Şirvan Hükümdarı Sultan Halil bin Şeyh İbrahim Allah'ın rahmetine kavuştu.

Şirvan hükümdarlarının soyu, şu sırayla Nuşirevan-ı Adil'e ulaşır: Sultan Halil bin Şeyh İbrahim bin Sultan Muhammed bin Keykubad bin Ferhzad bin Feramürz bin Geştasp -Şirvan'daki Geştaspi Nahiyesi bu Sultan'ın cserlerinden- bin Ferhzad bin Menuçehr -«Hakan» lakabıyla anılır ve ünlü şair Hakanî ona izafetle bu mahlası almıştır- bin Kisran bin Kelusi bin Şehriyar bin Kırşasef bin Efridun bin Feramürz bin Salar bin Yezid bin Cun bin Mırzeban bin Hürmüz bin Nuşirevan.

768(1368) Yılı: Şah Şuca', Tebriz halkının, kardeşi Şah Mahmud'u Şiraz halkına karşı destekleyeceğini öğrenince, Tebriz halkım, yardımlarının Şah Mahmud'a ulaşmasından önce tecrit etmenin daha yararlı olacağına karar verdi. Bu nedenle hemen Şiraz'dan ayrılarak İsfahan'a hareket etti. Şah Mahmud, başlangıçta kendisini şehir dışında karşıladı ve iki taraf arasında çarpışma başladı. Daha sonra ise Şah Mahmud şehre sığınıp oraya kapandı. Bunun üzerine Şah Şuca', derhal şehrin dışına inerek kuşatmayı daralttı. Şehir halkı sıkıntılı bir duruma düştü. Bu yüzden eşraf, imamlar, ileri gelenler şehirden dışarı çıkmak zorunda kaldılar; ve Şah Mahmud'un, kardeşinin yanına gelip özür dilemesini ve böylece barış yapıp çatışmanın ve düşmanlığın yerini duruluğa ve anlaşmaya vermesini kararlaştırdılar. Eşraf ve imamlar şehre dönüp, varmış oldukları bu kararı Şah Mahmud'a arz edince, kendisi de teklifi kabul etti ve 50 atıyla birlikte şehirden çıkıp kardeşinin yanına geldi ve özür dileyerek ellerini öptü. Böylece iki kardeş arasında barış yapıldı ve büyük şenlikler düzenlendi; bu şenlikler sırasında yüce Sultanlık hediyeleri dağıtıldı ve Şah Şuca', özlemine kavuşmuş olarak Şiraz'a döndü.

769(1369) Yılı: Sultan Üveys'in kardeşi Emîr Ka-

sım Allah'ın rahmetine kavuştu; cenazesi Necef'e nakledilerek Hazreti Emirülmü'minin Ali'nin -yüce Allah ondan razı olsun- nurlu şehadet yeri ve temiz türbesi civarına, babası Emîr Şeyh Hasan'ın türbesinin arkasına gömüldü. Hoca Süleyman El-Savcı onun mersiyesinde de bir şiir yazmıştır.

Aynı yıl, Sultan Üveys'in yanında esir bulunan Bayram Bey⁽⁸⁸⁾, içki içmekte çok ileri gittiği için beka diyarına göçetti. Sultan kendisi için, bir benzeri görülmemiş bir taziye yaptı. Beyaz vücudunun üzerine bir siyah şal giydi; şehzadeler ve hatunlar da dervişlerin giydiği siyahlardan giydiler ve bu elbiseler boyunlarından aşağıya sarkıyordu. Ayrıca daha önce bir benzeri görülmemiş çirkin hareketler yaptılar. Hoca Selman, bu konuda mersiye olarak yazdığı şiirde bunlara işaret etmiştir.

770(1370) Yılı: Bu yıl Şah Şuca', Sultan Üveys'in ailesiyle akrabalık kurmak ve onun kızlarından biriyle evlenmek istedi. Bundan amacı, bu akrabalığın, ihtilafın ve karışıklıkları nedenlerini ortadan kaldırmasına ve Sultan Üveys'i, ikide bir kardeşi Şah Mahmud'a yardım etmeye sevkeden durumun ortadan kalkmasına yol açmasını sağlamaktı. Bu iş için adamlarından Emîr İhtiyareddin Hasan Korci'yi seçip, bu ince görevi yerine getirmesi için gereken herşeyle donatarak Azerbaycan tarafına gönderdi. Bu önemli işin haberi Şah Mahmud'un kulaklarına gidince, Veziri Hoca Taceddin'i Sultan'ın Sarayına gitmekle ve şartlar ne olursa olsun Sultan'ın bir kızını kendisi için istemeye çalışmakla görevlendirdi. Hoca Taceddin geniş bir hileye, büyük bir dehaya ve kurnazlığa sahipti.

Böylece iki kardeş için dünürücü olarak gelen iki elçi, aynı anda Sultan'ın Sarayında bir araya geldiler ve Sultan'ın huzurunda aralarında birçok tartışmalar oldu. Şah

(88) Bu ad biraz yukarıda «Bayram Hoca» şeklinde geçti. (M.E.B.)

Şuca', Şah Mahmud'un tersine, Sultan'a yazmış olduğu mektupta suni tevazu ve nezaket göstermediği ve resmiyette kullanılması adet olan gerekli kelimeleri ihmal ettiği; Şah Mahmud ise tam acizliğini, güçsüzlüğünü ve Sultan'a tam olarak boyun eğdiğini belirttiği, «kul ve elindekilerin hepsi efendisinindir» dediği için, Sultan Şah Mahmud'un elçisinin isteğini ve dileğini olumlu karşıladı ve kızının, efendisiyle evlenmesini kabul etti. Böylece Hoca Taceddin amacına ulaştı ve Sultan'ın kızını yanına alıp büyük bir debdebe ve şenlik içinde Isfahan'a götürdü. Hoca Selman bu konuda şöyle demiştir:

«Gökler şenlik yaptı ufuklarda bir düğün için, ne düğün!

«Mamur oldu dünyanın her yeri o düğün sayesinde

«Ay ile Güneş bir araya geldi bu düğünde

«Ve birbirlerine kavuştu meleklerle huriler.»

771(1370) Yılı: Türk-Moğol yıllarından olan «İtyılı»na rastlayan bu yıl, Emîr Timur Gurgan, şimdi Sebz Şahri adıyla bilinen Keş Şehri'nde Saltanat tahtına çıktı. Onun yüce soyu şu sırayla Cengiz Han'a ulaşır: Emîr Timur bin Emîr Turğay bin Emîr Berkel bin Emîr İltenez bin Emîr Icel bin Karacar Noyan. Melik Çağatay Han bin Cengiz Han zamanında Beylerbeyi olan Karacar Noyan, «Barlas» lakabıyla anılan Siverğan bin İrdemci'nin oğludur. Barlas aşireti bunun soyundandır. İrdemci ise, Kubil Han bin Tumne Han'ın ağabeyi olan Kaculi Bahadır'ın oğludur ve üç batında Cengiz Han'la birleşir.

Öte yandan Timur'a «Gurgan» denmesinin nedeni, Emîr Hüseyin'in damadı olmasından ileri gelmektedir. Timur, 27 Şaban 736(1336) tarihinde doğmuştur. İktidar dönemi ise 36 yıl sürmüştür. 36 yıl süren bu hükümdarlığı süresince dünyanın bölgelerinin çoğuna inmiş; ve Maveraünnehir, Türkistan, Harzem, Bedahşan, Hindis-

tan, Horasan, Sistan, Kic, Bekran, Irakayn⁽⁸⁹⁾, Fars, Azerbaycan, Mazenderan, Geylan, Şirvan, Arran, Kürdistan, Gürcistan, Diyarbekir, Rum ve Şam ülkeleri kendisine boyun eğmiştir. Dört erkek çocuğu vardı:

1 — Mirza Cihangir. Babasının sağlığında öldü.

2 — Mirza Ömer Şeyh, Fars bölgesinin valisiydi ve babasının sağlığında Harmatu Kalesi'ni kuşattığı sırada, şahdamarına bir ok vuran bir Kürt tarafından öldürüldü.

3 — Mirza Miranşah. Azerbaycan, Irakayn, Diyarbekir, Rum ve Şam sınırlarına kadar uzanan toprakların Hükümdarıydı. Babasının ölümünden sonra, Karayusuf'un askerleri tarafından Tebriz'de öldürüldü.

4 — Mirza Şahruh. Babasının döneminde Horasan Valisiydi ve babasının ölümünden sonra da İran ve Turan Hükümdarı oldu.

772(1371) Yılı: Cengiz Han'ın kardeşi Cuci Fışar'ın soyundan olan Mazenderan Hükümdarı Emîr Veli büyük bir ordu toplayarak Rey üzerine yürüdü. Sultan Üveys de kendisiyle çarpışmak için Azerbaycan'dan hareket etti. Fakat Sultan Üveys'in öncü kuvvetleri kendisiyle Rey'de çarpıştılar ve yenilgiye uğradılar; sonra Sultan, büyük askeri birlikleriyle uygun vakitte savaş alanına ulaşınca Emîr Veli'nin direnmeye fırsatı kalmadı ve kurtuluşu kaçmakta buldu; birçok askerleri de öldürüldüler. Sultan kendisini Semnan'a kadar kovaladı ve orada beyler ve komutanlar dönmesini tavsiye ettiler, o da döndü.

773(1372) Yılı: Sultan Üveys büyük bir ordu hazırlayarak, Emîr Veli'ye vurmak ve ülkesini istila etmek amacıyla Tebriz'den Evcan üzerine yürüdü. Orada kardeşi Sultan Emîr Zahid -ne öne alman, ne de ertelenen eceli gelmişti ki- sarhoş olarak Evcan Sarayı'na gitti ve damına çıktı; oradan düşerek derhal öldü. Bu olay Sul-

(89) Acem Irakı. (M.E.B.)

tan'ı etkiledi ve girişmiş olduğu işten vazgeçerek Tebriz'e döndü. Bu durumlar karşısında Şah Şuca' Emîr Veli'ye yazarak kendisini Sultan'a karşı saldırıya geçmeye teşvik etti.

774(1373) Yılı: Bu yıl Emîr Veli büyük bir orduyla Mazenderan'dan Rey ülkesine gitti ve oradan Sava'ya hareket etti. Sava Valisi Mübarek Şah, öteki ileri gelenlerle ve her tabakadan bir halk topluluğuyla birlikte kendisine şu haberi gönderdiler: «Buraya gelmek zahmetine niçin katlandınız- Çünkü bu şehir, büyük ve güçlü bir orduya sahip olan Sultan Üveys'in mülküdür. Emîr'in, bu kış bizi bağışlaması ve ordusunu da meşakkate girmekten kurtarması daha faydalı olur.» Emîr Veli buna şu sözlerle karşılık verdi: «Ben sizden birkaç yıllık para istiyorum. Liderleriniz çıksınlar ki bu paralar üzerine onlarla hesaplaşalım; sonra geldiğimiz yere dönelim.» Fakat Sava halkı bu teklifi kabul etmedi ve savaşa vuruşmaya hazırlandılar. Emîr Veli de onlara şiddetle karşı koymak zorunda kaldı ve iki hafta içinde şehirlerini zorla ele geçirdi. Şehrin Valisi Mübarek Şah, başlangıçta gizlenmişti; sonra ortaya çıktı ve Emîr Veli'nin hizmetine girerek bağlılığım sundu; kendisini kızıyla da evlendirdi. Emîr Veli daha sonra uğur ve ikballe Mazenderan'a döndü.

775(1374) Yılı: Bu yıl, Emîr Timur, Kankrat Hükümdarı Aksofi'nin kızını büyük oğlu Mazenderan'a isteyerek Semerkand'a götürdü.

Yine aynı yıl Dicle Nehri büyük ölçüde taşıtı ve harap olmaktan, sulara gömülmekten kurtulan bazı yüksek binalar hariç, Bağdad'm bütün binaları ve sarayları yıkıldı. Ayrıca 40,000 kadar da insan öldü. Mevlane Nasır El-Buharî, şu farsça beyitle bu olaya işaret etmiştir:

«Acayip bir şekil aldı Dicle'nin bu yılki yürüyüşü,
tıpkı şarhoş yürüyüşü gibi

«Ayağı zincirde ve ağzı köpüklü bir deli gibi.»

776(1375) Yılı: Sultan Üveys Emîr Veli'yle savaşmak için Reşidî imaretine çıktı ve orada şiddetli bir hastalığa tutuldu. Bunun üzerine devlet erkânı, Şeyh Ali ve Hoca Şeyh Kahcanî'nin eşliğinde Sultan'm karargahına giderek yatağın başucuna oturdular ve ülke konusunda vasiyetini bildirmesini istediler. Sultan dedi ki: «Hükümdarlık Hüseyin'in, Bağdad Hükümeti de Hasan'ın olsun.» Hazır bulunanlar ise, «Hasan büyük kardeştir, buna tahammül etmez» dediler. Bunun üzerine Sultan şöyle dedi: «Siz, gerekeni bilirsiniz.» Sultan'm bu sözü, kendilerine bu konuda istedikleri çözüm yolunu bulma izni şeklinde yorumlandı. Bunun üzerine hemen Şeyh Hasan'ı demire vurdular; sonra da, Sultan'm öldüğü yılın Cemaziyelevvel ayının ikinci pazar gecesini kendisine şehitlik bardağını içirdiler. Hoca Selman, Sultan'ın mersiyesinde şöyle der:

«Yavaş yürü felek! Büyük bir iş yaptın çünkü sen
«Şah'ın ölümüyle viraneye çevirdin İran ülkesini sen
«Gökleri alçalttın doruklarından sen
«Ve Yeryüzüne sererek yerle bir ettin sen.»

Sultan'ın ölümünden sonra, Tebriz'de saltanata oğlu Sultan Hüseyin geçti ve Hoca Selman, tahta oturuşunu bir şiirle kutladı.

Öte yandan Şah Mahmud bin Emîr Mübarizeddin de aynı yıl öldü. Bunun haberi Şah Şuca'nın kulaklarına gidince şu dörtlüğü söyledi:

«Pusudaki aslan, kardeşim Şah Mahmud
«Çatışıyordu benimle ülkenin mührü üzerine
«Halkın rahatı için ikiye böldük ülkeyi
«O toprağın altım aldı, ben de üstünü.»

Şah Şuca' sonra hemen Isfahan'a hareket etti ve bütün Irak ülkesini istila etti.

777 (1376) Yılı: Şah Şuca', Sultan Hüseyin bin Melik Üveys'le savaşmak üzere Azerbaycan'a gitti. İki taraf Hemedan dolaylarında karşılaştılar ve aralarında şiddetli bir çarpışma başladı. Bu çarpışma Sultan Hüseyin'in yenilgisiyle sonuçlandı ve kendisi kurtuluşu kaçmakta buldu. Şah Şuca' da muzaffer olarak Tebriz'e gitti; oranın ileri gelenleri, liderleri ve Azerbaycan'ın öteki asilzadeleri, kadıları, hocaları, halkı kendisini büyük bir sevinç ve saygıyla karşıladılar; onun yüce kafilesiyle ve saygıdeğer parmaklarını öpmekle şereflendiler. Böylece büyük yetenek ve ehliyetle Tebriz tahtına oturdu. Hoca Selman bu konuda parlak bir kaside söyledi.

Şah Şuca', Hafız Yusufşah'ın sesinin güzel olduğunu duymuştu ve kendisini yüce meclisine getirterek şarkı söylemesini emretti ve şöyle dedi: «Ben, Tebriz'de bulunan üç ünlü ses sanatçısının sesini duymuştum ve her birinin bende özel bir etkisi olmuştu; bu sesler üç türdür: Selman'ın sesi artı, Yusufşah'ın sesi eşit, Şeyh Muhammed Kahcanı'nın sesi çarpı.» Denildiğine göre Şah Şuca', Hoca Selman'ı, söylediği kasideden⁽⁹⁰⁾ dolayı takdir etmemiş; başka bir kasidesi dolayısıyla kendisine hayran olmuştur.

Şah Şuca', Tebriz'de mutluluk, afiyet ve eğlence içinde dört ay geçirdikten sonra, oğlu Şah Yahya'nın Şiraz'da başkaldırma bayrağını kaldırdığı yolunda haber aldı ve derhal Şiraz'a hareket etti.

Aynı yıl Emîr Timur, istila etmek amacıyla Harzem'e yöneldi; fakat beyler ve komutanlar arasındaki ittifaksızlık, genel saldırı fikrini, çete ve yol kesicilik gibi dağınık saldırılara dönüştürdü; bu yüzden Harzem'in istilası ancak dördüncü defasında tamamlanabildi. Bu sırada Tok-

(90) Şah Şuca'ın Tebriz'i alması dolayısıyla yazdığı kaside. (M.E.B.)

tamış Han⁽⁹¹⁾ Timur'un otağına gitti ve sevgiyle, ilgiyle karşılandı; sonra Saknak'a gönderildi.

778(1377) Yılı: Toktamış Han ikinci defa Timur'un otağına gitti ve kendisine yaraşır sevgi ve ilgiyle karşılandı; ayrıca, Saknak'taki saltanatı ele geçirmesine yardım etmek üzere kendisiyle birlikte oraya bir de ordu gönderildi.

Yine aynı yıl Emîr Timur, dostluk ve sevgi bağlarının güçlendirilmesi amacıyla, Herat'ta bulunan Emîr Giyaseddin'e bir elçi gönderdi.

779(1378) Yılı: Mirza Şahruh bin Emîr Timur doğdu. Emîr Timur, kışı Zincirsaray'da geçirdi. **Metla' el-Sa'deyn** yazarının dediğine göre, büyük oğlu Mirza Cihangir de bu yıl öldü.

780 (1379) Yılı: Emîr Timur, dördüncü defa Harzem'in üzerine yürümeye karar verdi; o ülkenin kalesini kuşatması üç ay 16 gün sürdü ve fethetmeden oradan döndü. Yusuf Sofi de o günlerde öldü.

781(1380) Yılı: Emîr Timur, Harzem Kalesi'ni istila etti; ayrıca doğum yeri olan Keş Şehri'ni imar etti.

Aynı yıl Şah Şuca', Sultan Hüseyin'in komutanlarından biri olup, Sultaniye'de isyan bayrağını kaldırmış olan Sarı Adil'in üzerine yürümek üzere Fars'tan Sultaniye'ye hareket etti; Kendisini ağır bir yenilgiye uğrattı ve Sultaniye Kalesi'ne kapanmak zorunda bıraktı. Sonunda Sarı Adil teslim olmak ve Şah Şuca'ya itaatini sunmak zorunda kaldı. Şah Şuca' da kendisini ilgisinin ve affının kapsamı içine aldıktan sonra muzaffer olarak Fars'a döndü.

782(1381) Yılı: Emîr Timur, Horasan'ın üzerine yürüdü ve aynı yılın Zilhiccesinin başında Kosoba Kasabası'na vardı. Buranın yöneticisi Mehdi kendisini tazim ve saygıyla karşıladı; Emîr kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı. Emîr sonra yolculuğuna devam ederek, Mevlana

(91) Altınordu Devletinin Hükümdarı. (M.E.B.)

Azam Zeyneddin Ebu Bekir'in meskeni olan Taybad Köyü'ne vardı; Mevlana'nın sohbetiyle şereflendi ve onun mübarek feyzinden medet diledi; sonra da, Herat'ın altı fersah batısında bulunan Koşenc Kasabası'na yöneldi ve buranın kalesini aynı ayın ortasında cuma gecesi istila ettikten sonra Hiri Şehri'ne hareket etti.

783(1382) Yılı: Emîr Timur, önemli şhir Herat'ı fethetti.

Aynı yıl, Rum⁽⁹²⁾ Hükümdarı Sultan Murad Han, Dilkukba'ya yakın olan ve «Hakyağdı» adıyla ün yapmış bir kale olan Ağahisarı'nı ele geçirdi.

784(1383) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan Murad Han Siroz⁽⁹³⁾ Kalesi'ni fethetti.

Yine aynı yıl, kendisine Erdebil ikta' edilmiş olan Sultan Ahmed bin Sultan Üveys, kardeşi Sultan Hüseyin'e karşı ayaklandı ve onu Tebriz'de öldürerek yerine saltanata geçti.

785(1384) Yılı: Emîr Timur Sistan'ın üzerine yürüdü ve ülkeyi, ona bağlı olan yerlerle birlikte istila ettikten sonra Semerkand'a döndü.

Aynı yıl Sarı Adil, Sultan Bayezid bin Sultan Üveys'i Irak Sultaniyesine tayin etti ve kendisini temsilci olarak Şiraz'a göndererek Şah Şuca'dan yardım ve destek istedi; Şah Şuca' da hemen Sultaniye'ye giderek oradaki işi bitirdi; sonra da Dezful ve Şuster'e hareket etti. Ayrıca oğlu Sultan Şibli'nin gözlerine de mil çekti.

786(1385) Yılı: Emîr Timur, Cürcan ve Esterabad'a saldırdı ve oranın yöneticisi Emîr Veli'yi çıkarttı. Sonra oradan Irak Rey'ine giderek kışı orada geçirdi.

Bu yılın 22 Şaban pazar gecesi Şah Şuca' bu cefa ve meşakkat diyarından, rahatlık cennetine ve safa bahçesine göçetti. Kendisi gerçekten Al-ı Muzaffer'in en iyisi

(92) 85 No.lı nota bakınız.

(93) Serez. (M.E.B.)

ve o hükümdar ailesinin özüydü. İyi ahlaka, keskin bir zekaya, geniş ölçüde fazilet, terbiye ve fikre sahipti. 53 yıl 2 ay yaşamış; 25 yıl 10 ay 20 gün de hüküm sürmüştü. Kendisine iki oğlu, Şah Yahya İsfahan'da, Sultan Ahmed de Kerman'da halef oldular. İki kardeş arasında sürekli düşmanlık vardı.

787(1386) Yılı: Rum Hükümdarı Sultan Murad Han İskete Kalesi ile Marule Kalesi'ni fethetti ve gaziler altın ve gümüş taslar gibi birçok değerli eşyayı ganimet aldılar ve bunları, zafer alameti olsun diye başlarına koydular. Buna sevinen Sultan Murad Han, altın ve gümüşten bir miğfer yapılmasını emretti. Bu miğfere «Üsküf» adı verildi.

Aynı yıl, Emîr Timur'un üzengisi de harekete geçerek Irak Sultaniye'sine vardı. Orayı istila ettikten sonra Rüstemdar ve Mazenderan'a hareket etti; sonra Semerkand'a dönerek kışı Salısaray'da geçirdi.

Yine bu yıl Toktamış Han, Ahmed'i püskürtmek için 50,000 atlı ile birlikte Tebriz'e yürüdü ve şehri yağma etti; sonra Derbend yoluyla Şirvan'a döndü.

788(1387) Yılı: Sultan Murad Han Zihna, Kara, Riye, Drama, Kavala ve Manastır kalelerini fethetti.

Aynı yıl Emîr Timur, Toktamış Han ve ordusunun Tebriz ve Azerbaycan'a saldırıp buraları yakıp yıktıkları haberini alınca Azerbaycan'a yürümeye karar verdi ve girip orayı, sonra da Gürcistan'ı istila etti; kışı da Arran Karabağı'nda geçirdi.

789(1388) Yılı: Emîr Timur, Türkmen Kara Mehmed'in şerrini defetmek amacıyla Karabağ'dan Azerbaycan'a hareket etti. Bu seferden döndükten sonra büyük ordusuyla birlikte Muş ve Ahlat tepelerinden geçti. O yörelerin hükümdarı, Emîr'in otağına itaat sunmaya gitmedikleri için, oralarda ikamet eden aşiret ve kabilelerin mallarını yağma etmeleri için askerlere izin verdi. Sonra da

Van gölü kıyısı yoluyla yoluna devam edip Adilcevaz'a vardı. Oranın yöneticisi hemen itaatini sundu ve boyun eğdiğini ilan etti. Bundan sonra Timur'un kafilesi Mahi geçidini geçerek Van'a gitti. Aynı yıl Irak ve Fars'ı istila etti. Sonra, Toktamış Han'ın, Maveräünnehir ülkelerini altüst ettiği haberini alınca, Şiraz Hükümetini Al-ı Muzaffer'in yönetimine bıraktı ve Allame Emîr Seyyid Şerif⁽⁹⁴⁾ ailesiyle birlikte yanına alarak Semerkand'a gitti.

790(1389) Yılı: Emîr Timur, Harzem üzerine beşinci saldırısını yaptı ve bir defa daha o ülkeyi istila ederek tahrip ve altüst etti.

791(1390) Yılı: Toktamış Han, Emîr Timur'la çarpışmak için güçlü bir saldırıya geçti; fakat amacına ulaşmadan, geldiği gibi yarı yoldan geri döndü. Emîr Timur da Moğol ülkesine yönelip talan ve yağma etti; sonra da, Serbıdaran ve Canikurbanî hükümdarlarını püskürtmek için oğlu Mirza Miranşah'ı Horasan'a gönderdi.

792(1390) Yılı: Aydınoğlu, itaatle ve gönül rızasıyla, Sultan Gazi Murad Han'a boyun eğdiğini arzetti; ülkesinde onun adına ve lakaplarına hutbe okuttu ve sikke bastırıldı.

793(1391) Yılı: Sultan Murad Han Lazoğlu⁽⁹⁵⁾ ile savaştı ve şiddetli bir vuruşmaya girişti; kafirlerin komutanını⁽⁹⁶⁾ yakalayarak öldürdü. Kafirlerin komutanlarından biri olan Miloş adındaki komutan, Sultan'a itaat ediyor ve boyun eğiyor görünerek, onun saygıdeğer elini öpmek istiyormuş gibi kendisine doğru ilerledi; fakat ansızın görüldü ki, zehirli bir hançerle, saltanat bahçesinde yetişip boy atmış olan o serviye⁽⁹⁷⁾ vurdu ve onu kanlar içinde yere serdi. Böylece Sultan'ın temiz ruhu yüceler yücesine yüceldi ve şehitlere, doğrulara katıldı. Allah rahmet et-

(94) İranlı bir düğünür. (M.E.B.)

(95) Sırp Kırakı Lazar. (M.E.B.)

(96) Kırakın kendisini. (M.E.B.)

(97) Sultan Murad'ı kastediyor. (M.E.B.)

sin, 65 yaşına ulaşmıştı ve 31 yıl hüküm sürmüştü. İki erkek çocuğu bıraktı: İldırım Bayezid ve Yakub Çelebi. Vezir-i Azamı ise, Kara Halil adıyla ün yapmış olan Hayreddin Paşa'ydı. Vezirlik rütbesine erişen Ali Paşa ve Saruca Paşa, Hayreddin Paşa'nın oğullarıydı.

Babasının yerine, Sultan İldırım Bayezid saltanat tahtına çıktı. O sırada 44 yaşındaydı. Derhal kardeşi Yakub Çelebi'yi öldürdü. Böylece, kardeşini öldüren Ali Osman sultanlarının ilki oldu. Vezirlik görevini de Ali Paşa ve Timurtaş Paşa'ya verdi. Onun döneminde Karatuh Madeni, Üsküb Kalesi ile Siroz Kalesi Evrenos Bey tarafından fethedildi. Aynı yıl Sultan Alaşehir ve Eflak kalelerini fethetti ve ikisinin de yöneticisi haraç ödemeyi kabul etti.

Sultan Murad Han'a -Rahmet ve Mağfiret Üzerine Olsun- Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler Hakkında

1 — Mevlana Cemaleddin Aksarayî. Kendisi, faziletliiler arasında soyunun dört batında İmam Fahreddin-i Razi'ye⁽⁹⁸⁾ ulaşmasıyla ün yapmıştır. **Telvih** üzerine bir açıklaması vardır.

2 — Mevlana Fenarî. Kendisi Fars diyarından gelmiş ve Mevlana Cemaleddin'in hizmetine girmiş; kısa sürede de Rum bilginlerinin allamesi olmuştu. Emîr Seyyid Şerif Cürcanî, Mevlana Cemaleddin'i ziyaret etmek için Aksaray'a geldiği zaman, Mevlana Fenarî Allah'ın rahmetine kavuşmuş bulunuyordu ve kendisiyle görüşmek bu yüzden mümkün olamadı. Mevlana Fenarî'nin ünlü eserleri vardır.

3 — Mevlana Mahmud. Kendisi Bursa Kadısıydı ve «Koca Efendi» diye ün yapmıştı. Oğlu Musa Çelebi de müsbet bilimler öğrenmek için Fars diyarına gitti ve bu bilimleri çok iyi öğrenerek bu alanda allame oldu; Ma-

(98) İranlı ünlü tefsir ve hadis bilgini (M.E.B.)

veraünnehir ve Horasan'da «Kadı-zade-i Rumî» diye ün saldı. Mirza Uluğ Bey bin Mirza Şahruh bin Emîr Timur'a izafe edilen Rasathanenin kuruluşu sırasında, kendisini de Semerkand'da Uluğ Bey'le beraberdi.

4 — Mevlana Burhaneddin Ahmed. Kendisi Erzincan Kadısıydı; **Haşiye el-Tercih Ala el-Telvi** kitabını yazmıştı. Rum ülkesi halkının kutublar kutbu⁽⁹⁹⁾ olduğuna inandıkları Hacı Bektaş-ı Veli'nin şeyhlerindendi.

794(1392) Yılı: Kadı Burhaneddin⁽¹⁰⁰⁾ denilen bir kişinin Rum Vilayeti'ni⁽¹⁰¹⁾ istila ettiğini ve başma Hükümdar olarak geçtiğini Sultan İldırım Bayezid'e arzettiler. Bunun üzerine Sultan bu vilayeti egemenliği altına almak amacıyla oraya hareket etti ve Amasya, Tokat, Samun⁽¹⁰²⁾ ve Canik kalelerini fethetti.

795(1393) Yılı: Kastamonu Valisi Kötürüm Bayezid, geçen yıl Mentешеoğlu'nu kışkırtmakla ülkede bozgunculuk çıkarmıştı. Bunun için Sultan Bayezid, ansızın çakan bir «yıldırım» gibi üzerine saldırdı. Bu sırada Kötürüm Bayezid öldü ve oğlu İsfendiyar da Sinob'a kaçtı. Mentешеoğlu ise Emîr Timur'un Sarayı'na iltica ederek, kendisini Rum ülkesinin üzerine yürümeye kışkırttı. Aynı yıl Osmanlı Devleti yöneticileri Taraklu, Kastamonu ve Osmançık kalelerini ele geçirdiler.

Aynı yılın 8 Receb pazar günü, Emîr Timur Al-ı Muzaffer ailesinin bütün fertlerini ortadan kaldırdı ve Fars Vilayeti'nin tümünü istila etti. Şairlerin biri, bu olay hakkında şu iki beyti söylemiştir:

«Al-ı Muzaffer'e bak ibret gözüyle

«Yuvarlak topu sultanlardan kaçırın o şahlara

(99) Tasavvufta bir mertebe. (M.E.B.)

(100) Önceleri Kayseri'de Eretnağulları beyliğinde kadılık ve vezirlik yapan, sonra da Sivas'ta saltanat ilan edip 18 yıl hüküm süren Kadı Burhaneddin. (M.E.B.)

(101) Anadolu. (M.E.B.)

(102) Samsun (M.E.B.)

«Hicretin 795'inci yılında

«Receb ayının dokuzuncu gecesi nasıl yok edildiler.»

796(1394) Yılı: İldırım Bayezid Selanik Kalesi'ni fethetti. Burası, seçkin faziletliilerin yetiştikleri Rumeli Vilayeti'nin en önemlilerindendir.

Aynı yıl Emîr Timur, Barış Diyarı Bağdad'ı, Tekrit Kalesi'ni ve Kürdistan ülkesinin bir kısmını fethetti.

Mirza Şahruh'un oğlu Mirza Uluğ Bey de yine bu yıl doğdu.

797(1395) Yılı: Ungürüs⁽¹⁰³⁾ Kıralı, Eflak Vilayeti'nden gelerek Nigboli Kalesi'ni kuşattı. Bunun haberi İldırım Bayezid Han'ın kulaklarına gelince, ansızın çakan bir «yıldırım» gibi o tarafa hareket etti ve iki taraf arasında büyük bir çarpışma, acı bir vuruşma başladı; bu çarpışmalar, kafirlerin kötü kiralının yenilgisiyle sonuçlandı ve onların çoğu Müslümanların eline esir düştü. Kırал ise, o kanlı vartadan büyük bir mucize kabilinden ve büyük bir meşakkatten sonra kurtuldu ve kaçtı.

Aynı yıl Sultan İldırım Bayezid, Anadol tarafında, Boğazhisar⁽¹⁰⁴⁾ karşısında Güzelhisar⁽¹⁰⁵⁾ Kalesi'ni yaptırdı ve Şili Kalesi'ni fethetti. Ayrıca İstanbul Hükümdarı'na bir temsilci göndererek, bu şehri⁽¹⁰⁶⁾ kendisine teslim etmesini istedi. Hükümdar ise kendisine itaatini sundu ve Sultan'ın Hazinesine 10,000 altın vermeye, ayrıca Sultan'm İstanbul'daki Müslümanların semtine bir Müslüman kadı tayin etmesine ve bu semtte bir cami ile bir minare yaptırmasına razı oldu. Orada bir süre İslamın alametleri yükseldi. Sonra birtakım karışıklıklar ve olaylar çıkınca, kafirler Müslümanları Rumeli tarafına attılar ve cami ile minareyi yıktılar.

(103) 73 No.lı nota bakınız.

(104) Rumelihisarı. (M.E.B.)

(105) Anadoluhisarı. (M.E.B.)

(106) İstanbul'u. (M.E.B.)

798(1396) Yılı: Kara Ferbe, Malatya, Derende, Divrik ve Bahısni kaleleri Sultan Bayezid tarafından fethedildi.

Aynı yıl, İmam Muhammed El-Askerî'nin⁽¹⁰⁷⁾ torunlarından bir seyyid olan İmam Emîr Kıvameddin, Mazenderan Amel'i Şehri'nde ikamet etmek istedi. O yörelerin halkı etrafında toplandılar ve kendisine olağanüstü bir inanç bağladılar; onun en şiddetli taraftarları, en itaatli müritleri haline geldiler. Hatta Mazenderan Hükümdarı Efrasiyab Celavî bile bu Seyyide bağlandı ve onun müritleri arasına girdi. Seyyid de, halkın kendisine olan inancının doruğuna ulaştığını, onun hizmetinde fedai durumuna geldiklerini ve emrinden, işaretinden çıkmadıklarını görünce, bir gün Efrasiyab'ı, ziyaretine geldiğinde derhal yakaladı ve hemen ortadan kaldırdı; sonra da kendini ülkenin başına Sultan ilan etti. Böylece duruma hakim oldu ve şanı günden güne yüceldi. Ailesi son zamanlara kadar da Mazenderan'a hükmediyordu. Sonunda Şah Abbas-ı Safevi, oğlu Emîr Abdullah Mazenderanî'ye miras kalması dolayısıyla Mazenderan bölgesinin tümünü istila etti ve oranın işlerini düzene koyması için kendi tarafından bir temsilci gönderdi.

799(1397) Yılı: Emîr Timur, Herat hükümdarlığı görevini oğlu Şahrüh'a verdi. Bahşedici olan Allah'ın kendisine olan nimetlerinden biri de, aynı yılın 21 Zilhicce ayına rastlayan pazartesi günü öğleye doğru, Herat'taki Saltanat Konağı'nda oğlu Mirza Baysungur doğdu.

800(1398) Yılı: Erzincan yöneticisi Melik Tahir, Sultan İldırım Bayezid'in Sarayma boyun eğdiğini bildirdi ve itaatini sundu. Arkasından da ülkesinin kalelerinin anahtarlarını onun yüce tahtına gönderdi.

Aynı yıl Emîr Timur, Hindistan'ı istila etmek için harekete geçti.

801(1399) Yılı: Emîr Timur, Hindistan ülkesinin çoğunun fethini tamamladı; o ülkenin hükümdarları olan Mahmud Han'ın ve Melu Han'ın ordularını yenilgiye uğrattı; sonra da zafer ve ikballe Semerkand'a döndü.

802(1400) Yılı: Emîr Timur bir defa daha İran ülkesine yöneldi ve kışı Arran Karabağ'ında geçirdi. Tarihçilerin «Yedi Yıl Saldırısı» dedikleri saldırı işte budur. Sultan Ahmed⁽¹⁰⁸⁾ ve Kara Yusuf⁽¹⁰⁹⁾ kurtuluşu kaçmakta buldular ve Emîr Timur'un ordularından kaçarak Rum ülkesine iltica ettiler. Onlar Rum ülkesine gitmek üzere yoldayken, varmış oldukları Behisni Şehri'nde, alçak bozguncuların sözleriyle aralarında ihtilaf çıktı. Bunun üzerine Emîr Kara Yusuf geride kaldı; Sultan Ahmed ise Rum ülkesine doğru yoluna devam etti ve Ankara'ya vardı. Sultan İldırım Bayezid Han'la görüşmeyi başardı. Sultan kendisini sevgiyle karşıladı ve geçimi için Kütahya kesimindeki malları kendisine verdi. O sırada Emîr Kara Yusuf da oraya vardı. Sultan onu da ilgisinin kapsamı içine aldı ve geçimi için kendisine Akşehir kesiminin mallarını verdi.

803(1401) Yılı: Emîr Timur Rum'a saldırmaya karar verdi ve Sivas Kalesi'ni istila etti. Sonra oradan Arap ülkelerine yöneldi; Şam ve Mısır Hükümdarı Sultan Feruh'la savaştı ve kendisini Şam'a kadar kovalayarak o ülkeyi yakıp yıktı; Muaviye'nin oğlu Yezid'in mezarını açarak o mel'unun kemiklerini yaktı. Sonra oradan Karabağ'a döndü ve kışı orada geçirdi.

804(1402) Yılı: Sultan İldırım Bayezid, Emîr Timur'la çarpışmak üzere Ankara'ya hareket etti. İki taraf karşı karşıya geldiler. Fakat Germiyan, Menteşelu ve Tatar toplulukları Sultan'a gücendiler ve Emîr Timur'un tarafına geçerek onun ordusuna katıldılar. Bu da, Sul-

(108) Kerman Hükümdarı. (M.E.B.)

(109) Karakoyunluların başı. (M.E.B.)

tanın ordusunun zayıflamasına ve askerlerinin moralinin bozulmasına yol açtı. Bununla birlikte şiddetli çarpışma, savaş kahramanları arasında gün doğuşundan batışına kadar devam etti. Çarpışma sırasında Sultan'ın oğlu Mustafa Çelebi⁽¹¹⁰⁾ öldürüldü ve ordunun bazı birlikleri kaçtılar. Sultan da, aynı yılın Zilhicce ayının dokuzuncu günü akşam vaktinde Sultan Mahmud'un eline esir düştü ve Sultan Mahmud kendisini saygı ve tazimle alıp Emîr Timur'a götürdü.

805(1403) Yılı: Emîr Timur kışı Anadol Vilayeti'ndeki Aydın İli'nde geçirdi. Kendisi, Sultan'm almış olduğu bütün vilayetleri ilk sahiplerine iade etti. Kastamonu'yu İsfendiyaroğlu'na, Karaman ve Rum'u Karamanoğlu'na, Germiyan İli ve Menteşe İlini de yine varislerine verdi. Sultan Bayezid'i de serbest bırakıp, irsi vilayetini kendisine vermek istedi; ne var ki, aynı yılın 4 Şaban perşembe günü, Sultan'ın nefes darlığı hastalığından Akşehir beldesinde Allah'ın rahmetine kavuştuğu haberini aldı.

Sultan Bayezid 60 yaşına varmıştı ve 13 yıl hüküm sürmüştü. Ülkesinin her tarafında birçok hayır eserleri bırakmıştı. Edirne Şehri'nde bir cami ile bir zaviye bunlardandır. Ayrıca yaptırmış olduğu medreseler, camiler, zaviyeler ve hastaneler vardır. Beş erkek çocuğu bırakmıştı: Sultan Süleyman, Sultan Mehmed, İsa, Musa ve Mustafa.

Sultan İldırım Bayezid'e Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler Hakkında

1 — Şeyh Hamid bin Musa Aksarayî. Kendisi ilahi keramet ve feyizlerin sahibiydi. O ülkenin halkı kendisine

(110) Mustafa Çelebi'nin Ankara Savaşında gerçekten ölüp ölmediği kesinlikle anlaşılamamıştır. Yazarın da biraz aşağıda anlatacağı gibi, bir süre sonra, Mustafa Çelebi olduğunu iddia eden bir kişi ortaya çıkmış ve kendisine «Düzmece Mustafa» denmiştir. (M.E.B.)

karşı içten bir inanç beslemekteydi. Oradaki türbesi ziyaretçiler ve bereketinden yararlanmak isteyenlerin bir ziyaretgahı haline gelmiştir.

2 — Şeyh Bayram Sultan. Başlangıçta müderristi. Sonra müderrisliği bıraktı ve Şeyh Hamid'in sohbetine katıldı. Allah kendisine feyizlerini açtı ve kendisi keramet sahibi oldu; harika işler gösterdi. Ankara'da gömülüdür.

3 — Şeyh Şihabeddin Sıvasî. Başlangıçta bir kişinin kölesiydi. Sonra Şeyh Zeyneddin Havvafî'nin hizmetine girdi ve tasavvuf ilminin öğrenimini tamamladı. Analığı denilen bir yerde gömülüdür.

4 — Kutbeddin İznikî. Emîr Timur'la görüştü ve kendisine bazı dersler ve öğütler verdi.

5 — Mevlana Şemseddin Muhammed bin Muhammed Fenarî. Mısır'da bilimler öğrenmiş, sonra Rum'a gelmişti. Bursa kadılığını yaptıktan sonra vezir olmuştu. Tefsir ve Arap dili üzerine değerli eserleri vardır. Ömrünün sonunda iki mübarek Harem'i ziyaret etti.

6 — «Bezzazoğlu» diye ün yapmış olan Mevlana Hafızaddin Muhammed Kürdî. Muteber kitapların en önemlilerinden biri sayılan **Fetava el-Bezzaziye** kitabının yazarıdır.

7 — Mevlana Mecdeddin Ebu Tahir Muhammed Şirazi. Lugat biliminde ünlü olan **Kamus** kitabı onun eserlerindedir.

8 — Mevlana Muhammed bin Mevlana Şemseddin Muhammed Fenarî. Kendisi 18 yıl süreyle Sultan'ın medresesinde müderristi ve genel dersler verirdi.

9 — Mevlana Bahaddin Ömer bin Şeyh Kutbeddin. Kendisi «Müfti-i Zaman»dı.

10 — Yar Ali Şirazî. Kendisi hem ana bilimleri, hem de detayları bilirdi.

11 — Mevlana İbrahim Muhammed Hanefî. Son derece bilgili ve faziletliydi; zamanının müftüsü oldu.

12 — İzzeddin Abdülatif. **Meşarık** ve **Menar** kitaplarına birer açıklama yazmıştı.

13 — Mevlana Ahmed Germiyanî. Buluşcu bir şairdi. Sultan Süleyman'ın⁽¹¹¹⁾ meclisine girecek kadar ilerledi ve onun nedimi oldu. **İskendername** adlı kitabını da onun adına yazdı. Ayrıca Emîr Timur'la da görüştü. Emîr Timur onun mizah ve edebiyattaki gücüne hayran kaldı ve hamamının işlerini ona verdi. Onun kendisiyle olan hamamdaki ilginç hikayesi ünlüdür.

806(1404) Yılı: Şehzade Süleyman bin Sultan İldırım Bayezid Bursa'da saltanat tahtına oturdu. Kardeşi Musa kendisinden ayrılarak kaçtı ve Karamanoğlu'na iltica etti; oradan da İsfendiyar Bey'in Sarayına sığındı. İsfendiyar Bey de kendisini bir gemiye koyup Eflak Voyvoda'sına gönderdi. «Voyvoda» kelimesi Rum dilinde hükümdar ve yönetici anlamına gelir; sonra da, haraç ödemeyi kabul eden kafir hükümdarları için kullanılır oldu. O Voyvoda'nın adı Mirco⁽¹¹²⁾ idi. Bu haber Bursa'da yayılınca Şehzade Süleyman Edirne'ye hareket etti.

Aynı yıl, Emîr Timur, Rum saldırısından tamamen vazgeçti ve Gürcistan saldırısına, oranın kalelerini fethetmeye başladı. Uzun zamandan beri harap ve viran olan Bilkan (Arran Bilgan'ı) Şehri'nin yemiden kurulmasını da emretti.

807(1405) Yılı: Emîr Timur, bu yılın 17 Şaban çarşamba gecesini, Hata ülkesine yaptığı saldırı sırasında, Et-rar denilen yerde öldü. Çocukları arasında bir süre ihtilaf ve karışıklık çıktı. Sonunda Mirza Şahruh saltanatı ele geçirmeye muvaffak oldu ve Horasan'da saltanat tahtına oturdu.

808(1406) Yılı: Emîr Timur Gurgan'm oğlu Mirza Miranşah Azerbaycan'dan Horasan'a hareket etti. Bu ha-

(111) Şehzade Süleyman Çelebi. (M.E.B.)

(112) Mircea Cel Batran. (M.E.B.)

ber yayılıp da kardeşi Mirza Şahrûn'un kulaklarına gelince, Sofi Tarhan, Emîr Cihan Melik, Emîr Firuzşah gibi bazı komutanları, yanlarında, 5,000 atlı olduğu halde kardeşini karşılamaya gönderdi; onlara dedi ki: «Saltanatı ele geçirmek için geliyorsa ve ayaklanmak, isyan etmek niyetindeyse, derhal kendisiyle çarpışın ve onu püskürtün; yok eğer bir kardeş ve ailenin bir ferdi olarak geliyorsa ve bu yoldaki eğilimini hissederseniz, kendisine gereken saygı ve tazimi gösterin.» Sonra da komutanlara, iyi prestij ve itibarsızlık kurallarını, savaş ve barış usullerini kapsayan bir de talimat verdi. Bundan sonra komutanlar Mirza Miranşah'ı karşılamaya gittiler ve Kalbuş denilen yerde bulunan karargahına vardılar; elini ve mübarek eteklerini öpmekle şereflendiler ve Şahrûh'un sözlerini, talimatını kendisine arzettiler. Mirza Miranşah birliğe ve barışa eğilimli olduğunu göstererek şöyle dedi: «Yüce Allah kardeşime saltanatı vermiş, ezeli mutluluk ve ebedi devleti bahşetmiştir; biz de, yüce Allah'ın «senin bileğini kardeşinle güçlendireceğiz» sözünü umutla kabul ederiz ve yüce Allah'ın «size bir Sultan getiririz» sözündeki müjdeye sevinerek uyarız.» Bunun üzerine komutanlar kendisini övdüler ve cevabından sevindiler, kendisine uzun ömürler dilediler.

Bu sırada Mirza Ebu Bekir⁽¹¹³⁾ Sultaniye Hapishanesinden kurtularak babasının yanına gitti ve baba oğul kendi aralarında konuştuktan sonra Azarbaycan'a gittiler.

809(1407) Yılı: Sultan Bayezid'in iki oğlu Musa Çelebi ile İsa Çelebi arasında saltanat üzerine anlaşmazlık çıktı ve çarpışmalar şiddetlendi. Musa Çelebi öldürüldü, İsa Çelebi ise Bursa'da saltanatım ilan etti:

810(1408) Yılı: Emîr Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Miranşah ile kendisine karşı ayaklanan Türkmen Kara Yusuf arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Mirza Miran-

(113) Miranşah'ın oğlu olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

şah, babasının emri gereğince Hulagu Han'ın tahtına çıkmış, sonra attan düşmesi üzerine akli dengesi bozulmuş ve hükümdarlık görevini yüklenmekten aciz duruma gelmişti. Tebriz'e bağlı Sedrud dolaylarında meydana gelen bu kanlı çarpışmada Mirza öldürüldü ve Kara Yusuf Azerbaycan'ı istila etti.

811(1409) Yılı: Mirza Şahruh, sevinç sayfasının başlığı ve özlem aynasının kemali olan iki oğlu Mirza Muhammed Çuki ile Mirza Baysungur'un Peygamber'in sünneti gereğince sünnet edilmelerini emretti.

812(1410) Yılı: Mirza Şahruh, Horasan'ın önemli şehirlerinden ve sultanların başkentlerinden biri olan Merv Şehri'nin yeniden kurulmasını emretti. Eski zamanlarda orada cereyan etmiş olan kanlı olaylar yüzünden, o büyük şehrin eserlerinden ve birçok yapılarından, duvar kalıntıları ve harabelerden başka bir şey kalmamıştı. Cengiz Han'ın oğlu Tuli Han, 620 (1224) yılında tahrip edilmesi için emir verdiği günden beri geçen 190 yıl boyunca tavşanların meskeni ve tilkilerin yurdu olarak kalmıştı. Sözün kısası, kısa bir süre içinde bu şehre eski imar ve parlak durumunu yeniden kazandırdılar.

813(1411) Yılı: Şehzade Süleyman, Bursa'da kardeşine karşı saldırıya geçerek kendisiyle çarpıştı. İki taraf arasında çarpışmalar başlayınca Rumeli askerleri Şehzade Süleyman'dan ayrılarak kardeşi Musa Çelebi'nin tarafına geçtiler. Bunun üzerine Şehzade Süleyman başıboş bir şekilde kaçmak zorunda kaldı. Kendisini bir gün sonra bir köyde öldürülmüş olarak buldular. Böylece Musa Çelebi saltanat tahtına çıktı ve Rum'un⁽¹¹⁴⁾ bağımsız Hükümdarı oldu. Şehzade Süleyman'ın hükümdarlık süresi 7 yıl 7 aydı.

814(1412) Yılı: Bu yılın başlarında Mederni ve Pravadi kalelerini ele geçirdi.

(114) 85 No.lu nota bakınız.

Aynı yıl, Hata ülkesine yaptığı saldırı sırasında ulu dedesiyle birlikte olan Mirza Halil bin Mirza Miranşah, dedesinin bütün dünya hazinelerini toplamış olduğu Semerkand'a yürüdü ve bu hazinelerin hepsini ele geçirdi. Sonra da amcası Mirza Şahruh'un yanına gitti ve onun tarafından Irak'a gönderildi. Daha sonra, Rey Vilayeti'ne bağlı Şehriyar beldesinde öldü.

815(1413) Yılı: Türkmen Emîr Kara Yusuf Tebriz'den Arran Karabağ'ına saldırdı ve Şirvan Hükümdarı Şeyh İbrahim'e bir elçi göndererek, kendisini itaatini sunmak üzere barışa çağırdı. Fakat Şeyh İbrahim ve kendisiyle ittifak kuran Şeki Hükümdarı Seyyid Ahmed ile Zekem Hükümdarı Gürcü Kestendil ile birlikte ne barışı kabul ettiler, ne de itaatlerini sundular. Bunun üzerine Kara Yusuf Aras Nehrini geçti ve iki taraf arasında çarpışmalar çıkıp şiddetlendi. Sonunda Şeyh İbrahim ile kardeşi Şeyh Behlül ve Günrü Kestendil savaş alanında yakalandılar. Kara Yusuf, Kestendil'le kardeşini yanlarında bulunan 300 Gürcü Aznavur'larla birlikte cehenneme gönderdi. Şemahi Şehri'ni yağma ve talan ettikten sonra, zincire vurduğu Şeyh İbrahim'i, Şeyh Behlül'ü ve Mevlana Zahireddin Kadı'yı yanına alıp muzaffer olarak Tebriz'e döndü. Sonra Şeyh İbrahim'den, Şirvan'da bulunan bütün hazinelerini, nakışlı aletlerle altın ve gümüş eşyalarını Tebriz'e getirip kendi hazinesine teslim etmesini, esaretten kurtulmaları için Şeyh Behlül'ün 200 toman, Kadı'nın da 100 toman fidye vermelerini istedi. Hepsi, kendilerinden isteneni yaptılar ve sağ salim ülkelerine döndüler.

816(1414) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan İldırım Bayezid'in oğlu Sultan Mehmed Saltanat tahtına çıktı. Bunun detayları şöyledir:

Sultan Mehmed Han, babasının ölümünden sonra,

onun sağlığında yönetimine verilmiş olan sancakta⁽¹¹⁵⁾ bulunuyordu. İki kardeşi arasında cereyan eden olaylar sırasında bazen birine, bazen ötekine itaat ediyordu. Sonra kardeşi Musa elebi'nin Veziri Kr şah Melik, velinimetine karşı isyan ederek İstanbul Hükümdarına iltica edince, beylerle ve komutanlarla haberleşmeye başladı ve Evrenos Bey'le birlik olup, Amasya'da bulunan Sultan Mehmed Han'a bir elçi göndererek kendisini saltanat talebinde bulunmaya teşvik ettiler. Bunun zerine Sultan, dileklerini kabul etti ve Bursa'ya gitti; İstanbul Hükümdarının desteğiyle Geliboli'yi geçerek Rumeli tarafına ıktı. Orada, kendisine bağlı olan ve bu iş için Edirne'ye gitmiş bulunan bütün komutanlar tarafından karşılındı. Bu olayın haberi Musa elebi'nin kulaklarına gider gitmez, kurtuluşu kaçmakta buldu. Sultan Mehmed Han da kendisini kovalayarak Samaklu⁽¹¹⁶⁾ denilen yerde yakaladı ve ferman gereğince onu öldürdü. Böylece Sultan Mehmed Han, tam bağımsız olarak saltanat tahtına oturdu.

Aynı yılın sonlarında Karamanoğlu Bursa'ya saldırdı ve bu diyarı yağma ve talan ettikten sonra ülkesine döndü. Fakat Sultan Mehmed Han Konya'ya kadar kendisini kovaladı. Orada orduları çarpıştılar ve vuruşma şiddetlenip kızıştı. Nihayet arpışmalar Karamanoğlu Mehmed Bey'in yenilgisiyle ve oğlu Mustafa ile birlikte esir düşmesiyle sonuçlandı. Fakat Sultan Mehmed Han kendilerini affetti ve Karaman'ın bazı vilayetlerini kendilerine iade etti.

817(1415) Yılı: Sultan Mehmed Han Samsun, İskilib, Sivrihisarı, Kırşehir, Niğde, Akşehir, Seydişehir, Seydigazi, Argadı, Saidili kalelerini tekrar fethetti ve bunların hepsi yeniden kudretli devletin yöneticilerinin yönetimine girdi.

Aynı yıl Mirza şahruh, isyan ve ihtilaf bayrağını ek-

(115) Amasya Sancağı. (M.E.B.)

(116) Samako. (M.E.B.)

miş olan kardeşinin oğlu Mirza Baykara'yı bastırmak amacıyla Fars bölgesi üzerine yürüdü. Onun hümayun kafilesi Şiraz'daki Saadet Meydanı'nda karargah kurunca, Mirza Baykara teslim olmak ve boyun eğmek zorunda kaldı; Mirza Şahrüh'un oğlu Mirza Baysungur'u aracı olarak babasının yanına gönderdi. Sonra da kendisi, boyun eğdiğini ve teslim olduğunu göstermek üzere kılıç ve kefeni boynuna asarak amcasının yanına gitti. Amcası da kendisini affının ve bağışlamasının kapsamı içine aldı; işlenmiş olduğu suç ve günahların üzerine de unutma perdesi çekti.

818(1416) Yılı: Bu yılın başında Soran Kalesi, Sultan Mehmed Han Devletinin yöneticilerinin itaatine geçti.

Aynı yıl Mirza Şahrüh, Bedahşah Vilayeti Hükümetini oğlu Siburkutmuş'a verdi.

819(1417) Yılı: Kangri⁽¹¹⁷⁾, Çaka, Tosya, Bakırgüresi kaleleri Sultan Mehmed Han tarafından fethedildi.

Aynı yılın Cemaziyelevvelinin başında perşembe gecesi, Allah Mirza Şahrüh'un oğlu Mirza Baysungur'a, saltanat merkezi Herat'ta, Bağ-ı Sefid⁽¹¹⁸⁾ denilen yerde asil bir çocuk verdi ve kendisine Mirza Alaüddeve adı verildi.

820(1418) Yılı: Sultan Mehmed Han, Isakçı Kalesi'nin restore edilmesini emretti.

Aynı yılın ortalarında Mirza Şahrüh, Ali Rıza bin Musa⁽¹¹⁹⁾ Efendimizin nurlu mekanı ve güzel kokulu türbesini ziyaret etmek amacıyla Herat'tan yola çıktı. Aynı yılın 15 Şabanında o İmam'ın türbesine ulaştı ve ziyaretin bütün şartlarını yerine getirdi; ağırlığı 6.000 miskal⁽¹²⁰⁾ olan bir altın kandili türbeye hediye etti. Bunun

(117) Çankırı. (M.E.B.)

(118) Ak bahçe demektir. (M.E.B.)

(119) Hazreti Hüseyin'in torunlarından olup adının tamamı «Musa El-Kazım»dır (M.E.B.)

(120) Bir miskal 45 desigramdır. (M.E.B.)

için daha önce hazırlamış olduğu bu kandil, türbenin başucuna asıldı. Ayrıca o mübarek ravzanın doğu tarafında dört bahçe ve bir köşk yaptırdı. Sonra Herat'a döndü.

821(1419) Yılı: Yüreklice Mustafa⁽¹²¹⁾ Rum Vilayeti'nde öldürüldü. Kendisi, paygamberlik iddiasında bulunan dinsiz Simavnaoğlu'nun⁽¹²²⁾ halifesiydi ve Aydınli'ne gidip orada halkı kendisine itaat etmeye ve inanmaya çağırmaktaydı.

822(1420) Yılı: Mirza Şahruh, Mehmed Han'ın kızı ve Moğol Kırılının torunu olan Mihrankah'ı, oğlu Mirza Muhammed Çuki'ye aldı.

823(1421) Yılı: Simavnaoğlu, Halifesi Yüreklice Mustafa'nın öldürüldüğünü duyunca, Sultan Mehmed Han'ın egemenliğinde bulunan ülkeyi terkederek Samsun'a gitti ve oradan gemiye binerek Eflak Vilayeti'ne geçti; oradan da Silisdre Şehri'ne vardı. Orada çevresinde büyük bir halk topluluğu toplandı ve kendisine inanarak müridi ve taraftarı oldular. O da kendisi için bağımsızlık ve saltanat çağrısında bulunmaya başladı. Sultan işin içyüzünü öğrenince, Zagra Şehri'nde kendisini yakalayıp huzuruna getirmeleri için adam gönderdi. Onu getirdiler ve Siroz'da⁽¹²³⁾ astılar.

Yine aynı yıl Mirza Şahruh, Kara Yusuf'la çarpışmak amacıyla büyük bir orduyla Horasan'dan Azerbaycan'a hareket etti. Şaruh'un kafilesi Acem Irakı'na varınca ve orada çadırlar kurunca, kendisine bir haberci gelerek Kara Yusuf'un Evcan dolaylarında öldüğünü, Türkmenlerin civa gibi kararsızlığa düştüklerini, Sultaniye Kalesi'ni boşalttıklarını ve çevreye dağıldıklarını bildirdi. Bunun üzerine Sultan, hızla Sultaniye üzerine yürüdü; aynı za-

(121) Öteki kaynaklarda (örneğin İslam Ansiklopedisi C. II., S. 446) adı «Börklüce Mustafa» olarak kaydedilmektedir. (M.E.B.)

(122) Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Simavî. (M.E.B.)

(123) 93 No.lu nota bakınız. (M.E.B.)

manda Mirza Baysungur'u da hızla Tebriz'e gönderdi. Kendisi Zilkade ortasında Sultaniye'ye vardı ve orada muzaffer olarak Sultanlık karargahını kurdu. Sonra Karabağ'a gidip o yılın kışım orada geçirdi.

824(1422) Yılı: Kara Yusuf'un oğlu Mirza İskender Şahruhla savaşmaya gitti. İki ordu Aleşkird sınırları yanında karşılaştı ve aralarında üç gün üç gece çarpışmalar devam etti. Mirza İskender, sonunda düşmanını yenilgiye uğrattı. Mirza Şahruh'un dönmesinden sonra Mirza İskender Tebriz'e gelerek saltanat tahtına oturdu.

825(1423) Yılı: Bu yıl Sultan Mehmed Han, ishal hastalığı yüzünden, 48 yaşında beka diyarına göçetti. 9 yıl hüküm sürmüştü. Beş erkek çocuğu vardı: Sultan Murad, Sultan Mahmud, Sultan Yusuf, Mustafa Çelebi ve Küçük Sultan Ahmed. Sultan Mahmud ile Sultan Yusuf, zorla gözlerinden yoksun bırakıldıktan sonra vebadan öldüler. Mustafa Çelebi ile Küçük Sultan Ahmed ise, kardeşleri tarafından öldürüldüler. Babasının yerine de Sultan Murad geçti.

Aynı yılın 17 Recebinde, yücc Allah Mirza Baysungur'u, Eb'ül-Kasım Babür adlı bir asil evlatla taltif etti.

Sultan Mehmed Han'ın Hayrat ve Yararlı Kurumları Hakkında

1 — Bursa Şehri'nde bir büyük cami, zaviye ve Sultaniye denilen türbe imareti ile yüksek bir medrese.

2 — Merzifon Şehri'nde iki cami ve iki hamam. Bunların yapımını tamamladı.

3 — İki Mübarek Harem'e -Allah onların kadrini ve saygısını artırsın- birçok vakıf. Bunların geliri her yıl gönderilir ve vakfedenin şartlarına göre sarfedilir. Ayrıca, gazi mücahitlerden olan Minnetoğlu'nun Kınış(?) Şehri'ndeki mezarı üzerine de büyük bir cami ve zaviye yaptırdı. Daha başka hayrat ve yararlı kurumları da vardı.

Sultan Mehmed'e Çağdaş Olan Bilgin ve Şeyhler Hakkında

1 — Mevlana Haydar El-Herevî. Kendisi Mevlana Sa'd El-Mille ve d-Din Taftazanî'nin öğrencilerindendi. **Keşşaf'm**⁽¹²⁴⁾ açıklaması üzerine, bir haşiye⁽¹²⁵⁾ yazmıştır. Ayrıca **İsağuci**⁽¹²⁶⁾ üzerine bir açıklaması vardır.

2 — Mevlana Fahreddin El-Acemî. Kendisi Emîr Seyyid Şerif El-Cürcanî'nin öğrencilerindendi ve çağının bilginlerinin öncüsüydü.

3 — Mevlana Kara Yakub Nigdî. Son derece fazi-letli ve bilgiliydi.

4 — Mevlana Bayezid. «Sofi» diye ün yapmıştı; Sultan'ın eğitmeni ve hocasıydı.

5 — Mevlana Muhammed Kefiyeci. Arapça bilim-lerde bir ikincisi yoktu.

Şeyhler ise şunlardı:

1 — Pir İlyas-ı Amasî. Keramet sahibiydi ve uzak yakın bütün halk kendisine başvururdu.

2 — Şeyh Abdüllatif Merzifonî. Zamanının kutbuydu. Bursa Şehri'nde gömüldü. Mezarı üzerine bir zaviye yapıldı; gelip gidenler bu zaviyeye uğrarlar ve ekmek yer, çorba içerler.

3 — Şeyh Abdurrahman-ı Merzifonî. Kendisi Şeyh Zeyneddin-i Havvafî'nin büyük halifelerindendi. Merzifon'daki türbesi ziyaret yeridir.

4 — Şeyh Abdurrahman bin Hüsameddin-i Gümü-şî. Kendisi Gümüş⁽¹²⁷⁾ Kasabasında yetişmişti; hal ve vecd sahibiydi. Amasya'da gömülüdür.

(124) Bir tefsir kitabı. (M.E.B.)

(125) Haşiye, kitapların yada açıklamalarının belli pasajları üzerine yazılan bir çeşit yorum ve bu yorumlardan oluşan kitap. (M.E.B.)

(126) Mantık konusunda Arapça bir risale. (M.E.B.)

(127) Gümüştane olabilir. (M.E.B.)

5 — Şeyh Lütfullah bin İsfendiyar. Kendisi Hacı'nın hizmetindeydi ve yüce mertebelere ulaşmıştı. Balıkesir'de gömülüdür.

6 — Şeyh Şücaaddin-i Karamanî.

7 — Şeyh Muzaffereddin-i Larendevî.

8 — Şeyh Bedreddin-i Dakikî.

9 — Şeyh Salahaddin-i Bolevî.⁽¹²⁸⁾

10 — Şeyh Muslihuddin Halife.

11 — Ömer Dede-i Bursayî.

Bunların hepsi Hacı'nın halifelerindendir. Yüce mertebelere ulaşmışlardı. Ülkelerinin halklarının kendilerine karşı tam inançları ve büyük bağlılıkları vardır.

826(1423-24) Yılı: Rum ülkesinde bulunan ve kendine «Sultan Mustafa» adını veren «Düzmece» ortaya çıktı. Sultan İldırım Bayezid'in oğlu Sultan Mustafa, Emîr Timur'la Sultan İldırım Bayezid arasında cereyan eden çarpışmada kaybolmuştu.⁽¹²⁹⁾ İşte bu yıl Selanik'te bir adam ortaya çıkıp, kendisinin, Emîr Timur Savaşında kaybolmuş olan Mustafa Çelebi olduğunu iddia etti. Birçok kimse kendisine inandı ve çevresinde toplandılar. Hatta Evrenos Bey'in çocukları da kendisine uydular ve Siroz Kalesi'ni ona teslim ettiler. Ondan sonra bu iddia sahibi Rumeli bölgesine gitti ve oradaki ordu bütünüyle kendisine biat etti; hatta askerler, Rumeli Beylerbeyi olan komutanları Bayezid Paşa'ya karşı da ayaklandılar. Sonra yürüyüşlerine devam ederek Anadolu tarafına geçtiler. Sultan Murad Han kendilerini Uluabad beldesinde karşıladı. Köprüyü geçip nehir kıyısına indikten sonra gece olmasını bekledi. Gece olunca da düşmanı Mustafa Çelebi'ye ansızın saldırdı. Bunun üzerine Mustafa kurtuluşu kaçmakta buldu ve hiçbir şeye bakmadan Gelibolu'ya kadar

(128) Bolu'lu. (M.E.B.)

(129) Daha önce çarpışmayı anlatırken Mustafa'nın öldürüldüğünü yazmıştı. (M.E.B.)

gitti. Orada halkı taşıyan gemileri toplayarak onlarla karşı kıyıya geçti. Fakat Sultan Labseki'ye giderek birkaç gemi topladı ve bunlarla denizi geçti. Düzmece Mustafa için iç-yüzünü öğrenince Kızılağaçyenicesi tarafına gitti. Fakat Sultan'ın askerlerinden bir topluluk kendisini kovalayarak yakaladılar ve Sultan'a getirdiler. Sultan da öldürülmesini emretti.

827(1424) Yılı: Sultan Murad Han İsfendiyar Bey'le şiddetli bir savaşa girişti ve kendisini yenilgiye uğrattı. Sultan Murad Han'ın Laz Hükümdarının kızıyla evlenmesi de yine bu yıl oldu.

828(1425) Yılı: İsfendiyar Bey Taraklu Kalcsi'ni fethetmeye gitti. Sultan Murad Han bunu öğrenince kendisiyle savaşmak için hareket etti; bunun üzerine İsfendiyar Bey Bolu tarafına dönmek zorunda kaldı. İsfendiyar Bey'in oğlu Sultan Murad Han'ın otağında bulunduğu için, Sultan, İsfendiyar Bey'in ordu komutanlarını ve ileri gelenlerini kendisinden nefret edip Kasım Bey'e iltihak etmeye ve onun hizmetine girmeye teşvik etti. Bunun üzerine İsfendiyar Bey ürktü ve kurtuluşu kaçmakta bularak Bolu Kalesi'ne kapandı; oradan küçük oğlu Murad Bey'i Sultan Murad Han'ın otağına göndererek kendisinden af diledi. Dilenenin bahşedicisi, hata ve ayıpların örtücüsü olan Sultan, sultanlık merhametinden, dilediğini bahşetti ve Bursa'ya döndü.

Bu yılın ilginç olaylarından biri, en nüktedan yazarların güçlüsü ve edebiyatçıların en değerlisi olan Mevlana Şerefeddin Ali El-Yezdi'nin, o sırada Fars Valisi bulunan Mirza Sultan İbrahim bin Mirza Şahruh'un teşvikiyle yazdığı ve başına Mirza Şahruh'un bir portresini koyduğu güzel kitap **Zafername**'nin yazılışıydı. Bu kitap gerçekten güzel yazılışlı, doğru terkipli, büyük havadisleri ve birçok olayları kapsayan, büyük küçük herkesin hayranlığını kazanan bir kitaptır. Allah yazarına hayır mükafatı versin.

829(1426) Yılı: «Hükümdar Dragul» adıyla tanınan Eflak Hükümdarı, Sultan Murad Anadolu'dayken Rumeli Vilayeti'ne yürüdü ve bazı yerlerini talan ve yağma etti. Bunun haberleri Sultan'ın kulaklarına gidince, Firuz Bey'in komutası altında cengaver askerlerden meydana gelen 3.000 savaşçıdan kurulu bir ordu hazırlayarak, istila için Eflak ülkesi üzerine gönderdi. Hükümdar Dragul bunu haber alınca işin sonucundan korktu ve kendisinden istenen haracı alarak iki oğluyla birlikte Sultan'ın Sarayı'na gitti; bundan sonra Sultan'ın ülkesine asla saldırmayacağı ve bugünden itibaren bozgunculuk ve karışıklık çıkarma yoluna sapmayacağı konusunda söz ve taahhüt verdi.

Aynı yıl Aydmili, Saruhan, Hamidili ve Mentеше beylerinin vilayetleri Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girdi. Buraların beyleri daha önce Al-ı Osman'a boyun eğiyorlardı ve onların büyük adamlarından ve komutanlarından. Sonra Emîr Timur Gurgan'ın egemenliği sırasında Al-ı Osman'ın itaatinden çıkmış ve kaçıp Karamanoğlu Mehmed Bey'in Sarayı'na iltica etmişlerdi. Yine aynı yıl Mirza Şahruh, Herat Şeyhi Hoca Abdullah El-Ensari'nin mezarı üzerine büyük bir imaret yaptırdı.

830(1427) Yılı: Karamanoğlu Mehmed Bey, Sultan Murad Han'a karşı isyan bayrağını çekti ve Antakya⁽¹³⁰⁾ Kalesi'nin üzerine yürüyerek kuşattı. O sırada bu kale- nin içinden atılan bir top mermisi kendisine isabet ederek onu parçaladı. Sultan Murad Han o sırada kafirlerin ci- hadındaydı. Mehmed Bey'in üç oğlu şehzadeler İbrahim, İsa ve Alaeddin, babalarının ölümünden sonra, Sultan Murad Han'ın ortağına giderek itaatlerini bildirdiler; Sul- tan da onları affının kapsamı içine aldı ve Karaman Hü- kümetini büyük kardeş Şehzade İbrahim'e verdi; öteki iki

(130) Yanlışlıkla Antakya yazılmış olmalı; doğrusu Antal- ya'dır. (M.E.B.)

kardeşe de Sultan'ın hizmetinde bulunmaları şartıyla geçimlerini sağlayacak vazife ve ulufeler verdi.

Bu yılın büyük olaylarından biri de, Mirza Şahrüh'un bir bıçak darbesiyle suikasta uğramasıydı. Bunun detayı şöyledir:

Şahrüh Hazretleri, yüce Allah'ın «ey inanmış olanlar, cuma günü namaza çağrıldığı zaman Allah'ı anmaya gidin» sözü gereğince, Herat Şehri içindeki camide cuma namazını kılardı. Bu yılın 23 Rebiyülahırî cuma günü, namaz kıldıktan sonra dönmeye başlarken, Mevlana Fadlullah Esterabadî'nin müritlerinden olan Ahmed Lor adlı, sofu kılığındaki adam ansızın karşısına çıktı ve şikayetini sunmak istiyormuş gibi elinde bulunan bir kağıtla ona doğru ilerledi. Mirza da, yanındaki adamlarından birine, adamın maksadını öğrenmesini ve durumunu kendisine arzetmesini emretti. Fakat Ahmed Lor, hic çekinmeden yerinden fırladı ve kavisli bir bıçakla Mirza'yı karnından vurdu; bıçak da Mirza'nın karnına işledi. Komutanlar zavallı Lor'u derhal parça parça ettiler. Sonra Mirza Baysungur ve komutanlar üzerini aradılar ve entarisinin altında bir anahtar buldular. Bu anahtarla Bezzazlar Çarşısı'ndaki evlerden birinin kapısı açıldı ve bu durum, o çarşıdaki evlerden birçoğunun yıkılması sonucunu doğurdu. Derken, Seyyid Emîr Kasım El-Envar suçlandı ve kendisinin şehirden çıkarılması için emir verildi. Fakat Seyyid, Mirza Baysungur'la arasında dostluk bulunması yüzünden herhangi bir eziyet görmedi. Mirza kendisine gitti ve konuşma sırasında kendisine şöyle dedi: «Niçin, 'Kasım, sözü kısa kes ve göçetmeye karar ver' şeklindeki sözüne uymuyorsun?» Bunun üzerine Seyyid Emîr, o günün akşamı Herat Şehri'nden çıktı.

832(1429) Yılı: Sultan Murad Han, İsfendiyar Bey'in kızını kendisi için aldı ve büyük bir düğün yaptırdı.

Bu yılın başlarında Mirza Şahrüh, Türkmen Kara

Yusuf'un oğlu Mirza İskender'le savaşmak üzere Horasan'dan Azerbaycan'a yürüdü. İki taraf Selmas dolaylarında karşılaştılar ve çarpışma tam iki gün iki gece ve Mirza İskender'in yenilgisiyle sonuçlandı. Mirza Şahrüh, oğlu Mirza Cuki'yi bazı komutanlarla birlikte, yenilgiye uğrayanları kovalamakla görevlendirdi. Onlar da bu işi yaptılar ve Erzurum'a kadar gittiler; fakat izlerini bulamadılar. Mirza Şahrüh da Selmas'dan dönerek kışı Arran Karabağ'ında geçirdi.

833(1430) Yılı: Mirza Şahrüh Azerbaycan ve ona bağlı yerlerin yönetimini, tövbe etmiş olarak otağına sığınan Türkmen Kara Yusuf'un oğlu Ebu Said'e verdi; sonra Karabağ kışlağından ayrılarak Horasan'a gitti.

834(1431) Yılı: Mirza Şahrüh ikinci Azerbaycan seferinden dönüp Herat'a varınca, kendisine, Harzem tarafından bir elçi gelerek şunları söylediği arzedildi: Özbek ordusu karışıklıklar çıkarmıştır. Onlardan büyük bir topluluk Ceyhun kıyısı üzerinde toplanarak Harzem'e gitmeyi tasarlamaktadır. Bu bölgenin Valisi Emîr İbrahim bin Emîr Şah Melik saldırganlara karşı direnmemiş ve Kat, Hayuk tarafına gitmiştir. Özbek ordusu Harzem'i istila etmiş ve orada haddinden fazla tahrip, yıkıntı, yağma ve talan meydana gelmiştir.

Bu haberler öğrenilince Mirza Şahrüh birkaç büyük komutanı büyük bir ordunun başına geçirdi; komutanlar da Şahlık emrine uyararak Harzem'e doğru hareket ettiler. Oraya varır varmaz Özbek ordusunun üzerine atıldılar ve onu yok ettiler. Özbek topluluğu öldürülerek ve esir düşerek darmadağın oldu. Komutanlar sonra Horasan'a döndüler.

835(1432) Yılı: Rum⁽¹³¹⁾ ülkesinde Sultan Murad Han'ın oğlu Sultan Mehmed⁽¹³²⁾ doğdu.

(131) 85 No.lı nota bakınız.

(132) Mehmed II. (M.E.B.)

Aynı yıl, Azerbaycan tarafından Mirza Şahruh'un Sarayı'na bir elçi gelerck, Kara Yusuf'un oğlu Mirza İskender'in kardeşi Ebu Said'le savaşıp kendisini öldürdüğünü ve yerine geçtiğini arzetti. Ebu Said daha önce Azerbaycan Vilayeti'nin yönetimine getirilmişti.

836(1433) Yılı: Ailesinin köklü ve asil oluşu birkaç defa zikredildiği için yeniden açıklanmaya ve detaylı olarak anlatılmaya ihtiyaç olmayan Şirvan Hükümdarı Emîr Halilullah, Mirza İskender bin Kara Yusuf'un oğlu Emîr Zadeyar Ali'yi barındırdı. Emîr Zadeyar, babasından usanarak kendisine iltica etmişti. Emîr Halilullah daha sonra kendisini bir gemiye bindirerek deniz yoluyla Herat'ta bulunan Mirza Şahruh'a gönderdi. Şahruh da kendisini sevgi ve ilgiyle karşıladı ve kendisini şehzadelerin çocukları arasına kattı. Fakat Zadeyar Ali, buna rağmen Türklerin ve Taciklerin ayaktakımıyla arkadaşlık ediyordu.

Öte yandan Mirza Şahruh, 10.000 kadar Türkmen ailesini Azerbaycan'dan Herat'a getirtmiş ve oraya yerleştirmişti. Bu Türkmenler arasında, Ferruh adında bir yay ustası vardı. Kendisi «yıldırım yayı» denilen bir yay yapmıştı ve bununla, 400 menn⁽¹³³⁾ ağırlığında bir taşı atabileceğini iddia ediyordu. Şahruh da, bu yayın okları nasıl fırlattığını ve taşları nasıl attığını görmek istedi; bunun için Bavlikah Dağı'nın doruğuna çıktı. O sırada Zadeyar Ali de ansızın çıkıp geldi. Kendisi yakışıklı bir gençti. Bir bakışıyla sevgi okunu aşıkların saflarına attı ve bakışlarının oklarıyla gönülleri fethetti. Halk onu görünce bulunduğu tarafa koştu ve yıldırım okunu görmeye gelenlerden kimse kalmadı. Bunun üzerine Mirza Şahruh kızdı. Şehre dönünce de Zadeyar Ali'yi, Türkmenlerin ve Horasan halkının ve şehirlilerin çevresinde

(133) Eski bir ağırlık ölçüsü. (M.E.B.)

toplanmalarından ve bu yüzden karışıklıklar çıkmasından korkarak Semerkand'a gönderdi.

837(1434) Yılı: Sultan Murad Han, Semendiere Hükümdarının kızıyla evlendi.

Aynı yılın Cemaziyevvel ayının yedinci cumartesi günü, Mirza Şahruh'un oğlu Mirza Baysungur, Herat Şehri'nde, Bağ'ı Sefid denilen yerde öldü. Kendisini, anesi Gevherşad Begüm'ün kendi medresesi civarında yaptırmış olduğu kubbeye gömdüler.

Kendisi bilginleri ve fazilet sahiplerini korur ve onları kendine yakınlaştırırdı. O kadar ki, bu konuda Timur ailesinin şehzadelerinden ve çocuklarından böyle bir davranış görülmemiştir. Bu cümleden olarak, kendisinin iyi yazı yazan 40 katibinin bulunduğu ve bunların geceli gündüzlü onun kütüphanesinde yazı yazmakla meşgul oldukları anlatılmaktadır. «Hafız Ebru» diye ün yapan fazilet sahibi Mevlana Lütfullah, dünya olaylarını ve hadiselerini, halk tabakalarının durumlarını kapsayan **Zübdet el-Tevarih** adlı kitabını bu asil Şehzade'nin adına yazmıştır.

Bu Şehzade öldüğü zaman birçok şair ve edebiyatçı kendisine mersiye yazdılar. Fakat Şair Emîr Şahi, şu farsça dörtlükle diğer bütün şairleri geride bıraktı:

«Senin mateminde felek ne matem tuttu!

«Gözyaşı yerine döktüğü kanla eteklerini kana buladı lale

«Gül yırttı erguvani elbisesinin önünü

«Ve boynuna siyah taktı Ay.»

838(1435) Yılı: Sultan Murad Han'ın adamları Ungürüs ve Güvercinlik kalelerini ele geçirdiler.

Aynı yıl Mirza Şahruh, Türkmên topluluğuyla çarpışmaya karar verdi ve Azerbaycan tarafına hareket etti.

Rey sınırlarına varınca kış mevsimi geldi; bu yüzden kış hazırlıklarını orada yapmak zorunda kaldı.

839(1436) Yılı: Muharrem başında Mirza Şahruh, Rey'deki kışlağından Tebriz'e hareket etti. Bu haberin yayılması üzerine Türkmen Mirza İskender Tebriz'i terk ederek kurtuluşu kaçırmakta buldu. Kardeşi Cihanşah ise öyle yapmadı; tersine saygı ve tazimle Şahruh'un kafilesini karşılamaya koştu. Bu yüzden de kendisinden yüce bir ilgi ve yüksek, Hüsrevce bir iltifat gördü. Mirza Şahruh bir süre Tebriz'deki Saltanat Konağı'nda kaldı ve Azerbaycan işlerini düzene koydu. 8 Rebiyülahır tarihinde de, kışı geçirmek üzere Arran Karabağ'ına gitti. Kışı geçirdikten sonra ilkbahar mevsiminin başında Evcan Şehri'ne gitti ve orada, Azerbaycan saltanatının Kara Yusuf'un oğlu Mirza Cihanşah'a verilmesini emretti; kendisine kırmızı damgayla mühürlü emirnameyi verdi. Böylece adı geçen ülkenin düzen, disiplin, tutma, bırakma, çözümleme ve karara bağlama gibi işleri Mirza Cihanşah'ın ve adamlarının eline geçti. Şahruh, onlara sultanlık elbiseleri giydirdikten sonra Horasan tarafına döndü.

Aynı yıl Sultan Murad Han, Rumeli Beylerbeyi'ni, Güvercinlik Kalesi'ne yürümüş olan Üngürüs Kırallı'yla savaşmaya gönderdi. Rumeli Beylerbeyi o vilayetlere saldırarak 45 gün süreyle yağma ve talan etti. Gaziler birçok ganimet ve esir alıp muzaffer olarak ülkelerine döndüler. Ayrıca Semendire Hükümdarı Vıkoğlu, kızını ve dört oğlunu Sultan Murad'ın hizmetine gönderdi.

840(1437) Yılı: Vıkoğlu'nun Sultan Murad Han'a karşı hiyaneti açık seçik ortaya çıktı; Sultan kendisini püskürtmek ve bastırmak için bir ordu gönderdi.

Yine aynı yıl, Kara Yusuf'un oğlu Mirza İskender, Mirza Şahruh'un Azerbaycan'a Sultan olarak tayin etmiş olduğu kardeşi Mirza Cihanşah'la savaşmak üzere Rum

ülkesinden Azerbaycan'a gitti. İki tarafın orduları arasında Tebriz Sofyan'ında savaş çıktı ve Mirza İskender yenilgiye uğrayarak Alancık Kalesi'ne iltica etti. Bunun üzerine, babasının cariyelerinden biriyle ilişkisi olan oğlu Şah Kubad hemen babasını öldürdü ve cesedini Tebriz'e getirdi. Kendisini Vilyan Dağı'nda Ahi Sadeddin Kalesi'nin üst tarafında gömdüler ve mezarının üzerine yüksek bir türbe yaptılar.

841(1438) Yılı: Vılkoğlu kaçıp Üngürüs Vilayeti'ne sığınmayı başardı. Böylece Sultan Murad Han devrinde Saltanat yöneticilerinin Semendire, Mora ve Kerme-Mora kalelerinin istilası tamamlandı.

Aynı yıl Hürmüz Hükümdarı Sultan Seyfeddin Mirza Şahruh'un Sarayı'na geldi ve ilgisini, güvenini kazandı; sonra özlemine kavuşmuş olarak vatanına döndü.

842(1439) Yılı: İsfendiyaroğlu⁽¹³⁴⁾ bir defa daha ittifakı bozarak, Sultan Murad Han'ın yokluğunda Yenipazar tarafını talan etmeye girişti; Sultan'ın aşiretlerine ve özel ilişkileri bulunan yakınlarına baskı yaptı. Bunun üzerine Sultan, kendisine karşı saldırıya geçmek üzere bir ordu hazırladı. O zaman da İsfendiyaroğlu, Sultan'ın kızkardeşi olan karısını Veziriyle birlikte Sultanlık huzuruna göndererek af diledi. Sultan da suçlarına göz yumarak af çıkardı.

Aynı yıl Mirza Şahruh, İmam Rıza'nın⁽¹³⁵⁾ -selam ve övgü üzerine olsun- türbesini ziyarete gitti; ziyaret şartlarını yerine getirdikten sonra Herat'a döndü. Bu sırada Şirazlı mimar Üstad Kıvameddin, Mirza'nın rızasını kazanmaya muvaffak olduğu bir takvim hazırladı. Kendisi daha önce imar işlerinde kusur ettiği için Sultan'ın kendisine olan güvenini haleldar etmiş ve bir zaviyede inzi-

(134) Daha önce birkaç yerde «İsfendiyar Bey» şeklinde geçti. (M.E.B.)

(135) Hazreti Hüseyin'in torunlarından olup, adının tamamı Ali Rıza'dır (M.E.B.)

vaya çekilmişti; Sultan'ın meclisinde görünmesine de izin verilmemişti. Takvimi yapınca, Mirza kendisinin yüzüne şu beyti açıkça okudu.

«Öyle güzel yapmışsın ki Yer işlerini
«Göklere çıkıp kanat çırpmışsın sen.»

843(1440) Yılı: Sultan Murad, Eflak Vilayeti'ne saldırmak ve orayı talan, yağma etmek üzere bir ordu gönderdi. Ne var ki vakit kışın en şiddetli zamanı olduğu için dondurucu soğuk, İslam askerlerinin büyük miktarını helak etti; bu yüzden de amaca ulaşmadan geri döndüler.

Aynı yılın 3 Şaban gecesi Allah, Mirza Baysungur'un oğlu Mirza Alaeddin'e⁽¹³⁶⁾ asil bir çocuk verdi ve adını Mirza İbrahim koydular.

844(1441) Yılı: Kohra Kalesi Sultan Murad Han'ın adamlarının eline geçti; Şihabeddin Paşa, hemen bir askeri kuvveti Belgrad'ı kuşatmaya gönderdi.

Yine aynı yıl Mirza Şahruh, komutanların içki içmesini kesin olarak yasaklayan emrini verdi; ve kendi değerli kişiliğiyle binip dolaşmaya, fuhuş evlerinin tahribedilmesi, her çeşit içkiye el konması, ahlaksızlık ve eğlence yerlerinin yıkılması için emir vermeye başladı.

845(1442) Yılı: Sultan Murad Han kendi isteği ve rızasıyla saltanattan feragat etti ve asil oğlu Sultan Mehmed Han'ı tahta çıkardı; kendisi Mağnisa'da ikamet etmeyi seçti.

Aynı yıl Mirza Şahruh, Seyyid Şemseddin bin Muhammed Zemzemî'yi Mısır Hükümdarı'nın Sarayı'na göndererek, Kabe'nin -Allah şerefini ve tazimini artırsın-örtüsünü kendisinin hazırlamasına izin verilmesini iste-

(136) Daha önce, 819(1417) olayları arasında doğumu bildirilirken adı «Alaüddeve» olarak geçti. (M.E.B.)

di. Mısır Sultanı bunu kabul ederek Seyyid'e isteği yerine getirilmiş olarak dönmesi için izin verdi.

846(1443) Yılı: Sultan Murad Han, kızı İsfendiyaroğlu Beyle⁽¹³⁷⁾ evlendirdi.

Aynı yıl Mirza Şahruh, Matla' el-Sa'deyn tarihinin yazarı Mevlana Abdürrezzak Semerkandî'yi temsilci olarak Hindistan'a gönderdi. Ayrıca Irak'm⁽¹³⁸⁾ Sultaniye, Rey ülkesi, Kum, Kazvin gibi yerlerinin yönetimini de torunu Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Baysungur'a verdi.

847(1444) Yılı: Karımanoğlu, Üngürüs Kırılına bir elçiyle haber göndererek şöyle dedi: «Sultan Murad Han, hareket ve binme gücünü kaybetmesine yol açan birçok hastalığa yakalandığı için saltanattan feragat etti; ve küçük oğlunu ülkenin başına Sultan tayin etti; bu durum da Osmanlı Devleti'ni son derece zayıflattı. Sen kendi yönünden, ben de kendi yönünden, onu ortadan kaldıracak şekilde harekete geçelim.» Bu beyhude kışkırtma yüzünden o bozguncu Kırıl harekete geçerek Sultan Mehmed Han'ın askerleri üzerine yürüdü. Sultan da kendisiyle karşılaştı ve savaştı. Şiddetli çarpışmalar oldu ve bu çarpışmalar, sonunda kafirlerin askerlerinin yenilgisiyle ve bozguna uğramalarıyla sonuçlandı. Kıralların başı kesildi ve gaziler, keskin kılıçlarıyla düşmanı biçtiler.

Aynı yıl Mirza Şahruh, kışlağın Saltanat merkezi Herat'ta kurulmasını emretti ve kendini en önemli dünya ve din işlerine verdi.

848(1445) Yılı: Yeniçeriler, Sultan Murad Han'ın Mağnisa'dan getirtilip tahta çıkarılmasını isteyerek, Sultan Mehmed Han'ın itaatinden çıktılar ve vezirlerine saldırdı-

(137) Noktalı yerler kitabın aslında boştur; Murad II.'nin kızıyla evlenmiş olan İsfendiyaroğlu Beyi, Kemaleddin Eb'ül-Hasan İsmail'dir. (M.E.B.)

(138) 89. No.lı nota bakınız.

lar. Vezirler ve devlet erkanı da bunun yararlı olacağını düşünerek Sultan'ı Mağnisa'dan getirtip tahta çıkardılar; Sultan Mehmed Han'ı da Mağnisa'ya gönderdiler.

Aynı yıl Mirza Şahruh şiddetli bir hastalığa yakalandı ve Herat halkı iyileşmesinden umudunu kesti. Birkaç gün sonra iyileşince, geçen yıl Mısır Sultan'ı Çakmak'tan izin alarak yaptığı gibi bu yıl da muazzam Kabe'nin örtüsünü kendisi hazırlamayı isabetli görüşüyle düşündü. Bu iş için de Mevlana Muhammed El-Murşidî ile Mevlana Şemseddin Muhammed El-Ebherî'yi görevlendirdi. Onlar da, İbadet Diyarı Yezd'de dokunan örtüyü alıp Hicaz'a götürdüler ve emri yerine getirdikten sonra geri döndüler.

Yine bu yıl, Mirza Şahruh'un oğlu Mirza Muhammed Cuki öldü.

849(1446) Yılı: Bu yılın başında Akçahisar ve Balubadere kaleleri Sultan Murad Han'ın adamlarının eline geçti.

Aynı yıl, Irak ve Fars Valisi bulunan Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Baysungur, dedesi Mirza Şahruh'un hasta olduğunu duyar duymaz, isyan bayrağını kaldırdı.

850(1447) Yılı: Şahruh'un kafilesi, itaatten çıkmış olan Mirza Sultan Muhammed'in uyarılması ve bastırılması amacıyla Horasan'dan Irak ve Fars'a doğru harekete geçti. İsfahan'a varır varmaz Mirza Sultan Muhammed kurtuluşu kaçmakta buldu ve Loristan tarafına gitti. Mirza Şahruh da bu zaman fırsatından yararlanarak Fars ve Irak işlerini düzene koydu; sonra uğurla Rey tarafına döndü.

25 Zilhicce pazar günü sabahı Mirza Şahruh, Rey'de Fişayeveyin denilen bir yerde midесinden ağır şekilde hastalandı. Hastalık ilerledi ve Şahruh son nefesini verdi; fanilik diyarından ebediyet ve beka diyarına göçetti.

Şairin biri «Dünya Hükümdarı» olarak nitelendirdiği Şahruh 779 yılında doğmuş, 808 yılında tahta çıkmış ve 850 yılında ölmüştü. Son derece bilgin, faziletli ve terbiyeli olan beş erkek çocuğu vardı:

1 — Mirza Uluğ Bey. Kendisi babasının naibi olarak Maveräünnehir ve Türkistan'ı 44 yıl yönetti.

2 — Mirza İbrahim. Kendisi Pars Valisiydi. Mevlana Şerefeddin Ali El-Yezdî'nin, tarih biliminde hiç bir zaman bir benzerinin yazılmamış olduğuna inandığım **Zafername** adlı kitabını yazması da onun sayesinde olmuştu.

3 — Mirza Baysungur

4 — Mirza Siyurgatmış.

5 — Mirza Muhammed Cuki.

Bu çocukların dördü, daha önce de anlatıldığı gibi babalarının sağlığında öldü ve yalnız Mirza Uluğ Bey sağ kaldı. Mirza Şahruh'un ölümünden sonra, Mirza Uluğ Bey Maveräünnehir ve Türkistan'da, Mirza Alaüddevle bin Baysungur ise Horasan'da bulunuyordu, kardeşi Sultan Muhammed de Irak ve Fars tahtındaydı.

851(1448) Yılı: Mirza Alaüddevle Horasan tahtına oturdu ve Mirza Uluğ Bey'in oğlu Mirza Abdüllatif'i İhtiyareddin Kalesi'nde hapsedti; birkaç ay sonra da kendisini serbest bıraktı.

Aynı yıl, Mirza Şahruh'un çocukları ve torunları arasında karışıklık ve sonra da çarpışmalar çıkmaya başladı. Bunları anlatmak uzun sürer.

852(1449) Yılı: Mirza Uluğ Bey, büyük bir orduyla Maveräünnehir'den Horasan'a yürüdü; kendisiyle kardeşinin oğlu Mirza Alaüddevle bin Baysungur arasında, Herat Şehri'ne dört fersah mesafede bulunan ve Tertab denilen yerde şiddetli bir çarpışma çıktı. Sonunda Alaüddevle'nin askerleri yenilgiye uğradılar; kendisi de kurtuluşu kaçmakta buldu ve Cürcan sınırlarında bulunan kardeşi

Mirza Eb'ül-Kasım Babür'ün yanına gitti; ondan sonra artık bir daha kendini toparlayamadı.

Böylece Mirza Uluğ Bey, bütün Horasan ülkesini kendi egemenliğini altına aldı ve sonra Maveräünnehir'e döndü. Mirza Uluğ Bey ülkesine döner dönmez Mirza Babür, aynı yılın Zilhicce ayında Esterabad'dan, Saltanat merkezi Herat'a gitti ve orada tahta çıktı; kardeşi Mirza Alaüddevle'yi de yakaladı.

Aynı yıl, Üngürüs'ün uğursuz kralı, Kasun⁽¹³⁹⁾ Vilayeti Hükümdarı Yanko ile birleşti ve genel seferberlik ilan ederek, İslam ülkesini istila ve yağma etmek amacıyla büyük bir ordu ile Belgrad'a doğru harekete geçtiler. Ülkeyi yağma ve talan ettikten, yakıp yıktıktan sonra, Kasun Vilayeti'ne hareket ettiler. O sırada Sultan Mehmed Han babasının izniyle Mağnisa'dan geldi ve derhal ahlaksız kafirlerin üzerine yürüdü. İki taraf arasında büyük bir çarpışma başladı. Bu çarpışmada Polonya, Çek «Ban»ları ile diğer bazı Banlar öldürüldüler. «Ban», Frenk kafirlerinin dilinde «Vezir» anlamına gelir. Müslüman gaziler ve Allah'ın birliğine inanmış yiğitler, o çarpışmada büyük bir gayret gösterdiler ve bu nedenle ona büyük gaza adı verildi.

853(1450) Yılı: Hükümdar Yanko ve Üngürüs Hükümdarı, Eflak Hükümdarı ile bir ittifak kurup hep birlikte Nigboli'ye yürüdüler. Sultan Murad Han'ın ordusu onlara saldırdı ve birçok ahlaksız kafir öldürüldü; Hükümdar Yanko da kaçtı ve bu hükümdarlar arasındaki anlaşma da dağılıp gitti.

Aynı yıl, Uluğ Bey'in oğlu Mirza Abdülatif babasının itaatinden çıktı Baba ile oğlu arasında Semerkand dolaylarında şiddetli bir çarpışma çıktı ve Mirza Uluğ Bey yenilgiye uğradı. Mirza Uluğ Bey Şahruhiye'ye gitmek istediye de hayırsız oğlu buna engel oldu; bunun

üzerine Özbek Eb'ül-Hayır Han'a iltica etmek istedi, fakat baba ile oğul arasındaki sevgi kendisine galebe çaldığı için bunda da tereddüt etti; ve mertlikten yoksun bulunan oğlunun tarafını tercih ederek Semerkand'a gitmeye karar verdi. Aynı yılın Ramazan ayında oğlunun yanına gitti. Fakat oğlu, bütün dinlerin bilginleri ve Ademoğullarının bütün faziletli tarafindan kabul edilen baba hakkını çiğneyerek, İslam döneminin ve hatta İskender döneminin bile onun gibi bir bilgin ve filozof hükümdar görmediği babasını öldürdü; kendisini Abbas denilen bir adama teslim etti ve Abbas da onu öldürerek şehitlik rütbesine ulaştırdı. Bazı şairler Uluğ Bey'in öldürülmesi konusunda şiirler yazdılar.

O uğursuz Abdüllatif de, babasını bu şekilde öldürdükten altı ay sonra, babasının sadık adamlarından biri olan Baba Hüseyin tarafından öldürüldü. Böylece şu beytin doğruluğu ispat edildi:

«Padişahlığa layık olamaz baba kaatilleri
«Olsalar bile altı aydan fazla sürmez padişahlıkları.»

Garip tesadüftür ki bu katil tarihi, «Baba Hüseyin küşt» sözünden çıkmaktadır.⁽¹⁴⁰⁾

Öte yandan, Mirza Abdüllatif'in öldürüldüğü gece, Semerkand'da ileri gelenler ve büyükler, Mirza Abdullah bin Mirza İbrahim bin Mirza Şahruh'u derhal ülkenin başına Sultan seçtiler.

854(1451) Yılı: Sultan Murad Han, Rumeli Vilayeti'nde Allah'ın rahmetine kavuştu. Vezirler ve devlet erkani, cenazesini 13 gün gizlediler ve Sultan Mehmed Han Mağnisa'dan gelip Kayserlik Saltanatının tahtına çıkıncaya

(140) «Baba Hüseyin öldürdü» anlamına gelen yukarıdaki sözü meydana getiren harfler «Ebced Hesabı»na göre toplandığında, Abdüllatif'in öldürüldüğü tarih olan 853'ü verir. (M.E.B.)

kadar, ölüm haberini ilan etmediler; ancak o zaman merhum Sultan'ı toprağa verdiler.

Sultan Murad 44 yıl yaşamıştı ve bunun 31 yılını hükümdarlıkta geçirmişti. 5 erkek çocuğu vardı: Sultan Mehmed, Sultan Ahmed, Sultan Alaeddin, Sultan Hasan Sultan Orhan, Ahmed ve Alaeddin Amasya'da öldüler ve oraya gömüldüler. Hasan ve Orhan ise Edirne'de öldüler ve «Darülhadis»te⁽¹⁴¹⁾ gömülüdürler.

Sultan Murad devrinde vezirlik yapanların adları da şöyledir: İbrahim Paşa, Hacı İvaz Paşa, Timurtaş Paşa'nın oğlu Demir Paşa, Sarıca Paşa, Ali Paşa, İshak Paşa, Şehabeddin Paşa, Bülbülan Paşa ve İbrahim Paşa'nın oğlu Halil Paşa.

Aynı yıl, Mirza Sultan Ebu Said bin Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Miranşah bin Emîr Timur Gurgan Buhara'da ortaya çıktı. Bunun detayı şöyledir:

Mirza Sultan Ebu Said, Semerkand'da Mirza Uluğ Bey'in Sarayı'ndaydı. Mirza Uluğ Bey, Ceyhun Nehri üzerinde oğlu Mirza Abdüllatif'le mücadeledeyken Mirza Ebu Said de kaçarak Ergun kabilelerine gitti ve onlardan topladığı büyük bir toplulukla birlikte Semerkand'a yürüdü. Bunun üzerine Mirza Uluğ Bey, bunu püskürtmenin daha önemli olduğunu düşünerek Semerkand'a kendisiyle çarpışmaya gitti. Bu haber yayılır yayılmaz Mirza Sultan Ebu Said kurtuluşu kaçmakta buldu ve tekrar Ergun kabilelerine iltica etti. Daha sonra Mirza Abdüllatif, yukarıda anlattığımız gibi babasının işini bitirip Sultan olunca, Sultan Ebu Said'i Semerkand'a getirdi ve hapishanenin derinliklerine aitti. Fakat kendisi hapishaneden kaçarak Buhara'ya gitti. Oranın yöneticisi de kendisini yakalayıp, cimrilerin kursağından daha dar bir zindana attı.

Rastlantı olarak aynı gün, Mirza Abdüllatif'in öl-

(141) «Hadis Binası» demektir. (M.E.B.)

dürülmüş olduğu haberi geldi. Bunun üzerine o ülkenin ileri gelenleri ve büyükleri derhal Mirza Sultan Ebu Said'e giderek özür dilediler ve kendisini hapisten çıkararak Buhara'da başlarına Sultan tayin ettiler. Fakat hazret Buhara sultanlığıyla yetinmedi ve Mirza Abdülatif'in öldürülmesinden sonra Semerkand sultanlığını eline almış olan Mirza Abdullah'la savaşmak üzere hemen Semerkand üzerine yürüdü. Fakat Semerkand'a 10 fersah mesafeye varınca Mirza Abdullah hemen kendisini karşılamaya koştu. Aralarında şiddetli bir çarpışma çıktı ve bu çarpışma, Mirza Abdullah'ın düşmanı Mirza Sultan Ebu Said'i yenilgiye uğratmasıyla sonuçlandı. Ebu Said ise kurtuluş yolunu Türkistan'a kaçmakta buldu.

Sultan Murad Han II'nin Hayrat ve Yararlı İşleri Hakkında

Önce Edirne'deki büyük camiin yapımını tamamladı. Bunun yapımına Musa Çelebi kendi saltanatı döneminde başlamış, fakat tamamlamadan ölmüştü. Sultan Mehmed Han⁽¹⁴²⁾ tahta çıkınca tamamlamasına çalıştı ve çevresine yaptırdığı birçok dükkan ve binayı da üzerine vakfetti. Fakat o da camiin yapımını tamamlayamadan öldü ve bunu Sultan Murad Han tamamladı; üzerine de birçok gelir kaynağı vakfetti. Bu «Eski Cami» diye bilinen camidir.

Yine Edirne'de bir başka cami daha yaptırdı ve tamamladı. Bu, şimdi «Mevlevihane» diye bilinmektedir.

Ergene Nehri üzerine, 360 gözden maydana gelen büyük bir köprü yaptırdı. Ayrıca bu köprü'nün başında ve sonunda iki yüksek cami ile iki zaviye yaptırdı ve yapımını tamamladı.

Ayrıca her yıl, Al-ı Muhammed'in «beşte biri»-

nden⁽¹⁴³⁾, ulu seyyidlere, saygıdeğer ileri gelen ve eşrafa 1,000 altın fılori⁽¹⁴⁴⁾; özel malından da Mekke-i Muazzama ve Medine-i Münevvere yoksulları adına 3,000 sikket altını gönderirdi.

Sultan Murad Han'a Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler Hakkında

1 — Mevlana Muhamed Armağanî. Kendisi Mevlana Fenarî'nin öğrencilerindendi. Son derece faziletli ve erdemliydi. Başkazasker ve «Müfti-i Zaman»dı. «Yeğenoğlu» adıyla ün yapmıştı.

2 — Mevlana Şah Muhammed bin Yeğenoğlu. Bursa kadılığı görevine atanmıştı.

3 — Mevlana Muhammed Yusuf Bali Yeğen. Bursa Medresesi Müderrisiydi ve son derece bilgilydi. **Telvih** kitabına bir açıklama yazmıştı.

4 — Mevlana Şerefeddin Seyyid Ahmed Kırımî. Faziletli ve bilgin bir adamdı. Elden ele dolaşan ünlü eserleri vardır. İstanbul'da yüksek medreselerde müderrislik ve Sultan'ın nedimliğini yaptı.

5 — Mevlana Seyyid Ali Semerkandî. Rum'a⁽¹⁴⁵⁾ gittikten sonra Larend'e Müderris oldu. Bilginler arasında ünlü bir tefsiri vardır.

6 — Mevlana Şemseddin Ahmed Güranî. Fıkıh, hadis ve tefsir bilimlerinde çağının bir tekiydi. Sonunda Sultan Mehmed Han'ın hocalığı görevine getirildi.

7 — Mevlana Taceddin İbrahim. «Hatibzade» diye tanınırdı. Akli ve nakli bilimlerde bir benzeri yoktu. Birçok eserleri vardı. Kendisi, Rum'da⁽¹⁴⁵⁾ ulufesi 100 akça olan bir vazife alan ilk müderristi.

(143) Eskiden, alınan ganimetlerin beşte biri Hazreti Muhammed'in soyundan gelen seyyidlere verilirdi. (M.E.B.)

(144) Eski bir para birimi (M.E.B.)

(145) 85 No.lu nota bakınız.

8 — Mevlana Menteşelu Hıdır Paşa. Bilginler arasında «Hamidoğlu» diye ün yapmıştı. Başlangıçta Sultan Mehmed'in hocasıydı.

9 — Mevlana Hamza Karamanî. Akli ve nakli bilimlerde birçok değerli eseri vardır. Ömrünün sonunda Başmüftü oldu.

10 — Mevlana Alaeddin Koçhisarî. İyi yazı yazmakta bir benzeri yoktu. **Miftah** kitabına bir açıklama yazmıştı.

11 — Mevlana Muhammed bin Kutbeddin İznîkî. Hem hakikatı, hem de şeriat ve tarikatı kendinde toplamıştı. Tasavvufta büyük bir güce sahipti. **Fusus el-Hikem**⁽¹⁴⁶⁾ kitabı üzerine son derece değerli bir açıklaması vardır.

Bu çağdaki büyük şeyhler de şunlardı:

1 — Şeyh Akbıyık. Çağın araştırmacılarının başında geliyordu.

2 — Şeyh Muhammed Gelibolî. «Baziçoğlu» diye ün yapmıştı. **Muhammediye** kitabının yazarıdır.

3 — Mevlana Şeyhî Germiyanî. **Hüsrev ile Şirin Mesnevisi**'ni türkçe olarak yazmıştır. Rum'daki halkın bu mesneviye büyük bir inancı vardır.

4 — Muslihuddin Edirnevî. «Dabbağlar İmamı» diye ün yapmıştır. Zahirî ve batınî bilimlerle doluydu.

5 — Hamidili Halifesi Mevlana Pirî. Yüksek mertebelere ulaşmıştı ve kamil, mükemmel bir mürşit olmuştu.

6 — Şeyh Taceddin.

7 — Şeyh Hasan

8 — Şeyh Şemseddin.

Bunların hepsi zahirî ve batınî bilimlerde güvenilir kimselerdi. Allah topraklarını güzelleştirsin ve üzerlerine rahmetini yağdırsın.»

(146) Muhiddin-i Arabî'nin ünlü kitabı. (M.E.B.)

855(1452) Yılı: İki kardeş, yani Mirza Eb'ül-Kasım Babür ile Mirza Sultan Muhammed arasında, Esterahad'a bağlı Çınaran mevkiinde büyük bir çarpışma çıktı. Mirza Sultan Muhammed'in ordusu ağır bir yenilgiye uğradı ve kendisi esir düştü. Kendisini düşman Mirza Babür'ün yanına götürdükleri zaman, Mirza Babür kendisini kaba bir şekilde karşıladı ve ona sitem ederek «benimle çarpışmaya niçin cüret ettin?» diye sordu. Muhammed ise şu cevabı verdi: «Kardeşim, hükümdarlık ancak bu gibi işlerle kurulur.» Mirza Babür daha sonra jurnalcıların dedikoduları yüzünden kardeşinin öldürülmesini emretti. Muhammed'in yaşı 34, hükümdarlığının süresi de 10 yıldır; beş yıl dedesi Mirza Şahruh'a naib olarak, beş yıl da bağımsız olarak hüküm sürmüştü. Mirza Yadigar Muhammed adında bir tek oğlu vardı. Cenazesi Herat'a nakledilip, nenesi Gevherşad Aka' Medresesi'nde, babasının mezarının yanında gömüldü.

Garip tesadüflerdendi ki, ateş gibi yanan bir kalb ve sürekli olarak gözyaşı döken bir gözle gece gündüz ağlayan karısı da, kendisinden yalnız iki gün sonra Allah'ın rahmetine kavuştu.

Öte yandan, Mirza Babür'ün gönlü kardeşinden yana rahat edince, kendisinin yanında tutuklu olup akıbetini beklemekte olan öteki kardeşi Mirza Alaeddin'e yöneldi ve gözlerine mil çekilmesini emretti.

«Göğsünde basiret gözü varsa eğer senin

«Bak ibretle şu gül bahçesine

«Sürmeden rahatsız olan bir göz

«Mil çekilmesine nasıl tahammül eder acep?»

Mirza Alaeddin'in, basiret sahipleri için ibret bulunan şu iki beyti yazmış olduğu bilinmektedir:

«Keman gibi eğri oldukça feleğim benim

«Meyve bekler şu dünya işlerinden gönül

«Gözüme mil çekince kaderin eli
«Feryat sesi yükseldi gençlik aleminden.»

Aynı yıl, geçen yıl Semerkand önlerinde yenilgiye uğrayıp Mirza Abdullah'tan kaçarak Türkistan'a gitmiş olan Mirza Sultan Ebu Said, Özbek Eb'ül-Hayr Han'ın yardımıyla hasmının üzerine yürüdü. Mirza Abdullah, düşmanların ittifak kurup kendisine doğru harekete geçtiklerini öğrenince, onları karşılamak için sayılamayacak kadar büyük bir orduyla birlikte Semerkand'dan hareket etti. Kohk Nehri'ni geçtikten sonra iki taraf çarpışmaya başladı ve çarpışma Mirza Abdullah'ın yenilgiyle sonuçlandı. Mirza Abdullah kaçtıysa da, atıyla birlikte çamurlu bir çukura düştü ve esir oldu. Mirza Sultan Ebu Said de öldürülmesini emretti ve kendisi, aynı yılın 21 Cemaziyelevvel gecesini şehitlik kadchini içti. Böylece Mirza Sultan Ebu Said'in Semerkand Şhri'ne girmesi ve tahta oturması mümkün oldu.

856(1453) Yılı: Sultan Mehmed Han, İstanbul civarında, şimdi «Boğazkesen» adıyla bilinen Yenihisar Kalesi'ni yaptırdı.

Aynı yıl Mirza Eb'ül-Kasım Babür, iki kardeşinin işini bitirdikten sonra, Yezd Çölü yoluyla Irak ve Fars tarafına saldırdı. Kendisi Şiraz'dan Isfahan'a gitmekteyken, Horasan'dan kendisine bir elçi gelerek, Herat'ta büyük bir karışıklık çıktığını, gözüne mil çekilmiş ve fakat göz nuru tamamen sönmemiş olan Mirza Alaüddeve'nin halkın arasına çıktığını ve çevresinde büyük bir topluluğun toplandığını söyledi. Mirza Eb'ül-Kasım Babür bu haberi alınca, hemen hareketi durmaya tercih etti ve Şiraz'la Isfahan arasında bulunan Koşk Zerd'i terkederek hızla Horasan'a hareket etti. Herat'a varınca, Mirza Alaüddeve'nin, o sırada Rey tarafında bulunan Mirza Cihanşah bin Kara Yusuf'un ordusuna gittiği haberi gel-

di. Bunun üzerine Mirza Eb'ül-Kasım Babür'ün ondan yana gönlü rahat etti ve kışı mutlu olarak Horasan'da geçirdi.

857(1453-1454) Yılı: Rum⁽¹⁴⁷⁾ Hükümdarı Sultan Mehmed Han, birtakım garip tedbirler ve acayip icatlarla girişti: 400 gemi getirtmeye ve bunları karadan çekeerek Ebu Eyyub El-Ensarî'nin türbesi tarafından denize indirmeye muvaffak oldu. Denildiğine göre 70 gemiden, İstanbul'a ulaştırmayı sağlayan bir köprü meydana getirmiş ve askerler bunun üzerinden geçmişlerdi. Sonra Konstantiniye'yi⁽¹⁴⁸⁾ 45 gün süreyle kuşattı sonunda şehir ve kale aynı yılın 20 Cemaziyelahır salı günü fethedildi. İslam ordusu, haddi hesabı olmayan büyük ganimetler aldı. Cuma namazını, kafirlerin kilisesi olan Aya-sofya'da kıldılar ve Sultan Mehmed Han adına hutbe okudular. İşte o günden beri İstanbul Şehri, Al-ı Osman ülkesinin merkezi oldu.

Aynı yıl, Irak ve Fars bölgeleri, Türkmen Kara Yusuf'un oğlu Mirza Cihanşah'ın egemenliği altına girdiler. Böylece o güzel ülke, 80 yıl kadar Emîr Timur Gurgan ve çocuklarının yönetiminde kaldıktan sonra Türkmenlerin yönetimine geçti.

858(1454) Yılı: Mirza Eb'ül-Kasım Babür, Maverânnehir'e yürüyüp Mirza Sultan Ebu Said'i Semerkand Şehri'nde kuşattı. Kuşatmayı 40 gün sürdürdükten sonra barış yaptı ve Horasan'a döndü.

859(1455) Yılı: Sultan Mehmed Han Rum Vilayetinde Silivri, Bafadus, İnöz, Sivrihisar kalelerini ele geçirdi.

860(1456) Yılı: Sultan Mehmed Han, Belgrad Kalesi'ni fethetti.⁽¹⁴⁹⁾

(147) 85 No.lı nota bakınız.

(148) 44 No.lı nota bakınız.

(149) Mehmed II. (Fatih) Belgrad'ı kuşatmışsa da fethedememiş ve geri dönmek zorunda kalmıştır (İslam

Aynı yıl Mirza Eb'ül-Kasım Babür, Saltanat merkezi Herat'tan kutsal Meşhed'e⁽¹⁵⁰⁾ giderek kışı orada geçirdi.

Bu yılın sonlarında Semerkand Şehrinde Mirza Sultan Ebu Said'in asil bir oğlu oldu ve kendisine Mirza Ömer Şeyh adını verdiler.

861(1457) Yılı: Sultan Mehmed Han ile Üngürüs Kıralları arasında büyük bir çarpışma çıktı. Üngürüs Kıralları bu çarpışmada yaralandı ve yaralarının etkisiyle ölüp cehennemine en alt derekesine gitti.

Aynı yılın 25 Rebiyülahırını sabahı Mirza Babür öldü. Aynı gün, en doğru yolda olan oğlu 11 yaşındaki Mirza Şah Mahmud onun yerine tahta oturdu. Mirza Babür Eb'ül-Kasım öldüğü gün 36 yaşındaydı ve hükümdarlığının süresi 10 yıla ulaşmıştı.

Hikayelerde yaygın ve tarih kitaplarında yazılıdır ki, Mirza Babür, ölmeden 4 gün önce, avlanmak amacıyla Meşhed'den bir mesire yerine gitmiş; yolda yürürken, pejmürde kılıklı, başı açık, yalın ayak, bir kayanın üzerinde oturan bir derviş, ansızın Mirza Eb'ül-Kasım Babür'e doğru ilerlemiş; ve kendisine, beyitlerinin sayısı 50'yi geçen ve hepsi de dünyanın faniliğinden, insana karşı vefasızlığından bahseden bir «terci-i bend»⁽¹⁵¹⁾ kasidesi okudu. Terci edilen bend ise şu beyitti:

«Boştur bütün bunlar ve altüst olur

«Zerre bile değildir meczupların gözünde.»

Ansiklopedisi C. VII. S. 521); Belgrad, ancak Süleyman I. (Kanuni) zamanında Osmanlı egemenliğine girmiştir. (M.E.B.)

(150) İran'da, Hazreti Hüseyin'in torunlarından Ali Rıza'nın türbesinin bulunduğu şehir. (M.E.B.)

(151) «Terci-i bend», kafiyeleleri başka başka olup, birkaç kısımdan meydana gelen ve her parçanın sonunda tekrarlanan kafiyeleli bir beyti bulunan şiir şekli. (M.E.B.)

Derviş kasideyi tamamladıktan sonra gözlerden kayboldu ve devlet erkanının, ordu mensuplarının kendisini her tarafta aramalarına rağmen izine bile rastlanamadı. Öte yandan Mirza Şah Mahmud, babasının ölümünden 18 gün sonra Saltanat merkezi Herat'a gitti ve orada iki ay geçirdi. Sonra, Mirza İbrahim bin Mirza Alaüddevle'nin büyük bir orduyla Horasan'a yürüdüğü konusunda Murgab tarafından bir haber aldı. Mirza Şah Mahmud'un, saldırgana karşı koyabilecek bir imkanı bulunmadığı için Meşhed'e gitti; ve böylece Mirza İbrahim'e, çarpışmasız olarak Saltanat merkezi Herat'a girmek ve aynı yılın Receb başında Herat tahtına oturmak fırsatını vermiş oldu. Mirza İbrahim, sonra Şaban ortalarında, Mirza Şah Mahmud'la çarpışmak üzere Meşhed'e gitti. Mirza Şah Mahmud da büyük miktarda asker topladı ve onlarla birlikte Saltanat merkezi Herat'a hareket etti. Sözün kısası, iki taraf Koseveyh Kasabası ile Şehmelek arasında karşı karşıya geldiler; aralarında öyle kanlı ve belirsiz bir çarpışma başladı ki, eski zamanlarda bir benzeri görülmemiştir; önce Mirza İbrahim'in ordusu yenilgiye uğradı ve darmadağın oldu, fakat Emîr Muhammed Tarhan sonunda kendisine yetişti ve savaş bulutları içine dalarak nadir rastlanan bir cesaret gösterdi; sonunda da beliren durumu değiştirdi ve Mirza Şah Mahmud'un ordusunu yenilgiye uğrattı. Mirza Şah Mahmud da kurtuluşu Meşhed tarafına kaçmakta buldu.

Garip tesadüftür ki, 25 Şaban pazar günü öğle vakti, Allah'ın Mirza Şah Mahmud'a zafer ve başarı verdiği yolunda Herat'a haber geldi; bu haberden kısa bir süre sonra bazı adamlar gelip, zafer ve başarıya ulaşmanın Mirza İbrahim olduğunu söylediler; aynı günün tam ortasında, Mirza Ebu Said tarafından bir elçi gelerek ileri gelenlere ve eşrafa, hümayun kafilesinin yarın başarı ve

zaferle «Bağ-ı Şehr»e⁽¹⁵²⁾ geleceğini bildirdi. Ertesi günün sabahı, Mirza Ebu Said fiilen gelip Bağ-ı Şehr'e indi. Bunun üzerine Mirza İbrahim, Azerbaycan ve Esterabad sınırlarına gitmek zorunda kaldı. Mirza Sultan Ebu Said ise Herat'ta 43 gün kaldı ve bu süre içinde Mirza Şahruh'un saygıdeğer eşi Gevherşad Aka'yı öldürdü; sonra da Belh tarafına gitti.

862(1458) Yılı: Kara Yusuf'un oğlu Mirza Cihanşah, Mirza Eb'ül-Kasım Babür'ün öldüğünü duyunca Azerbaycan'dan Horasan'a gitti. Seken geçidi engelini aşar aşır da Esterabad'a bir fersah mesafeye gelince, orada bulunan Mirza İbrahim bin Mirza Alaüddeve kendisiyle savaşmaya başladı ve iki taraf Esterabad yakınlarında çarpışmaya başladılar. Şiddetli bir çarpışma oldu; bu çarpışmada birçok çağatay beyleri ve beyzadeleri öldürüldü; sonunda Mirza İbrahim başıboş bir şekilde kırlara kaçmak zorunda kaldı ve hiçbir şeye bakmadan Herat'a kadar gitti. Aynı yılın 15 Safer pazar günü Hayaban Caddesine girince, küçük bir dükkandan çıkan bir derviş kendisine şöyle dedi: «Ey dünya hükümdarı! Allah sana uzun ömürler versin; bir daha savaşırsan şüphesiz Çağatay soyunu yok edersin.»

Öte yandan Mirza Cihanşah Cürcan'da yedi ay kaldıktan ve bu süre içinde oranın işlerini düzene koyduktan sonra Herat'a doğru harekete geçti. Şaban başında Mirza İbrahim, Mirza Cihanşah'ın gelmekte olduğu haberini alınca, Gûr ve Gürcistan dağlarına doğru çekilmeye başladı. Cihanşah da adı geçen ayın ortalarında gelip Herat civarındaki «Bağ-ı Zağan»a⁽¹⁵³⁾ indi. Bu Mirza'nın diğer haber ve olayları bundan sonraki yılda anlatılacaktır.

863(1459) Yılı: Mirza Sultan Ebu Said, Belh sınır-

(152) «Şehir Bahçesi» demektir. (M.E.B.)

(153) «Kargalar Bahçesi» demektir. (M.E.B.)

larında, Mirza Cihanşah'ın Saltanat merkezi Herat'a girdiğini duyunca, kendisiyle çarpışmak üzere o tarafa yürüdü; ve Murğab Nehri üzerine inerek birkaç gün kaldı; o arada Mirza Cihanşah'a bir elçiyle şu haberi gönderdi: «Bizim irsi ülkemizi terketmen ve Mirza Şahruh'un sana vermiş olduğu Azerbaycan'a dönüp orayla yetinmen gerekir.» Elçi Cihanşah'a gidip de mesajı iletince, daha önce Azerbaycan tarafından sevindirici olmayan bir haber almış ve bu haber uykusunu kaçırmış olduğu için, elçinin gelmesini ve barış istemesini büyük bir kazanç ve değerli bir fırsat olarak saydı ve barış teklifini kabul etti. Sonra Mirza Yadigar bin Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Baysungur bin Mirza Şahruh'u da yanına alarak Azerbaycan'a döndü. Böylece Sultan Ebu Said'e, çarpışmasız olarak Herat'a girmek ve kendisine miras olarak kalmış olan Herat tahtına oturmak fırsatı çıkmış oldu.

Bu süre içinde Mirza Şah Mahmud bin Mirza Eb'ül-Kasım Babür ile Mirza İbrahim bin Alaüddeve Allah'ın rahmetine kavuştu.

864(1460) Yılı: Kızıl Ahmed Bey,⁽¹⁵⁴⁾ Rum Vilayetinden kaçarak Diyarbekir Hükümdarı Hasan Bey⁽¹⁵⁵⁾ bin Ali Bey bin Kara Osman bin Kutluğ Bey Akkoyunlu'ya iltica etti. Bunun üzerine Sultan Mehmed Han, kardeşi İsmail Bey ile ailesini alıp hepsini Rumeli tarafına gönderdi ve geçimlerini sağlayacak görevler verdi.

865(1461) Yılı: Sultan Mehmed Han, Kızıl Ahmed Bey'in vilayetini istila edecek kuvvet gönderdi; ayrıca Kastamonu, Sinop, Trabzon, Koyunluhisar, Midillu ve Yapça kaleleri, Osmanlı Devleti yöneticilerinin egemenliği altına girdi.

Aynı yıl, kardeşi tarafından gözüne mil çekildiği

(154) İsfendiyaroğulları'nın 22. Beyi. (M.E.B.)

(155) Uzun Hasan. (M.E.B.)

günden beri başıboş bir halde dolaşan Mirza Alaüddevlé bin Mirza Baysungur Reşmıdar Şehri'nde Allah'ın rahmetine kavuştu ve cenazesi oradan Herat'a nakledilerek orada babasının ve kardeşinin yanına gömüldü.

866(1462) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan Mehmed Han Eflak ülkesini fethetmeye gitti ve oradan özlemi yerine gelmiş olarak döndü.

Yine aynı yıl, Mirza Miranşah, Fars'ta bulunan oğlu Pir Budak'ı bastırmak üzere Azerbaycan'dan yürüdü. Oraya vardıkdan sonra, Pir Budak'ın Bağdad'a gitmesi esası üzerine barış yapıldı. Bunun üzerine oğul, babasının dediği gibi yaptı ve Cihanşah Tebriz'e döndü.

867(1463) Yılı: Eflak Hükümdarı Kazıklı, Sultanlık Sarayı'na çağrıldı; fakat gelmeyi reddetti. Bunun üzerine İslam ordularınının Eflak Vilayeti'ni istila etmeleri ve bu vilayetin yağma edilmesi konusunda Sultanlık emri çıktı. Kazıklı'nun görevi de kardeşine verildi. Ayrıca Hersek Vilayeti'nin, Drac ve Azornik kaleleriyle Bosna Vilayeti'ni fethi de yine bu yıl oldu.

868(1464) Yılı: Sultan Mirza Ebu Said, Türkistan sınırları üzerinde bulunan Şahruiye Kalesi'ni istila etti ve oraya kapanmış olan Mirza Muhammed Cuki bin Mirza Abdüllatif bin Mirza Uluğ Bey'i yakaladı; sonra Horasan'a döndü.

869(1465) Yılı: Karamanoğlu İbrahim Bey öldü. Çocukları İshak Bey ile Pir Ahmed, bunun üzerine Sultan Mehmed Han'ın Sarayı'na gittiler; o da babalarının hükümetini kendilerine verdi. Sonra iki kardeş arasında Ermenak'ta bir çarpışma çıktı ve İshak Bey'in yenilgiyle sonuçlandı. İshak Bey bunun üzerine Diyarbekir Hükümdarı Uzun Hasan'a iltica etti. Pir Ahmed Bey ise Karaman Hükümetini tek başına yönetmeye başladı.

870(1466) Yılı: Bu yılın başında Sultan Mehmed Han İlbasan Kalesi'ni ele geçirdi.

Aynı yıl Mirza Sultan Ebu Said ağır bir hastalığa yakalandı ve birkaç gün sonra iyileşti.

Yine bu yılın sonlarında Mirza Cihanşah, ayaklanan oğlunu püskürtmek için Bağdad'a yürüdü..

871(1467) Yılı: Mirza Cihanşah, Bağdad'ın fet-hedildiği müjdesini, özel bir elçiyle Mirza Sultan Ebu Said'e gönderdi. Kendisi Bağdad'ı bir yıl kadar süreyle kuşattıktan sonra ele geçirmişti; kuşatma sırasında oğlu Pir Budak da öldürülmüştü.

872(1468) Yılı: Şevval ayının onuncu günü, Mirza Cihanşah Tebriz'den hareket ederek, Bayındırlı Hasan Bey'le⁽¹⁵⁶⁾ çarpışmak üzere Diyarbekir'e doğru gitti. Hasan Bey de ordusunu topladı. Kardeşi Cihangir Bey'le çocukları Murad Bey ve İbrahim Bey de kendisine katıldılar. Sonra fal bakmak için Kur'an'a başvurduklarında, «Firavun'a git, çünkü o taşkın olmuştur» ayeti⁽¹⁵⁷⁾ çıktı. Mirza Cihanşah, Muş Ovası'na varınca, büyük komutanlarından biri olan Kasım Pervaneci'yi öncü kuvvetlerin komutanlığına getirdi. Kasım ilk çarpışmada yenilgiye uğradı. Bu durum, Akkoyunlu askerlerine, çevreye saldırmak ve düşmanlarının askerlerini öldürmek ve esir almak için cesaret verdi. Bu durum karşısında Mirza Cihanşah, Ebtur denilen yerde birkaç gün kaldıktan sonra, komutanlarla istişare ederek geldiği yere geri döndü.

Akkoyunlu komutanları ise, Mirza Cihanşah kendilerine bir zarar vermeksizin döndüğü için, geri dönme-yi kararlaştırdılar. Ne var ki Hasan Bey bu görüşü kabul etmedi. Bu sırada Mirza Cihanşah, karargahını birkaç yere taşıdıktan sonra bir dağın eteğine indi; sonra da Çabakçur'a⁽¹⁵⁸⁾ bağlı Hancık'a gitti. Hasan Bey de 6.000

(156) 155 No.lı nota bakınız

(157) Bu ayetteki hitap Musa Peygamber'edir. (M.E.B.)

(158) Şimdiki Bingöl. (M.E.B.)

kişilik büyük bir orduyla karargahından çıkarak düşmanını izledi ve savaş durumuna girdi. O sırada Mirza Cihanşah'ın ordusunu kendisinden önce gönderdiği ve kendisinin birkaç adamla birlikte bir evde yatmakta olduğu yolunda öncü kuvvetlerden bir haber aldı. Bunun üzerine Hasan Bey yürüyüşünü hızlandırdı ve barındığı yerde kendisine yetişti. Cihanşah'a, düşmanın kendisine yetiştiğini haber verdiklerinde hemen atına bindi; fakat anırsızın meçhul bir kişinin arkadan yetiştiğini ve kendisine ağır bir darbe vurduğunu gördü. Cihanşah şöyle bağırdı: «Hey, beni öldürmeden Hasan Bey'e götür ki bu işine karşılık sana mükafat versin.» Baygın bir durumda yere düşünce de adam başını gövdesinden ayırdı ve bu işten kendisine bir zarar gelebileceğinden korktuğu için başını gizledi. Daha sonra Cihanşah'ın atı ve eşyası bulununca ve bu durum başın ortaya çıkmasına yol açınca kaatil anlaşıldı. Hasan Bey de başı alıp Horasan'a Ebu Said'e gönderdi. Sonra da Cihanşah'ın iki oğlu Muhammedî ve Yusuf'u yakalayarak birincisini öldürdü, ikincisinin gözüne de mil çekti. Hasan Bey sonra muzaffer olarak kışlağına döndü.

873(1469) Yılı: Bu yılın başında Mirza Sultan Ebu Said, Bayındırlı Hasan Bey'den Cihanşah'ın intikamını almak için büyük bir orduyla Horasan'dan Azerbaycan'a yürüdü. Şahlık ordusu Azerbaycan'a varır varmaz Miyane Köyüne indi ve orayı ordusu, rahatı için karargah yaptı. Fakat şiddetli bir soğuk ve yoğun bir bulut görüldü ve bu yüzden uzun süre güneş çıkmadı ve yıldızlar görülmedi. Bunun üzerine Mirza Sultan Ebu Said beylerini ve komutanlarını toplayarak, kışı geçirmekte oldukları yer konusunda kendilerine danıştı. Hepsi, Hasan Bey'in kışı geçirmekte olduğu Karabağ kışlağını tavsiye ettiler. Üzerine yürüyüp Hasan Bey'i oradan çıkaracaklar ve onun yerine kendileri orada kışı geçire-

ceklerdi. Bunun üzerine bayraklar yükseltilerek Arran Karabağı tarafına yürüyüşe geçildi.

Ordu Karabağ'a yedi fersah mesafeye ulaşınca, görüş sahipleri, yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerinin azlığından ötürü burayı terketmelerinin, ve dostluk iddiasında bulunan Şirvanşah'ı da Mirza Sultan Ebu Said'in ordusuna katmak amacıyla Mahmudabad ve Kızılağaç tarafına gitmelerinin daha iyi olacağını düşündüler. Bu karar uyarınca ve bu niyetle Şirvanşah'a doğru hareket ettiler ve otlarının kabukları zehirli olan bir düzlükten geçtiler. Bu ottan yiyen hayvanların hepsi öldü. Sonra Şahlık kafilesi Muğan ormanlığı ve geniş ovasına vardı. Mirza, burayı kendine karargah yaptı. Fakat Hasan Bey'in yolları kontrol altında tutması ve geçen yolcuların Sultan'ın karargahına yiyecek maddeleri götürmelerini yasaklaması nedeniyle, kıtlık, çekilemez bir hadde vardı. O kadar ki, bir menn⁽¹⁵⁹⁾ buğdayın fiyatı 10 altına çıktı; o da bulunduğu takdirde.

Sözün özü, iki taraf arasında karşılıklı elçi ve mektuplar gönderildikten sonra, Emîr Hasan Bey, Seyyid Erdebilî'yi elçi olarak Mirza Sultan Ebu Said'e gönderdi. Elçi gidip döndükten sonra şunları söyledi: «Horasanlılar o kadar kötü bir durumdadılar ki, sebat ve direnmelerine imkan yoktur; onlarla barış yapmak da doğru değildir. Çünkü yakında en fena halde kaçacaklardır.» Bunun için Hasan Bey, Mirza Sultan Ebu Said tarafından kendisine gönderilmiş olan heyete, dönmesi için izin verdi. Heyet dönüp de henüz ülkesine yeni varmıştı ve görüşünü ortağa arz etmemişti ki, Hasan Bey'in ordusunun öncü kuvvetleri göründüler. O zaman bazı Horasanlı hain komutanlar mevzilerini terkederek düşmanın tarafına geçtiler. Mirza Sultan Ebu Said ise Receb ayının onaltıncı günü öğle vakti büyük bir zah-

(159) 133 No.'lu nota bakınız.

met ve meşakkatle kaçmak zorunda kaldı. Fakat Hasan Bey'in iki oğlu kendisini kovalamaya ve izlemeye başladılar; sonunda yakalayarak gece yarısı babalarının karargahına getirdiler. Orada bu ulu Sultan, aynı ayın yirmiikinci günü şehitlik kadehini içti. Mevlana Celaled-din Divanî, öldürülme tarihini bir şiirle vermiştir:

Mirza Sultan Ebu Said, Karabağ'da ahret diyarına göçettiği zaman 11 erkek çocuğu vardı: Mirza Sultan Mahmud, Mirza Sultan Ahmed, Mirza Şahruh, Mirza Uluğ Bey, Mirza Ömer Şeyh, Mirza Ebu Bekir, Mirza Sultan Murad, Mirza Sultan Halil, Mirza Sultan Muhammed, Mirza Veled ve Mirza Sultan Ömer.

Aynı yıl, Karamanoğlu Pir Ahmed Bey, Rum⁽¹⁶⁰⁾ Hükümdarı Sultan Mehmed Han'a karşı isyan edip ayaklandı. Bunun üzerine Sultan'ın adamları tarafından vilayeti istila edildi ve bu vilayetin yönetimi beylerbeyliği ve eyalet olarak Sultan Mustafa'ya⁽¹⁶¹⁾ verildi.

874(1470) Yılı: Hasan Bey'in⁽¹⁶²⁾ oğlu Uğurlu Bey, bazı nedenler yüzünden babasına kızdı ve gücenmiş, öfkelenmiş olarak Bağdad'a gitti; orada da fazla kalmayarak yürüyüşüne devam etti ve Sultan Mehmed'in hizmetine girmek için Rum'a gitti. Sultan da kendisini iyi karşıladı ve kızıyla evlendirdi; bu kız kendisine Göde Ahmed'i doğurdu.

Aynı yıl Hasan Bey, büyük bir orduyla Acem Irak'ına giderek tümünü istila etti; sonra yürüyüşüne devam ederek Fars'a gitti ve orada Cihanşah'ın oğlu Yusuf Mirza'yı öldürdü; Şiraz bölgesini Ömer Bey Musillu'ya, sonra da oğlu Sultan Halil'e verdi ve Tebriz'e döndü. Ayrıca, Mirza Sultan Ebu Said meselesinde yakalamış olduğu Horasanlı komutan ve askerleri, Mirza

(160) 85 No.'lu nota bakınız.

(161) Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa Çelebi. (M.E.B.)

(162) 155 No.'lu nota bakınız.

Yadigar Muhammed bin Mirza Sultan bin Mirza Bay-sungur bin Mirza Şahrüh bin Emîr Timur Gurgan'a ka-tarak, istila için Horasan'a gönderdi. Mirza Yadigar Bestam sınırlarına varınca, Mirza Sultan Hüseyin bin Mirza Mansur bir Mirza Baykara bin Mirza Ömer Şeyh bin Emîr Timur Gurgan'ın, Herat'ta Saltanat tahtına çıkmış olduğu yolunda bazı ha-berler aldı. Bunun üzerine, ordusunun hazır olmayışı yüzünden Mazenderan Vilayeti'ne doğru yürümek zo-runda kaldı. Fakat Mirza Yadigar Muhammed'in geli-şini duyan Mirza Hüseyin, Mazenderan'da üzerine yü-rümeye karar verdi. Mirza Yadigar da kendisini karşı-lamak için Çınaran denilen yere gitti. Burada iki taraf arasında bütün şiddetiyle savaş çıktı ve bu savaş, so-nunda Mirza Yadigar'ın yenilgiyle ve Semnan tara-fına kaçmasıyla sonuçlandı. Mirza Sultan Hüseyin de Herat'a döndü.

875(1471) Yılı: Bu yılın başında Sultan Mehmed Han, Rum Vilayetinde Ergili⁽¹⁶³⁾, Aksaray, Külek, Göğ-re ve Alaiye kalelerini istila etti.

Aynı yıl, Mirza Sultan Hüseyin tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Semnan'a iltica etmiş olan Mirza Ya-digar Muhammed, Hasan Bey'e başvurarak yardım iste-di. Hasan Bey de Azerbaycan Türkmen'inden kendisine büyük ordular gönderdi; o da bu ordularla birlikte tek-rar Horasan'a yürüdü. Mirza Sultan Hüseyin kendisini Sebzavar'da karşıladı. Fakat orada, kendisine sadık ol-mayan, olamayan bazı Horasanlı komutanları kendisinden ayrılarak Mirza Yadigar Muhammed'in tarafına geçtiler. Bunun üzerine Mirza Sultan Hüseyin gerilemek ve Mur-ğab'a doğru çekilmek zorunda kaldı. Fakat Mirza Ya-digar Muhammed Herat'a doğru yürüyüşüne devam et-ti ve şehre girerek tahta çıktı. Ne var ki saltanatının

üzerinden 40 gün geçmemiştir ki, Mirza Sultan Hüseyin, bir gece birkaç adamıyla birlikte, Babailahi denilen bir yerden, «Bağ-ı Zağan»da kendisine saldırdı ve «Bağ-ı Zağan»daki köşklerden birinin bir odasında onu yakalayarak öldürdü. Böylece Sultan Hüseyin Horasan ve Herat Sultanı oldu.

876(1472) Yılı: Mirza Sultan Hüseyin, Yüce Divan emirliği görevini, Büyük Emîr Nizameddin Ali Şir⁽¹⁶⁴⁾ Hazretlerine verdi ve bütün komutanlardan önce kendisine, hüküm ve cezaları onaylama yetkisini verdi.

877(1473) Yılı: Mirza Sultan Hüseyin, Endhund'a bağlı Çegmen denilen yerde, Sultan Ebu Said'in oğlu Mirza Sultan Mahmud'la savaştı ve kendisini yenerek, mutluluk içinde Saltanat merkezi Herat'a döndü.

878(1474) Yılı: Alaiye Kalesi Hükümdarı Kılıç Arslan Bey, Sultan Mehmed Han'a itaatini sundu. Sultan da kendisini bir göreve tayin etti; ayrıca Rumeli tarafında Gümülcine bölgesi ile bazı tımarları ikta' olarak kendisine vererek onu oraya gönderdi.

879(1475) Yılı: Sultan Mehmed Han ile Bayındırlı Hasan Bey arasında, Bayburt tarafında çetin bir savaş⁽¹⁶⁵⁾ çıktı. Bu savaşın çarpışmalarından birinde, daha önce Sultan Mehmed'in maiyetine girmiş olan ve savaşta da yanında bulunan Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Bey de vardı. Fakat çarpışma Hasan Bey'in yenilgiye uğraması, Sultan ve adamlarının da muzaffer, başarılı olarak ülkelerinin başkentine dönmeleriyle sonuçlandı.

880(1476) Yılı: Bu yılın başında Sultan Mehmed Han Silifke, Ermenak, Kefe ve Mengüb kalelerini istila etti.

881(1477) Yılı: Sultan Mehmed Han, Karaboğdan

(164) Ali Şir Nevaî. (M.E.B.)

(165) Otlukbeli Meydan Savaşı. (M.E.B.)

Vilayeti'ni fethetmeye muvaffak oldu ve oranın Hükümdarı İstefan kurtuluşu kaçmakta buldu.

882(1478) Yılı: Sultan Mehmed Han, ezici bir savaştan sonra Iskenderiye(?) Kalesi'ni aldı ve barış yoluyla da Limnos⁽¹⁶⁶⁾ Adası'nı ele geçirdi.

Aynı yılın Ramazan Bayramı gecesinde Bayındırlı Hasan Bey öldü. Kendisi gerçekten adil, vatandaşlarını seven, menfaatlerine hırsla bağlı olan bir Sultandı. Vatandaşlardan vergi toplanmasını düzenleyen ve hâlâ Irak, Fars ve Azerbaycan kiral ve hükümdarlarınca uygulanan bir kanun çıkardı. Yedi erkek çocuğu vardı: Uğurlu Mehmed, Maksud Bey, Zeynel Bey, Sultan Halil, Mirza Yakub, Mirza Yusuf, Mirza Mesih. Bunlardan Uğurlu Mehmed ve Zeynel Bey, babalarının sağlığında ölmüştü. Sultan Halil ise babasının ölümünden sonra Saltanat tahtına çıktı ve Tebriz'deki Maksudiye Camii'ni yaptırmış olan kardeşi Maksud Bey'i öldürdü.

883(1479) Yılı: Bu yılın ilkbaharında Sultan Yakub, kardeşi Sultan Halil'e karşı ayaklandı. İki kardeş arasında aynı yılın 14 Rebiyülevvel çarşamba günü öğleye doğru, Hoy Nehri kıyısı üzerinde kanlı bir çarpışma çıktı ve Sultan Halil'in öldürülmesiyle sonuçlandı. Sonra Mirza Yakub Tebriz'e yürüyüp yönetimin dizginlerini eline aldı. Mirza Yusuf ve Mirza Mesih de bu büyük kardeşlerini izlediler.

884(1480) Yılı: Sultan Mehmed Han, Alaüddeve Zülkadir Bey'le birlikte, Zülkadir topluluğuyla savaşmak ve o vilayeti kardeşi Budak Bey'den alıp kendisine vermek için bir ordu gönderdi. Alaüddeve'nin bu vilayete varmasıyla, bütün ülke devletin yöneticilerinin eline geçti. Yine aynı yılın sonunda Sultan Mehmed Han, Gedik Ahmed Paşa'yı, Polya Adası'nı almaya gönderdi; o da gidip fethetti.

885(1481) Yılı: Bu yılın başında Sultan Mehmed Mesih Paşa'yı, Rodos Hükümdarıyla çarpışmaya gönderdi ve kendisiyle birlikte büyük bir ordu da yolladı. Mesih Paşa, çetin bir savaşın tozu dumanı içine dalarak çarpıştıysa da, düşmandan bir şey elde edemedi geri döndü.

Aynı yıl, Mısır Hükümdarı Kansu, Divitdarbaş Bey'i, Arabistan ordusuyla birlikte Diyarbekir'i almaya gönderdi. Mirza Yakub bu haberi alınca, bizzat savunma görevini yapmak istedi; fakat beylerle komutanlar bu işte kendisinin görüşüne katılmadılar. Bunun üzerine, komutanlar Bayındır Bey, Süleyman Bey Bijanoğlu ve Sofi Halil komutası altında bir ordunun, saldırgan düşmanı karşılamak üzere Ruha'ya⁽¹⁶⁷⁾ gönderilmesi kararlaştırıldı. İki topluluk, adı geçen şehir dolaylarında karşılaştı; çarpışma Divitdarbaş Bey ile birkaç arkadaşının yakalanması ve hepsinin öldürülmesiyle sonuçlandı. Bunun üzerine Mirza Yakub, İsfahan bölgesini mukafat olarak Bayındır Bey'e verdi.

886(1482) Yılı: Sultan Mehmed Han Üsküdar Tekfur Çayırı'nda öldü. Saltanat tahtına çıktığında 21 yaşındaydı ve 31 yıl hüküm sürmüştü. Ölümünden sonra, sadık oğlu Bayezid Han, Saltanat merkezi Konstantiniye'de yerine geçti.

Sultan Mehmed Han'ın -Toprağı Güzelleşsin- Hayratı Hakkında

Dünyanın yaratıldığı günden beri bir benzeri bulunmayan ve birçok yıl, hatta birçok yüzyıldan beri -bir rivayete göre, 1,300 yıldan fazla put ve sanemlerin, küfür ve karanlık halkının mabedi olan Ayasofya Kilisesi'ni camiye çevirdi. Bu camiden ayrı olarak, şehrin ortasında büyük, son derece azametli ve heybetli bir cami

yaptırdı; yapımını sekiz yılda tamamladı. Ayrıca, feleğin bir benzerini görememiş olduğu muazzam bir medrese yaptırdı. Bu medrese o zamandan beri bilginlerin ve fazilet sahiplerinin toplandıkları bir yerdir. Her yıl orada 150 öğrenci okumakta ve bunlardan büyük hocalar ve saygıdeğer faziletliiler çıkmaktadır. Bunların her birine 500 akça tutarında maaş verilir. Bunlar Mekke-i Muazzama, Medine-i Münevvere, Mısır, Kahire, Şam, Bağdad, Saltanat merkezi, Edirne, Haleb, Diyarbekir ve Tebriz'de kadılık derecesine ulaşmaktadırlar; bundan sonra yetenekleri ve yeterliliklerine göre kazasker ve müfti-i zaman rütbelerine de ulaşabilmektedirler.

Sultan Mehmed Han'ın bir de, Peygamber Efendimizin -Selam üzerine olsun- sahabelerinden olan Ebu Eyyub El-Ensarî Efendimizin civarında bir başka camii ve yüksek medresesi vardır. Bunun yanında bir de, fakir zengin herkese yemek dağıtıldığı bir zaviyesi bulunur.

Bu Ebu Eyyub Efendimiz, Peygamber'in hicretinden 53 yıl sonra Konstantiniye'yi fethetmeye gelen İslam ordusuyla birlikte bulunuyordu ve orada ölmüş, kendisini gizlice oraya gömmüşlerdir. Sultan Mehmed Han zamanında Şeyh Akşemseddin -aziz sırrı kutsansın-, keşif ve keramet yoluyla o azizin mezarını keşfetti. Sultan ayrıca, dervişler için de güzel bir cami ve mübarek bir ibadethane yaptırdı. Daha başka birçok hayır işleri vardır.

Sultan Mehmed Han'a Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler Hakkında

1 — Mevlana Şemseddin Ahmed Gürani. Başlangıçta Sultan'ın hocasıydı; sonra Kazasker ve Müfti-i Zaman oldu.

2 — Mevlana Hıdır Bey. Bursa'daki Sultan Medre-

sesinde müderristi. Kendisi, Konstantiniye'ye tayin edilen ilk Türk kadısıdır.

3 — Milletlerin büyük bilginlerinin önderi Ali Kuşçi. Şöhreti, hayatını anlatmayı gereksiz kılmaktadır. Kendisi aslen Maverâünnehir Türklerindedir. Babası Kuşçizade'ydi. Türk aşiretlerinin güçlülerinden biri olan Kuşçi aşiretinden gelme de olabilir. Nereli olursa olsun, kendisi gençliğinde felsefe ve astronomi bilimlerini okudu ve bu bilimlerde o kadar söz sahibi oldu ki, bu alanda mahir olan bilginlerin önde gelenlerinden biri durumuna geldi. Bu nedenle, kendisine «çocuğum» diye hitabeden Mirza Uluğ Bey Gurgan'ın yakınlarından biri oldu. Bu Mirza ile birlikte Semerkand Şehri'nde bir rasathane kurdular, ayrıca bir de gezegenlerin hareketini ölçen bir cetvel yaptı. Mirza Uluğ Bey'in öldürülmesinden sonra Azerbaycan'a gitti; Azerbaycan Hükümdarı Bayındırlı Hasan Bey kendisini iyi karşıladı ve bir heyetin başında, Rum⁽¹⁶⁸⁾ Hükümdarı Sultan Mehmed Han'ın Sarayı'na gönderdi. Fakat Sultan kendisini yanında alıyordu ve dönmesine izin vermedi. Kendisini önce Bursa'daki Sultaniye Medresesi'ne Müderris olarak tayin etti; sonra da kendisini İstanbul'a getirterek orada yaptırdığı medresenin müderrisliğine atadı. Kendisine günlük 150 Osmanlı akçası maaş bağladı ve güzel bir mekide olan bir köy verdi.

4 — Mevlana Hüsrev. Çağın faziletliyelerinden ve zamanın üstadlarındandı. Kendisine Ayasofya Camii'nde müderrislikle birlikte İstanbul, Galata ve Üsküdar kadılığı verilmişti.

5 — «Hayalî» diye ün yapan Mevlana Şemseddin Ahmed. İznik medreselerinden birinde müderristi. **Şerh el-Akaid** kitabı üzerine güzel bir açıklaması vardır.

6 — Mevlana Muslihuddin Kastalanî. Önceleri üç

(168) 85 No.'lu nota bakınız.

şchirde kadılık görevini işgal ediyordu. Sonra kazaskerlik görevi ikiye ayrılınca kendisine Anadol kadılığı görevi verildi.

7 — Mevlana Muslihuddin Bursevî. «Hocazade» diye ün yapmıştı. 13 yaşındayken Kazasker tayin edildi.

8 — Mevlana Hasan Samsunî. Akli ve nakli bilimlerde çağının bilginlerinin başıydı. Önceleri Sultan'ın hocasıydı, sonra Kazasker oldu.

9 — Mevlana Abdülkerim. Sultan Mehmed Han'ın satmalınmış bir kölesiydi. Fakat çabası ve gayreti sayesinde bilimlerde ilerledi ve sonunda çağının bilginlerinin önderi durumuna geldi. Kazasker görevine getirildi, sonra «Fakîh-i Zaman»⁽¹⁶⁹⁾ oldu.

10 — «Hacıhasanzade» diye ün yapan Mevlana Muhammed. Nakli bilimlerde o kadar mahirdi ki bir benzeri daha yoktu.

11 — Mevlana Fahreddinzade. Herat'ta doğmuştu. Birçok eseri vardır. Rum⁽¹⁷⁰⁾ bilginleri arasında «Musannif»⁽¹⁷¹⁾ diye ün yapmıştı. Rum ülkesine gelince kendisine günde 80 akça maaş bağlandı.

12 — «Çelebizade» diye ün yapan Mevlana Sira-ceddin. Küçük yaştayken Emîr Timur kendisini Haleb'den Maverâünnehir'e nakletmişti. Fakat Mevlana, sonradan Rum ülkesine döndü ve Edirne'de Müderris oldu.

13 — Mevlana Sinan Paşa. Hıdır Bey bin Celaled-din'in oğludur. Önceleri Sultan Mehmed Han'ın hocasıydı; ömrünün sonunda vezirlik rütbesine ulaştı.

14 — Mevlana Muhyiddin. Bilginler arasında «A-haveyn»⁽¹⁷²⁾ diye ün yaptı. **El-Tecrid** kitabı üzerine son derece güzel bir açıklaması vardır.

15 — Mevlana Abdülatif. Son derece bilgili ve fa-

(169) «Zamanın İslam Hukukçusu» demektir. (M.E.B.)

(170) 85 No.'lu nota bakınız.

(171) Kitap yazarı veya derleyicisi. (M.E.B.)

(172) «İki kardeş» demektir. (M.E.B.)

ziletliydi. Fatih Medresesinde bir süre müderrislik yapmakla görevlendirildi.

16 — «Köprülüzade» diye ün yapan Mevlana Muhyiddin. Kazasker rütbesine ulaştı.

17 — «Veliyeddinoğlu» diye ün yapan Mevlana Ahmed Paşa bin Veliyeddin. Son derece bilgili ve faziletliydi; fıkıh⁽¹⁷³⁾ biliminde de büyük bir güce sahipti. Önceleri Bursa Kadısıydı, sonra Kazasker oldu ve en son vezirlik rütbesine ulaştı. Sonra vezirlikten azledildi ve geçimi için kendisine Bursa Sancağı'nın dörtte biri verildi.

Ulu Mücahid Gazi Sultan'ın şeylerinden bazıları Şeyh Ebu İshak Akşemseddin Konevî, Şeyh Eb'ül-Vefa Konevî Hazretleri, Şeyh Hacı Halife İstanbulî, Şeyh Koccevî Halife ve diğerleriydi. Hepsini anlattığımız zaman uzar. Allah onlara rahmet etsin.

887(1483) Yılı: Bu yılın başında, Şehzade Selim Han⁽¹⁷⁴⁾, uğur ve mutlulukla doğdu.

Aynı yıl, Sultan Bayezid Han'ın kardeşi Sultan Cem, iki mübarek Harem'in⁽¹⁷⁵⁾ -Allah onların saygısını ve tazimini artırsın- ziyaretinden döndü ve kendisini Turgud ile Varsak aşiretleri arasına atarak onlardan bir ordu kurdu ve bu orduyla kardeşi Sultan Bayezid Han'la savaştı. Ağır bir yenilgiye uğrayıp da Rum ülkesinde sağ kalması imkansız hale gelince derhal bir gemiye binip Frenk ülkesi tarafına gitti.

Yine bu yıl, Rum⁽¹⁷⁶⁾ Kazaskeri olan İbrahim Paşa bin Halil Paşa Vezir oldu. Mevlana Alaeddin Fenarî de Rum⁽¹⁷⁶⁾ ve Anadolu Kazaskeri oldu; ölünceye kadar da bu görevde kaldı.

(173) İslam hukuku. (M.E.B.)

(174) Selim I. (M.E.B.)

(175) 4 No.'lu nota bakınız.

(176) Rumeli olsa gerektir. (M.E.B.)

888(1484) Yılı: Hasan Bey'in⁽¹⁷⁷⁾ oğlu Sultan Yakub Bey, Tebriz'deki ünlü «Heşt Behişt»⁽¹⁷⁸⁾ binasını yaptırmaya başladı ve kısa zamanda tamamladı.

889(1485) Yılı: Sultan Bayezid Han, Şemseddin Muhammed Fenarî'nin oğlu Ahmed Paşa'yı büyük vezirlik göreviyle taltif etti; kısa bir süre sonra da kendisini bu görevden azletti.

890(1485-1486) Yılı: Varsak ve Edine⁽¹⁷⁹⁾ kaleleri Sultan Bayezid Han'ın adamlarının ellerine düştü.

891(1486) Yılı: Rumeli Kazaskeri Mevlana Muhyiddin Muhammed görevinden azledildi ve sonra öldü. Rumeli kazaskerliğine de Mevlana Vuldan tayin edildi.

892(1487) Yılı: Mirza Sultan Hüseyin, kışı Merv Vilayeti'nde geçirdi ve Esterabad Vilayeti'nin yönetimini' de Emîr Nizameddin Ali Şir'e verdi.

893(1488) Yılı: Hasan Bey'in kızkardeşinin oğlu Sultan Haydar bin Şeyh Cüneyd, Süleyman Bey Bijen-oğlu tarafından Tabarsaran'da öldürüldü. Süleyman Bey, Şirvan Hükümdarı Ferruh Yasar'a yardım etmek için Sultan Yakub tarafından gönderilmişti.

894(1489) Yılı: 12 Rebiyülevvelde Mirza Sultan Hüseyin, Mirza Uluğ Bey bin Mirza Sultan Ebu Said'in kızını, oğlu Mirza Muhammed Masum için istedi ve gelin Kabil bölgesinden büyük bir düğünle Saltanat merkezi Herat'a getirildi.

895(1490) Yılı: Sultan Yakub, kardeşi ve anası, Karabağ kışlağında hastalığa yakalandılar. Anası 28 Zilhicce günü öldü. Fakat ölüm haberi, iki kardeşten, hastalıkları sırasında gizli tutuldu.

896(1491) Yılı: Bu yılın 10 Muharrem cuma gecesi, Sultan Yakub'un kardeşi Yusuf Bey öldü. Sultan Ya-

(177) Uzun Hasan. (M.E.B.)

(178) «Sekiz Cennet» demektir. (M.E.B.)

(179) Ezine olsa gerektir. (M.E.B.)

kub'un da hastalığı ağırlaştı ve sonunda o da, Safer ayın-
da perşembe günü ikinci vakti, babasından, anasından
ve kardeşinden sonra beka diyarına göçetti. Saltanat tah-
tına, Sofi Halil ile Musıllu komutanlarının çabaları saye-
sinde oğlu Baysungur Mirza geçti. Akkoyunlu komu-
tanları arasında şiddetli bir ihtilaf başgösterdi. Bu cüm-
leden olarak, komutanların en büyüklerinden biri olan
Bayındır Bey, Irak'ta⁽¹⁸⁰⁾ Hasan Bey'in oğlu Mesih
Bey'i⁽¹⁸¹⁾ Sofi Halil'e rağmen saltanattan uzaklaştırdı. Bu
durum da kendisiyle Sofi Halil arasında şiddetli bir çar-
pışmanın başgöstermesine yolaçtı. Bu çarpışma Mesih
Bey'in öldürülmesi, Rüstem Bey bin Hasan Bey'in⁽¹⁸²⁾ de
esir alınarak Alancık Kalesi'nde hapsedilmesi, ayrıca
Mahmud Bey bin Uğurlu Muhammed bin Hasan Bey'in
de Hemedan'a kaçmasıyla sonuçlandı. Şah Ali Bernak,
Mahmud Bey'i ülkeye Sultan tayin etti; bunun üzerine
Sofi Halil o tarafa ordu göndermek zorunda kaldı ve
kendisini yakalayarak Berucerd Nahiyesi'nde öldürdü.
Bu olaylar sırasında, Süleyman Bey Bijenoğlu Diyarbe-
kir'de Sofi Halil'in itaatinden çıktı ve iki taraf arasında
Van Kalesi açıklarında büyük bir çarpışma meydana
geldi. Bu çarpışma Sofi Halil'in öldürülmesiyle sonuç-
landı. Böylece Bijenoğlu, Baysungur'un devleti üzerine
vasi oldu.

897(1492) Yılı: İbe Sultan adıyla tanınan Kaçar İb-
rahim Bey bin Dâna Halil, Alancık Kalesi yöneticisi Kı-
rık Seydi Ali ile birlik olup Rüstem Bey bin Maksud

(180) 89. No.'lu nota bakınız.

(181) Bu ad daha yukarıda «Mirza Mesih» olarak geçti.
(M.E.B.)

(182) Biraz aşağıdan da anlaşılacağı gibi Rüstem Bey Ha-
san Bey'in değil, Maksud Bey'in oğlu Hasan Bey'in
torunudur; daha yukarıda Hasan Bey'in çocukları
sayılırken de Rüstem Bey'in adı geçmedi; buna göre
buradaki «Rüstem Bey bin Hasan Bey» sözünün yanlış-
lıkla böyle yazılmış olması, doğrusunun «Rüstem Bey
bin Maksud Bey bin Hasan Bey» gerekir. (M.E.B.)

Bey'i serbest bıraktılar ve kaleden çıkardılar; sonra da onu Bijenoğlu'yla çarpışmaya gönderdiler. Komutanlar Bijenoğlu'nun çevresinden dağıldılar ve kendisi kurtuluşu Diyarbekir'e kaçmakta buldu; orada Ibe Sultan'ın büyük kardeşi Nur Ali Bey tarafından öldürüldü. Baysungur ise babaannesi olan Şirvan Hükümdarı Ferruh Yesar'a kaçtı. Böylece Rüstem Bey, Receb başlarında Tebriz'de Saltanat tahtına oturdu; bir ölçüde güvenlik sağlandı ve karışıklıklar durduruldu.

Aynı yıl Sultan Bayezid Han, Rum Vilayeti'nde Tepedelen Kalesi ile Arnavud Vilayeti'ni istila etti.

898(1493) Yılı: Isfahan Valisi Köse Hacı Rüstem Bey'e karşı başkaldırdı. Rüstem Bey de kendisiyle çarpışmak üzere Irak'a⁽¹⁸³⁾ gitti. Komutanlar kendisinden önce varıp Kum sınırları üzerinde Köse Hacı'ya yetiştiler ve kendisini öldürmeye muvaffak oldular. Mevlana Şehidi bu konuda şöyle demiştir:

«Kum'a gittin sen ey Şah ve başka bir fetih daha yaptın

«Hacı'nın başını kestin ve gördün Kabe'yi.»

Aynı yıl, Gence ve Berdaa sınırlarında Rüstem Bey ile Sultan Yakub'un oğlu Baysungur Bey arasında ezici çarpışmalar oldu ve Baysungur Bey öldürüldü.

899(1494) Yılı: Mirza Sultan Ebu Said Gurgan'ın oğlu Mirza Sultan Ahmed, 27 yıl süren başarılı bir yönetimden sonra öldü; yerine de küçük kardeşi Mirza Sultan Mahmud geçti. Mirza Sultan Ahmed, babasının öldürülmesinden sonra Semerkand'da saltanata geçmişti.

Aynı yılın 4 Ramazan pazar gecesi, Sultan Ebu Said'in oğlu Mirza Ömer Şeyh öldü. Kendisi babasının zamanında Fergana Valisi'ydi, ondan sonra da Fergana'

(183) 89. No.lu nota bakınız.

nın bağımsız Sultan'ı olmuştu. İki kardeşi Mirza Sultan Ahmed ile Mirza Sultan Mahmud'la çarpışıyor ve düşmanlık ediyordu. Ölüm nedeni ise, bir gün Endcan bölgesindeki kasabalardan biri olan Ahsi'de hamam burcunun üzerinden düşmüş olmasıydı. Yerine de, en doğru yolda olan oğlu Zahîreddin Mirza Babür geçti ve kısa bir süre sonra Türkistan'ın bazı kalelerini ele geçirdi.

900(1495) Yılı: Muharrem ortasında, Mirza Sultan Ebu Said'in oğlu Mirza Sultan Mahmud normal eceliyle öldü. Kendisi, büyük kardeşinden sonra Semerkand Sultanı olmuştu. Yerine, büyük oğlu Mirza Baysungur geçti ve derhal küçük kardeşinin gözlerine, hükümdarlıkta kendisiyle çatışacağı korkusuyla mil çekti. Fakat göz nuru tamamen kaybolmadı.

901(1496) Yılı: Bu yılın başında Mirza Sultan Ali, Semerkand'dan kaçarak Buhara'ya gitti. Orada büyük bir ordu toplayarak Semerkand'a döndü. Bunun üzerine kardeşi Mirza Baysungur, kendisine karşı sebat ve direnme göstermedi ve şehir içinde gizlendi; sonra da gizlice kaçmaya muvaffak oldu ve kuşatmak için Şadman'a gitti. Böylece Sultan Ali'ye, Semerkand tahtına oturma fırsatını verdi.

902(1497) Yılı: Göde Ahmed bin Uğurlu Muhammed bin Hasan Bey, kayınbiraderi olan Rum⁽¹⁸⁴⁾ Hükümdarı Sultan Bayezid Han'dan kaçarak, Anadolu tarafına giden bir gemiye bindi ve Erzincan'a yakın bir yere indi. Orada, Azerbaycan'a gitmek üzere bazı süvariler hazırladı; birkaç adamıyla birlikte binip Tebriz'e gitti: Orada, Uğurlu Muhammed'in kızıyla evli bulunan Hüseyin Bey Ali Hanî kendisine uygun miktarda bir ordu verdi; o da Rüstem Bey'e karşı çıkarak savaştı ve sonunda kendisini yenilgiye uğratarak, Rüstem Bey'in öldürülmesinden sonra Tebriz'de saltanatını ilan etti.

903(1498) Yılı: Göde Ahmed, Al-ı Osman'ın kanunlarına ve geleneklerine uygun olarak hareket etmek istedi; fakat Türkmen komutanları bunu reddettiler ve doğru bulmadılar. Hatta Hüseyin Bey Ali Hanî ile Muzaffer Bey Pernak kendisine karşı direndiler ve bu direniş, onun kendilerini öldürmesine yol açtı. Ayrıca Kaçar İbe Sultan ile Kasım Bey Pernak, Irak'ta kendisine karşı ayaklandılar. O da küçük büyük herkese düşmanlığını ilan ederek üzerlerine yürüdü ve kış mevsiminde İsfahan'a vardı. Orada iki taraf çarpıştı ve bu çarpışma Göde Ahmed'in öldürülmesiyle sonuçlandı. Göde Ahmed'in boyu, eli ve ayağı kısa olduğu için, bazı nüktedanlar kendisini «Rum Lahanası»na benzetmişlerdi. Şairlerin biri kendisini kastederek şöyle demiştir:

«Dünya Sultanı yaptılar Rum Lahanasını
«Kış gelince de gömdüler toprağa onu.»

904(1499) Yılı: Muhammedî Mirza bin Yusuf Bey bin Hasan Bey, Göde Ahmed'den sonra Azerbaycan tahtına oturmuş olan kardeşi Elvend Bey'in itaatinden çıktı. İki kardeş arasında Azizkendi'de kanlı çarpışmalar çıktı. Bu çarpışmalarda, Elvend Bey'in vasisi bulunan İbe Sultan öldürüldü; zafer de Muhammedî Mirza'ya yar oldu ve kendisi hemen Tebriz'e girerek bağımsızlığını ilan etti. Bu olaylar sırasında İbe Sultan'm kardeşleri, Yakub Bey'in oğlu Sultan Murad'ı, İbe Sultan tarafından hapsedilmiş olduğu Ruyindij Kalesi'nden çıkardılar ve kendisini Şiraz'da bulunan Kasım Bey Pernak'ın yanına götürdüler.

905(1500) Yılı: Muhammedî Mirza, Sultan Murad ve Kasım Pernak'la savaşmak üzere büyük bir orduyla Saltanat merkezi Şiraz'a gitti. İki taraf arasında İsfahan'da çarpışmalar çıktı. Başlangıçta Muhammedî Mirza başarı gösterdiyse de, ihtiyatsızlığı yenilgisine ve çar-

pışmada öldürülmesine yol açtı. Bu yüzden Akkoyunlu topluluğu arasında çözülme yaygınlaştı.

Aynı yıl, Sultan Bayezid Han, Bali Bey'i, Leh ülkesine⁽¹⁸⁵⁾ saldırmakla görevlendirdi; Nasuh Bey'i de Urus⁽¹⁸⁶⁾ ülkesinde benzer görevle görevlendirdi. Bali Bey, fazla soğuk ve kar yüzünden, atların ve insanların ölmesinden başka bir şey yapmaya muvaffak olamadı ve başarısız olarak döndü. Nasuh Bey ise birçok mal ve ganimet alarak döndü.

906(1501) Yılı: Sultan Bayezid Han, Rum Vilayetinde Moton ve Koron kalelerini ele geçirdi.

Aynı yıl Şibek Han bin Budak Sultan bin Eb'ül-Hayr Han bin Devlet Şeyhoğlan bin Benioğlan bin Fola-doğlan bin İne Hoca bin Tokiya bin Bulğan bin Şeyban bin Cuci, hile ve oyunla, Mirza Sultan Ali bin Mirza Sultan Mahmud bin Mirza Sultan Ebu Said Gurgan'ı öldürerek ortadan kaldırdı ve Semerkand'da Gurgan Saltanatı tahtına oturdu; egemenliğini, 130 yıldan fazla bir zamandan beri Çağatay sultanlarının yönetiminde kalmış olan Maveräünnehir ülkesinin bütününe yaydı.

907(1502) Yılı: Şah İsmail-i Safevi İran'da ortaya çıktı. Kendisi Şah İsmail bin Sultan Haydar bin Şeyh Cüneyd bin Şeyh İbrahim bin Şeyh Ali bin Şeyh Sadreddin Musa bin Şeyh Safiyeddin İshak'tır. Şeyh Safiyeddin'in soyu 18 batında İmam Musa El-Kazım'a⁽¹⁸⁷⁾ -Allah ondan razı olsun- ulaşır. Bu ulu atalardan Erdebil'e ilk gelen, Seyyid Firuzşah Zêrînkülâh⁽¹⁸⁸⁾ olmuştu. Kendisi kanaatkar ve iyi ahlaklı olduğu, çok ibadet ettiği ve insanlarla ilişki kurmadığı için, çevresinde birçok kimseler toplandı. Moğol ve Cengizli sultanlar döneminde ise halkın, özellikle Şeyh Safiyeddin'in -rahmet üzerine olsun-

(185) Polonya. (M.E.B.)

(186) Rus. (M.E.B.)

(187) 119 No.lı nota bakınız.

(188) «Altın taçlı» demektir. (M.E.B.)

en büyük ve en candan müritlerinden biri olan Emîr Çoban'ın kendisine olan inancı arttı. Bu durum, Moğol liderlerinin ve ileri gelenlerinin çoğunun Şeyh'in müritleri arasına katılmalarına ve tam olarak kendisine bağlanmalarına yol açtı. Böylece şöhreti yayıldı ve ünü yaygınlaştı. Her tarafta, özellikle İran ülkesinde birçok müridi ve tabii meydana geldi; bunlar kendisi için can ve gönüllerini feda ediyorlardı. Bu durum karşısında, bir gün Emîr Çoban sohbet ve konuşma arasında Şeyh'e şu soruyu sordu: «Sultan'm askerlerinin sayısı mı daha çoktur, yoksa senin müritlerinin sayısı mı?» Şeyh de kendisine, «İran'da müritlerimizin sayısı Sultan'ın askerlerinin iki katıdır» diye cevap verdi.

Daha sonra, Bayındırlı Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'e olan inancı nedeniyle, kendisini kızkardeşi Hadice Hatun'la evlendirdi. Hadice Hatun da kendisine Sultan Haydar'ı doğurdu.

Sultan Yakub başa geçip de Şirvan Hükümdarı Ferruh Yesar'ın kızıyla evlenince, karısının hatırı için, halasının oğlu olan ve her yıl Şirvan yoluyla Çerkeslerle cihada giden Sultan Haydar'ın bu cihada gitmesini yasakladı. Fakat Sultan Haydar ona boyun eğmedi; hatta Ferruh Yesar'a olan düşmanlığını daha da ileri götürdü ve eskisulle Çerkeslere saldırmaya gitti. Sultan Yakub da Süleyman Bey Bijenoğlu ile Kaçar İbe Sultan'ı kendisini bundan alıkoymaya ve Şirvan'da Sultan Ferruh'a yardım etmeye gönderdi. Türkmen orduları Tabarsaran'da Şirvanlılarla birleşti ve sofuların⁽¹⁸⁹⁾ yolunu keserek onlarla çarpıştılar; sonunda Sultan Haydar'ı da öldürdüler.

Sultan Haydar'ın üç erkek çocuğu vardı: Sultan Ali, Seyyid İbrahim ve Şah İsmail. Bunlar Sultan Yakub'ın kızkardeşinin oğullarıydı. Yaşça küçük oldukları için Sultan Yakub başlangıçta onları Ahtimar Kalesi'nde

(189) Sultan Haydar'ın askerleri ve müritleri. (M.A.A.)

hapsetti; sonra da Şiraz'daki İstahr Kalesine nakledildiler ve orada dört buçuk yıl tutuklu kaldılar. Sonra Sultan Yakub'un eceli gelip de Türkmen yönetiminin dizginleri Maksud Bey'in oğlu Rüstem Bey'in eline geçince; Rüstem Bey, halasının⁽¹⁹⁰⁾ ricası üzerine onları serbest bırakıp Tebriz'e getirtti ve Sarayın hizmetine aldı. O sırada Rüstem Bey'le Baysungur arasında çetin bir savaş çıktı ve bu çarpışmalarda Sultan Ali'nin cesareti, gücü görüldü. Fakat Rüstem Bey bu üstün cesareten korktu ve Sultan Ali'den yana endişeye kapıldı. Bunun üzerine, bütün çabasını ve düşüncesini, kendisini ortadan kaldırma çarelerini hazırlamak için yoğunlaştırdı. Bu amaçla hemen Kaçar İbe Sultan ile Hasan Bey Ali Hanî'yi, Sultan Ali ve kardeşlerini yakalamak göreviyle Erdebil'e gönderdi. Sultan Ali onlara karşı şiddetle savaştı ve çarpışmaların birinde şehit düştü. Şah İsmail ise, kardeşiyle birlikte kaçarak Geylan Valisi Kar Keya Mirza Ali'ye iltica etti. Rüstem Bey, birkaç defa Kar Keya Mirza Ali'ye haber göndererek Şah İsmail'i kendisinden istediysede, Kar Keya Mirza her defasında mazeret belirterek isteği yerine getirmeyi reddetti.

Şah İsmail 13 yaşına girince saltanatı ele geçirmek amacıyla Geylan'dan çıktı ve kışı Arcuvan'da geçirdi. Sonra ilkbaharın başında Mengül tarafındaki Ustaclu aşiretinin yanına gitti. Orada çevresinde 7,000 süvari toplandı. Hep birlikte, Koyunölümü mevkiinde Kura Nehri'ni geçtiler. Ferruh Yesar'ın, 20,000 süvari ve 6,000 piyadeden kurulu bir orduyla ve çarpışmaya hazır durumda kendilerini beklemekte olduğunu gördüler. İki topluluk birbirine girercesine çarpışmaya başladı ve ezici çarpışmalar meydana geldi. Bu çarpışmalarda Ferruh

(190) Uç kardeşinin annesi olan Uzun Hasan'ın kızkardeşi Hadice'yi kastediyor; Hadice kendi halası değil, babasının halasıdır. (M.E.B.)

Yesar, Şirvan liderleri ve ileri gelenleriyle birlikte öldürüldüler. Şirvanşah ise bir gemi bulup Ceylan tarafına kaçarak başını kurtarabildi. Şah İsmail o yılın kışı bazı Şirvan vilayetlerini istila etti ve kışı Mahmudabad'da geçirdi. Oradan da Elvend Bey bin Yusuf Bey bin Hasan Bey'le çarpışmak üzere Nahcivan tarafına gitti. İki taraf arasında, o yörede bulunan Şurur beldesinde çarpışmalar çıktı. Bu kanlı çarpışmalarda Elvend Bey, aralarında Karcıgay Mehmed, Latif Bey, Seyyid Gazi Bey, Pilten Bey'in çocuklarının da bulunduğu bazı Türkmen ileri gelenleriyle birlikte öldürüldü. Ayrıca onlardan 7,000 savaşçı da öldürüldü.

Şah İsmail oradan muzaffer olarak Saltanat merkezi Tebriz'e döndü. Minber başları ve paraların yüzleri onun yüce adıyla süslandiler. Şah İsmail, beylerbeyliği görevini Hüseyin Bey Şamlu'ya, sadrazamlığı da hocası olan Kadı Şemseddin Ceylanî'ye, vezirlik görevini de Emîr Zekeriya Tebrizî'ye verdi.

908(1503) Yılı: Büyük Sultanlar ve ulu hakanlarca gönderilen elçiler Sultan Bayezid Han'ın Sarayı'nda, aynı günde toplandılar. Birincisi Hind Rayı⁽¹⁹¹⁾ tarafından gönderilmişti. İkincisi Mısır Azizi, üçüncüsü Üngürüs⁽¹⁹²⁾ Hükümdarı, dördüncüsü Polonya Kırالی, beşincisi Eflak Hükümdarı, altıncısı da Acem Sultanı tarafından gönderilmişlerdi.

Aynı yıl Şah İsmail Irak'ı istila etmek amacıyla Tebriz'den hareket etti. Sultan Murad bin Sultan Yakub kendisini karşılamaya hazırlandı ve 70,000 süvariden kurulu büyük bir orduyla Vilkan kışlağından Hemedan'a doğru harekete geçti. İki ordu Almakulağı yazlığında karşı karşıya geldiler ve aralarında kanlı çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar, sonunda Sultan Murad'ın ordusunun

(191) «Racası» olsa gerektir. (M.E.B.)

(192) 73 No.'lu nota bakınız.

yenilgisiyle, ve Güzel Ahmed adındaki Beylerbeyi'nin 10,000 Türkmenle birlikte öldürülmesiyle sonuçlandı. Bu durum, Sultan Murad'ı, hiçbir şeye bakmadan Şiraz'a doğru kaçmak zorunda bıraktı. Fakat düşmanını «Namurad»⁽¹⁹³⁾ diye adlandırılan Şah İsmail, kendisini Fars sınırlarına kadar şiddetle kovaladı.

909(1504) Yılı: Şah İsmail, fatih olarak Fars bölgesine girdi ve mutlulukla Saltanat merkezi Şiraz'da durdu. Sonra da Kazrun hatiplerini⁽¹⁹⁴⁾ ehl-i sünnet ve cemaatten oldukları için öldürdü ve bütün mallarını, evlerini yağma etti. Şiraz Hükümetini de ocaklık olarak, «Kecel Bey»⁽¹⁹⁵⁾ diye tanınan İlyas Bey Zulkadır'a ikta'⁽¹⁹⁶⁾ olarak verdi. Böylece bu vilayet, 50 yıl kadar İlyas Bey'in ve çocuklarının yönetiminde kaldı.

Şah İsmail bundan sonra yürüyüşüne devam ederek ilerledi ve Gülhandan, Firuzkuh, Esta kalelerini fethetti. Daha önce Rey yöneticisi İlyas Bey Aykutoğlu Ustaclu'yu öldürmüş olan Hüseyin Keya Celavî'yi demir bir kafese koydurdu ve intihar edinceye kadar kendisine işkence yaptırdı. Ayrıca Sofiler⁽¹⁹⁷⁾, Hüseyin Keya'nın arkadaşı olan Murad Bey Cihan Şamlu'yu öldürüp, ibret olsun diye kebab yaparak yediler.

Bu olaylar sırasında Horasan Hükümdarı Sultan Hüseyin Mirza'nın oğlu Muhammed Hüseyin Mirza babasına darılarak ve gücenerik Şah İsmail'in yanına geldi ve büyük bir sevgi, ilgiyle karşılandı. Ayrıca Geylan Valisi Kar Keya Mirza Ali'nin kardeşi Sultan Hüseyin de, Şah İsmail'in Sarayına vardı ve son derece büyük

(193) «Muradsız, muradına ermemiş, bahtsız» demektir. (M.E.B.)

(194) Camilerde hutbe okuyan görevliler. (M.E.B.)

(195) «Kel Bey» demektir. (M.E.B.)

(196) 19. No.lu nota bakınız.

(197) Şah İsmail-i Safevî'ye bağlı olanlar. Bunlara «Kızılbaş» da denir. (M.A.A.)

bir sevgi ve ilgi gördü; sonra muradına ermiş olarak ülkesine döndü.

910(1505) Yılı: Şah İsmail yazı Surluk ve «Taht-ı Süleyman»da geçirdi. Bu arada Sultan Yakub'un oğlu Sultan Murad da, Fars bölgesinden umudunu keserek hüsrân ve hayal kırıklığı içinde Bağdad'a gitti. Şah İsmail bundan sonra kışı İsfahan'da geçirdi ve bu yıl içinde Eberkuh, Yezd ve Kerman ülkelerini aldı. Sonra ilk ikisinin yönetimini Hüseyin Bey Lala Şamlu'ya, Kerman cyaletinin yönetimini de Han Muhammed Ustaclu'ya verdi. Kızılbaş topluluğu, Mirza Sultan Hüseyin'e rağmen Tabas Vilayeti'ni talan edip halkını öldürdü.

911(1506) Yılı: Şah İsmail, Emîr Hüsameddin'in yönetimi altında bulunan Aşağı Geylan Vilayeti'ni istila etmek amacıyla, kışı Kazvin Taram'ında geçirdi. Fakat daha sonra, Şeyh Necm-i Geylanî Zerker'in ricası sayesinde bu amacından vazgeçti. Orada Halhalî Cülban Bey'i yakalayıp öldürdü.

Bu yılın sonlarında Mirza Sultan Hüseyin, fanilik diyarından beka diyarına göçetti. Kendisi devlet, ikbal ve uzun ömürlü olmak bakımından mutlu bir Sultan'dı. Bilginleri ve faziletliileri sever, onlara yakınlık gösterir ve nimetlerini yağdırırdı. Onun döneminde öğrenciler ve müderrisler imtiyazlıydı. Onlar için Herat Şehri cadde-sinde, İran ve Turan'da ve hatta dünyanın birçok yerlerinde bir benzeri bulunmayan bir medrese ile bir imaret yaptırdı. Onun döneminde Herat'ta 12,000 bilim öğrencisi, şair, yazar ve öteki meslek ve sanat adamları vardı; bunlara bütün komutanlar, vezirler ve sultanlar tarafından maaş verilirdi. Horasan bölgesi onun döneminde, daha önce hiçbir zaman benzeri görülmemiş derecede imar edilmişti. Herat Şehri'nde zengin bahçeler, yüksek binalar yaptırdı. Bunlardan biri, şehir ile Kazırgah ara-

sında bulunan «Bağ-ı Murad»⁽¹⁹⁸⁾ idi. Bu bahçede birçok bina ve zarif köşk yaptırdı. Şairler, faziletli bu binaları parlak kasidelerle överlerdi. Sultan, çok bina yaptırmak ve bahçe kurmak işine tutkun olduğu için, o devrin beyleri ve komutanları da zarif bina ve bahçe yaptırmaya işine dalmışlardı. Özellikle adil mimar ve büyük Emîr Nizameddin Ali Şir'in⁽¹⁹⁹⁾ adı geçen şehirde yaptırdığı medrese, cami, zaviye, hastane ve bahçelerin benzerleri, hiç bir çağda duyulmamıştı.

Öte yandan Mirza Sultan Hüseyin, gençliği döneminde bazı vakitlerini, Maverâünnehir'de Mirza Sultan Ebu Said'le birlikte, bazı vakitlerini de Horasan'da Mirza Eb'ül-Kasım Babür'ün hizmetinde geçirirdi. Mirza Eb'ül-Kasım Babür ölünce, oğlu Mirza Şah Mahmud ile Mirza Alaüddeve'nin oğlu Mirza İbrahim arasında çarpışma çıktı. Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah bu fırsattan yararlanarak, Esterabad'ı istila etmek amacıyla Irak'tan geldi. Ayrıca Mirza Sultan Ebu Said de Horasan'ı istila etmek amacıyla Maverâünnehir'den harekete geçti. Mirza Cihanşah, Esterabad'ı Mirza İbrahim'den tamamen aldıktan ve muhafazası görevini de Hüseyin Sa'dlu'ya verdikten sonra, Mirza Sultan Hüseyin kendisine saldırdı ve onu ağır bir yenilgiye uğratarak Esterabad'ı elinden aldı. Mirza Sultan Ebu Said de Horasan Vilayeti'ni istila edince Esterabad'ı da burayı istila etmiş olan Mirza Sultan Hüseyin'den aldı. Bunun üzerine Mirza Sultan Hüseyin, Mirza Ebu Said'e düşman kesilerek, 10 yıl süreyle Kazaklar gibi Harzem çöllerinde başıboş dolaşmak zorunda kaldı. Mirza Sultan Ebu Said'in öldürüldüğü haberini alınca, kutsal Meşhed⁽²⁰⁰⁾ ile Nişabur'un muhafazası için bazı komutanları gönderdi; kendisi ise Merv'e

(198) «Murad Bahçesi» demektir. (M.E.B.)

(199) 164 No.'lu nota bakınız.

(200) 150 No.lı nota bakınız,

hareket etti ve oradan Herat'a giderek Saltanat tahtına oturmaya muvaffak oldu.

Daha önce 875(1471) yılı olaylarını anlatırken zikrettik ki: Mirza Yadigar Muhammed, Uzun Hasan'ın desteğiyle, Sultan Hüseyin'in Horasan'daki saltanatının başlarında kendisiyle çatıştı. Bu yüzden Sultan Hüseyin, bir süre Meymene, Faryab, Badgis Ovası, Muğab kıyılarında kalmak zorunda kaldı. Sonra bir gece fırsat bulunca Babailahi'den saldırıya geçti ve sabahleyin Herat'taki «Bağ-ı Zağan»a ulaştı; Mirza Yadigar Muhammed'i öldürmeye muvaffak oldu ve ondan sonra Horasan'ın bağımsız Hükümdarı oldu. Bağımsız hükümdarlığının süresi 38 yıl 4 aya ulaştı.

Ömrünün sonlarında Özbek Şeybek Han, ülkesine göz dikerek Horasan'a saldırdı ve Mirza Hüseyin, kendisiyle çarpışmak üzere Herat'ın dışına çıktı. Yolda birkaç konak almıştı ki, aynı yılın 11 Zilhicce pazartesi günü akşamı, Badgis'e bağlı Babailahi denilen yerde eceli geldi. Dört gün sonra da cenazesini Herat'a naklettiler ve orada kendine türbe olarak yaptırmış olduğu kubbeğe gömdüler. Öldüğü zaman 70 yaşına girmişti. Ömrünün sonunda felç olmuştu; bu yüzden at yerine tahtırevana binerdi. Tabiatı da çocuk tabiatına dönmüştü. Oy-nar; koç, horoz döğüştürerek ve güvercin uçurarak eğlenirdi. Fakat önceleri olduğu gibi ömrünün sonlarında da hiçbir zaman bilginlere yakınlık göstermek ve onları korumak, edebiyat ve fazilet erbabını teşvik etmekte kusur etmedi.

Onun himayesinde yetişip her biri çağının bir teki ve zamanının biriciği olan büyük bilgin ve faziletlilerden bazıları, Mevlana Nureddin Abdurrahman Camî ve şöhreti her tarafa uçan Emîr Ali Şir Nevaî'dir.

Fakat yaşlılığında çocukları kendisine itaat etmez oldular ve aralarında ihtilaf çıkıp büyüdü. Bu yüzden

kendisinden kısa bir süre sonra yönetim bu ailenin elinden çıktı. Halk arasında yaygın olduğu gibi 14 olan erkek çocuklarının adları şöyledir: Bediüzzaman Mirza, Muzaffer Hüseyin Mirza, Kebek Mirza, Eb'ül-Muhsin Mirza, Feridun Hüseyin Mirza, Muhammed Masum, Ferruh Hüseyin, Muhammed Hüseyin, İbrahim Hüseyin, Şah Garib Mirza, Muhammed Kasım, Ebu Turab, İbn-i Hüseyin, Haydar Muhammed. Bunların yedisi babalarının sağlığında öldü, diğer yedisi ise ondan sonra da yaşadılar.

912(1507) Yılı: Bu yılın başında, Garnin ve Kabil sınırında bulunan Mirza Babür bin Mirza Ömer Şeyh bin Mirza Sultan Ebu Said Gurgan'ın kulağına Mirza Sultan Hüseyin'in öldüğü haberi geldi. Ayrıca, Şeybek Han'ın Horasan'ı istila etmeye kararlı olduğunu da anladı. Bunun üzerine durumu düşünmeye başladı ve şöyle dedi: «Emîr Timur'un çocukları bu nazik dakikalarda ittifak edip, Horasan'a göz dikmiş olan Özbeklerin karşısında çabalarını birleştirmedikleri takdirde, şüphesiz Şeybek Han bu bölgeyi de ülkesine katacak ve Emîr Timur Gurgan'ın ailesinden artakalan şu kalıntıları da ortadan kaldıracaktır.» Uzun uzun düşündükten ve meseleyi çeşitli yönleriyle ele aldıktan sonra, Mirza Sultan Hüseyin'in çocuklarıyla görüşüp ülkenin savunulması konusunu kendileriyle görüşmek üzere, hemen Saltanat merkezi Herat'a gitmeye karar verdi.

Sonra bu mübarek amacına varmak için Kabil'den Horasan'a hareket etti. Bu haber Bediüzzaman Mirza ile Muzaffer Hüseyin Mirza'nın kulaklarına gidince hemen kendisini karşılamaya koşular ve kendisine son derece ilgi ve sevgi göstererek onu Emîr Ali Şir'in konağında misafir ettiler. İki kardeş, Mirza Babür'ü ağırlamakta adeta yarışıyorlardı.

Bu günler içinde Belh'ten bir elçi gelerek, Şeybek

Han'ın Belh açıklarına indiğini ve yağmur damlaları gibi haddi hesabı olmayan askerlerle şehri kuşattığını bildirdi. Bediüzzaman ile Muzaffer Hüseyin, bu haberi duyduktan sonra, Mirza Babür ve öteki hamasetli komutanlarla birlikte bir ihtilal meclisi kurdular. Bu mecliste Şeybek Han'la savaşmaya ve gelip toplanmaları için Horasan ülkesinin her tarafındaki komutanlara haberci ve mektup gönderilmesine karar verildi. Ayrıca üç kardeş Mirza Bediüzzaman, Muzaffer Hüseyin Mirza ve Muhammed Kasım, Mirza Babür'le birlikte Herat Şehri'nden ayrıldılar. «Çohl-ı Duhteran-ı Badgis»⁽²⁰¹⁾ denilen bir yere geldiklerinde, Merv'den gelen Eb'ül-Muhsin Mirza da kendilerine katıldı. Ayrıca Hüseyin Mirza'nın oğlu da komutanları, beyleri ve Horasanlı ihtilalcilerle birlikte Kayın'dan gelerek, Murğab kıyısı üzerinde kardeşlerin karargahına katıldı. Fakat Kebek Mirza, gerçekleşmesi imkansız bir hayale kapılarak, kutsal Meşhed'deki karargahından hareket etmedi; adamlarından ve devlet erkanından kardeşlerinin yardımına kimseyi göndermedi. Bu durum, kardeşlerinin iradesinin şişesini adeta taşıdı ve aralarındaki birlik tamamen gevşedi. Mirza Babür de, aralarındaki nifakı görünce Kabil'e hareket etti. Şehzadelerin her biri de ülkesinin merkezine döndü.

Aynı yıl Şah İsmail, Sultaniye'den çıkarak Kayd yazlığına gitti; kışıda Azerbaycan Hoy'unda geçirdi. Askerlerinin bir kısmını Kürt Sarım Mekrî'yle çarpışmaya gönderdi. Bu ordunun komutanlığına da Abdi Bey Şamlu ile Mühürdar Sarı Ali'yi tayin etti. Fakat bunların ikisi de Kürtler tarafından öldürüldüler ve Kızılbaşların bu ordusu hüsrana ve hayal kırıklığı içinde geri döndü.

913(1508) Yılı: Muharrem başında Şeybek Han Horasan üzerine bir ordu gönderdi. Bunun üzerine Mir-

(201) «Badgis Kızlarının Çölü» demektir. (M.E.B.)

za Bediüzzaman ile Mirza Muzaffer Hüseyin, mevcut ordularını topladılar ve saldırgan düşmanı, Badgis'e bağlı Merl denilen yerde karşıladılar. Çarpışma alanında, Mirza Bediüzzaman'ın Beylerbeyi ve taht vasisi rütbesini haiz olan Emîr Zünnun öldürüldü. Bu durum, iki kardeşin en fena halde meydandan kaçmalarına yol açtı. Bundan sonra ikisi de devlet yüzü görmediler. Muzaffer Hüseyin Esterabad'a gitti ve aynı yıl orada öldü. Bediüzzaman ise, kendisine yardım edebilir umuduyla, Emîr Zünnun'un Kandahar Valisi olan oğlu Şuca' Bey'e gitti. Fakat kendisinden vefasızlık görünce, Esterabad'a dönmek zorunda kaldı.

Şeybek Han ise Saltanat merkezi Herat'a girdi ve tahta oturdu. Oradan Timur Sultan ile Sultan Mahmud'un oğlu Ubeydullah Melikan'ı, Meşhed tarafında bulunan Mirza Kebek ile Mirza Eb'ül-Muhsin'le çarpışıp onları kovalamaya gönderdi. Bunlar da kendilerini Meşhed'e iki fersah mesafede bulunan «Seng-i Best» denilen yerde yakaladılar ve onlarla çarpıştılar. İkisi de çarpışmada şehit oldu. Böylece Şeybek Han'ın bütün Horasan ülkesini istila etmesi işi tamamlandı ve Horasan, nihâî olarak Çağataylıların elinden çıktı.

Aynı yıl Şah İsmail, Maraş Vilayeti'ni almak ve Zulkadır aşiretini püskürtmek için harekete geçti. Kayseriye beldesinin çevresine vardığında, Zulkadır topluluğu geceleyin Şah'ın ordusuna saldırdı. Ganimetleri azdı. Sonra da dağlarda darmadağın oldular ve bir daha da toplanamadılar. Şah İsmail ise Turnadağı'na kadar saldırısına ve ilerlemesine devam etti. Sonra oradan Harburt⁽²⁰²⁾ Kalesi'ne döndü; Zulkadır topluluğunun elinde bulunan bu kaleyi de fethetti.

Bu sırada Diyarbekir Valisi Emîr Han Musıllu, kavminin ve aşiretlerinin itaatini Şah İsmail'e arz ederek

Diyarbakir'i onun adamlarına teslim etti. Bunun üzerine Şah kendisini ilgisinin ve güveninin kapsamı içine aldı ve vilayeti ile «Elka»(?)'yı Mirza Bey Ustaclu'nun oğlu Han Muhammed'e ikta' olarak verdi; sonra oradan doğrudan doğruya Hoy kışlağına gitti.

Alaüddeve Bey⁽²⁰³⁾, Şah İsmail'in gitmesinden yararlanarak oğlu Sarıkaplan'ı ordu komutanlığına atadı ve Erzen Nahiyesi'nde kışlamakta olan Han Muhammed Ustaclu'yla çarpışmaya gönderdi. İki taraf arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Bu çarpışmalar, aşırı cesareti, tehevürü ve yiğitliği yüzünden «Sarıkaplan» diye ün yapmış olan Kasım Bey'in Zulkadır aşiretinin birkaç ileri geleniyle birlikte öldürülmesiyle sonuçlandı. Han Muhammed, derhal bu ölümlerin başlarını Hoy Kasabası'nda bulunan Şah İsmail'e gönderdi.

Eski yenilgisine üzülen Alaüddeve, bu yılın sonlarında iki oğlu Kör Şahruh ile Ahmed Bey'i, mızraklarla silahlanmış 14,000 süvariyle birlikte Diyarbakir'de bulunan Han Muhammed'le çarpışmaya ve kendisini oradan çıkarmaya gönderdi. Han Muhammed bu sefer karar-gahını terkederek dışarıda bir yere gitti ve ordusunu düşmanın elinde bıraktı. Bu durum karşısında Zulkadır topluluğu güven içinde karargaha girdi ve talana, yağmaya başladı. Tam bu sırada Han Muhammed kırıncı bir aslan ve katı bir kaplan gibi pususundan çıktı ve keskin kılıcıyla aralarına girdi. Gözaçıp kapayıncaya kadar, Alaüddeve'nin iki oğlu öldürüldü ve orduları gerisin geriye kaçtılar. Han Muhammed ikisinin başlarına saman doldurarak Şah'a gönderdi.

914(1509) Yılı: Şah İsmail, Arap Irakını istila etmek amacıyla Bağdad'a hareket etti. Bunun üzerine, daha önce taç giymiş ve sonra Sultan Yakub'un oğlu Sultan Murad'ı Şiraz'dan Bağdad'a getirterek orada Sultan

tayın etmiş olan Bazik Bey, itaatini bildirdiyse de, Şahlık kafillesi Bağdad kapılarına varınca korktu ve akıbeti konusunda endişeye, korkuya kapıldı. Bu nedenle Sultan Murad'ı alıp Alaüddeve Zulkadır'a giderek iltica etti. Böylece Kızılbaşların Hüseyin Bey Lala'nın komutası altında Bağdad'a girmelerini kolaylaştırdı. Şah'ın naibi ve öncü kuvvetlerin komutanı olan Hüseyin Bey Şah İsmail adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Şah da daha sonra Bağdad'a vardı ve «Çiharbağ-ı Pir Budak»⁽²⁰⁴⁾ denilen yere inerek bir süre dinlendi. Sonra da türbe ve dergahları ziyarete gitti. O sırada bedevi Araplara saldırdı; sonra da çöl aslanlarını kovaladı ve kimsenin yardımı olmaksızın onlardan birkaç tane kılıç ve oklarla öldürdü. Kendisine herhangi bir yerde aslan bulunduğu haberini verene kuşanmış bir at hediye ederdi; sonra da tek başına aslanı avlamaya çıkardı.

Şah İsmail daha sonra Bağdad Eyaleti'ni Hadım Bey Talış'a, vekillik görevini Emîr Necm'e, vezirlik işlerini Isfahanlı Emîr Yar Ahmed Huzanî'ye, maliye işlerini de defter ve hesap tutmada güven kazanmış olan Isfahanlı Mevlana Şems'e verdi. Böylece Türklerin elini Sultanlık mallarından çekti. Sonra da Müşa'şa' Arapları bölgesine gidip burayı da zor kullanarak istila etti. Sonra da Kuh-ı Gilo yoluyla Saltanat merkezi Şiraz'a döndü. Bayram Bey Karamanî, Emîr Necm ve Lala Bey'i Lor Şah Rüstem'in aşiretlerine saldırmakla görevlendirdi.

915(1510) Yılı: Şah İsmail bu yılın başında Irak'a gittiğinde, sadrazamlık ve emîrlik görevlerini birlikte elinde toplayan Kadı Muhammed Kaşî'nin doğru yoldan sapsmiş, bazı çirkin işler yapmış olduğunu, ayrıca Emîr Necmeddin'e de karşı ve düşman olduğunu gördü; bu nedenle aynı yılın Safer ayında öldürülmesini emretti. Aynı

(204) «Pir Budak'ın Dört Bağı» demektir. (M.E.B.)

günlerde Kazvin, Savcubulağ, Rey, Har Valisi bulunan Dede Zulkadır'ı da görevinden azlederek görevini Zeynel Han Şamlu'ya verdi. Ayrıca sadrazamlık görevini de tek başına Emîr Seyyid Şerif bin Emîr Taceddin Ali bin Emîr Murtaza'ya verdi. Aslen Esterabadlı olup Şiraz'da yetişmiş olan Emîr Seyyid Şerif, ünlü Allame Seyyid Şerif'in⁽²⁰⁵⁾ torunlarından. Şah ayrıca, Kızılbaş komutanlarının önde gelenlerinden biri olan Hüseyin Bey Lala Şamlu'yu azletti ve bu görevi, Çayan Sultan lakabıyla andan Sofracı Muhammed Bey Ustaclu'ya verdi. Vekil Emîr Necm de yakalandığı zatülcenb hastalığının etkisiyle Şebester'de ahret diyarına göçetti. Onun görevi de Emîr Yar Ahmed Huzanî'ye verildi ve kendisi «Necm-i San»⁽²⁰⁶⁾ lakabıyla anılmaya başladı. Şair Ümidî bunun adına bazı parlak kasideler yazmıştır.

Bu yılın sonlarında Şah İsmail Şirvan fethine çıktı. Bunun üzerine Şirvan Hükümdarı Şeyh Şah Bigard Kalesi'ne iltica etti. Şah Bakü ve Şabran kalelerini fethetti; bu kalelerin yönetimini de Lala Bey Şamlu'ya verdi.

Aynı yıl Sultan Hüseyin'in oğlu Mirza Bediüzzaman, yenilmiş olduğu Özbeklerin saldırısına uğrayan Esterabad'dan kaçarak Şah İsmail'in Sarayı'na iltica etti ve büyük bir ilgiyle karşılandı. Kendisi, Şahlık Meclisine komutanlardan sonra ilk girerdi.

916(1511) Yılı: Anadol'da, Kızılbaş topluluğundan «Şeytankulu» denilen bir adam ortaya çıktı ve ortalığa fesat yaydı. Bunun üzerine Sultan Bayezid Han, Vezir-i Azam Ali Paşa'yı kendisiyle çarpışmaya ve bozgunculüğünün kökünü kazımaya gönderdi. Fakat Paşa, çarpışmalarda şehit oldu.

Aynı yılın 12 Zilhiccesinde, saldırgan Özbek ordusunun Kerman bölgesine saldırdığı haberi, Harkan yaz-

(205) 94 No.'lu nota bakınız.

(206) «İkinci Necm» demektir. (M.E.B.)

lığında bulunan Şah İsmail'in kulağına geldi. Bunun üzerine Şah, bir defa Sadr Kadı İsa'nın kardeşinin oğlu Kadı Nurullah'ı, bir defa da «Şeyhzade Lahci» diye tanınan Şeyh Muhyiddin'i, Şeybek Han'ın otağına göndererek ülkesine saldırıyı ve çirkin işlere girişmeyi durdurmasını ihtar etti. Şeybek Han buna karşılık Emîr Kemaleddin Hüseyin Abyurdî'yle birlikte, az olmayan ölçüde tehevür ve gurur kapsayan bir cevap gönderdi. Bu cevap, Şah'ı etkiledi ve derhal Harkan yazlığından Horasan'a hareket etmeye sevketti. Damğan'a vardığı zaman Şeybek Han'ın damadı ile Hoca Ahmed Kankırâtî Esterabad'dan kaçtılar. Ayrıca Özbeklerin öteki memur ve görevlileri de Horasan'ın diğer vilayetlerini boşalttılar.

Şah İsmail ise İmam Rıza'nın⁽²⁰⁷⁾ -selam üzerine olsun- nurlu türbesini ziyaret ettikten sonra Scrahs Şehri'ne hareket etti. Şeybek Han da Recebin sonlarında, aynı başarısızlıkla Saltanat merkezi Herat'tan Merv'e hareket etti. Ayrıca Dâna Muhammed Afşar, Kahraman Kızılbaşların bir topluluğuyla öncü kuvvet olarak yürüyüşe geçti ve Tahirabad yöresinde Özbek kuvvetlerinden bir toplulukla çarpıştı. İki taraf arasında çarpışmalar çıktı ve Dâna Muhammed Afşar bu çarpışmalarda öldürüldü. Bununla birlikte Kızılbaşlar düşman Özbekleri Merv Kalesi'nin kapılarına kadar kovaladılar. Şah İsmail de peşlerinden gidip şehri kuşattı. Fakat Şah, şehri kuşatmakta ve bunun için mücadele etmekte acil bir fayda olmadığını düşünerek, Şaban ayının 22 çarşamba günü ikindi vakti oradan yola çıktı ve Merv'e üç fersah mesafede bulunan Mahmudî Nehri'ni büyük ordusuyla geçerek nehrin kıyısına indi. Perşembe günü ile cuma gecesi orada kaldı ve oradan güvendiği muhafızlarının biriyle Şeybek Hana, hayli dokundurucu bir mektup gönderdi.

(207) 135 No.'lu nota bakınız.

Şah İsmail sonra orayı terkederek Telhitan'a doğru harekete geçti. Ayrıca Emîr Han Musıllu'ya da, yolda bulunan köprü başında durup düşmanın hareketlerini kollamasını, düşman ordusunun bir izi dahi görüldüğü zaman onunla çarpışmamasını ve yavaş yavaş çekilerek Sultan'ın maiyetine katılmasını emretti. Bu durum, Şeybek Han'ın bu görünüşe ve stratejik hareketlere aldanmasına yol açacaktı. Nitekim kendisi 15.000 süvariyle birlikte kaleden çıkıp, hazırlanmış plan gereğince çekilmeye başlayan Emir Han'ı zayıf ve karşı koyamayacak sanarak üzerine saldırdı ve Mahmudî Nehri'ni geçmeye başladı. Fakat bu geçiş tamamlanır tamamlanmaz, Şah'ın ordusu meydana döndü ve her yandan düşmanı sardı. Sabahtan öğleye kadar şiddetli bir çarpışma oldu. Düşman sıkışık bir duruma düşünce Şeybek Han da 500 süvarisiyle birlikte çıkış yolu bulunmayan bir harabeğe sığınmak zorunda kaldı. Sultan Tekelu ile diğer bazı Kızılbaş komutanları kendilerine orada da saldırdılar. Özbek komutanları öldürüldü. Şeybek Han da öldürülenler arasındaydı. Başını kesip Şah'a götürdüler. Şah, Şeybek Han'ın kafatasının boşaltılarak altınla kaplanmasını emretti ve bununla içki içmeye başladı.

Şeybek Han'ın Şiî olan Veziri Hoca Mahmud Sağırıcı, Merv Kalesi'nin anahtarlarını Şah'ın otağına gönderdi. Şah da kendisini affının ve ilgisinin kapsamı içine ve vezirleri arasına aldı. Şah sonra Herat'a hareket etti ve 20 Ramazanda oraya vardı; kışı da orada geçirdi. Bu şehrin yönetimini de Lala Bey Şamlu'ya, Merv yönetimini de Dede Bey'e verdi. Sonra kışlağında, mezhep taassubunun ve kasıt, garaz sahiplerinin oyunlarının etkisi altında, Horasanda Şeyhüliblam olan Mevlana Seyfeddin Ahmed bin Yahya bin Mevlana Sa'd El-Milleh ve'd-Din Mes'ud El-Teftazanî'yi öldürdü. Yine burada, «Han Mirza» diye tanınan Mirza Sultan Üveys bin Mirza Sultan

Mahmud bin Sultan Ebu Said Gurgan, gelip Şah'a itaatini sundu ve dileğini elde ederek, muradına kavuşarak Şavman Kalesi'ndeki yerine döndü.

917(1512) Yılı: Bu yılın ilkbaharında Şah İsmail, Saltanat merkezi Herat'tan Maverâünnehir'i fethetmeye gitti. Meymene ve Faryab ülkesine gidip askerinin çadırlarını orada kurunca, Şeybek Han'ın öldürülmesinden sonra bağımsızlıklarını ilan etmiş olan Özbek hanları onun muzaffer otağına geldiler ve devlet erkanı ile otağ adamlarını kendilerine aracı yaparak af dilediler. Kendileri için aracılık yapan Hoca Mahmud Sağırcı sorunlarını çözümlendi. Buna göre Şah Belh, Endehund, Şeberkan, Çiçektü, Meymene, Faryab, Murğab ve Gürcistan yönetimini Bayram Bey Karamanlu'ya verdi. Şah sonra Irak tarafına döndü.

Şah Rey'e varınca Tekelular'dan 15,000 kişinin Rum⁽²⁰⁸⁾ ülkesinde Osmanlı komutanlarına karşı tekrar saldırıya geçtiklerini ve Erzincan dolaylarında onlarla çarpıştıklarını, ansızın onların bir kafilesine saldırıp yağma ve talan ettiklerini ve 500 kişiden fazla olan adamlarını öldürdüklerini duydu. Şah, bu suçu işleyenlerin elebaşılarının ortadan kaldırılmalarını emretti. Bunun üzerine yakalanıp öldürüldüler ve adamları da öteki komutanlar arasında dağıtıldılar.

Şah İsmail bu yıl kışı Kum Şehri'nde geçirdi. Orada Emîr Abdülkerim ile Mazenderan hükümdarlığı görevini işgal eden Ağa Muhammed Rozefzun, Sultanlık Sarayı için birçok hediye ve armağan alarak yanına geldiler ve her yıl Şahlık Hazinesine Irak parasının değeriyile 30,000 tuman ödemeyi taahhüt ettiler. Sonra Emîr Seyyid Şerif sadrazamlık görevinden istifa ederek kutsal kubbelerin ziyaretine gitti. O yüce görev, Zilhicce başlarında Emîr Abdülbaki'ye verildi. Bu sıralarda, Şah'ın (208) 85 No.'lu nota bakınız.

yardımı ve desteği sayesinde Maverâünnehir ülkesini istila etmiş olan Mirza Babür'ün doğru yoldan ve itaatlen saptığı yolunda Şah'a haberler geldi. Bunun üzerine Şah, Emîr Necm-i Sani'ye ve yanında bulunan Horasanlı bir bey ve komutanlar topluluğuna, Mirza Babür'ü bastırmaları ve Maverâünnehir Vilayeti'ni istila etmeleri için kesin emir verdi. Bu topluluk, Zilhiccenin sonlarında Kum kışlağından hareket ederek adı geçen ülkeye yöneldi.

Aynı yıl, Sultan Selim Han, yeniçerilerin teşviki ve Rumeli askerlerinin kışkırtmasıyla babasının itaatinden çıktı ve ulu babası Sultan Bayezid Han'ın üzerine yürüdü. Baba ile oğul arasında «Çorli» denilen yerde çarpışma ve mücadele başladı. İki taraf arasındaki ezici çarpışmalardan sonra oğul yenilgiye uğradı ve kurtuluşu kaçmakta buldu; kendisini Kefe'ye⁽²⁰⁹⁾ götüren bir gemiye yetişebildi.

918(1512-1513) Yılı: Bu yılın başında, Sultan Bayezid Han'ın vezirleri ile devlet erkani kendisini tahttan indirmeye ve Kefe'den Rumeli'ye gelmiş, bayrağı altında birçok kimse toplanmış ve babasıyla çarpışıp saltanatı ele geçirmeyi amaçlamış olan oğlu Sultan Selim'i tahta çıkarmaya karar verdiler. Bunun üzerine kendisine gizlice haber göndererek içten bağlılıklarını ve iyi niyetlerini belirttiler; onu tahta çıkarmak üzere İstanbul'a gelmeye çağırdılar. Bu çağrı üzerine Sultan Selim Han Rumeli'den İstanbul'a hareket etti. Edirnekapısına varıp da indiğinde vezirler ve komutanlar sevgi ve itaatlerini belirterek kendisini karşılamaya gittiler; saygıdeğer parmaklarını öptüler ve kendisini uğurla, ikballe Saltanat merkezine getirdiler.

Sultan Selim Han'ın yaptığı ilk iş, babasının yanına gidip elini öpmek ve gönlünü almak oldu. Sonra aynı

(209) Kırım yarımadasının güneyinde bir şehir. (M.E.B.)

gün kendisini bir tahtıravana bindirerek Edirne'ye gönderdi. Böylece babasının yerine tahta çıktı. Babası ise iki gün sonra üzüntüden öldü.

Sultan Bayezid Han, 30 yaşındayken saltanata geçmiş ve 32 yıl hüküm sürmüştü. Allah rahmet etsin, so-fumeşrep, kanaatkar, günahlardan sakınan, dindar, bir padişahı. Müfti-i zaman Ebüssuud Efendi'nin babası Şeyh Muhyiddin'den tarikat almıştı ve kendisiyle birlikte ibadethaneye kapanırdı. Bu merhum ulu Sultan'ın çocuklarının adları da şöyledir: Sultan Şehinşah, Sultan Alemşah, Sultan Ahmed, Sultan Selim, Sultan Korkud, Sultan Mahmud, Sultan Abdullah, Sultan Mehmed. Sultan Korkud kayboldu ve izi bile görülmedi.⁽²¹⁰⁾ Diğerleri ise Sultan Selim Han'ın elinden ölüm kasesini içtiler.

Sultan Bayezid Han döneminde, 19 vezir vezir-i azamlık görevini işgal ettiler. Bunlar cami, han, medrese, mescid, zaviye gibi birçok büyük eserler ve zarif yapılar bıraktılar; bu eserler hâlâ durmakta ve mamur bulunmaktadır.

Geçen yılın sonlarında Emîr Necm-i Sani ve yanındaki Horasanlı emîrlere Maverâünnehir'e hareket ettiklerinde, İslam Kubbesi Belh'in açıklarına varmışlar ve orada 20 gün kalmışlardır. Sonra, Herat'ta kendilerine katılmış olan Emîr Muhammed Yusuf'u, Mirza Babür'ü çağırması için Şadman Kalesi'ne gönderdiler. Emîr Muhammed Yusuf da gidip Receb ayında Tirmiz geçidinden geçerek, «Derbend-i Ahenin» diye de adlandırılan Çekçek adlı yere vardı. Orada Mirza Babür'le karşılaştı ve ikisi aralarında ittifak kurdular. Bunun üzerine arkadaş

(210) İslam Ansiklopedisi'ne göre (C. VI., S. 859) Korkud, Manisa'dayken kardeşi Selim I.'in ansızın saldırısına uğramış; kaçıp gizlendiği yerden alınarak Bursa'ya getirilmek üzere yola çıkarılmış ve Eğrigöz mevkiinde Kapıcıbaşı Sinan Bey tarafından uykuda boğdurularak öldürülmüş; cenazesi Bursa'ya getirilerek gömülmüştür. (M.E.B.)

oldular ve birlikte Hazar'a doğru hareket ettiler. O yörenin Akpolat Sultan adındaki Hükümdarı kendilerine karşı direnemedi ve teslim olarak kaleden çıktı; fakat esir düştü. Ama Özbeklerden Halkoto Bahadır o kale-nin savunmasını üzerine aldı ve sonunda büyük bir Özbek topluluğuyla birlikte öldürüldü.

Sonra Emîr Muhammed Yusuf ile Mirza Babür yürüyüşlerine devam ettiler ve Karşı Kalesi'ne ulaşarak, kaleyi savunmakta ısrar eden yöneticisi Şeyhim Mirza'yla savaştılar ve üç gün devam eden bir çarpışma sonucun-da kaleyi ele geçirdiler; kılıcı harekete geçirerek savunuculardan küçük büyük hiç kimseyi hayatta bırakmadılar. Bu kurbanlardan biri de, zamanının bir teki, çağının biriciği, öznel erdemleri içinde toplamış olan ve feleğin bir benzerini tanımamış olduğu Mevla Bennaî'ydi; o da pervasız kan dökücüler tarafından şehit edildi. O yöre-lerdeki halkın dilinde dolaşan söylentilere göre, Kızılbaş ordusunun Karşı Şehri'ni istila ettiği gün Mevlana Bennaî, kucağına taş doldurarak yüksek bir binanın damına çıkmış ve bu taşlarla, hayatına kastedenleri taşlamaya başlamış. Yanında bir tek taş kalınca tesadüfen Kızılbaşlardan biri kendisine ulaşmış ve mızrakla kendisine vurmuş. Mevlana da derhal kendisinde kalan tek taşı ona vurmuş ve şu farsça beyti söylemiş:

«Arş Sultani'ndan⁽²¹¹⁾ umarım meded
«Karşı'nın damına taşlar dolsun diye.»

Bu beytin ikinci mısraı Maverâünnchir, Horasan ve Irak'ta bir darbimesel haline geldi.

Sözün kısası, Emîr Necm-i Sani Karşı'yı ele geçirip talan ettikten sonra oradan Buhara tarafına gitti ve Buhara'ya iki fersah mesafeye indi. O sırada Ubeyd Han'ın Buhara'ya gelmekte olduğunu duydu. Bunun üzerine

(211) Allah'ı kastediyor. (M.E.B.)

Bayram Bey Karamanlu'yu bir askeri birlikle beraber gelmekte olan bu Özbeklerle savaşmaya gönderdi. Özbekler onlara karşı direnemediler ve Gucevan Kalesi'ne kapandılar. Emîr Necm de kendilerini kalede kuşattı ve bu kuşatmayı bir süre sürdürdü. Kuşatma sırasında, o yörelerin durumunu bilen Mirza Babür ile Hoca Mahmud Sağırcı, Emîr Necm'e gereken öğütleri vererek şöyle dediler: «Burada bu şekilde kalmak faydalı değildir ve zamana da uygun düşmemektedir.» Fakat Emîr Necm onlara kulak asmayarak kalmakta ısrar etti. Nihayet 3 Ramazan salı günü sabahı, Cani Bey Han ile Ubeyd Han Özbeklere yardım etmek için Buhara'dan çıktılar. Özbekler de, kalelerinin savunmasını içerde bırakarak bu işi onlara terkettiler; kendileri ise kaleyi kuşatmış olan Kızılbaşlarla çarpışma alevlerini tutuşturdular.

İki taraf arasında çıkan ilk çarpışmada Bayram Bey Karamanlu öldürüldü ve Emîr Necm'in peşinden gitmeyi gururlarına yediremeyen öteki komutanlar da kurtuluşu kaçmakta buldular. Mirza Babür ise Şadman Kalesi'ne gitti. Böylece Kızılbaşlar arasında başarısızlık başgösterdi ve büyük bir topluluğu esir düştü. Bunların başında Emîr Necm ile Emîr Zeynelabidin Safevi geliyorlardı. Cani Bey Sultan bununla da yetinmeyerek Kızılbaşları Herat'a kadar kovaladı ve Elenk-i Kuhdistan'a indi. Ubeyd Han da onu izledi ve Sakseliman düzlüğünde çadırlarını kurdu; Herat'ı iki ay kadar kuşattıysa da birşey elde edemedi. Bu çıldırtıcı olayların haberi, İsfahan'da bulunan Şah İsmail'in kulaklarına gidince, bir defa daha ve derhal Horasan'a yürümeye karar verdi.

Sultan Bayezid Han -rahmet ve mağfiret üzerine olsun- Hayratı ve İyilikleri Hakkında

Amasya Şehri'nde bir mübarek cami, zarif bir medrese ile kütüphane, han, misafirhane ve zaviye. Çok bü-

yük olan bu yapıları kurmuş ve tamamlamıştır. Osman-cık'ta Kızılırmak Nehri üzerinde 19 gözlü bir köprü yaptırdı. Ayrıca Geyve Kasabası'nda Sakarya Nehri üzerinde 14 gözlü bir köprü yaptırdı. Saruhan Vilayeti'nde de Kedus⁽²¹²⁾ Nehri üzerinde 19 gözlü bir köprü yaptırıp tamamladı.

Ayrıca Müfti-i Zaman, müderrisler, ulu hocalar ve diğer saygıdeğer kimselere sarfedilmek üzere Sultanlık Hazinesi'nden büyük miktarda yıllık paralar bağladı. Bunlara ek olarak, Mevlana Abdurrahman El-Cami'ye ve Buhara'daki Nakşibendi şeyhlerine her yıl 10.000 dirhem gümüş gönderirdi.

Sultan Bayezid Han'a Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler Hakkında

1 — Muslihuddin. Önceleri Rumeli Kazaskeri'ydi. Sonra küçük bir maaşla yetinerek emekli olmayı tercih etti.

2 — Mevlana Muhammed Samsunî. Başlangıçta Rum⁽²¹³⁾ Kazaskeri oldu, sonra görevinden azledildi.

3 — Mevlana İbrahim. Kazaskerlik görevine getirildi. Sonra yükselerek vezirlik rütbesine ulaştı.

4 — Mevlana Alaeddin Fenarî. Rumeli ve Anadolu Kazaskeri oldu.

5 — Mevlana Hacıhasanzade İmam Ali. Bin meşakkat ve zahmetle Anadolu Kazaskeri oldu.

6 — Ahizade Cafer Çelebi. Mahmud Paşa Medresesinde müderristi. Fakat güzel yazı yazdığı için Yüce Divan'da Nişancıbaşı oldu.

7 — Mevlana Yusuf Tokatî. Faziletli bir adamdı. Birçok bilimlerde güvenilir eserleri vardır. Fatih Medre-

(212) Gediz. (M.E.B.)

(213) 176 No.'lu nota bakınız.

sesinde Müderris oldu ve günlük 80 akça tutarında bir maaş almaya başladı.

8 — Mevlana İzarî. Faziletli bir adamdı. **El-Mevakıf**⁽²¹⁴⁾ kitabı üzerine bir açıklaması vardır. Ayrıca türkçe ve farsça güzel şiir ve kasideler yazmıştır.

9 — Mevlana Acem Sinan Çelebi. «Berdaîzade» adıyla ün yapmıştı. Önceleri Amasyada Müderristi; sonra yüce Müftülük makamına yükseldi. **El-Mevakıf** kitabı üzerine bir açıklama ile **El Tecrid**⁽²¹⁴⁾ üzerine bir haşiye⁽²¹⁵⁾ yazdı.

10 — Mevlana Zirek. Rum'un en büyük hocalarındandı. Önceleri İstanbul Kadısıydı. Sonra Rumeli ve Anadol Kazaskeri oldu.

11 — Fazilet ve erdemleri kendinde toplayan, ibadetler konusunda risaleler yazan, gökler biliminin bilgini, evren ülkesinin sırlarının kaşifi, düşünür Mevlana İdris-i Bedlisî. Menkıbeleri, anlatmaktan ve zikretmekten daha yücedir; eserlerinin ve kitaplarının şöhreti ise menkıbelerini anlatmaya kalkışmamızı gereksiz kılmaktadır.

12 — Mevlana Şucaeddin Kösec. Önceleri Fatih Medresesi'nde müderristi. Sonra Bursa kadılığı görevine atandı.

13 — Mevlana Abdurrahman. Günlerinin çoğunu Sultan'ın sohbetiyle şereflenerek geçirirdi. **El-Matali**⁽²¹⁶⁾ kitabı üzerine bir haşiye yazdı ve hem metni, hem de açıklamayı bilginlerce muteber bir şekilde eleştirdi.

14 — Mevlana Mirim Çelebi. Sultan'ın hocası oldu. Arapça bilimlerde ve astronomi biliminde tam bir mehareti vardır. Gurganî'nin(?) **Zeyc**'ini⁽²¹⁷⁾ farsçaya çevirdi.

(214) İslam Felsefesi konusunda yazılmış bir kitap. (M.E.B.)

(215) 125 No.'lu nota bakınız.

(216) Mantık konusunda yazılmış bir kitap. (M.E.B.)

(217) «Zeyc» Astronomiyle ilgili cetvel demektir. (M.E.B.)

15 — Düşünür Şah Muhammed. Kazvin'den İstanbul'a geldi. Felsefede, özellikle tıpta tam bir ihtisas sahibiydi. Sonra Sultan'ın hekimi oldu.

16 — Mevlana Muzaffereddin Şirazî. Astronomi biliminde bir benzeri yoktu.

17 — Mevlana Kutbeddin Ahmed bin Mevlana Nefisî. Tıp biliminde İkinci Lokman'dı. Her zaman Sultan'ın yanında bulunuyordu. Tıp biliminde **Kitab-ı Nefisî** adlı bir eseri vardır.

Bu faziletli Sultan zamanında, sarayında, her taraftan gelen şairler, edebiyatçılar ve bilginler toplanmışlardı. Bunlar ayrıca bu Sultan hakkında eserler, şiirler ve övgüler yazarlardı. Bunlardan biri Mevlana Abdurrahman Cami'dir⁽²¹⁸⁾ -rahmet üzerine olsun-. Kendisi Sultan'ın yüce adına parlak kasideler göndermişti. Ayrıca **Silsilet el-Zehab**⁽²¹⁹⁾ adlı kitabını da yine o yüce şanlı Sultan adına yazmıştır.

919(1514) Yılı: Bu yılın 3 Muharrem cuma günü sabahı, Özbek sultanları Herat Kalesi'ni kuşatmaktan vazgeçtiler. Cani Bey Sultan Ceyhun'u geçti. Ubeyd Han ise Murğab sınırları yanında, Şeybek Bey'in oğlu Muhammed Timur Sultan'la karşılaştı. Timur Sultan Horasan'a yürümekteydi. İkiisi birlik olup kutsal Meşhed'e yürümeye karar verdiler ve ülkenin Merv'den Esferayin'e kadar olan kısmını zorla, kuvvetle istila ettiler.

Herat Şehri'nde yiyecek maddeleri ve mühimmat azaldığı için, Hüseyin Bey Lala ile Ahmed Sultan Sofioğlu orada kalmanın faydalı olamayacağını düşünerek, Tabs ve Sistan yoluyla Acem Irak'ına döndüler. Bunun üzerine Herat'taki Hoca Eb'ül-Vefa gibi mutaassıplar bu haberi Muhammed Timur Sultan'a gönderdiler ve kendisini çağırıldılar. Muhammed Timur Sultan da bu fırsatı ga-

(218) İranlı ünlü bilgin, şair ve tasavvufçu. (M.E.B.)

(219) «Altın Zincir» demektir. (M.E.B.)

nimet bilerek, onu büyük bir kazanç sayarak Herat'a gitti ve «Bağ-ı Cihan'âra»ya⁽²²⁰⁾ indi. Herat'taki ehl-i sünnet ve cemaat topluluğu da birçok şîyi öldürdü; Emîr Muhammed Yusuf duruma müdahale edinceye kadar da bu çirkin hareketi bırakmadılar.

Öte yandan Şah İsmail, Horasan'a yürümek üzere Rey'e gitti. Sarıkamış denilen bir yere varınca yüce ve killik ve beylerbeyliği görevini Huddam Emîr Abdülba-ki'ye verdi; sonra da Horasan'a yürümeye devam etti. Kalpos yazlığına otağını kurduğunda, Şiraz Valisi Halil Sultan'ı öncü kuvvetlerin başında gönderdi. Bu haber Özbek Ubeyd Han'ın kulaklarına gidince Kutsal Meşhed'i terkederek Şişter yoluyla Buhara'ya gitti. Muhammed Timur Sultan ise Herat'tan ayrılarak Semerkand'a gitti. Şahlık kafilesi ise Kalpos'tan Radkan'a varınca Merv'i düşmana terkedip kaçmış olan Dede Beyg'in teşhir edilmesini emretti. Bunun üzerine Dede Beyg'e kadın elbisesi giydirerek kendisini bir eşeğe bindirdiler ve başkalarına ibret olsun diye karargahta dolaştırdılar. Şah, sonra Herat Hükümetini Zeynel Han Şamlu'ya verdi; Belh ve ona bağlı yerlerin yönetimini de yine Dev Sultan Rumlu'ya verdi Emîre Sultan Musıllu'yu ise Kayın Eyaleti'yle şereflendirdi. Şahlık ordusu bundan sonra Babahaki yazlığına gitti ve oradan da Herat Kuhdistan'ına döndü. Şah orada Horasan işlerini en iyi şekilde düzene koydu ve uğurla, ikballe İsfahan'a döndü.

920(1514-1515) Yılı: 15 Muharrem pazar günü, Sultan Selim Han, İran'ı istila etmek üzere Erzincan sınırlarına geldi. Bu haber, İsfahan'da bulunan Şah İsmail'in kulaklarına gidince, Sultan Selim Han'la savaşmak ve onu ülkesinden atmak amacıyla hemen Azerbaycan'a koştu. İki taraf arasında, Çaldıran denilen bir yerde çarpışmalar başladı; ezici çarpışmalar oldu. Sadr Emîr Ab-

(220) «Dünyayı gösteren bahçe» demektir. (M.E.B.)

dülbaki, Emîr Seyyid Şerif, Muhammed Kemune, Diyar-bekir Valisi Han Muhammed Ustaclu, Türkmen Velican Bey Kazaklu, Korcubaşı Sarı Pere Ustaclu, Hüseyin Bey Lala Şamlu, Afşar Sultan Ali Mirza, Şirecibaşı Pir Ömer Bey gibi Kızılbaş ileri gelenlerinin çoğu, 5,000 kadar at-ıyla birlikte bu çarpışmalarda öldürüldüler. Bu durum, Kızılbaş ordusunun tam bir bozguna uğramasına yol açtı. Şah İsmail ise, kurtuluşu kaçmakta buldu ve Dergüzin ile Hemedan'a varıncaya kadar hiç bir şeye bakmadı. Bunu, Sultan Selim Han'ın, Saltanat merkezi Tebriz'e girmesi ve orada birkaç gün kalması izledi. Sonra Tebriz'de yiyecek maddelerinin azlığı ve çevresinde açlığın yayılması yüzünden burayı terkederek Saltanat merkezi Konstantiniye'ye gitti, Sultan Hüseyin Mirza'nın, Şah İsmail tarafından geçimi için kendisine Tebriz maliyesinden bir ödenek ayrılmış olan oğlu Bediüzzaman Mirza'yı da yanına alarak götürdü. Bu Bey ve emsali, yokluk ve sefalet içinde vakit geçiriyordu. Bunun için Sultan Selim kendisine şefkat gösterdi ve Saltanat merkezi Konstantiniye'de kendisine gereken ilgiyi gösterdi. Fakat birkaç ay sonra Bediüzzaman Mirza'nın işi Konstantiniye'de sona erdi,

Oğlu Muhammed Zaman'a gelince, kendisi de babasının Şah'ın maiyetine girmesi sırasında Şah İsmail'in Sarayına iltihak etmişti. Fakat Şah İsmail'in Tebriz'den Sultan Selim Han'la çarpışmaya gitmesi fırsatından yararlanarak, bazı bozguncuların aldatmacalarının etkisi altında kaldı ve Şah'la birlikte gitmedi. Sonra da Esterabad üzerine yürüyüp burayı ele geçirdi. Çağatay ordularının kalıntıları da çevresinde toplandılar. Fakat Hoca Muzaffer Tebekçi ile Horasan beyleri, kendisine saldırdılar ve aynı yılın 16 Ramazan cumartesi sabahı onu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bunun üzerine Mirza Muhammed Zaman kurtuluşu kaçmakta buldu ve Ebiverd çölleri, ovaları yoluyla Gûrcistan tarafına gitti. Orada, dedesinin sadık

adamlarından biri olan Gûrcistan Hükümdarı Emîr Orduşah ile ittifak kurdu ve ikisi birlikte Belh bölgesini fetretmeye gittiler. Belh Valisi Dev Sultan da bu sırada Emîr Muhammed Baharlu'lu Belh'te vekil olarak bırakıp Şah İsmail'in hizmetine gitmişti. Bu nedenle Mirza Muhammed Zaman, küçük bir gayret sonucunda sözkonusu bölgeyi ele geçirmeye muvaffak oldu ve Mirza Babür'ün desteği, yardımını sayesinde 10 yıl süreyle orayı tam bağımsız olarak yönetti. Sonra Mirza Hümayun zamanında kendisi ile Afganlı Şirhan arasında çıkan bir çarpışmada Künk Nehri'nde boğuldu. Böylece kendisinden sonra, Mirza Sultan Hüseyin'in soyundan kimse kalmadı ve bu asil ailenin meşalesi nihai olarak söndü.

Şah İsmail ise, Sultan Selim Han'ın gitmesinden sonra Tebriz'e döndü ve kışı orada geçirdi. Orada beylerbeyliği görevini Çayan Sultan'a, Divan nazırlığı görevini Mirza Şah Hüseyin'e, sadrazamlığı Seyyid Ahmed Lale'nin oğlu Seyyid Abdullah'a verdi; fakat birkaç gün sonra Seyyid Abdullah'ı azlederek bu görevi Emîr Cemaleddin Muhammed Şirengi'ye verdi.

921(1515-1516) Yılı: Sultan Selim Han Kemah ve Bayburt kalelerini istila etti; Maraş Hükümdarı Alaüdevle Zulkadır'ı yenilgiye uğratarak yerine, Ali Bey bin Şehsüvar Bey'i Zulkadır topluluğunun başına Bey olarak tayin etti. Böylece o topluluğun bütün eyaleti Osmanlı Devleti'nin toprakları arasına girmiş oldu.

Aynı yıl Kayın Hükümdarı Emîre Sultan, Erdebil'de bulunan Şah İsmail'in otağına gitti ve Horasan tahribinin bazı durumlarını arzetti. Ayrıca Dev Sultan da Belhten gelerek, söylenmiş olan bu sözleri doğrular nitelikte sözler arzetti. Bunun üzerine Şah İsmail, Horasan Hükümetini Tahmasp Mirza'ya⁽²²¹⁾ verdi; Emîre Sultan

(221) Şah İsmail'in, sonradan tahta çıkacak olan oğlu Şah Tahmasp. (M.E.B.)

Musillu'yu da vasi tayin ederek kendisine «Emîr Han» lakabını verdi; ikisini derhal Horasan'a gönderdi ve kendisi kışı Tebriz'de geçirdi.

922(1516) Yılı: Bu yılın başında Sultan Selim Han, İran'a yürüyüp istila etmek amacıyla İstanbul'dan hareket etti ve Üsküdar'a indi. Buradan Mısır Hükümdarı Kansuh'un yanına Molla Zeyrekzade⁽²²²⁾ ile Karaca Paşa'dan kurulu bir heyet gönderdi. Bundan sonra, Sultanlık kafilesi Arap ülkelerine doğru harekete geçti. Kansuh da Sultan'la çarpışmak üzere derhal ordusuyla birlikte hareket ederek Haleb ve Elbistan dolaylarına vardı. İki taraf «Mercitabık» denilen yerde karşı karşıya geldiler ve şiddetli bir çarpışma başladı. Bu çarpışma Kansuh'un öldürülmesi ve Malatya, Divrik, Darendе, Behisni, Ayntab, Kerk (Gerger), Kahta ve Bereçuk⁽²²³⁾ kalelerinin Osmanlıların eline geçmesiyle sonuçlandı. Bu sırada Haleb ve Şam bilginleri ile oralardaki ulu seyyidler Sultanlık eşiklerine gelip şereflendiler. Ayrıca İbni Harşuf, İbni Hanaş, İbni Sa'd, Nablüs Dağı şeyhleri, İbrahimoğulları, Sevalimoğulları, Ataoğulları, Safad, Remle, mübarek Kudüs ve Gazze şeyhleri gibi Arap liderleri ve şeyhleri de bağlılık ve itaatlerini sundular. Böylece Sultan'ın Mısır Kahire'si üzerine yürüyüp orayı da istila etmesi için ortam hazırlanmış oldu. Yolculuk sırasında Sultan Safad Kalesi'ni istila etti ve mübarek Kudüs'ü ziyaret etti.

923(1517) Yılı: Cesareti sayesinde beylik engininden saltanat doruğuna çıkmış ve bağımsız bir Sultan olmuş olan Mısır Hükümdarı Çerkes Tumanbay, bu yılın başında, kılıçtan artakalan Çerkes ayaktakımım çevresinde toplayarak Sultan'a karşı mücadele etmeye başladı. Bu

(222) Rumeli Kazaskeri Zeyrekzade Rükneddin Efendi.
(M.E.B.)

(223) Birecik. (M.E.B.)

haber, geleceğin Halifesine⁽²²⁴⁾ ulaşınca yürüyüşü hızlandırdı ve Gazze'den 11 günde Ridaniye'ye vardı. Orada Tumanbay kendisini karşıladı ve iki ordu karşı karşıya geldi; çarpışma başladı. Çarpışmanın başlangıcında Vezir Sinan Paşa şehit edildi. Fakat ondan sonra Çerkes ordu su ağır bir yenilgiye uğradı ve bizzat Tumanbay da çarpışmada öldürüldü⁽²²⁵⁾. Böylece bu yılın Muharreminin 23'ünde değerli Mısır ülkesi Osmanlıların eline geçti ve bu fetihle birlikte Çerkeslerin devleti yıkılmış oldu. Sultan Mısır Eyaleti'ni, daha önce kendisine itaatini sunmuş olan Çerkes Hayr Bey'e⁽²²⁶⁾ verdi. Sultanlığın yüce kafilesi sonra uğur ve ikballe Şam'a döndü ve kışı orada geçirdi.

924(1518) Yılı: Sultan Selim Han, Arap ülkelerine yaptığı seferden, Saltanat merkezi Konstantiniye'ye döndü.

Aynı yıl Şah İsmail yazı Surluk'ta geçirdi; otağındaki ağırlıkları Mirza Şah Hüseyin'le birlikte Kum Şehrine gönderdi; kendisi ise avlanmak üzere Cemcemal ve Bistun Dağı tarafına gitti; oradan da, kışı geçirmek üzere Kum'a hareket etti. Kum'dan, Durmuş Han ile Zeynel Han Şamlu'yu Mazenderan ve Rüstemdar'a boyun eğdirmeye gönderdi. Fakat Mazenderan, Rüstemdar ve Hezarcerib yöneticileri hemen itaat ve bağlılıklarını sundular; Şah'ın otağına gelerek Isfahan yakınlarında Şah'ın huzuruna girmekle şereflendiler ve vilayetlerine döndüler.

(224) Selim I.'i kastediyor. (M.E.B.)

(225) İslam Ansiklopedisine göre (C.X., S. 429) Tumanbay, Kahire'nin düşmesinden sonra Mısır'ın Delta bölgesine çekilmiş ve orada direnişe geçmiş; fakat tekrar yenilgiye uğrayıp yakalanmış ve Kahire'ye götürülerek Selim I.'in emriyle idam edilmiştir. (M.E.B.)

(226) Memlûkler zamanında Haleb Valisi olup şehri çarpışmasız olarak Selim I.'e teslim etmiş ve onun emrine girmiştir. (M.E.B.)

925(1519) Yılı: Yukarı Geylan Valisi Emîre Debac'ın isyan ettiği haberi Şah İsmail'in kulaklarına gitti. Bunun üzerine Şah derhal Aşağı Geylan Valisi Kar Keya Sultan Ahmed'i, Mazenderan ve Rüstemdar hükümdarlarıyla ve Durmuş Han, Zeynel Han Şamlu'yla birlikte, Yukarı Geylan Eyaleti'ne boyun eğdirmekle görevlendirildi. Bunun üzerine Yukarı Geylan Valisi Emîre Debac ne yapacağını şaşırır oldu ve Kar Keya Sultan Ahmed'in işe müdahalesi sayesinde Hemedan'da bulunan Şah'ın otağına iltica etti. Şah da kendisini ilgisinin kapsamı ve güveni içine aldı; «Sultan El-Muzaffer» lakabıyla taltif etti ve Emîre Debac aynı yıl Şah ailesiyle evlenme bağı kurdu.

926(1520) Yılı: Sultan Selim Han, Edirne yolunda, Çorli'ye yakın bir yerde, «şirpençe» adıyla bilinen ve bir çeşit veba olan öldürücü bir hastalığa yakalanarak öldü. Ulu vezirler on gün süreyle cenazesini ve ölüm haberini gizli tuttular. Bu süre içinde Sultan Süleyman Han'ı Mağnisa'dan getirtip tahta çıkardılar. Sonra Sultan Selim Han'ın mübarek cenazesini İstanbul'a getirterek toprağa verdiler. Sultan Süleyman Han'dan başka çocuğu yoktu.

Sultan Selim Han 54 yaşındaydı ve 8 yıl 9 ay 10 gün hüküm sürmüştü. Kendisine 10 vezir vezirlik yapmıştı. Bunların sekizi, kendilerine öfkelenen Sultan tarafından öldürülmüşler; yalnız ikisi normal ecelleriyle ölmüşlerdi.

Aynı yıl Şah İsmail, Kör Süleyman Korucu'yu Şiraz'a gönderdi. O da Şiraz Valisi Sultan Halil'i Divan'daki yatağında öldürerek başını İsfahan'da bulunan Şah'a gönderdi. Şahlık otağı Şiraz Eyaleti'ni Ali Sultan Çiçeklu'ya verdi. Ayrıca Durmuş Han ve Zeynel Han gibi Şamlu komutanları Horasan'da bulunan Şehzade Tahmasp ile Emîr Han Musillu'ya yardım etmeye gönderdi.

Şahlık kafilesi bundan sonra Sultaniye yazlığına hareket etti.

Sultan Selim Han'ın Hayratı ve İyilikleri Hakkında

1 — Tevhid⁽²²⁷⁾ Şeyhi, nurlar saçan Şeyh Muhiddin-i Arabî'nin, Şam Şehri açıklarında yapılmış olan türbesini tamir ettirdi ve yanına büyük, zarif bir cami yaptırdı.

2 — Konya Şehri'nde, uzun bir mesafeden Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin türbesinin yanına su getirtti ve orada büyük bir şadırvan kurdurdu.

3 — İstanbul'da küçük bir cami ile onun yanında bir medrese ve bir zaviye yaptırdı. Türbesi de bunun yanındadır.

Sultan Selim Han'ın Çağdaşı Olan Bilginler ve Şeyhler Hakkında

1 — Mevlana Sofi Çelebi. Başlangıçta «Müfti-i Zaman»dı. Sonra günlük 200 akça maaşla emekliye ayrılmayı tercih etti.

2 — Mevlana Müeyyedzade Abdurrahman Efendi. Acemlerle yapılan ilk savaş sırasında Rumeli Kazaskeri'ydi. Sonra günlük 200 akça maaşla emekliye ayrılmayı tercih etti ve inzivaya, yalnızlığa çekildi.

3 — Mevlana Kemalpaşazade Şemseddin Efendi. Rum⁽²²⁸⁾ bilginlerin inancına göre, bilim ve fazilet bakımından ülkelerinde bir benzeri yoktu. Gerek arapça, gerekse türkçe olarak birçok eseri ve güzel şiirleri vardır. «Müfti-i Zaman» görevini aldı ve «Müfti-i Sekaleyn»⁽²²⁹⁾ lakabıyla ün yaptı. Sonraları bir maaşla ayrılmayı tercih etti ve Sultan Bayezid Medresesinde Müderris oldu.

(227) «Tevhid»den maksat, Muhiddin-i Arabî'nin savunduğu «Vahdet-i vücud» (Varlığın birliği) fikridir. Buna göre yaratılmışların varlığı ile Yaratıcı'nın varlığı birdir. (M.E.B.)

(228) 85 No.'lu nota bakınız.

(229) «İnsanların ve cinlerin Müftüsü» demektir. (M.E.B.)

4 — Mevlana Halim Çelebî Kastamonî. Büyük bir bilgi ve iyi ahlaka sahipti. Büyük bir hadis bilginiydi. Hoşsohbet ve munisti. Bunun sonucu olarak Sultan'ın sohbetinde bulunuyordu.

5 — Mevlana Rukneddin Zeyrekzade. Rumeli Kazaskeriydi. Sonra günlük 100 akça maaşla emekliye ayrılmayı tercih etti.

6 — Mevlana Fenarîzade Muhiddin Çelebi. Fatih Müderrisiydi. Sonra Rumeli Kazaskeri oldu.

Sultan Selim Han'ın parlak devrinin şeyhlerinden bazıları da şunlardı:

1 — Şeyh Muhammed Bedahşî. Sultan, Şam'ı fethettiği zaman kendisini ziyaret etti ve uzun zaman yanında kaldı.

2 — Lamiî Çelebi. Tasavvuf yolunda, güzel yazı ve şiir yazmakta bir benzeri yoktu. Bu konularda güzel eserleri vardır. Türkçe olan **Tezkiret el-Şuara**⁽²³⁰⁾ ile, fazilet sahiplerinin hayranlığını kazanan **Münazarat el-Rebi' Mea el-Şita'**⁽²³¹⁾ risalesi, eserleri arasındadır.

927(1521) Yılı: Mısır'da bir Çerkes komutanı, Osmanlı Sultanı Süleyman Han'a karşı başkaldırdı. Sultan, o başkaldırıcıyı püskürtmek için Veziri Ferhad Paşa'yı gönderdi. İki taraf arasında Şam dolaylarında çarpışmalar çıktı ve Çerkesler yenilgiye uğradı; Canberdi⁽²³²⁾ bu çarpışmada öldürüldü ve başı Sultan Süleyman Han'ın eşiklerine gönderildi.

Aynı yıl Şah İsmail, Dev Sultan Rumlu'yu, Gürcistan'a yürüyen bir ordunun Serdarı tayin etti. Bu durum karşısında Levend, Davud ve Gargara hükümdarları Şahlık Sarayına gelerek itaatlerini sundular ve yanlarında

(230) «Şairlerin Hayat Hikayeleri» demektir. (M.E.B.)

(231) «İkbaharın Kış ile Münazarası» demektir. (M.E.B.)

(232) Başkaldırmış olan komutanın adı. (M.E.B.)

hediyeler, aramağanlar getirdiler; cizye ve haraç ödemeyi kabul ettiler.

Bu yılın Cemaziyelahir ayının 19'unda Özbek Ubeyd Han Herat'ı kuşatmaya geldi; aynı yılın 2 Receb cuma günü Maveräünnehir'e döndü.

6 Receb salı günü, Şah Tahmasp'ın Mürebbsi Emîr Han Musillu, Horasan'ın büyük seyyidlerinden biri olan Emîr Muhammed Yusuf'u, Mirza Babür'le ittifak kurmakla suçlayarak, kin yüzünden tutukladı ve İhtiyaredin Kalesi'ne gönderdi. Ertesi gün de o büyük seyyid öldürüldü. Bu çirkin davranışın haberi Şahlık kafilesinde yayılınca ve saygıdeğer kulaklara⁽²³³⁾ gidince, Şah gücendi ve şiddetle öfkeleni. Bu yüzden, Emîr Han'ın mürebbsilik görevinden ve Horasan yönetiminden azledilmesi için emir verdi; ayrıca, Emîr Muhammed sorununun soruşturulması için de Şahlık ordusunun karargahına gelmesini istedi; Herat Eyaleti'ni de Durmuş Han Şamlu'nun yönetimine verdi.

Aynı yıl Şirvan Hükümdarı Şeyh Şah, Azerbaycan Sehind'inde bulunan Şahlık otağına gelerek ilgi ve güven kazandı; eyalet beratı yenilendi. Sonra da vilayetine döndü.

Bu yılın sonlarında Sultan Süleyman Han, Üngürüs⁽²³⁴⁾ Vilayeti'ni fethetmeye gitti ve Böğürdelen, Zeminrüs⁽²³⁵⁾, Islankaman, Kurpenik⁽²³⁶⁾, Iluk, İrşova kalelerini fethedip egemenlik altına aldı; ayrıca Hırvat Vilayeti'ne de bir askeri kuvvet gönderdi ve gazilerin eline büyük miktarda esirler düştü⁽²³⁷⁾.

Aynı yıl Yemen ülkesinde Iskender denilen boz-

(233) Şah İsmail'in kulaklarına. (M.E.B.)

(234) 73 No.'lu nota bakınız.

(235) Zimony. (M.E.B.)

(236) Koupenik, yada Koupinovo. (M.E.B.)

(237) Belgrad da aynı yıl fethedilmiştir. 149 No.'lu nota bakınız. (M.E.B.)

guncu bir kişi ortaya çıkarak o ülkenin emîrlerini ortadan kaldırdı. Sonra kısa bir sürede kendisi ve adamları ortadan kaldırıldılar. Adı geçen ülkede, işlerini yönetecek bağımsız bir yönetici kalmadığından, Sultan Süleyman Han, Vezir Rüstem Paşa'yı, orayı fethedip Osmanlı bölgelerine katmakla görevlendirdi. Rüstem Paşa da buna muvaffak oldu ve Yemen'de hutbeyi, sikkeyi Alı Osman sultanları adına ilan etti.

Aynı yıl iki şehzade Sultan Mahmud ile Sultan Murad ortadan kaldırıldılar⁽²³⁸⁾. Sultan Süleyman Han da kışı geçirmek üzere İstanbul'a döndü.

928(1522) Yılı: Bu yılın başında Sultan Süleyman Han, bazı Frenk ülkelerini fethetmeye gitmek üzere İstanbul'dan ayrılarak Üsküdar'a gitti ve oradan Rodos'a giderek, onun çok yüksek kalesini kuşatmaya başladı.

Aynı yıl Şah İsmail kışı Tebriz Şehri'nde geçirdi; yazın ise Şehid yazlığına gitti. Ulu oğlu Mirza Tahmasp Horasan'dan oraya gelip, kendisini çok özlemiş olan saygıdeğer babasını görmekle şerefledi. Bu sırada Emîr Han Musıllu şiddetli bir hastalığa yakalandı ve hastalık kendisine aman vermeyerek, aynı yılın 12 Şaban pazar gecesi onu öldürdü.

929(1523) Yılı: Bu yılın başında Sultan Süleyman Han, dört ay devam etmiş olan kuşatmadan sonra kuvvet yoluyla Rodos Kalesi'ni fethetti. Bu vilayetin başka birkaç kalesi de Sultan'ın adamlarının eline geçti.

Artık bundan sonra «Gazi Sultan» dediğimiz zaman, Sultan Süleyman Han'ı kastederiz.

Aynı yıl Zulkadır Şehvaroğlu Sultan'ın itaatinden

(238) Bu ifadeden, Padişah'ın bu iki oğlunun birileri tarafından öldürüldükleri anlamı çıkmaktadır. Oysa yazar, daha sonra Padişah'ın ölümünü anlatırken bu iki oğlunun öldüğünü yazacaktır. İslam Ansiklopedisine göre de (C. XI., S. 102) Padişah'ın bu iki oğlu normal ecelleriyle ölmüşlerdir. (M.E.B.)

çıktı. Sultan, Vezir Ferhad Paşa'yı üzerine gönderdi. O da kendisini öldürerek başını Sultan'a yolladı.

Aynı yıl Mısır'da, Çerkes Canım denilen Şarkiyce Kaşifi ile Kaşif İnal isyan ettiler. Bunun üzerine Mısır Muhafızı Vezir Mustafa Paşa onlara karşı bir askeri kuvvet gönderdi ve onlarla şiddetli bir savaşa tutuştu. Bu savaş, ikisinin de öldürülmesiyle, başlarının kesilerek Suleymanî sultanlık tahtına gönderilmesiyle sonuçlandı.

Bu yıl, Şah İsmail Tebriz'de kışı geçirmekte olduğu sırada, binek hayvanlarına bakan dairenin reisi Mehterşah Kuli Arabkirlu, iğrenç bir davranışta bulundu ve düşmanlık, kin beslediği Vezir Mirzaşah Hüseyin'i öldürdü. Akşamın ilk saatlerinde Vezir, Heştbehişt Sarayı'nda bulunan Şah'ın yanından çıkıp evine doğru gittiği sırada Mehterşah kendisini izlemiş ve hançerle iki omuzu arasına öldürücü bir darbe vurmuştu; ayrıca muhafızlara da, «bu, Şah'ın emridir; çabuk gelip bu suçlu mel'unun işini bitirin» diye bağırmıştı. Bunun üzerine muhafızlar hemen Vezir'in üzerine atılmışlar ve kendisini parça parça etmişlerdi. Mehterşah Kuli ise kaçmayı başardıysa da, kader, kurtulmasına izin vermedi ve birkaç gün sonra yakalanarak, işlemiş olduğu bu çirkin suçtan dolayı öldürüldü.

Şah'ın Beylerbeyi olan Çayan Sultan Ustaclu ölünce, görevi Hoca Celaledin Muhammed'e verildi.

930(1524) Yılı: 5 Cemaziyelevvelde Şah İsmail Nahcivan kışlağından, hareket ederek Şeki tarafında vahşi çöl atlarının avına gitti. Sonra Erdebil'e dönerek yazı Solan'da geçirdi. Sonbahar mevsiminde ulu babalarının ve atalarının mezarlarını ziyaret ettikten sonra Tebriz kışlağına hareket etti. Serab bölgesine bağlı Sayın boğazı ve geçidine varınca, şahın sıhhati bozuldu ve hekimlerin tedaviden aciz kaldıkları şiddetli bir hastalığa yaka-

landı. Muazzam Receb ayının 19'uncu pazartesi günü, bu fani dünyadan ebediyet diyarına göçetti.

11 yaşında bulunan oğlu Şehzade Tahmasp, babasının yanında bulunuyordu ve hemen bağımsız olarak İran tahtına çıktı. Hükümdarlığı iki kuşağa yakın devam etti

Şah Tahmasp'ın mutlu doğumu, Isfahan'daki Şehabad Şehri'nde, 26 Zilhicce 919(1514) çarşamba günü «Koç Talihi»nde⁽²³⁹⁾ olmuştu. Tahta çıkışı ise «Piçin yıl»a rastlayan bu yılın⁽²⁴⁰⁾ 19 Recep pazartesi günü oldu.

Sözün özü, büyük Şahlık ordusu Sayın geçidini geçip Sehind yazlığına yöneldiği sırada, Kızılbaş komutanları, birtakım siyasi hesaplarla, Vezir Hoca Celaeddin Muhammed ile Divan Yazıcısı Hoca Edhem'i öldürdüler; vezirlik görevini, Kazvin'deki Hüseyinî seyyidlerin⁽²⁴¹⁾ en büyüklerinden biri olan Kazvinli Kadı Cihan'a verdiler; Isfahan'daki seyyidlerin önde geleni olan Emîr Kıvameddin Hüseyin ile Esterabadlı Emîr Cemaleddin Şerenkî'yi de Sadaret işlerinde ortak yaptılar.

Şah İsmail'in ölümünden kısa bir süre sonra, babasından sonra beylerbeyliği görevine getirilmiş olan Bayezid Sultan bin Çayan Sultan öldü. Bunun üzerine, «Kepek Sultan» diye ün yapmış olan amcası Mustafa Bey'in, Dev Sultan Rumlu'yla birlikte bu göreve vekaleten getirilmelerine karar verildi.

931(1525) Yılı: Sultan Süleyman Han, Saltanat merkezi İstanbul'da tam bağımsız olarak ve kendini mutlu bir yaşantıya vermiş durumda vakitlerini geçirmekteydi.

Şah Tahmasp ise kışı Tebriz'de, yazı da Sehind'de geçirdi. Özbeklerin saldırılarını defetmek üzere Horasan'a gitmiş olan Dev Sultan Rumlu ise, Ustaclu beyleri-

(239) «Koç Burcu» demektir. (M.E.B.)

(240) 1524 yılı. (M.E.B.)

(241) Hazreti Hüseyin'in soyundan gelen seyyidlerin. (M.E.B.)

nin kendisine karşı duydukları nefretten ve bunların ihanetine uğrayabileceğini hissetmesinden dolayı Irak'a⁽²⁴²⁾ gitti. Orada Isfahan Valisi Çuha Sultan Tekelu, Şiraz Valisi Ali Sultan Zulkadır, Hemedan Valisi Karaca Sultan Tekelu, Meşhed Valisi Burun Sultan gibi büyük Kızılbaş beyleriyle birlik olup, hep beraber Tebriz'e döndüler. Kepek Sultan Ustaclu, vakit kazanmak için kendilerini yolda, Kerehrud'a bağlı Türkmen Kendi'nde karşıladı ve orada, hep birlikte Şah'ın otağına gitmeye karar verdiler. Gidip Çerendab'da Şah'ın huzuruna girmekle şereflendiler. İki gün sonra ise, Karınca Sultan Ustaclu'nun, Narin Bey Kaçar'ın öldürülmeleri, Kadı Cihan'ın da vezirlik görevinden azledilip Lori Kalesi'ne hapsedilmesi, vezirlik görevinin ise Emîr Cafer Savcı'nın yönetimine verilmesi için emir çıktı. Kepek Sultan, işin içyüzünü ve Şahlık otağında durumun bulunduğu noktayı, komutanların oyun ve fitnelerini anlayınca, bu boğucu havadan uzak durmanın akıllıca bir siyaset olacağını düşündü ve, Gürcistan'da gaza, cihad yapmak gerekçesiyle bu dileğine de kavuştu. Böylece Çuha Sultan'a, kendi yerine Sadarete tayin edilmek, berat ve fermanlar için mührü almak fırsatını vermiş oldu.

Horasan Valisi Durmuş Han da yine bu yıl öldü.

932(1526) Yılı: Sultan Süleyman Han, Üngürüs ülkesini istila etmek amacıyla İstanbul'dan hareket etti. Yolu üzerinde, bulutlara değecek kadar yüksek olan Önik, Petervaradin ve İluk⁽²⁴³⁾ kalelerini fethetti. Sonra da Danub (Tuna) Nehri kıyısında bulunan Osseg Kalesi'ni aldı. Bundan sonra, uygulanagelen adet gereğince, Drava Nehri üzerinde, birbirine zincirleme bağlanan gemilerden bir köprü kurdu; buradan nehri aşip Bıdun⁽²⁴⁴⁾ tarafına geçti

(242) 89 No.'lu nota bakınız.

(243) Yukarıda, bu kalenin 927(1521) yılında alındığını yazmıştı. (M.E.B.)

(244) Budin. (M.E.B.)

ve Raça, Gragoriçe, Berkas, Dimitrofça, Nokay, Sotin, Lakva ve Erur kalelerini ele geçirdi. Üngürüs Hükümdarı, hüsranda olan kafirlerden kurduğu büyük bir orduyla hemen harekete geçerek Gazi Sultan'ı Mohac Sahrası'nda karşıladı. Burada iki taraf arasında şiddetli bir çarpışma başgösterdi. Bu çarpışma, Mücahid ve Gazi Sultan'ın ordusunun parlak bir şekilde zafer kazanmasıyla ve düşmanının çok ağır bir bozguna uğramasıyla sonuçlandı. Çarpışmada yaralanmış olan ve kaçmaya başlayan Üngürüs Hükümdarı, atından düşerek çamura battı ve cesedi hem Müslümanların, hem de düşmanın atlarının ayaklarıyla çiğnenerek eseri bile görülemedi. Bu açık fetihten sonra, Üngürüs hükümdarlarının başkenti Bıdun, ona bağlı olan bütün yerlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin eline düştü. Sultan da ganimet almış olarak ve sağ salim, mutluluk içinde bulunan ülkesinin başkentine döndü.

Aynı yıl, Rumlu ve Tekelu beyleri, Kepek Sultan'ın bölgesinde, kendisinin yokluğundan yararlanarak durumu değiştirmeye giriştiler. Bunun üzerine Kepek Sultan, Muhammed Han Ustaclu'nun oğlu Kılıç Han'ı, Mentese Sultan Şeyhlu'yu, Bedirhan Şerefli'yu, Kürt Bey Ustaclu Şerefli'yu çevresinde toplayarak bu saldırıganlarla çarpışmak üzere onlarla birlikte Halhal'a gitti. İki taraf, Seksencuk denilen bir yerde karşı karşıya geldiler ve 14 Şaban günü öğleye doğru şiddetli bir çarpışma meydana geldi. Tekelu beylerinden Karaca Sultan ile Burun Sultan öldürüldüler. Fakat yenilen, Ustaclu topluluğu oldu. Bunlar yenilgiden sonra kurtuluşu kaçmakta bularak Tarem'e kadar gittiler; orada da karar kılamadılar ve Reşt Valisi'ne iltica ettiler.

Öte yandan, Abdullah Han Ustaclu, Ahmed Bey Sofioğlu ve Vezir Kadı Cihan aralarında ittifak kurup, Tekelulara karşı muhalefetlerini belirttiler. Ne var ki bu

toplulukları çabucak dağıldı ve Kadı Cihan Geylan tarafına iltica etti; Abdullah Han ile öteki beyler de Har ve Semnan'a gittiler. Daha sonra Ustaclu beyleri yine toplandılar ve Tarem'e bağlı Harzevil köyünde bir kez daha Tekelu beyleriyle karşı karşıya geldiler; fakat ilk çarpışmada yenilgeye uğrayarak Yukarı Geylan'a kaçtılar.

Bu yılın kışında Şah Tahmasp vaktini Kazvin'de geçirdi.

933(1527) Yılı: Zünnunoğlu Zulkadır, Sultan Süleyman Han'a karşı isyan yoluna saptı ve o ülkede birçok fesat ve fitne çıkardı. Sonra da Erzurum yoluyla Kızılbaşların ülkesine gitmek istedi. Yasin⁽²⁴⁵⁾ tarafına varınca, kendisini kovalamakta olan Rumeli Beylerbeyi Yakub Paşa onu yakalayıp öldürdü ve başını kesip Sultan'a gönderdi.

Aynı yıl, Hacı Bektaş'ın çocuklarından olan Kalenderşah adlı bir kişi ortaya çıkarak saltanat iddiasında bulundu ve çevresinde büyük bir topluluk topladı. Sultan, Vezir İbrahim Paşa'yı, kendisini zararsız hale getirmekle ve ortadan kaldırmakla görevlendirdi. Vezir de bu görevi en iyi şekilde yaptı ve Kalenderşah'ı yakalayıp öldürdü.

Yine aynı yıl, Şah Tahmasp Horasan'a saldırmak amacıyla harekete geçerek «Savuğbulağ» beldesine kadar ilerledi. Bunun üzerine Geylan'da bulunan Ustaclu beyleri Erdebil'e gelerek buranın yöneticisi Badıncan Sultan Rumlu'yu öldürdüler; oradan Nahcivan ve Çığırça'd⁽²⁴⁶⁾ taraflarına giderek Dev Sultan'ın karargahını yağma ettiler. Bu haberler Savuğbulağ'da yayılıp da Şah'ın kulaklarına gidince, Şah, bu saldırganları karşılamaları için Dev Sultan ile Çuha Sultan'ı öncü bir

(245) Pasin olsa gerek.

(246) Buad daha önce «Çukursa'd» şeklinde geçti. (M.E.B.)

kuvvetin başında Azerbaycan'a gönderdiler. İki taraf arasında, Nahcivan'a bağlı Şurur Arpaçay'ında çarpışma başgösterdi. Kepek Sultan, bu çarpışmada bir tüfek kurşunuyla öldürüldü. Komutanlar da o taraftan dönerek Şah'ın otağına geldiler ve Sultaniye'deki Güzeldere yazlığında Şah'ın huzuruna girmekle şereflendiler.

Öte yandan, bu fitneye yol açmış olan ve onun alevlenmiş ateşini körüklemiş olan, Dev Sultan olduğu için, Şah Tahmasp, Çuha Sultan'ı, Dev Sultan'a, Şahlık Divanı'na geldiğinde ok atarak yaralamakla görevlendirdi. Şah'ın öteki adamları da, Şah, «beni ve devletimin bekasım isteyenler Dev Sultan'ı öldürmekten uzak durmasın» diye bağıracağı sırada Çuha Sultan'ı izleyecekler ve Dev Sultan'a ok yağdırıp onu hançerlerle parçalayacaklardı. Bu sırada tedbir de takdire uygun düştü ve Dev Sultan o anda Divan'a geldi. Şah da hemen gelenin göğsüne elindeki oku nişan alarak attı ve Şah'ın zayıflığına, okunun yumuşaklığına rağmen Dev Sultan'ın göğsüne saplandı. Bu sırada, daha önce tespit edilmiş plan gereğince Şah, Saray adamlarına, Dev Sultan'ı öldürmeleri için emir verdi. Onlar da kılıçlarla ve hançerlerle üzerine saldırarak kendisini parça parça edip yok ettiler; Sonra Dev Sultan'ın eyaletini ve Rey Hükümetini de, Dev Sultan'ın Divan Emîri olan Süleyman Bey Rumlu'ya verdiler.

Aynı yıl Ahi Sultan Tekelu ile Demiri Sultan Şamlu, Bestam açıklarında Özbek Ubeyd Han'la karşılaştılar ve aralarında şiddetli bir çarpışma oldu. Ahi Sultan ile Demiri Sultan bu çarpışmada öldüler. Bunun üzerine Ahi Sultan'ın Hükümeti, Çuha Sultan'm muhafızlarından biri olan Muhammed Bey Şerefeddinoğlu'na verildi ve kendisine «Sultan» lakabı verildi.

Şah, bu yıl da kışı Kazvin'de geçirdi.

934(1528) Yılı: Sultan Süleyman Han ilkbaharı ve

kışı, mutluluk, devlet ve ikbal içinde, ülkesinin merkezi Konstantiniye'de geçirdi ve kendini, ülkesinin her tarafında imar hareketlerine, hayır kurumları kurmaya verdi.

Aynı yılın 19⁽²⁴⁷⁾ çarşamba günü, Şah Tahmasp Kazvin kışlağından Harkan yazlığına gitti.

Öte yandan, Kızılbaş komutanlarının en büyüklerinden biri olan ve Kazvin, Herat, Esterabad hükümetlerini yöneten Zeynel Han Şamlu, Firuzkuh yazlığında bulunurken, ansızın Özbek Zeniş Bahadır'ın saldırısına uğradı ve Sebzavar Valisi Ciğerke Sultan, Sava Valisi Mustafa Sultan'la birlikte Bahadır tarafından öldürüldü. Bu haber, karargahında bulunan Şah'a ulaşınca çok öfkelen-di ve derhal Horasan üzerine yürümek için harekete geçti. Şah, konak konak ilerlerken, Çuha Sultan da Sultan Meydanı'ndan harekete geçip Zeniş Bahadır'ı kovalamaya başladı ve Damğan Kalesi'nde kendisini yakalayarak başını kesip Şah'a gönderdi. Çuha Sultan, daha önce Horasan'a gitmek için Şahlık kafilesinden ayrılmıştı. Şah'ın otağı bu sırada Cam Vilayeti'nin düzlüğünde kurulmuş bulunmaktaydı.

Bu yılın Ramazanının 14'üncü günü, Kelhuristan Hükümdarı bulunan ve «Nahud Sultan» adıyla tanınmış olan Zülfikar Bey bin Ali Bey, Barış Diyarı Bağdad Valisi olan amcası İbrahim Han'a karşı saldırıya geçti. Azamet'in doruğunda bulunan İbrahim Han, hançer taşıyan Türkmenlerden 10,000 süvariyle birlikte Mahideşt Ovası'na inmişti. Öğle vakti sıcakların şiddetlenmesi sırasında İbrahim Bey ve taraftarları, karanlıkta kendilerine karşı hazırlanmakta olan tertipten habersiz olarak çadırlarda dinlenmeye geçtiler. İşte tam bu sırada Zülfikar, 300 süvariyle birlikte ansızın amcasının üzerine saldırdı ve kendisini birkaç önde gelen adamlarıyla birlikte öldürme-

ye muvaffak oldu; böylece Hükümeti ile geçirerek bağımsızlık bayrağını yükseltti. Öldürülen amcasının, her biri Bağdad'ın bir kesiminde bulunan çocukları kendisine karşı direnemediler; hepsi Mahideşt Ovası'ndan kaçarak Bağdad'a girdiler ve oraya kapandılar.

Zülfikar Bey ise amcasının ve oğullarının servetlerini ele geçirip o taraflarda tam bağımsız bir Hükümdar olduktan sonra, yürüyüşüne devam ederek amcasının çocuklarını Bağdad Kalesi'nde kuşattı. Kuşatma süresi 40 gün uzayınca hayırlı kimseler iki tarafın arasını bulmak için teşebbüse giriştiler. Nihayet, amcasının çocuklarının kaleyi teslim etmeleri ve Zülfikar'ın da hayatlarına dokunmaması konusunda karara varıldı. Bunun üzerine, kaleyi savunanların başında gelenlerden biri olan Sultan Masum Bey bin Emîr Han, adı geçen amca oğullarıyla birlikte çıkıp Zülfikar'la görüştüler ve kaleyi kendisine teslim ettiler.

Ne var ki Zülfikar, aynı gün onlara karşı bir komplo kurdu. Kendisine candan bağlı olan birkaç kölesini, bu iş için özel olarak hazırlanmış olan bir binada silahlarıyla birlikte beklemekle görevlendirdi; sonra da amcasının çocuklarını, kendilerine değerli hil'atler giydirmek bahanesiyle birer birer peşpeşe o binaya gönderdi. Oradaki silahlı adamlar, her geleni hemen ortadan kaldırıyorlardı. Böylece bunlardan 20 kadar adam, hiç biri ötekilerin akıbetini öğrenmeden ortadan kaldırıldılar. Bu durum, bu aileyi kökünden yoketti. Yalnız, babasının vekili olarak mühürdarlık görevini işgal eden Melik Kasım adında bir çocuk kurtuldu. Emîr Han'ın çocuklarından da, 10 yaşında bulunan Muhammedî Bey adındaki bir çocuktan başka kimse kalmadı. Muhammedî Bey, Şah Tahmasp'ın süt kardeşi idi ve annesiyle birlikte Şah Tahmasp'ın maiyetinde bulunuyordu. Böylece Kulabî Lo'nun soyundan, adı geçen iki çocuktan başka erkek çocuğu kalmadı.

935(1529) Yılı: Cemaziyelevvel başında, Alman ve Nemsa⁽²⁴⁸⁾ Kıraltı, Üngürüs⁽²⁴⁹⁾ ülkesini geri almaya başladı ve Bıdun⁽²⁵⁰⁾ Kalesi'ne saldırarak burayı istila etti. Bunun üzerine Sultan Süleyman Han, kendisini püskürtmek için derhal harekete geçti ve İstanbul'dan ayrılarak Üngürüs ülkesine doğru hareket etti; bu işi arzu edilen en iyi şekilde yerine getirdi ve meramına kavuşmuş olarak, gönül rahatlığı içinde ülkesinin merkezine döndü.

Aynı yıl Ubeydullah Han ile öteki Özbek sultan ve kırılları, Horasan Vilayeti ile Maverünnehir'i fethetmeye ve orada Şah Tahmasp'la çarpışmaya karar verdiler. Şah Tahmasp da derhal onları karşılamak ve onlarla çarpışmak üzere harekete geçti ve Horasan'a yöneldi. Onun Şahlık kafilesi Cam Vilayeti'ne varınca, Muharrem'in 10'una rastlayan pazar günü Ömerabad köyünde iki taraf arasında çarpışma başladı. İki topluluk birbirine girdi. Her biri bir dağ gibi güçlüydü. Çarpışmak üzere harekete geçti ve Horasan'a yöneldi. Onun Şahlık kafilesi Cam Vilayeti'ne varınca, Muharrem'in 10'una rastlayan pazar günü Ömerabad köyünde iki taraf arasında çarpışma başladı. İki topluluk birbirine girdi. Her biri bir dağ gibi güçlüydü. Çarpışma gittikçe kızıştı. Çarpışma, başlangıçta Kızılbaş ordusunun sağ ve sol kanadının yenilmesine yolaçtı. Çuha Sultan ile Afşar komutanları kaçmak zorunda kaldılar. Bu durum, Özbekleri, onları kovalamaya sevketti. Ubeydullah Han ise birkaç adamıyla birlikte savaş alanında kaldı. Savaş alanının üzerinden tozlar kalkınca Kızılbaşlar Ubeydullah Han'ı gördüler ve Özbek askerlerinin kovalama işiyle meşgul olduklarını, düşmanlarının başının

(248) Avusturya. (M.E.B.)

(249) 73 No.'lu nota bakınız.

(250) 244 No.'lu nota bakınız.

ise, az sayıdaki birkaç adamıyla birlikte yerinde ve Kızılbaş ordusundan büyük bir kısmının önünde durmakta olduğunu gördüler. Bunun üzerine Kızılbaş kahramanları hemen üzerine saldırdılar ve onu yerinden attılar. Şahlık muhafızlarından biri kendisine yetişerek onu bir kılıç darbesiyle gırtlığından vurdu; fakat kendisini iyi tanımadığı için öyle halinde bıraktı. Böylece Se-fidkuh'a kadar kendisini kovaladılar ve oradan geri döndüler. Ubeyd Han'a gelince, Din Kılıç Bahadır ile, kendisine eşlik eden öteki Özbek hanları kendisini çarpışmadan kurtardılar ve Merv'e varıncaya kadar hiç bir şey bakmadan hızlı yürüyüşlerine devam ettiler.

Öte yandan Şah Tahmasp bu parlak zaferi kazandıktan sonra Cam'ın Sarıkamış denilen mevkiinde bir ay daha kalmaya karar verdi. Ondan sonra buradan ayrılarak Irak tarafına gitti ve bu yılın kışını Kum beldesinde geçirdi. Ilkbaharın başında ise yolculuğunu Bağdad tarafına yöneltti. Çünkü orada Zülfikar'ın başkaldırması şiddetli bir hal almış ve kendisi saltanat, bağımsızlık iddiasına girmişti. Şahlık kafilesi Bağdad Kalesi'nin dolaylarına varır varmaz Kızılbaşlar her taraftan kaleyi kuşattılar. Bunun üzerinden birkaç gün geçince şiddetli sıcaklar Kızılbaş ordusunu etkiledi ve askerlerde korku, endişe yarattı. Bunun üzerine devlet yöneticileri, hareket etmeyi orada kalmaya tercih ettiler ve, kuşatma işini sonbahara ve kışa bırakarak kale üzerindeki kuşatmayı kaldırmaya ve yazlıklara gitmeye karar verdiler.

Bu sırada, Sofi Halil'in⁽²⁵¹⁾ torunlarından olan ve Zülfikar'ın güvendiği adamlarından biri olup kendisine bağlı olan 200 kişiyle birlikte kaleyi savunan Ali Bey adında bir kişi, o gece kardeşi Ahmed Bey'le birlikte Zülfikar'ın muhafızlığını yapmaktaydı. Zülfikar herşeyden habersiz olarak uykudayken Ali Bey kendisini öldürdü ve başını

(251) Akkoyunlu komutanlarından. 'M.E.B.)

kesti. Sonra da kalenin kapılarını açtı ve Şah Tahmasp'ın otağına gelerek itaatini sundu, hizmete girdi. Bunun üzerine kalede bulunan öteki Türkmen toplulukları da itaatlerini sunmak zorunda kaldılar. Zülfikar'ın akrabalarından olan birkaç kişi kaçıp kaleden çıkmaya muvaffak oldular. Şah, o yörelerin yönetimini Muhammed Han Tekelu Şerefeddinoğlu'na verdi.

Şah, dönüşü sırasında Irak'a bağlı Çimen-i Fars denilen yerde, bazı siyasî nedenlerle, «Şatır» diye tanınan Ali Bey bin Melek Bey Hoyî'yi öldürdü, beylik görevini de Sofi Halil'in «Ali Sultan Zülfikarküş»⁽²⁵²⁾ lakabını verdiği torununa verdi.

936(1530) Yılı: Sultan Süleyman kuvvet kullanarak Bıdun⁽²⁵³⁾ ve Batakhisarı kalelerini zaptetti; sonra da Nemsa ülkesinden olan Beç⁽²⁵⁴⁾ Kalesi'ne yöneldi. Bunun üzerine Beç Kırالی hemen ülkesinin başkentini terkederek buranın muhafızlığını adamlarına bıraktı; kendisi ise ülkesinin başka yerlerine gitti. Ne var ki Beç Kalesi'nin fethi ve girilmesi çok güçtü. Çünkü nehir, bu kaleyi çevreleyen hendek ve kanallarla çevrelemişti. Ayrıca kalede peşpeşe sıralanan ve içiçe bulunan birkaç içkale ve burçlar vardı. Bu yüzden de kaleye girmek çok güçtü. Sultan'ın kale üzerine inmesinin, hücum ve çarpışmayı başlatmasının üzerinden 15 gün geçtiği halde galebe ve zafer konusunda herhangi bir belirti görülmedi. Ayrıca soğuk ve kış ordusu da, çıplak arazide hücumla geçmiş ve kaleyi kuşatmış bulunanlara her tarafta saldırdı ve Osmanlı ordusu sıkıntılı bir duruma düştü. Bunun üzerine Gazi Sultan kuşatmanın kaldırılmasını ve ordunun başkente dönmesini emretti; Voyvoda Kasım denilen kişiyi de, yanında bulunan 12,000 Rumeli süvarisiyle birlikte Beç Vilayetine

(252) «Zülfikarküş'ün anlamı, «Zülfikar'ı öldüren»dir. (M. E.B.)

(253) 244 No. 'lı nota bakınız.

(254) Viyana. (M.E.B.)

saldırmakla görevlendirdi. Böylece bu durum, Sultanın ordusunu küffar ordusunun saldırısından korudu; çabalarının, Voyvoda Kasım ve adamlarına yönelmesini sağladı. Kasım ve adamlarının izlerine daha sonra rastlanılamadı.

Aynı yıl, Çuha Sultanın aracılığı sayesinde Bedirhan Şerefli, Mentеше Sultan Şeyhlu, «Kazak Hamza» diye tanınan Hamza Sultan gibi, Yukarı Geylan'da Sultan Muzaffer'in yanında mülteci olarak bulunan Ustaclu beyleri Şah Tahmasp'ın otağına geri döndüler ve Kazvin Şerefabad'ında Şah'ın huzuruna girmekle şereflendiler. Şah, kendilerini ilgisinin kapsamı içine aldı ve her birine durumuna göre bölgeler, görevler vererek onları taltif etti.

Sadrazam Esterabadlı Emîr Kıvameddin Hüseyin Şerenkî⁽²⁵⁵⁾ öldü. Bunun üzerine Şahlık sadareti görevi Emîr Gıyaseddin Mansur'a verildi; Emîr Nimetullah da kendisine işlerin yönetiminde ortak kılındı.

Şahlık kafilesi bundan sonra, Özbeklerle çarpışmak üzere Horasan tarafına hareket etti. Bunun üzerine, Merv'de toplanmış bulunan Özbek sultanlarının topluluğu derhal darmadağın oldu ve Maverâünnehir ülkesine çekildiler. Şah'ın iradesi, Herat Hükümetinin Behram Mirza'ya verilmesini, mürebbiliğine de Gazi Han Tekelu'nun tayin edilmesini gerektirdi. Şahlık kafilesi bundan sonra Tabs yoluyla Irak'a döndü ve kışı Isfahan'da geçirdi.

937(1531) Yılı: Bu yılın başında Sultan Süleyman Han, Nemsa ülkesini istila etmek amacıyla İstanbul Şehri'nden hareket etti ve Halkalupınar'a indi.

(255) Yukarıda 930(1524) yılı olayları anlatılırken bu ad, «Emîr Kıvameddin Hüseyin» ve «Emîr Cemaleddin Şerenkî» olmak üzere iki ad olarak geçti ve bu iki Emîrin Sadaret görevine ortak yapıldıkları belirtildi. (M.E.B.)

Aynı yıl, Ulame Tekelu, Şah Tahmasp'ın hizmetine girmek, Çuha Sultan'ı görevinden uzaklaştırıp onun yerine geçmek amacıyla, Tebriz'de çevresinde 7,000 kişi topladı. Fakat Şah Tahmasp bu adamın gerçek amacını ve gönlündeki gururu öğrenince, derhal ve hızla üzerine kuvvet gönderdi. Bu durum karşısında Ulame hemen kurtuluşu Van'a kaçmakta buldu ve «Dördüncü Safha» da Hükümdar Emîr Şeref'in⁽²⁵⁶⁾ durumu anlatılırken detaylı olarak geçtiği gibi, Sultan Süleyman Han'ın eşiklerine iltica etti.

Bu yılın sonlarında, Hind, Gazne, Kabil ve Kandehar Hükümdarı bulunan Mirza Babür bin Mirza Ömer Şeyh bin Mirza Sultan Ebu Said Gurgan öldü ve yerine saygıdeğer oğlu Mirza Hümayun geçti.

938(1532) Yılı: Gazi Sultan Süleyman Han, Bedlis Vilayeti'ni beylerbeyliği olarak Ulame'ye verdi. Daha önce de detaylı olarak geçtiği gibi⁽²⁵⁷⁾ Ulame de, hemen Maraş ve Diyarbekir Beylerbeyi ile ittifak ederek Bedlis Kalesi'nin üzerine yürüdü ve kaleyi kuşatmaya başladı. Bu durum, Bedlis Hükümdarı Şeref Han'ı, Şah Tahmasp'a iltica etmek zorunda bıraktı. Şah da kendisine ilgi ve sevgi gösterdi ve bizzat Ahlat beldesine kadar ilerledi. Bu durum karşısında Osmanlı Ordusu Serdarı olan Diyarbekir Beylerbeyi Fil Yakub ile Ulame kuşatmayı kaldırarak kaçmak zorunda kaldılar. Şahlık kafilesi bundan sonra Tebriz'e dönerek kışı orada geçirdi.

Bu yılın sonlarında, Özbek Ubeyd Han'ın Herat'ta Mirza Behram'ı kuşattığı haberi Şah'ın kulaklarına geldi. Bunun üzerine Şah hemen Horasan'a hareket etti.

939(1533) Yılı: Bu yılın başlarında Sultan Süleyman Han, Kösek⁽²⁵⁸⁾ Kalesi'nin üzerine indi ve muzaffer

(256) Bedlis Hükümdarı ve yazarın dedesi. (M.E.B.)

(257) Bu kitabın Birinci Cildinin Dördüncü Safhasında. (M.E.B.)

(258) Köszek. (M.E.B.)

askerler, bu kalenin hendeğini odunla doldurmaya başladılar. Bunun üzerine kale halkı, canları için aman isteyerek kaleyi teslim etmek zorunda kaldılar.

Aynı yıl Kapolna, Papozça, Bilvar, Berzence, Erşak, Beleşkird, Nişarvad, Şakloş, Kapornak kaleleri Sultan'ın egemenliğine boyun eğdiler. Ayrıca Nemsa ve Kırvat⁽²⁵⁹⁾ vilayetleri yağma ve talan edildi; buralardaki şehir ve kasabalar yakılıp yıkıldı; muzaffer ordu, çeşitli ırklardan olan güzel köle ve cariyeler elde etti; ayrıca birçok mal, hazine, define ve sayılamayacak kadar otlak ve hayvanları ganimet aldılar. Dönüş hazırlıkları sırasında, Alman ve Nemsa kırallarının elçileri otağa gelerek üç yıl süreyle haraç ödeyeceklerini arzettiler; bu dilekleri kabul edildi.

Ayrıca, 80 gemiyle birlikte Koron'u fethetmek üzere Mora'ya gitmiş ve denizde Frenkler tarafından kuşatılmış olan Vezir Ahmed Paşa da bu görevini başardı ve kaleyi fethedip meramına kavuşmuş olarak geri döndü.

Bu yılın 4 Şaban salı günü, Özbek Kamışoğlan, Pertavlı yoluyla, Rey Vilayeti'ne saldırmaya ve Esterabad Valisi olup o sırada Savuğbulağ çukurunda bulunan Zulkadır Muhammed Han'ın ordusunu talan etmeye girişti. Bu durum karşısında Muhammed Han eğersiz bir ata binerek kaçmak zorunda kaldı ve büyük bir mucize kabilinden başını kurtarabildi.

Aynı yıl, Şah Tahmasp, kardeşi Elkas Mirza'ya Şirvan bölgesini verdi ve Bedirhan Ustaclu'yu kendisine vasi tayin etti. Mühürdar Zulkadır Mahmud Bey de, Tebriz'deki Sahibabad Meydanı'nda oynadığı sırada atından düşüp ölünce de Şah Tahmasp, mühürdarlık görevini Şahkuli Halife Zulkadır'a verdi. Şah ayrıca Tebriz Vilayeti ile Azerbaycan'ın muhafızlığını da Musa Sultan Musillu'ya verdi; ondan sonra da Özbekleri püskürtmek

üzere Horasan tarafına yürüdü; bunun üzerine Özbekler Maverâünnehir'e çekildiler.

Kışı Herat'ta geçiren Şah, aynı yılın ilkbaharında 40 gün Kuhistan'da kalarak Maverâünnehir'e yürümeye hazırlandı. Tam o sırada, bu doğru inançlı Şah, bir gece rüyasında, Ali bin Ebu Talib Efendimizin -yüce Allah ondan razı olsun- kendisine şöyle dediğini gördü: «Nehrin öbür tarafına geçme; çünkü senin görevin bu taraftadır. Allah, senin işlediğin günahlardan ettiğin tövbeyi kabul etmiştir. Şeyh Cüneyd'in torunlarından olan Türkmen Hakverdi'nin hakkını gözet.» Şah uykudan uyanınca, derhal İmam Rıza'nın⁽²⁶⁰⁾ -övgü ve selam onun üzerine olsun- türbesinin bulunduğu nurlu ve temiz Meşhed'e giderek o mübarek İmam'ın türbesini ziyaret etmekle şereflendi ve bütün günahlarından tövbe etti. Ayrıca günahları ve eğlenceleri de şiddetle yasakladı. O kadar ki, kendisine candan ve sadakatle hizmet edenlerden biri olan Muhafızlar Veziri Hoca Şahkuli ile Türkmen Mahmud Bey Eşekağası Enukoğlu'nun, içki içtikleri kaplar boyunlarına asılarak o şekilde asılmalarını emretti.

Şah, daha sonra Herat Eyaleti'ni kardeşi Sam Mirza'ya verdi ve Demiri Sultan Şamlu'nun oğlu Ağzıvar Sultan'ı kendisine vasi tayin etti. Sonra Şiraz Hükümeti'ni Hamza Sultan'ın elinden alarak, Sultan Halil Zulkadır'ın kardeşi Gazi Han'a verdi.

940(1534) Yılı: Bedlis Hükümdarı Şeref Han öldürüldü. Ulame Tekelu bunun haberini İstanbul'a gönderdi. Bunun üzerine Sultan Süleyman, adı geçen Ulame'nin teşvikiyle, hemen Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı büyük bir ordunun Serdarı olarak tayin ederek Azerbaycan'ın fethine yolladı. İbrahim Paşa Haleb Şehri'ne kadar geldi ve kışı orada geçirdi.

(260) 135 No.'lu nota bakınız.

Aynı yıl Şah Tahmasp, Rıza'nın gömülü olduğu kutsal Meşhed Şehri'nde bulunuyordu. Burada, Şeref Han'ın öldürüldüğünü ve Ulame ile İbrahim Paşa'nın Azerbaycan'a yürümekte olduklarını haber aldı. Bunun üzerine, derhal hareket ederek, uçarcasına Irak⁽²⁶¹⁾ ve Azerbaycan tarafına yöneldi.

941(1535) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, Şah Tahmasp'ın Horasan'dan dönüp Azerbaycan'a doğru yürümekte olduğu konusunda haber üzerine haber gönderen Vezir İbrahim Paşa'nın ordusuna yardım etmek ve destek olmak için İstanbul'dan ayrılarak Azerbaycan'a doğru hareket etti; aynı yılın 29 Rebiyülevvelinde Azerbaycan'daki Evcan yazlığına vardı; Konstantiniye'den ayrılan 120 gün olmuştu. Vezir İbrahim Paşa, büyük komutan ve ileri gelenlerle, özellikle, o sırada 5,000 kadar süvariyle birlikte Tebriz'de bulunan Yukarı Geylan Valisi Sultan Muzaffer'le birlikte karşılamaya giderek, hepsi Osmanlı Sultanının kafilesiyle birlikte yaya olarak yürümeye başladılar.

Öte yandan Şah Tahmasp, «Edgalan Halife» diye ün yapan Muhammed Kuli Halife Şamlu ile Mentşe Sultan Ustaclu'yu büyük ordusunun öncülüğüne tayin etti; kendisi de onlardan 21 gün sonra gelerek Gökkünbedi'ne indi ve hayvanları dinlendirmek için orada birkaç gün kaldı. Sonra Elkas Mirza, Behram Mirza, Hasan Han Şamlu, Gazi Han Tekelu, Emîr Sultan, Süleyman Sultan Rumlu ve Melek Bey Holi'yi öncü olarak Azerbaycan'a gönderdi; kendisi de ağırlıklarını ve hazinelerini Kazvin'de bırakarak onların peşinden savaş alanına doğru hareket etti. Kazvin'e bağlı Karaağaç Ebher'e varınca ve orada karargahını kurunca, öncü kuvvetleri komutanlarından, Gazi Sultan'ın, Veziri İbrahim Paşa'nın ardından Tebriz'e vardığı haberini aldı. Bunun

(261) 89 No.'lu nota bakınız.

üzerine Şah Tahmasp Sultaniye'ye hareket etti. O sırada yanında yalnız 7,000 Kızılbaş vardı; yanında, 3,000'den fazla işe yarayan at da yoktu.

Gazi Sultan Süleyman da Şah'ı izlemeye karar vererek peşinden Sultaniye'ye doğru gitti. Vakit, Güneş'in Akreb Burcuna girmesinin başlangıcıydı. Yolda soğuklar arttı ve büyük miktarda kar yağdı. Soğuğun şiddetinden ve yiyecek maddelerinin azlığından ötürü birçok at, deve ve hizmetçi öldü; yollar ise bir çamur deryasına döndü. Bu durum, Sultan'ın muzaffer askerlerinin tedirgin olmalarına, öfkelenmelerine ve endişeye düşmelerine yolaçtı. Bu yüzden askerler Dergüzin ve Hemedan yoluyla Bağdad tarafına yöneltildiler. Gazi Sultan, o sırada Kaya Sultan Zulkadır'la birlikte olan Tarem ve Halhal Valisi Muhammed Han Zulkadır ile Hüseyin Sultan Tekelu bin Burun Sultan'a, ve yanlarında bulunan, Sultaniye Sınırlarında Şah Tahmsap'a karşı ayaklanmış ve Osmanlı Sarayı'na katılmış olan 3,000 Kızılbaş, Azerbaycan'ı korumakla görevlendirilen Ulame ile Diyarbekir Beylerbeyi kuvvetlerine katılmaları için emir verdi. Kendisi de Sultanlık askerleriyle birlikte Bağdad'a hareket etti. Bağdad Valisi Muhammed Han Şerefeddinoğlu, Şah Tahmasp'ın emriyle şehri boşaltarak ailesi, çocukları ve adamlarıyla birlikte bir gemiyle Şuşter tarafına gitti. Böylece Sultan Süleyman Han, Barış Diyarı'nı⁽²⁶²⁾ çarpışmasız olarak fethetti. Ülkenin ileri gelenleri ve büyükleri, itaatlerini sunmak ve eşiklerini öpmekle şereflenmek üzere akın ettiler. Ayrıca Şehreban, Haruniye, Dakok, Kerük ve Hille kaleleri muhafız komutanları da, adı geçen kalelerin anahtarlarını alıp, Sultan'm kafilesi Bağdad'a girdikten sonra otağına getirdiler. Sultan, Bağdad'a girdiği ilk gün, derhal milletlerin önderi İmam-ı Azam Ebu Hanife-i Kufi'nin türbesini ziyaret etmekle şereflendi;

sonra da İmam Musa Kazım'ın⁽²⁶³⁾ türbesini ziyaret etti. Bu ziyaretle de hem şereflendi, hem de sadakalar ve adaklar dağıttı.

Bu sırada Şah Tahmasp fırsattan yararlanarak ve dış düşmana aldırmayarak içerdeki düşmanlara döndü. Önce, gücenmiş olduğu Hüseyin Han'ı öldürdü; sonra da Tebriz'de bulunan Ulame'nin üzerine yürüdü. Bu saldırı sırasında Gazi Han Tekelu'nun içine bir endişe düştü ve Şah Tahmasp'tan korkmaya, evhama kapılmaya başladı. Bu yüzden, Şah'ın saldırıya geçmiş olan ordusundan ayrıldı ve Tebriz'de bulunan Ulame'nin kuvvetlerine katılarak işin içyüzünü ve Şah Tahmasp'ın gelmekte olduğunu ona bildirdi. Bunun üzerine Ulame, o süre içinde yapılmış olan Şenbgazan Kalesi'ni boşaltarak hemen Van Kalesi'ne gitti ve oraya kapandı. Fakat Şah Tahmasp, Tebriz'de 20 gün kaldıktan sonra Van'a hareket etti ve Ulame'yi Van'da kuşattı. Kuşatma kışın sonuna kadar devam etti; neredeyse kalenin fethi tamamlanacak ve kuşatma altındakiler şartsız teslim olacaklardı ki, Sam Mirza'nın isyan ettiği ve Gazi Sultan Süleyman'a itaatini sunduğu, Sultan'ın da kendisine hil'atler giydirip onu kendine evlat edindiği ve kendisini İran Hükümdarı olarak tanıdığı yolunda Irak ve Fars taraflarından kötü haberler geldi. Bu durum, Kızılbaş toplulukları arasında ihtilaf ve ikilik yarattı. Bunun üzerine Şah Tahmasp, Van Kalesi üzerindeki kuşatmayı kaldırmak ve Acem Irakına hareket etmek zorunda kaldı.

Bu yılın sonlarında Gazi Sultan, Bağdad kışlağından hareket ederek Azerbaycan'a doğru yola çıktı. O sırada Gazi Han Tekelu Sultanlık eşikleriyle şereflendi; Sultan'ın ilgisini ve güvenini kazandı. Ayrıca Loristan, Kelhuristan, Müşa'sa' Arapları, Cezire ve Vasıt vilayetleri de Sultanın yüce hükmüne boyun eğdi; buraların min-

berlerinde hutbeler okundu ve Sultan Hazretlerinin adına sikke bastırıldı. Sultan yolda, Kızılbaşlarla birlik olduğu için ceza olarak Sohran Hükümdarı'nın öldürülmesini emretti. Oradan da Altınköprü yoluyla Tebriz'e gitti.

942(1536) Yılı: Muharrem başında Gazi Sultan Süleyman Han, Saltanat merkezi Tebriz'e girdi. Orada Şah Tahmasp tarafından kendisine bir elçi gelerek barış istedi; fakat Sultan kendisine iltifat etmedi; Erciş ve Ahlat tarafına doğru yürüyüşüne devam etti. Bu haber Şah Tahmasp'ın kulaklarına gidince, o da hemen Merend ve Hoy taraflarına gitti; ve oradan Menteşe Sultan, Emîr Bey Rumlu, Mühürdar Şahkuli Halife, Budak Han Kaçar, Sadreddin Ustaclu, Türkmen Muhammed Emin Bey Sofracı'yı Behram Mirza'nın komutası altında, Gazi Sultan'ı izlemeye gönderdi. Kendisi de Karankudere'ye gidip avlanmakla vakit geçirmeye başladı. Fakat oraya vardığı gün, Ulame'nin Van'da olduğu yolunda kendisine haberler geldi. Bunun üzerine Şah, hemen olağanüstü bir hızla Van'ın üzerine saldırıya geçti. Yolda hafif bir ateş hissetti. Bu nedenle, yada sakınmak istediği için, Mollahasan zaviyesi tarafında duraksadı; ve Kaya Bey Kaçar ile Şir Hasan İmurla birlikte 30 süvariye haber almaya gönderdi. Bunlar da, Ulame'nin Van'ı boşaltıp gitmiş olduğunu kendisine bildiler.

Bunun üzerine Şah, ertesini gün, bulunduğu yerden hareket ederek Van'ın açıklarına indi. Orada, Behram Mirza'nın komutası altında olup Sultan'ı izlemekte olan beyler ve komutanlar, Sultan'ın ard kuvvetlerinin komutanı olan Hacı Muhammed Dınbilî'yle çarpıştıklarını, adamlarından 250 kişiyi öldürdüklerini, komutanlarının da ancak büyük güçle kurtulabildiğini kendisine bildirdiler. Bu durum karşısında Gazi Sultan, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı, yanında 30,000 süvari olduğu halde, Behram Mirza'nın ordusuyla çarpışmak üzere Erciş'e git-

mekle görevlendirdi. Fakat İbrahim Paşa, çarpışmasız olarak, geldiği yere geri döndü. Onun üzerine Sultan, Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Ulame'yi Van Kalesi'ni korumaya gönderdi.

Şah Tahmasp bunların gelmekte olduklarını öğrenince hemen Van'dan ayrıldı ve Kevas ile Ahtimar taraflarına gitti. Bunun üzerine Ulame, derhal Mehmed Paşa ile birlikte Dere-i Kisan'a kaçmak zorunda kaldı. O günden beri «Koşunkıran» adıyla bilinen Kevas Geçidi'nde Şah'ın ordusunun öncü kuvvetleri olan ve Yüzbaşı Osmaşah Kuli, Kara İsmail ve Kör Şehsüvar'ın komutası altında bulunan Türkmen muhafız askerleri kendilerini yakaladılar ve düşmanın subay ve ileri gelenlerinden büyük bir sayıyı öldürdüler; bazılarını da esir aldılar. Ulame ile Mehmed Paşa ise kaçmaya muvaffak oldular ve Bedlis'e bağlı Tatvan Köyünde Sultan'ın ordusuna yetiştiler; Sultan'ın karargahına da Ahlat'tan Muş yoluyla Diyarbekir'e hareket ettiği sırada katıldılar.

Öte yandan Gazi Sultan, Bedlis Hükümeti'ni, Bedlis Hükümdarı Emîr Şemseddin'den⁽²⁶⁴⁾ aldı ve onun yerine kendisine Malatya ve Maraş Hükümeti'ni verdi. Bedlis Hükümeti'ni de Ulame'ye verdi. Sultan, daha sonra Diyarbekir'den, Saltanat merkezi Konstantiniye'ye gitti ve kışı orada geçirdi.

Şah Tahmasp ise Erciş ve Van bölgelerini fethetti. Van Kalesi'nin muhafızlığını Ahmed Sultan Ustaclu Sofioğlu'na verdi. Daha önce başkaldırıp ihanet etmiş olan Kuhgilo Valisi Elvend Han'ı da, ceza olarak asılması için işkenceci askerlere teslim etti; bölgesinin hükümetini ve ordusunun yönetimini de Hasan Sultan Ferzendzade Afşar Mansur'un oğlu Muhammedî Bey'e verdi ve kendisine «Şahrüh Han» lakabını verdi. Şah, sonra Tebriz'e dönüp kışı orada geçirdi.

(264) Yazarın babası. (M.E.B.)

Yıllardan beri Reşt'te tutuklu bulunan Kazvinli Kadı Cihan Hüseyinî, Şah'ın Sarayı'na geldi ve onun ilgisi- ni, güvenini kazandı. Kendisine, Şahlık Divanı'ndaki ve- zirlik görevi verildi. Ayrıca, Şah'ın satvetinden kaçmış olup Emîre Debac adı altında Şirvan'da gizlenmiş bulu- nan Yukarı Geylan Valisi Sultan Muzaffer de yakalana- rak Tebriz'e getirildi. Şah, kendisinin bir tahta kafese konulmasını, Muzafferiye Camii minaresine asılmasını, sonra da üzerine yağ dökülerek yakılmasını emretti.

Aynı yılın Ramazan ayında Sultan Süleyman, Ve- zir-i Azam İbrahim Paşa'yı öldürmek için komplo ha- zırladı Çünkü bu Vezir, Acem Savaşı sırasında, kendi kendine «Sultan» lakabını vermişti. Gururu o dereceye varmıştı ki bazı ahmaklıklar da yapmıştı. Bu cümleden olarak hutbe ve sikkede kendi adını da Sultan'ın adının sonuna okutmuş ve yazdırmıştı. Nihayet bir gece Sul- tan'ın Sarayı'na girdiğinde, bütün gece kendisine içki içir- diler; sonra da onu Sultan'ın özel yatak odasına aldılar; işte orada, yanında Bostancıbaşı olan Sultan ansızın kar- şısına çıktı ve Bostancıbaşı ile İbrahim Paşa'yı öldür- düler; cesedini de bahçede gizlediler ve hiç kimse akıbeti hakkında birşey öğrenemedi.

943(1537) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, saltanat mer- kezi Konstantiniye'den hareket edip, Arnavut topluluğu- nu tedipetmek için Arnavut ülkesine yöneldi; ayrıca, Ve- zir Lütfi Paşa ile Kaptan Hayreddin Paşa'yı⁽²⁶⁵⁾, İspan- ya Kırallı'nın egemenliği altında bulunan bazı adaları ele geçirmekle görevlendirdi.

Yine aynı yıl, Şah Tahmasp, Horasan'a yürümek amacıyla Azerbaycan'daki Evcan'dan hareket ederek Kaz- vin'e gitti. Orada gazabının bardağını, Mevlana Rükned- din Tabib Kazrunî'nin üzerine boşalttı. Eski seyyidle-

(265) Barbaros Hayreddin Paşa. (M.E.B.)

rinin yıldızını ise yeniden parlattı ve sadaret görevini Emîr Şemseddin Esedullah Şuşterî'ye verdi.

Yine bu yıl, uzun süreden beri Divan yazıcılığı görevinde bulunan Mîrek Şerefeddin Kermanî Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine, Şahlık Divanı'nın yazıcılık görevi, Vezir Emîr Zekeriya'nın kardeşi Muhammed Bey'e verildi.

Aynı yıl, Yukarı Geylan Valisi Sultan Hasan da öldü. Bunun üzerine Geylan'ın yönetimi Behram Mirza'ya verildi. O da kışı Kazvin'de geçirdi ve yıl sonunda Geylan'a gitti. Bunun sonucu olarak Kara Muhammed, Mîr Abbas, «Habekebend» diye tanınan Serefraz Sultan Leşte Neşâî, Sultan'ın çocuk yaşta olan oğlu Han Ahmed'i, sarplık bakımından Geylan'da bir benzeri bulunmayan sarp Eşkur dağlarına götürüp rehin olarak ellerinde tuttular; böylece Şah'a karşı isyan ettiklerini, başkaldırdıklarını ilan ettiler. Fakat öteki ileri gelenler ve halk itaatlerini sundular ve buna sadık kaldılar. Behram Mirza da birkaç gün Lahican'da yönetimde kaldı.

944(1538) Yılı: Sultan Süleyman Han, Arnavut ülkesini yağma ve talan ettikten sonra İstanbul'a döndü. Vezir Lutfi Paşa da İspanyol ülkesinden üç kale fethetmeye muvaffak oldu; fakat bunları elde tutma olanağı bulunmadığı için hepsini yıktı; sonra da ganimet almış olarak ve selamete döndü.

Aynı yıl Şah Tahmasp, Horasan'ın üzerine yürümek amacıyla Tahran'a gitti. Sonra Emîr Kıvameddin Nurbahşî'yi yakalayarak gelenek ve görenek gereğince öldürdü. Daha sonra Kazvine döndü ve kışın ortasında oradan Tebriz'e hareket etti.

Öte yandan, Sultan'ın⁽²⁶⁶⁾ nimetinin gölgesinde yetişmiş olan Melekzade Hoca Gulan Havvarî, o kadar gu-

rura ve kendini beğenmişliğe kapıldı ki, itaatten çıkarak ve başkaldırma, nifak yaratma yoluna saparak, Bahazar Vilayeti'ne bağlı Üstad köyü kalesine kapandı. Bu kale, yüksekliği birkaç bin zira'a ulaşan yüksek bir dağın üzerindeydi ve buraya bir yaya yolundan başka yol çıkmıyordu, ne karadaki ne de denizdeki insanlar bu kalenin bir benzerini görmemişlerdir. Bu adamın başkaldırdığı haberi Şah'ın kulaklarına gidince, önce, kendisine nasihat etmek ve onu itaate getirmek üzere yanına Üstad Şeyhi Topçî'yi gönderdi. Fakat Hoca Gulan, Üstad Şeyhi'ni derhal bir ok darbesiyle öldürdü. Bunun üzerine Şah, Horasan beylerini ve komutanlarını, adı geçen kaleyi kuşatmakla görevlendirmek zorunda kaldı. Kuşatma günleri uzadıysa da, sonunda Çegni aşiretinden bir Kürt, doğu tarafından kaleye çıkmayı başardı ve bir fedai topluluğunu iplerle yukarıya çekti. Bunlar da ansızın ve hep birlikte, Hoca Gulan'ın, kale kapısını bekleyen adamlarına saldırdılar ve onları darmadağın ettiler. Hoca Gulan da esir düştü. Kendisini alıp Tebriz'e getirdiler. Orada Şah, kendisinin Sahibabad Nasriye Minaresi'ne bir ayağından asılmasını emretti. O da canını can alıcısına teslim edinceye kadar bu şekilde kaldı.

Geylan halkı, Kara Muhammed ve kardeşleriyle ittifak kurup, Behram Mirza'nın itaatinden çıktılar ve kendisini Lahican'da kuşatmak istediler. Fakat Mirza, derhal Deylem tarafına gitti; orada da durmayarak yürüyüşüne devam edip Kazvin'e vardı.

Bu sırada Özbek Ubeydullah Han Horasan'a saldırıp, Nisabur'a bağlı Abdalabad Kalesi'nde Herat Valisi Sofyan Halife Rumlu'yu öldürdü; Herat Şehri'ni de kuşattı. Bunun haberi Şah'ın kulaklarına gelince, saldırganla çarpışmak üzere derhal Horasan'a hareket etti. Fakat Şah Damğan'a varınca, Ubeydullah Han hemen kuşatmayı kaldırıp Maverâünnehir'e döndü. Şah, Horasan Eyale-

ti'ni Sam Mirza'dan alıp oğlu⁽²⁶⁷⁾ Muhammed Mirza'ya verdi; Muhammed Han Şerefeddinoğlu Tekelu'yu da kendisine mürebbi tayin etti.

Aynı yılın kışı, Şahlık sancakları Nesa ve Ebiverd'e doğru harekete geçtiler. Ordu, şiddetli soğuktan dolayı çok meşakkat ve güçlüklerle karşılaştı. Fakat Şah, bununla birlikte yürüyüşünü devam ettirmeye muvaffak oldu; sonunda Kandahar'la Zemin-i Daver'i Şahlık topraklarına katmayı başardı; burayı eyalet haline getirip Budak Han Kaçar'm yönetimine verdi. Şah, sonra orduyu alarak konak konak Irak'a döndü.

945(1539) Yılı: Sultan Süleyman Han, Boğdan Kırallı ile savaştı üzere o ülkeye hareket etti. Çünkü bu Kırallı, Frenk ve Alman kıralları -gazap ve ateş üzerlerine olsun- ile, İslam ülkesine yürüyüp bu ülkeyi küçük düşürmek konusunda ittifak kurmuş ve ayrıca haraç ödemekten imtina etmişti. Sultan Boğdan'a bağlı Sucav⁽²⁶⁸⁾ Kalesi'ni ele geçirdi. Bu durum, kötü ahlaklı Kırallı'ı kaçırmaya sevketti. Çünkü direnme ve sebata gücü yetmiyordu. Bu yüzden vilayeti boşalttı ve halkı kendi haline bıraktı. Onlar da kendilerine özgü bir Hükümdar tayin ettiler ve onun aracılığıyla Sultan'a itaatlerini sundular; ayrıca Hazineye yılda 80,000 kuruş haraç ödemeyi kabul ettiler. Sultan da dileklerini kabul ederek uğur ve mutlulukla İstanbul'a döndüler.

Aynı yıl Şah Tahmasp, Elkas Mirza'yı, Şirvan'ın çok sağlam kalelerinden biri olan Bigard Kalesi'ne kaptan Şirvan Valisi Şahrüh bin Ferruh Yesar'la çarpışmaya ve kendisini püskürtmeye gönderdi. Şah Tahmasp da Elkas Mirza'nın ardından Şirvan'a hareket etti ve Bigard Kalesi üzerine yürüyüp burayı barış yoluyla ele geçirdi. Bununla birlikte Kızılbaşlar, oraya kapanmış olan-

(267) Kendi oğlu. (M.E.B.)

(268) Suceava. (M.E.B.)

lardan 600 kişiyi keskin kılıçlarla öldürdüler. Hatta bizzat Şah da, orada öldürülmüş olan dedesi Sultan Haydar'ın kisasını almak için Şirvan ileri gelenlerinden birkaç kişi öldürdü. Sonra Şirvan bölgesini Elkas Mirza'ya vererek Tebriz'e döndü ve kışı orada geçirdi.

Yine bu yıl, Hoæa Muzaffer Tebekçi'nin torunu Muhammed Salih, Esterabad Valisi Sadreddin Han'a karşı ayaklandı ve kendisini vilayetten çıkardı. Fakat Sadreddin Han, tekrar ve ansızın kendisine saldırarak onu tutuklayıp Şahlık Sarayı'na göndermeye muvaffak oldu. Tebriz'deki Nasriye Minaresi'ne asılması için emir verildi. Böylece onun ölümüyle, Tebekçi ailesinin soyu tükenmiş oldu.

946(1540) Yılı: Sultan Süleyman Han, Vezir Süleyman Paşa'yı⁽²⁶⁹⁾, Umman Denizi yoluyla Hindistan'ı istila etmeye gönderdi. Ayrıca Hayreddin Paşa da, Frenk kaptanlarından Andrea Dorya⁽²⁷⁰⁾ ile çarpıştı. İkisi arasında ezici bir deniz çarpışması oldu. Andrea Dorya, Nova Kalesi'ni ele geçirerek oraya kafirlerden bir yönetici tayin etti; fakat Hayreddin Paşa ikinci defa adı geçen kaleye saldırmak zorunda kaldı ve burayı kafirlerin elinden aldı; onları son neferlerine kadar imha etti ve kaleye bir Müslüman muhafız birliği bıraktı.⁽²⁷¹⁾

Aynı yıl Özbek Ubeyd Han Buhara'da öldü; onun yerine Maveräünnehir ve Türkistan'da Abdullah Han bin Köçüncü Han bin Eb'ül-Hayr Han bağımsız olarak saltanata geçti. Şah Tahmasp, Ubeyd Han'ın ölümüne duy-

(269) Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa. (M.E.B.)

(270) İtalyan Denizcisi Andrea Doria. (M.E.B.)

(271) Sözü edilen deniz savaşı, galiba Preveze Deniz Savaşıdır. Çünkü Barbaros'la Andrea Doria arasında bu savaş yapılmıştır. Burada gösterilen tarih yanlış olarak böyle yazılmış olmalı. Çünkü Preveze Deniz Savaşı 27 Eylül 1538 (İslam Ansiklopedisi, C. XI, S. 123.) tarihinde yapılmıştır. (M.E.B.)

duğu sevinci açıkça belirtti ve bu konuda hayli ileri gitti; o kadar ki bunun için sadakalar ve adaklar dağıttı.

Şiraz Valisi Gazi Han da karargahta öldü; onun görevi de Keçel Bey Zulkadır'ın oğlu İbrahim Han'a verildi.

Daha sonra Tebriz'de veba başgösterdi ve ondan birçok kimseler öldü.

947(1541) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, Üngürüs⁽²⁷²⁾ Vilayetine saldırıp Bıdun⁽²⁷³⁾ Kalesi'ni kuşatan Nemsanın⁽²⁷⁴⁾ Ferınuş⁽²⁷⁵⁾ adlı kiralını püskürtmek üzere İstanbul'dan hareket etti. Daha önce de geçtiği gibi Osmanlılar Bıdun Kalesi'ni ele geçirdikleri zaman oranın yönetimi Erdel Kırallı'na verilmişti. Onun ölümünden sonra Kırallı İstefan'a verilmişti. İşte Kırallı Ferınuş da saldırıya geçerek bu İstefan'ın üzerine yürüdü. Bunun üzerine Vezir Mehmed Paşa⁽²⁷⁶⁾, Padişah'ın yüce kafilesi oraya varmadan, Rumeli ordusuyla İstefan'ın yardımına koştı.

Aynı yıl, Gazi Han Tekelu, Gazi Sultan'ın Sarayı'na gücenerek yanında bulunan 6,000 süvari ile birlikte, Surluğ⁽²⁷⁷⁾ yazlığında bulunan Şah Tahmasp'ın tarafına geçti ve kendisinden ilgi, güven gördü. Şah kendisine Şirvan Vilayeti'nin Salyan, Mahmudabad ve Baku gibi bazı kesimlerinin yönetimini verdi.

Şah Tahmasp bundan sonra bizzat Gürcistan bölgesine saldırarak, Gürcü Levarseb yönetimi altında bulunan Tiflis Vilayeti'ni yağma ve tahrip ettikten sonra, birçok ganimetler alarak Tebriz'e döndü ve kışı orada geçirdi.

948(1542) Yılı: Sultan'ın kafilesinin varmasından ön-

(272) 73 No.'lı nota bakınız.

(273) 244 No.'lı nota bakınız.

(274) 248 No.'lı nota bakınız.

(275) Ferdinand. (M.E.B.)

(276) İslam Ansiklopedisi'ne göre (C. XI., S. 126.) Yahya-paşazade Mehmed Bey. (M.E.B.)

(277) Bu ad daha önce «Surluk» şeklinde geçti. (M.E.B.)

ce Bıdun Kalesi'ne hareket etmiş olan Vezir Mehmed Paşa, o tarafa varınca, Kırıl Ferıduş'un kale üzerindeki kuşatmayı kaldırmış olduğunu; savaş ve çarpışma alanı olarak bir meydan hazırlamış ve orada hendekler kazmak, bunların kenarlarına arabalar ve ağaç kökleri koymak, çevrelerinde sığınaklar ve istihkamlar yaptırmak gibi, uzun sürecek çarpışmalar için birçok hazırlıklar yapmış olduğunu gördü. Bu gibi yerlere onların dilinde «Ustubur» denir. İki taraf karşı karşıya gelince kafirlerin ordusu yenilgiye uğradı; Kırıl Ferıduş Ustubur'dan çıkarak kurtuluşu kaçmakta buldu; onun hüsrân içindeki ordularından da birçok kimseler, Müslüman gazilerin kılıç darbeleri altında öldürüldü.

Peşte Kalesi de yine bu yıl fethedildi. Gazi Sultan bundan sonra Saltanat merkezi Konstantiniye'ye döndü.

Aynı yıl, Şeki Valisi Muhammed Han, Elkas Mirza ile birlikte, Sehind yazlığında bulunan Şah'ın otağına geldi ve ikisi de Şah'ın ilgisini kazanarak geldikleri yere geri döndüler. Şah kışı Tebriz'de geçirdi.

Maveraünnehir'de Ubeyd Han'ın ölümünden sonra yönetime geçmiş olan Abdullah Han bin Köçüncü Han öldü; yerine de Abdülaziz Han bin Ubeyd Han tahta çıkarak bağımsızlık bayrağını yükseltti.

949(1543) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, kışın ve ilkbaharda, mutlu vakitlerini mutluluk, sevinç ve neşe içinde, Saltanatının merkezi olan Konstantiniye'de geçirdi.

Bu yıl Özbek sultanları, Şah Tahmasp'ın yanına elçiler gönderdiler. Örneğin Cani Bey Han'ın oğlu Kesten Kara Sultan tarafından Belh Valisi Cançehre Bahadır, Ubeyd Han'ın oğlu Abdülaziz Han tarafından da Buha Valisi Hudayberdi Bahadır gönderildiler. Şah, kendilerine ilgi gösterdi ve Mihmandar Hacı Ağa'yı, sevinç içinde ülkelerine dönüncüye kadar onlara eşlik etmeye tayin etti.

Sonbahar mevsiminde Şah Huzistan tarafına yönelerek, Huzistan Vilayeti'nin Dezful, Şuşter ve öteki şehirlerini egemenliği altına aldı; Dezful ve Şuşter Hükümetinin yönetimini Afşar Eb'ül-Feth Bey'e verdi.ve Irak'a dönerek kışı orada geçirdi.

950(1544) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, Beç⁽²⁷⁸⁾ ülkesine boyun eğdirmek, Kırالی'nı kovmak ve tedibetmek amacıyla, ciddiyetle kolları sıvayarak İstanbul'dan ayrıldı. Önce, gerçekte küffar ülkesinin en ünlü kalelerinden olan Valpoh⁽²⁷⁹⁾ ve Şıklavş⁽²⁸⁰⁾ kalelerini almaya muvaffak oldu. Ondan sonra da Estergon, Şağrad, Sazuva, Peçuy, Tata, çok eski binalara sahip olan ve hatta Ad⁽²⁸¹⁾ kavminin sağlam burçları ile Şeddad'ın⁽²⁸²⁾ Saray'ını andıran Ustoni Belgrad⁽²⁸³⁾ Kalelerini de almayı başardı. Bu kalelerin yönetimi için de bazı yeniçeri subaylarını ve uygun miktarda muhafız kuvvetler tayin etti. Böylece o ülkedeki kiliseler ve put mabedleri, şeriat gereğince Müslüman cami ve medreselerine döndü.

Aynı yıl Şah Tahmasp, Kum kışlağından Hemedan'daki Serbend yazlığına hareket etti ve Nihavend taraflarında hastalanarak mübarek sağlığı bozuldu. Müttehassıs hekimler ve inceleyici tabibler derhal kendisini uygun ilaçlar ve şuruplarla tedavi etmeye başladılar. Böylece birkaç günde, sağlığı eskisi gibi düzeldi. Bunun üzerine, Şah'ın hastalığından dolayı şiddetli bir endişe ve sürekli bir ıstırap içinde bulunan Kızılbaş beyleri, komutanları ve ileri gelenleri, ihtiyaç sahiplerine ve müstahak olanlara sadakalar ve adaklar dağıtmaya başladılar. Sonra Hemedan Valisi Abdullah Han Ustaclu ile Şah Ali Sultan,

(278) 254 No.'lu nota bakınız.

(279) Valpo. (M.E.B.)

(280) Siklos. (M.E.B.)

(281) Kur'an'da adı geçen eski bir kavim. (M.E.B.)

(282) Eski bir hükümdar. (M.E.B.)

(283) Ustolni Belgrad. (M.E.B.)

Kelhur aşiretlerine ve vilayetine karşı saldırıya geçmekle görevlendirildiler ve bu işe girişerek orayı tahrip ettiler ve karmakarışık bir duruma getirdiler; sonra da ganimet almış olarak ve sağ salım geri döndüler. Ayrıca, birçok defa hiyanet eserleri ve nifak alametleri görülmüş olan Gazi Han Tekelu ile kardeşlerinin Şirvan'da öldürülmeleri için Şahlık emri çıktı ve bu emir yerine getirildi. Şah, bu yıl kışı Kazvin'de geçirdi.

951(1545) Yılı: Rum⁽²⁸⁴⁾ Sultanı ve o ülkenin Süleyman'ı⁽²⁸⁵⁾, mutlu vakitlerini mutluluk ve huzur içinde İstanbul'da geçirdi.

Acem Hükümdarı Şah Tahmasp ise, Azerbaycan yazlığına gitmek üzere Kazvin'den ayrıldı.

Aynı yıl, Mirza Hümayun bin Mirza Babür bin Mirza Ömer Şeyh bin Mirza Sultan Ebu Said bin Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Miranşah bin Emîr Timur Gurgan⁽²⁸⁶⁾, kendisi ile devletinin yöneticileri ve ordusunun ileri gelenleri, özellikle kardeşi Mirza Kamuran ve Hindistan Valisi Şir Han arasında başgösteren bir anlaşmazlık nedeniyle ve onlara karşı direnmemesi dolayısıyla, Hindistan'la olan ilişkilerini kesmeyi ve o ülkeyi terk edip İran ülkelerinden olan Irak ve Azerbaycan'a gelmeyi tercih ederek, gelip Şah Tahmasp'ın Sarayı'na iltica etti. Çimen'ebher'de Şah'ın huzuruna girmekle şeref lenerek Şah'a büyük hediyeler ve armağanlar sundu. Bunlardan biri, ağırlığı dört miskal⁽²⁸⁷⁾ ve dört dnak⁽²⁸⁸⁾ olan bir elmas parçasıydı ki, felek, çeşitli çağlarda ve devirlerde bunun bir benzerini görmemişti. Şah da kendisine son derece izzet ve ikramda bulundu; Sur-

(284) 85 No.'lu nota bakınız.

(285) Burada Sultan Süleyman'ı Süleyman Peygamber'e benzetmiştir. (M.E.B.)

(286) Timurlenk. (M.E.B.)

(287) 120 No.'lu nota bakınız.

(288) Eski bir İran para birimi. (M.E.B.)

luğ yazlığında birkaç hükümdarca şenlikler ve büyük şahça ziyafetler düzenledi. Ayrıca av müsabakaları düzenlendi. Garip bir tesadüf olarak, avcılarının oklarından biri, Eb'ül-Kasım Halfay Kaçar'a isabet ederek ölümüne yol açtı.

Şak Tahmasp, önceleri Mirza Hümayun'u öldürmeyi düşünüyordu. Fakat sonunda, kızkardeşi Sultanım'ın aracılığı sayesinde bundan vazgeçerek haline acıdı ve yanına, Budak Han Kaçar komutasında 6,000 kadar Kızılbaş vererek kendisini Hindistan'a gönderdi. Mirza Hümayun da bu orduyla, Şir Han'ı kahredip o ülkede saltanatı yeniden ele geçirmeye muvaffak oldu ve bu değerli yardım karşılığında Kandahar Vilayeti'ni Şah Tahmasp'a verdi. İşte o tarihten bugüne kadar, adı geçen vilayet Kızılbaşların egemenliği altında bulunmakta ve onlara yıllık 40,000 tuman⁽²⁸⁹⁾ ödemektedir.

952(1546) Yılı: Rum Fatihi Sultan Süleyman, mübarek vakitlerini Edirne ve İstanbul'da, gönül rahatlığı ve huzur içinde avlanmakla geçirdi. Çünkü, geniş ülkesinin hiç bir tarafında herhangi bir olay çıkmadı.

Şah Tahmasp ise, Tebriz'de yaygınlaşan veba yüzünden Irak'a⁽²⁹⁰⁾ hareket etti. Horasan sınırlarında «Alibulağı» denilen yere varınca Kazvin'e döndü ve kışı orada geçirdi. Kazvin'deyken, Elkas Mirza'nın, bazı Kızılbaş bozguncularının kışkırtmasıyla isyan ettiği ve başkaldırdığı haberini aldı.

953(1547) Yılı: Bu yılın başında, Sultan Süleyman Han'ın oğlu Şehzade Sultan Mehmed Han Mağnisa'da öldü⁽²⁹¹⁾ ve cenazesi İstanbul'a götürülerek üzerine yüksek bir cami⁽²⁹²⁾ yapıldı.

(289) 24 No.'lu nota bakınız.

(290) 89 No.'lu nota bakınız.

(291) İslam Ansiklopedisine göre (C. XI., S. 129.) Şehzade Mehmed'in ölüm tarihi 6 kasım 1543'tür. (M.E.B.)

(292) Şehzade Camii. (M.E.B.)

Bağdad Beylerbeyi Basra, Cuvarez ve Vasıt'ı fethederek, Osmanlı topraklarına kattı. Babıali tarafından bu yörelere memurlar, görevliler, komutanlar ve beylerbeyiler tayin edildi.

Şah Tahmasp ise Kazvin kışlağından hareket ederek Azerbaycan'a yöneldi. Kafilesi Evcan yazlığına varınca, Elkas Mirza'nın annesi Han Bigi Hanım oğlu Sultan Ahmed Mirza'yla birlikte gelip, onun yüce huzuruna girmekle şereflendi ve oğlunun affedilmesini, başkaldırması olmak suçunun bağışlanmasını diledi. Bunun üzerine ulu Şah da hepsini affetti ve Seyyid Bey Güne, Bedirhan Ustaclu, Mühürdar Şahkuli Halife Zulkadır, Korcubaşı Afşar Söndük Bey, Safevî Masum Bey, Şahlık Karargahı Kadısı Mirza İbrahim gibi Kızılbaş ileri gelenlerinden ve komutanlarından bir heyet kurarak, Elkas Mirza'yı, Şah'ın rızasına aykırı düşecek davranışlara tekrar girmeyeceğine ve hiçbir zaman doğruluk ve itaat yolundan sapmayacağına yemin etmesi esası üzerine hayatının güvenlik altında olduğuna inandırmaları ve kendisini Şah'a eğilimli duruma getirmeleri için, Elkas Mirza'nın annesiyle birlikte Şirvan'a gönderdi.

Şah, bundan sonra bizzat Gürcistan'ı istila etmeye gitti; Elkas Mirza'yı da Şirvan Derbend'inden Çerkeslere saldırmaya gönderdi. Şah Tahmasp Sorgül ve Pınık taraflarını geçerek Gürcistan'a girdi ve bu yılın kışının çoğunu, bu bölgedeki şehirlere boyun eğdirmekle ve oradaki kafirlerin ahlaksızlarına darbe vurmakla geçirdi. Sonra Arran Karabağı'na dönerek, Zilhicce ayının 11'inde Koyunölümü mevkiinden Kura Nehrini geçerek Şirvan bölgesine girdi; oradan da Aliçoban'a gitti.

955(1549) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, Azerbaycan'a gitmek üzere, Saltanat merkezi Konstantiniye'den hareket etti. Bu da, Sultan'a, ordusu İran yönünde harekete geçtiği takdirde bütün Kızılbaş ileri gelenlerinin

ve komutanlarının kardeşi Şah Tahmasp'ın etrafından dağılıp, gönül isteğiyle Sultan'ın hümayun ordusuna iltihak edeceklerini söyleyen Elkas Mirza'nın⁽²⁹³⁾ etkisi ve ısrarı üzerine oldu. Ne var ki Sultan, yürüyüşüne devam edip Saltanat merkezi Tebriz'e varıncaya kadar, hiçbir Kızılbaş ne yolda, ne de şehirde kendisini karşılamadı; hatta Elkas Mirza'nın, kendisiyle birlikte Şirvan'dan gidip Rum ülkesine iltica etmiş olan adanları bile ondan nefret edip kendisinden ayrıldılar ve Şah'ın tarafına döndüler. Bu nedenle Sultan, Tebriz'de yalnız dört gün kaldı. Bu süre içinde şehrin işlerini düzene koyup dinlendi; ayrıca, hiçbir askerin ordunun atları için saman almak da dahil, gasp ve zorla halkın malım almamaları, ve çarşıların, şehrin, eskiden olduğu gibi kapılarını açıp her zamanki gibi alış-veriş işlerinin normal yapılması konusunda kesin emirler verdi.

Bu sırada Sultan'ın kafilesi Van tarafına döndü ve doruğu göklere kadar yükselen o yüksek kaleyi kuşatarak korkunç mancınıklar ve toplarla dövmeye başladı. Sonunda Van yöneticisi Şah Ali Sultan canı için aman istedi ve kaleyi Osmanlı Devleti'nin yöneticilerine teslim etti. Böylece Van, Vestan, Erciş, Adilceviz şehirleri Osmanlı toprakları arasına girdi.

Sultan Süleyman, kalelerin fethini ve bunun gerektirdiği işleri tamamladıktan sonra Haleb kışlağına hareket etti ve Bendimahi yolunu izleyerek Erciş ve Hınıs'a gitti.

Şah Tahmasp'a gelince, o da bu sırada Pasin ve Evink tarafında bulunmaktaydı. Casusları kendisine, Gazi Sultan'm ona doğru harekete geçeceğini ve derhal üzerine saldırmakta kararlı olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine Şah Erzincan tarafına kaçtı. Sultan'a da, Şah Tah-

(293) Elkas Mirza 1547 yılında Osmanlı Devleti'ne iltica etmişti. (M.E.B.)

masp'ın, yolunu kestiği ve İslam ordularına zarar ver-
dirmeyi amaçladığı yolunda haberler geldi. Bunun üzeri-
ne Sultan, o yoldan gitmekten vazgeçti ve Erciş'ten
Muş'a, oradan da Bedlis'e döndü; Derbend'i geçerek Di-
yarbakir'e gitti ve oradan Haleb'e hareket etti. Arkasın-
dan Şah Tahmasp Bedlis'e gelerek Muş ve Xwêt'i (Hu-
vit) yaktı. Kızılbaş orduları Bedlis'teki Gökmeysan'a ka-
dar ilerledi ve ülkeyi yakıp yıktı. Şah, bundan sonra
Van'ın üzerine yürüyerek burayı kuşattı. Gazi Sultan
da, Elkas Mirza'yı Irak'ı yakıp yıkmak ve kışı orada
geçirmek üzere Bağdad ve Şehrezol'a gönderdi. Bu yılın
ilkbaharında Gazi Sultan, Şah Tahmasp'la çarpışmak
amacıyla Haleb kışlağından Diyarbakir'e geldi ve Elma-
lu yazlığına gidip birkaç gün orada kaldı.

Aynı yıl, Elkas Mirza'nın Bağdad'dan Acem Irakı-
na gelip kardeşi Behram Mirza ile Çırağ Sultan Ustac-
lu'nun Hemedan'daki karargahını talan ve yağma ettiği,
aile ve çocuklarını esir aldığı, sonra oradan Kum, Kaşan
ve Isfahan'a hareket ettiği, Irak Vilayeti ileri gelenleri-
nin ve halkının da kendisine itaatlerini bildirdikleri yo-
lunda Şah Tahmasp'ın memurlarının kulaklarına haber-
ler geldi. Bunun üzerine Şah, Irak üzerine yürüyen or-
dunun öncü kuvveti olarak Behram Mirza ile bazı ko-
mutanları gönderdi; kendisi de sonra Van'dan ayrılarak
kışı geçirmek üzere Karabağ'a hareket etti. Fakat oradan
dönerek Kura Nehri kıyısından ayrıldı; Erdebil ve Hal-
hal yolu ile Kazvin'e hareket etti; kendisinden önce de,
ileri gelenleri ve komutanları, Kızılbaş ordusu ile Irak
Vilayeti'nde dağınık bir durumda olan çocuklarını ve ai-
lelerini korumaya gönderdi.

Şah'ın gelmekte olduğu haberi Isfahan'da yayılıp
da Elkas Mirza'nın kulaklarına gidince, hemen hareket
edip Huzistan Vilayeti'ne gitti ve Yezdhast Kalesi'ni ele
geçirerek orada katliama girişti; sonra da Şuşter ve Dez-

ful tarafına hareket ederek Şuşter Kalesi'ni kuşattı ve bu kaleyi ele geçirmek için gayret sarfetti. Fakat Emîr Şemseddin Esedullah'ın oğulları Emîr Zeyneddin Seyyid Ali ile Veciheddin Abdülvahab'm iyi savunmaları sayesinde kaleyi ele geçirmekten aciz kaldı. O ülkede her işte başvurulacak adamlar olan Emîr Zeyneddin ile Veciheddin, büyük fedakarlıklar yaptılar. Rum adamları⁽²⁹⁴⁾ kale üzerindeki kuşatmayı şiddetlendirip sert saldırılara geçtikçe, ikisi de kaleyi savunmada büyük fedakarlıklara girişiyorlardı. Böylece Elkas'ın saldırısını bozguna dönüştürdüler ve kendisini Dezful'a dönmek zorunda bıraktılar. Elkas burada da birşey yapamadı ve hayal kırıklığına uğramış olarak Beyat Kalesi yoluyla Bağdad'a geri döndü.

956(1550) Yılı: Bu yılın başında Gazi Sultan Süleyman, Vezir-i Azamını, büyük bir orduya Serdar tayin ederek, Şah Tahmasp'la savaşmak üzere Elmalu yazlığından Gürcistan tarafına gönderdi. Gerçi iki taraf arasındaki mesafe hiçbir zaman bir günlük mesafeden fazla değildi; ama ulu Serdar, Kızılbaşlarla çatışmak ve çarpışmak üzere daha ileriye gitmeye cesaret edemiyordu. Yalnız Şuşad Vilayeti'nin bazı kalelerini istila etmekte yetindi ve ulu Sultan'ın karargahına döndü. Gazi Sultan da aynı günler içinde ülkesinin merkezine döndü.

Şah Tahmasp ise kışı Kazvin'de geçirdi ve oradan Harkan yazlığına hareket etti. Orada kendisine, Elkas Mirza'nın, anlatılması uzun sürecek olan hataları dolayısıyla Osmanlı Sultan'ının güvenini kaybettiği, şimdiki Vezir Rüstem Paşa'nın kendisinden nefret etmeye ve ona düşmanlık beslemeye başladığı, bu nedenle Elkas Mirza'nın Şehrezol'a gelip kardeşiyle barışmak konusundaki umudunu belirttiği hususu arzedildi. Şah Tahmasp bu

(294) Osmanlı askerlerinin bir kısmı Elkas Mirza'nın yanında çarpışıyordu. (M.E.B.)

habere sevindi ve derhal Kürdistan'a hareket ederek konak konak ilerledi. İmam Rıza⁽²⁹⁵⁾ -övgü ve selam onun üzerine olsun- eşiklerinin mütevellisi Emîr Abdülazim'ide, kendisini yatıştırmak ve ona güven vermek üzere Elkas Mirza'ya gönderdi. Mirza, kardeşinin çağrısına uymak konusunda tereddüt ettiği sırada, ansızın bir Rum ordusu kendisine saldırdı; ordusunun topluluğunu darmadağın etti ve karargahım yağmaladı. Kendisi ise bazı adamlarıyla birlikte, Erdelan Hükümdarı Surxab (Surhab) Bey'e iltica etmek zorunda kaldı. Bundan sonra Şah Tahmasp, Korucubaşı Söndük Bey'i bir korucu birliğiyle beraber gönderdi ve bunlar, Mirza'nın iltica etmiş olduğu kaleyi kuşattılar; sonra da durumunu Şahlık tahtına arzettiler. Şah bu sefer de kendisine öğüt vermek üzere Emîr Nimetullah-ı Sani'yi gönderdi. Emîr Nimetullah bu görevinde başarıya ulaştı ve Elkas Mirza'yı, yanında bulunan 20 adamıyla birlikte Şah'ın Sarayı'na getirdi. Şah da iki gün sonra Mirza'nın yakalanması ve Kahkaha Kalesi'ne gönderilmesi için emir verdi. Mirza, ömrünün kalan kısmını bu kalede zincire bağlanmış olarak geçirdi. Sonunda, tekrar ahdini ve sözünü bozmasının önlenmesi için, öldürülmek üzere kalenin surlarından aşağı atılması emredildi.

Aynı yılın Ramazan ayının 25'inde, Şah Tahmasp'ın en küçük kardeşi Behram Mirza, üç küçük çocuk bırakarak öldü: Sultan Hüseyin Mirza, İbrahim Mirza ve Bediüzzaman Mirza.

Bu yılın sonlarında, Şirvan sultanlarının torunlarından, Burhan denilen bir kişi ortaya çıktı. Şam yüceldi ve şöhreti yaygınlaştı ve Şirvan ülkesinin çoğunu ele geçirdi. Bunun üzerine Şah Tahmasp, bu ülkenin yönetimini Abdullah Han Ustaclu'ya verdi ve kendisini, Şah'ın otoritesine karşı çıkmış olan bu başkaldırıcıyla çar-

(295) 135.'lı nota bakınız.

pışmakla görevlendirdi. Garip bir rastlantı sonucu Burhan, Abdullah Han'ın Kura Nehri'ni geçmesiyle birlikte normal eceliyle öldü. Ne var ki Şirvan halkı, onun yerine Mihrab denilen başka bir adam seçtiler. Fakat Abdullah Han, bu «Lider»in üzerine saldırınca direnmeye gücü yetmedi ve kurtuluşu kaçmakta buldu. Böylece Şirvan Vilayeti yeniden Kızılbaşların yönetimi altına girdi.

958(1551) Yılı: Gazi Sultan, Vezir-i Azamı Ahmed Paşa'yı⁽²⁹⁶⁾, yeniçerilerden ve Rumeli Beylerbeyi'nin⁽²⁹⁷⁾ askerlerinden meydana gelen büyük bir orduya Serdar tayin ederek, Tamşvar Kalesi'ni istila etmekle görevlendirdi. O kale ki yükseklikte bulutlarla yüzyüze geliyor, sağlamlıkta ise «Simakeyn»e⁽²⁹⁸⁾ benziyordu. Bu kale Lusağa denilen bir kafirin elindeydi ve kendisi, her zaman, Osmanlı sınırları üzerindeki Müslümanlara eziyet ve hakaret ediyordu. Ahmed Paşa, derhal ve hızla harekete geçerek bu kalenin üzerine yürüdü ve kaleyi kuşattı. Çarpışma hızlı bir şekilde başladı ve şiddetlendi. Top atışlarından ve atların ayaklarından yükselen toz ve dummanlar göklere çıktı. Sonunda her taraftan müşrik⁽²⁹⁹⁾ ve kafirlerin üzerine felaketler yağdı ve kale, Solnuk⁽³⁰⁰⁾ Kalesi ile ve onlara bağlı olup sayıları dokuza varan öteki kalelerle birlikte teslim alınarak Osmanlı ülkesine katıldı. Vezir, o vilayetin muhafazası ve korunması için de beylerbeyi, sancakbeyleri, kadılar tayin etti; sonra da korunmakta olan Saltanat merkezine döndü.

(296) «Kara Ahmed Paşa» adıyla tanınan bu Vezir, o sırada Sadrazam değil, İkinci Vezirdi ve bu sıfatla Tamşvar seferine çıkmıştı. Sadrazamlığa, 960 (1553) yılında Konya Ereğli'sinde, Kanuni'nin, oğlu Mustafa'yı öldürtmesi olayı üzerine görevine son verilen Sadrazam Damat Rüstem Paşa'nın yerine atanarak getirilmiştir. (M.E.B.)

(297) Sokullu Mehmet Paşa. (M.E.B.)

(298) İki yıldız adı. (M.E.B.)

(299) «Allah'a şerik koşan» demektir. (M.E.B.)

(300) Szolnok. (M.E.B.)

Aynı yıl Şah Tahmasp, Şeki Valisi Derviş Muhammed Han üzerine bir askeri birlik gönderdi. Çünkü kendisinde birkaç defa ayaklanma ve başkaldırma belirtileri görülmüştü. Bu askeri birlik gelerek, kaleyi zor kullanılarak kendisinden aldı ve kendisini, kıyafet değiştirerek kaçmak zorunda bıraktı. Köse Bayraklı kendisini satın aldı⁽³⁰¹⁾, o da Çerendab Sultan Şamlu'nun adamları arasına karıştı. Çerendab Sultan tarafından tammadı ve kendisini öldürdü.

Bu yıl Şah, kutsal Meşhed Hükümetini Şahkuli Sultan Ustaclu'dan alarak kendisine Çukursa'd Hükümetini verdi; Meşhed Hükümetini de Ali Sultan Zulkadır Tatioğlu'nun yönetimine verdi.

Bu yılın sonlarında, İspanya Kıralları tarafından bir elçi Hürmüz⁽³⁰²⁾ yoluyla Şahlık Sarayı'na geldi. Öndan sonra da, Harzem Hükümdarı Özbek Din Muhammed Han tarafından Saray'a, Kuli Muhammed Bahadır adında bir elçi gönderildi. Ülkesine döndüğü sırada, Din Muhammed'in öldüğünü Sebzavar'da öğrenince, yolculukta kendisine eşlik etmekte olan Kadı Muhammed Razi'nin kardeşi Kadı Ataullah'ı bırakarak geceleyin Merv'e kaçtı.

Aynı yıl, Kızılbaş ordusunda veba başgösterdi. Bunun sonucu olarak Şah Tahmasp, ordusunu ülkenin her tarafına dağıttı ve kışı Arran Karabağ'ında geçirdi.

959(1552) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, mübarek Kudüs'te kible tarafında bulunan mübarek taş üzerine yüksek bir kubbe yaptırdı ve hem içini, hem de dışını değerli çinilerle süsledi. Şam'da «Gökmeydan» denilen yerde de yüksek bir kutsal cami ile sağlam ve geniş bir zaviye yaptırdı. Bu, «Renkli Saray» diye ün yaptı. Sultan, bunların yapımını kısa zamanda tamamladı ve ora-

(301) Köle kıyafetine girmiş olduğu anlaşılmaktadır.
(M.E.B.)

(302) Basra Körfezi'ni Hint Okyanusu'na bağlayan boğaz.
(M.E.B.)

ya gelip giden yolculara yetecek kadar sabah akşam yemekleri verilmesi için de ödenekler ayırdı.

Aynı yılın Ramazan ayında, Şah Tahmasp'ın kafilesi Van Vilayeti'ne boyun eğdirmek üzere oraya hareket etti ve Ahlat Kalesi'ni kuşattı. Bu kale, yumuşak bir kaya üzerinde olduğu için, deliciler her taraftan tüneller açmaya başladılar. Bunun üzerine, kaleye kapanmış olanlar, canları için aman isteyerek teslim olmak istediklerini bildirdiler. Şah da kendilerine aman vererek, aynı günde kendilerini Bedlis'e iletecek bazı adamları da onlarla birlikte gönderdi; sonra da kaleyi tamamiyle yıktı. Oradan hareket eden Şah, Erciş'e gitti ve Erciş Kalesi'nin şiddetle kuşatılması için emir verdi. Bunun üzerine Kızılbaşlar, mümkün olan her araçla kaleyi sıkıştırmaya ve içindekilerle savaşmaya başladılar. Fakat kuşatma süresi uzadı ve dört aydan fazla sürdü. Kış ve zemherir mevsimi geldi; yağmurlar ve karlar yağmaya başladı. Buna rağmen Şah Tahmasp kuşatmayı sürdürdü ve kalenin sıkıştırılmasını emretti. Kendisi ordusuyla birlikte kışın ortasında çadırlarda kalıyor; sürekli yağın kar ve yağmurların merhameti altında bulunuyordu.

Tesadüfen kalede Boxtan (Bohtan) aşiretinden bazı adamlar da vardı. Bunlardan biri, yanında bazı adamları da bulunan Gurgil'li Emîr İbrahim'di. Bunlar, teslim olmayı asla kabul etmediler. Oysa kale halkının bir kısmı olan Rumlar⁽³⁰³⁾, bu uzun savunmadan sonra teslim olmaya eğilimliydiler. Bu nedenle, kendilerini kuşatmakta olan Kızılbaşlarla gizlice ittifak kurdular ve onlara ip-ler sarkıtarak bazılarını kaleye çıkardılar; onlarla, kalenin teslim edilmesine karşı olan Boxtan aşiretinin adamlarına saldırarak onları kalenin bir tarafına uzaklaştırdılar; kaleyi de Şah Tahmasp'ın adamların teslim ettiler. Şah Tahmasp da derhal, artakalan kahraman Boxtan'lı-

(303) 85 No.'lu nota bakınız.

ları, diri diri başlarının derisini yüzdürerek öldürttü. Sonra da, Türkmen Ali Bey'in oğlu, Elkas Mirza'nın da dayısının oğlu olan Kale Komutanı Bediüzzaman'ı öldürdü.

960(1553) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, İran'ı istila etmek amacıyla Saltanat merkezi İstanbul'dan ayrıldı. Sultan'ın kafilesi Ergili⁽³⁰⁴⁾ Kasabası'na varınca ve orada otağını, çadırlarını kurunca, en doğru yolda olan oğlu Şehzade Mustafa, huzuruna girmekle şereflenmek üzere, Amasya'dan büyük bir orduyla geldi. Vezir-i Azam Rüstem Paşa ise, Şehzade'nin şakvetinden korkuyordu. Bu nedenle, Hakkari Hükümdarı Seyyid Muhammed'le birlikte, Şah Tahmasp'ın ağzından bir mektup uydurdu ve bunu Sultan'a sundu. Bu mektup Sultan'ın gözüne ilişince, Şehzade'den korku duymaya başladı; derhal Şehzade'nin yakalanmasını emretti ve kendisini gizlice idam etti. Fazilet sahiplerinden biri, bu olay için «Mekr-i Rüstem» sözüyle tarih düştü⁽³⁰⁵⁾. Şehzade'nin cenazesi sonra Bursa'ya nakledildi ve oraya gömüldü. Sultan'ın kafilesi sonra yürüyüşüne devam ederek Haleb'e vardı ve kışı orada geçirdi.

Aynı yıl Şehzade Cihangir⁽³⁰⁶⁾ de öldü ve cenazesi İstanbul'a götürüldü. Yüksek bir tepenin üzerinde bulunan mezarı üzerine büyük bir cami yaptılar.

Bu yılın ilkbaharının başında Sultan'ın kafilesi Haleb kışlağından Nahcivan tarafına hareket etti. Bu şehrin açıklarına varınca, muzaffer ordusunun çadırlarını kurdu. Şah Tahmasp ise, kendinde direnme ve sebat etme gücü bulamadığı için bu ülkenin dağlarına ve yayla-

(304) 163 No.'lu nota bakınız.

(305) «Rüstem'in hilesi» anlamına gelen «Mekr-i Rüstem» sözündeki harflerin «Ebced Hesabı»na göre toplam değeri, Mustafa'nın öldürüldüğü Hicri 960 yılını verir. (M.E.B.)

(306) Kanuni'nin oğlu. (M.E.B.)

larına kaçtı. Şultan da, ileri görüşlülüğüyle, kışın gelmekte olduğunu ve Şah Tahmasp'ın Rum (Osmanlı) ülkesine karşı ansızın saldırıya geçebileceğinin ihtimal dahilinde bulunduğunu, bunun sonucunda ülkenin harabeye dönebileceğini ve halkın darmadağın olabileceğini düşündü. Bu nedenle Nahcivan'dan dönmeyi tercih ederek Amasya'ya gitti ve kışı orada geçirdi.

961(1554) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, Vezir-i Azam Ahmed Paşa'yı öldürdü ve yerine, Nahcivan tarafına gittiği sırada meydana gelen Şehzade Sultan Mustafa olayından ötürü azletmiş olduğu damadı Rüstem Paşa'yı tayin etti.

Şah Tahmasp ise, sonbahar mevsiminde Tebriz'e geldi ve oğlu İsmail Mirza'yı, Kuhustan'lı Emîr Nimetullah'ın torunlarından olup bizzat Şah Tahmasp'ın kızkardeşinin oğlu olan Şah Nimetullah'ın kızıyla evlendirdi ve bu münasebetle büyük şenlikler düzenledi.

962(1555) Yılı: Bu yılın günlerinden birinde akşam, gurup zamanında Hind Hükümdarı Mirza Hümayun, Dehli⁽³⁰⁷⁾ Şehri'ndeki sarayının damında, esasına dayanmış olarak gurubu seyrederken, ansızın sarayının damından düştü ve canını Yaradıcı'sına teslim etti. Yerine de, en doğru yolda olan oğlu Sultan Celaleddin Muhammed Ekber,..... yaşında geçti.⁽³⁰⁸⁾ Sultan Celaleddin'in şanı yüceldi ve Hind ülkesinin çoğunu ele geçirdi. Şimdi, yani bu kitabın yazılışı sırasında, 45 yıldır Hind ülkesini adalet, ciddiyet ve iyilikle yönetmekte ve bu vasıflarının ünü, dünyanın en uzak ülkelerine kadar gitmiş bulunmaktadır.

(307) Delhi. (M.E.B.)

(308) Burası kitabın aslında böyle boştur. Ekber'in doğum tarihi 1542 olduğuna göre (İslam Ansiklopedisi, C. IV., S. 210.) tahta çıkarken 13 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

Gönlü kırık bu zayıf⁽³⁰⁹⁾ o adil Sultan'ın tarihini, kitabın bu mütevazi nüshasına dahil etmek isterdi; fakat Hind ülkesinin genişliği ve İran ile Turan ülkesinin dışında oluşu, beni, sözü uzatmaktan ve halkı sıkmaktan vazgeçmeye sevketti.

Mevlana Kasım Kafi, Mirza Hümayun'un ölüm tarihini yazmıştır.

963(1556) Yılı: Sultan Süleyman mutlu vakitlerini saltanat merkezi Konstantiniye'de huzur içinde geçirdi.

Aynı yıl Sultan Tahmasp, Herat yönetimini ikinci oğlu İsmail Mirza'ya verdi ve kendisini Ali Sultan Tekelu'yla birlikte oraya gönderdi. Muhammed Han Şerefeddinoğlu'yu da İsmail Mirza'ya mürebbi olarak tayin etti. İsmail Mirza, Sultan Muhammed Mirza'yı⁽³¹⁰⁾ kendisini emir gereğince Sultan'ın Sarayı'na götürmesi için Ali Sultan'a teslim etti. Ali Sultan da Sultan Muhammed Mirza'yla birlikte, Kazvin'deki Deryavuk yazlığında bulunan Sultan'ın huzuruna geldi.

Öte yandan Ali Sultan, İsmail Mirza ile birlikte Herat'ta bulunduğu sırada, Muhammed Han'ın iki oğlu Tatar Sultan ve Ali Bey'le, bazı Tekelu beyleriyle ve özellikle Han Muhammed'in yeğeni Üveys Sultan'ın oğlu Şerefeddin Bey'le birlik olup Mürebbi'ye⁽³¹¹⁾ hakaret etmişlerdi; işi o kadar ileriye götürmüşlerdi ki kendisini öldürmek bile istemişlerdi. Fakat Ali Sultan'ın Deryavuk yazlığına varmasıyla birlikte, Mürebbi de durumu Sultan Tahmasp'a arzetti. Ali Sultan ilgi ve himaye görmüş olduğu halde, Mürebbinin raporunu öğrendikten sonra kendisine karşı öfkeleni ve Gürçü Kelbad'ın çocuklarının yumrukları altında öldürülmesini emretti. Bu emir

(309) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

(310) Şah'ın oğlu. (M.E.B.)

(311) Muhammed Mirza'nın mürebbisi olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

üzerine Ali Sultan, Savuğbulağ merasındaki Divan'ın kapısı önünde öldürüldü.

Aynı yıl Şah Tahmasp, kızı Cevher Sultan Hanım'ı kardeşi Behram Mirza'nın oğlu Sultan İbrahim Mirza ile evlendirdi ve kendisine Tus Meşhedi'nin yönetimini vererek onu Horasan'a gönderdi.

Aynı yılın sonlarında bütün beyler, komutanlar ve muhafızlar, Şah'ın emriyle bütün günahlardan ve hoş karşılanmayacak işlerden sakınarak candan Allah'a tövbe ettiler. Bazı edebiyatçılar da bu tövbe için tarih düştüler.

964(1557) Yılı: Sultan-ı zaman Fatih Sultan Süleyman Han, yaz ve kış vakitlerini Edirne Şehri'nde avlanarak geçirdi.

Aynı yıl Şah Tahmasp, oğlu İsmail Mirza'yı, işlediği büyük günahlardan dolayı Herat beyliğinden azletti ve oranın yönetimine yine Sultan Muhammed Mirza'yı getirdi; kendisini Korucu Söndük Bey'le birlikte Herat'a gönderdi. Söndük Bey ayrıca, İsmail Mirza'yı Şahlık Sarayı'na getirmekle görevlendirildi. Korucubaşı'nın İsmail Mirza'yla birlikte dönmekte olduğu haberi Sava'da bulunan Şah Tahmasp'ın kulaklarına gidince, Divan Emîri Safevi Masum Bey'i onları karşılamaya ve İsmail Mirza'yı bağlayarak ellerine ve ayaklarına zincir vurulup Kahkaha Kalesi'ne hapsedmek emrini yerine getirmeye gönderdi.

Şahlık kafilesi bundan sonra Sehind yazlığına hareket etti ve orada Kadı Müsafireddin'in oğlu Kadı Muhammed'in yakalanması için emir verdi. Kadı Muhammed birkaç yıldan beri Azerbaycan Valisi ve Tebriz Muhafızı bulunuyordu ve orada en iyi şekilde yönetim görevini yapıyordu. Fakat emsali kendisini kıskandılar ve birtakım amaç peşinde olan, garaz sahibi bulunan kişiler kendisine karşı kin bağladılar. Şah ayrıca, bazı me-

seleler yüzünden intikam almak istediği Üstad Şeyhi Topçu'nun oğlu Haydar Bey Enis'in tutuklanmasını emretti. İkisinin de mallarına elkoyup onlardan birçok altın aldıktan ve ikisine de şiddetli işkence yaptırdıktan sonra kendilerini Alamut Kalesi'ne hapsetti ve ölünceye kadar orada kaldılar.

Bu yılın sonlarında, Herat Valisi Muhammed Han Şerefeddinoğlu⁽³¹²⁾ öldü.

Şah Tahmasp kışı Kazvin'de geçirerek, sadaret görevini Isfahanlı Emîr Muizzeddin Muhammed'in oğlu Emîr Takiyeddin Muhammed'e verdi.

965(1558) Yılı: Sultan Süleyman Han, adeti olduğu gibi mübarek vakitlerini, geniş ülkesinin merkezi İstanbul'da huzur ve mutluluk içinde geçirdi.

Şah Tahmasp ise Mühürdar Şahkuli Halife ve Bedirhan Ustaclu'nun komutası altında ve Esterabad Valisi İbrahim Han Zulkadır, Kuhgilo Valisi Rüstem Han Afşar ve öteki Irak yöneticilerinin desteğiyle 15,000 süvariden meydana gelen bir askeri birlik kurarak, her yıl Horasan ve Esterabad vilayetlerine büyük zararlar veren Yaka, Giraylu ve Oklu gibi Türkmen aşiretlerinin üzerine gönderdi. Bunun üzerine adı geçen Türkmenler, Özbek Din Muhammed'in kardeşi Ali Sultan'ın himayesine sığındılar. Ali Sultan, kardeşi tarafından Örgenç Vilayeti'nde halefe bırakılmıştı. Şah Tahmasp da, durumu gözden geçirmek, adı geçen komutanlarına yardım da bulunmak ve durum gerektirdiği takdirde oradan Horasan'a hareket etmek üzere, onların peşinden Harkan yazlığına hareket etti.

Öte yandan, komutanlarla askerler Esterabad tarafına varır varmaz, göçebe Türkmenler Oklu aşiretiyle

(312) Yukarıda bunun Herat'a gönderilen Şehzade İsmail Mirza'nın mürebbsi olduğunu yazmıştı. (M.E.B.)

birlikte kurtuluşu kaçırmakta buldular ve Etrek⁽³¹³⁾ Irmağının kıyısına gittiler. Fakat Kızılbaş komutanları onları kovaladılar ve Etrek⁽³¹³⁾ Çölüne kadar sürdüler. Mühürdar Şahkuli Halife orada barsak hastalığına yakalanarak suyun azlığından ve sıcakların şiddetinden öldü. Buna rağmen o çorak çöllerde Türkmen göçbelerinin ve çadırlarının izlerine bile rastlayamadılar. Yalnız birkaç Türkmen aşiret ve kabilelerine rastladılar ve onları yağma ettiler.

Öte yandan Özbek Ali Sultan, 3,000 süvariyle birlikte Örgenç'ten harekete geçerek çölleri ve sahraları 40 günde geçip Etrek kıyılarında Türkmenlere yetişti. Onlarla ordu⁽³¹⁴⁾ arasındaki mesafe bir günlük kadar tahmin ediliyordu. Ali Sultan Kızılbaş kuvvetlerinin gerçek miktarını öğrenince ve çok sayıda olduklarını haber alınca, nehir kıyısı üzerinde kendine güvenilir bir yer edindi ve karargahının çevresinde hendekler kazdı; sırtını nehre verdi ve develerini bu hendeklerin kenarları üzerinde bir hisar meydana getirecek şekilde yerleştirdi; böylece savaşa ve çarpışmaya hazırlandı.

Kızılbaşlar ise gurura ve kendini beğenmişliğe kapılarak hiç çekinmeden kendisine saldırdılar. Ali Sultan da usta atıcılarla birlikte hendeklerin kenarlarına gelip yerini aldı; göçebe Türkmenleri de 1,000 süvariyle birlikte Kızılbaşları kovalamaya ve her taraftan onlara saldırmaya gönderdi; kendisi ise yerinde durarak onlarla celadete savaşıyor ve çarpışıyordu. Çereyan eden şiddetli savaşlar sonucunda Kızılbaşlar yenilgiye uğradılar ve onların önderi bulunan Bedirhan Ustaclu esir düştü. Ayrıca Esterabad Valisi İbrahim Han, Kuhgilo Valisi Rüstem Han Afşar da öldürüldüler. Bunlardan başka komutanlardan Sava Valisi Yedigâr Muhammed Bey

(313) Atrek. (M.E.B.)

(314) Şah'ın ordusu. (M.E.B.)

Musıllu, Dinever Valisi Hasan Sultan Kılıçoğlu, Çerendab Şamlu'nun oğlu Abbas Ali Sultan ile Kecel Şahverdi Ustaclu'nun oğlu Şahkuli Sultan da esir düştüler. Askerlerinin çoğu da Etrek Irmağı'nda boğuldu.

Bu ağır yenilginin haberi, Harkan'da bulunan Şah'ın kulaklarına gidince çok üzüldü ve kendisini dehşet, hayal kırıklığı sardı. Hemen adı geçen beylerin ve komutanların yerlerine başka beyler ve komutanlar tayin etti ve Kazvin'e gidip kışı orada geçirdi.

Aynı yılın ilkbaharında büyük bir sel olayı oldu ve Kazvin'i basarak birkaç bin evi yıktı; birçok mal ve değerli eşyayı da çamurlara gömdü. Bu servetleri ancak bir süre sonra çamurun altından çıkardılar.

966(1559) Yılı: Gazi Sultan Süleyman, iki oğlu Sultan Selim ile Sultan Bayezid'in yerlerinin değiştirilmesini emretti. Konya'da bulunan Sultan Selim Han Amasya'ya, Sultan Bayezid de onun yerine Konya'ya nakledildiler.⁽³¹⁵⁾ Adı geçen Sultan Bayezid mütehevvir ve akılca hafif olduğu için, Sultan'ın emriyle yapılan bu tedbiri, Sultan Selim'in ablasının kocası olan Vezir-i Azam Rüstem Paşa'nın bir oyunu şeklinde yorumladı. Kendi kendine dedi ki: «Ben, çocuklarının en doğru yolda olanı olduğum halde, Rüstem Paşa, kardeşimin babamın ölümünden sonra tahta çıkmak olanağına kavuşması için kendisini Saltanat merkezine yakınlaştırdı ve beni uzaklaştırdı.» Oysa Bayezid, «işler senin isteğine göre değil, Allah'ın dilediğine göre cereyan eder» şeklindeki hikmetli sözden habersiz bulunuyordu.

Nihayet akılsızlık ve gurura kapılarak, çevresinde başıboş kimseleri ve ayaktakımını topladı; Konya'da

(315) Öteki kaynaklara (örneğin İşlam Ansiklopedisi, C. XI., S. 141.) göre Selim Manisa'dan Konya'ya, Bayezid de Kütahya'dan Amasya'ya nakledilmişler ve Bayezid, Amasya'ya vardıktan bir süre sonra Konya'da bulunan kardeşi Selim'in üzerine yürümüştür. (M.E.B.)

kardeşinin üzerine yürüdü ve şiddetli bir savaşın tozu dumanı içine daldı. Ne var ki bunların hiç biri kendisine yarar sağlayamadı ve Ankara'ya dönmek zorunda kaldı. Gazi Sultan bunu öğrenince «kapuhalkı» ve yenîçerilerden kurulu ordularla Anadol, Karaman, Maraş, Sivas ve Diyarbekir beylerbeyilerinin Sultan Selim Han'ın yardımına gitmelerini emretti. Sultan Bayezid de, babasının kendisine karşı öfkelenmiş olduğunu öğrenince derhal Erzurum'a hareket etmeye karar verdi; sonra da kendisi için aracılık yapacak ve özür dileyecek birini gönderdi. Ne var ki babası, özür dilemesini kabul etmedi ve onu babalık şefkat ve sevgisinden mahrum bıraktı. Bunun üzerine Bayezid hızla Erzurum'a gitmek zorunda kaldı ve üç günde oraya vardı. Erzurum Beylerbeyi Ayaz Paşa kendisini ağırladı ve durumunu yüce eşiklere arz etmek, affedilmesini dilemek üzere bir süre yanında kalmasını istedi; ayrıca onu güzel sözlerle ve değerli öğütlerle teselli etmeye başladı.

Bu sırada Sultan Selim Han, büyük ordularla üzerine yürüyünce, Sultan Bayezid'in durmak ve sebat etmek için olanağı kalmadı. Bu nedenle Kızılbaş sınırlarına kaçmak zorunda kaldı ve Çukursa'd Valisi Şahkuli Sultan Ustaclu'ya haber göndererek Şah Tahmasp'a bağlılığını ve itaatini bildirdi. Şah Tahmasp ise bunu duyar duymaz derhal Yüzbaşı Hasan Bey Ustaclu'yu, Sultan Bayezid'i gereken sevgiyle kaşılama ve kendisinin maiyetine katılmak üzere Kavzin'e getirmeye gönderdi.

967(1560) Yılı: 13 Rebiyülahır pazartesi günü Sultan Bayezid Han, büyük bir kafile ve 12,000 süvari ile birlikte Kazvin'e gitti. Orada Kızılbaş komutanları kendisini büyük bir sevgiyle karşıladılar ve Şah'ın eski sarayında misafir ettiler. Üç gün sonra da, Şah'ın Kazvin'de açmış olduğu Yeni Meydan'da kendisi için büyük bir şenlik düzenlediler; bu şenlikte ona, çocuklarına ve

maiyetindeki ileri gelenlere büyük saygı ve tazim gösterilerinde bulundular. Orada Şah, 10,000 tuman değerinde kendilerine Şahlık hil'atleri ve değerli hediyeler verdi. Buna ek olarak Şah, saygıdeğer misafirinin yanındaki adamların çoğunu bölgelerdeki Şahlık yöneticilerinin ve valilerin yanına göndererek oralarda kışı geçirmelelerini sağladı. Sonra ilkbaharın başında, özel işlerini konuşmak üzere efendileri Sultan Bayezid'in yanına döndüler.

Fakat akibetleri konusunda kendilerine endişe hakim olmuştu ve Şah Tahmasp'ın Bayezid'e karşı samimi olmadığına, tersine işin sonunda Sultan Süleyman'ın arzusuna uygun hareket edeceğine inanmışlardı. Bu nedenle, Bayezid'in devletinin büyük ileri gelenlerinden olan Delikuduz, Defterdar Sinan Çelebi, Mirahorbaşı, Lala Paşa, Ferruh Bey, Caşnigirbaşı İsa, meseleyi önemle ele aldılar ve ilk elverişli fırsatta Şah Tahmasp'ı öldürmeye, ondan sonra da ya Bağdad tarafına yada Gürcistan ve Şirvan vilayetlerine kaçmaya karar verdiler. Fakat bir kısmı, özellikle Arab Mehmed, Çerkes Mahmud, Nişancı Mustafa Çelebi ile Karauğurlu, Yüzbaşı Hasan Bey aracılığıyla komplo haberini Şah'a iletiler. Sultan Bayezid de işin içyüzünü ve komplonun ortaya çıktığını öğrenince hemen Arab Mehmed ve üç arkadaşını getirtip derhal öldürdü.

Ertesi günü Şah olup bitenleri öğrenince şiddetle öfkelenmiş ve Sultan Bayezid ile yanındaki adamlara eziyet verilmesi için işaret verdi. Bunun üzerine başıboş adamlar ve diğer ayaktakımı toplulukları bu misafirlerin kaldıkları yerlere akın edip bu yerlere kiremit parçaları, küfür ve sövgü yağdırdılar. Fakat devlet yöneticileri ile hükümet erkânı, bu sorumsuz mütecavizleri hücum ve tecavüzde daha ileri gitmekten alıkoyacak kimseleri gönderdiler. İkinci günü ise, uyulan gelenek

uyarınca, Sultan Bayezid'i şenlikle Şahlık Divanı'na getirmeye, orada kendisine ve yanındakilere bir ziyafet vermeye ve başıboş adamların yapmış olduklarından dolayı özür dilemeye, tarziye vermeye karar verdiler.

Ne var ki Sultan Bayezid ile asil çocukları, yanlarındaki ileri gelenler ve subaylarla birlikte izzet ve ikram içinde Divan'a geldiklerinde durum ansızın değişti. Bizzat Şah'ın naibi Divan'ın damına çıkarak, Kızılbaşların misafirlere saldırmalarını, Sultan Bayezid'in çocuklarıyla komutanlarının ve yanındaki adamların yakalanmalarını emretti. Bunun üzerine, göz açıp kapayıncaya kadar 10,000 kişi yakalanarak elleri enselerine bağlandı ve caddelerden, mahallelerden yürümeğe başladılar ve bu şekilde Divan'ın önüne getirildiler. Bunlardan 5,000 kişi aşiret ve kabile adamlarıydı; başlarında da Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey, Şahincibaşı Zulkadır Ahmed Bey, Sivashlı Abdulgani Çavuş, Karamanlı Deli Seyfeddin ve Sekbanbaşı Ali Ağa vardı. Bunlar serbest bırakılarak Şah'ın ve ulu komutanların maiyetine girdiler. Maiyette olup kölelerden, kölelerin çocuklarından, yenicilerden ve öteki topluluklardan meydana gelmiş diğer askerler ise bütünüyle öldürüldüler ve malları özel Şahlık mallarına katıldı. Bu katliamdan birkaç kişiden başka kurtulan olmadı.

Öte yandan aynı yıl, Zekem Valisi Gürcü Levend'in oğlu İsa Müslüman oldu ve inancı doğruluğa kavuştu. Şahlık Divanı da kendisine Şeki Vilayetinin yönetimini verdi ve adı «İsa Han» oldu.

Yine aynı yıl Yüzbaşı Hasan Bey ile Türkmen Korucu Hüseyin Bey Ustaclu peşpeşe öldüler. İkisi de bu yüce ailenin dayanaklarındandı. Hüseyin Bey zalim bir adam olduğu için, çağın nüktedanları ölümü için «Firavn-ı Sani»⁽³¹⁶⁾ sözüyle tarih düştüler.

(316) «İkinci Firavun» anlamına gelen bu sözün içerdiği

968(1561) Yılı: Gazi Sultan Süleyman tarafından, Maraş Beylerbeyi Ali Paşa ile Kapıcıbaşı Hasan Ağa'dan kurulu olarak gönderilen bir heyet, sayısı 300 subay ve askere ulaşan büyük bir maiyetin başında, Sultan Bayezid'i istemek amacıyla ve büyük hediyeler, armağanlar da alarak Kazvin'e gitti. Kızılbaş devlet adamları ile erkanı onları büyük bir sevgi ve ikramla karşılayarak Kazvin Şehri'ne getirdiler. Orada Şah'ın huzuruna girmekle şereflendiler ve getirdikleri hediyeleri Şah'a sundular. Bu hediyeler, üzerlerinde altın işlemeli eğerler, kadife ve ipekten dokunmuş bellemeler, değerli taşlarla nakışlı gemler bulunan birkaç at, kılıçlar, altın işlemeli ve her birinin ağırlığı bir miskaldan fazla olan Bedahşan lalından yapılmış düğmelerle düğmeli ferace elbiseler ve daha başka Rum eşyası ile Frenk kumaşlarından meydana gelmişti. Bu hediyeler Şah tarafından çok beğenildi ve büyük bir kabul gördü. Şah, gelen heyeti ilgisine ve iltifatına boğdu. Misafirlik günleri sona erdikten sonra Şah, saygıdeğer misafirlerinin yanına Cafer Bey Kengerlu Ustaclu'yu da katarak dönmelerine izin verdi. Elçiler dönmek için izin almak ve veda etmek üzere Şah'ın huzuruna girdiklerinde Şah Tahmasp kendilerine şöyle dedi: «Ben, Sultan Süleyman'ın rızası ve emri uyarınca Sultan Bayezid'i ve çocuklarını yakaladım ve ben bunun için, Sultan'ın beni iltifatlarının ve iyiliğinin kapsamı içine almasını rica ediyorum.» Şah bu sözleriyle, Barış Diyarı Bağdad'ın ve eyaletinin, oğlu Sultan Haydar Mirza'ya geri verilmesini kastediyordu.

Aynı yıl Vezir-i Azam Rüstem Paşa, normal eceliyle öldü. Bıraktığı büyük tereke arasında, 3,000 tane samur kürk vardı. Öteki para, eşya, kumaş, mücevher ve inci çeşitlerini de buna kıyas et.

Vezir-i azamlık görevi Bosnalı Mehmed Paşa'ya verildi⁽³¹⁷⁾.

969(1562) Yılı: Şah Tahmasp, avlanmak amacıyla Kazvin Şehri'nden ayrılarak Tarem'e gitti ve Rudhane-i Sefid ile Şahrud nehirlerinin birleştikleri Harzevil dolaylarında konakladı ve birkaç gün burada kalarak balık avlamakla vakit geçirdi. Oradan tekrar, «Sultanım» diye tanınan ablası Mehin Banu'nun öldüğü Kazvin'e döndü.

Mehin Banu faziletli bir hanımdı ve çağının en ünlü faziletli kadınlarından biriydi. Fakirlere ve dervişlere iyilik ve ihsan yapardı; bilim, fazilet ve edebiyat adamlarına hayrandı. Kervansaray, han, kemer, köprü gibi birçok hayır kurumları da meydana getirmişti. Daha çocukluğunda, evlenmekten vazgeçmeye karar vermiş ve kardeşiyle birlikte kendini devlet işlerini çekip çevirmeye, saltanatın temellerini güçlendirmeye vermişti. Bu alanda da güzel ölmez eserler bırakmıştı. Şah Tahmasp, bizzat cenaze törenine katıldı ve cenazesıyla birlikte, nurlar saçan İmamzade Hüseyin'in mezarına kadar gitti. Cenazesi, daha sonra İmam Rıza'nın -selam ve övgü onun üzerine olsun- türbesinin bulunduğu Meşhed'e nakledildi.

Yine aynı yıl, her biri kendi alanında ve mesleğinde usta ve ihtisas sahibi olan birkaç Kızılbaş komutan ve ileri gelenleri öldüler. 100 yaşını geçmiş olan Korucubaşı Söndük, Türkmen Tarhanlı Yadigar Muhammed, Kazasker Emîr Fazlullah, Meskenler Nazırı Kadı İmad,

(317) Bunun yanlışlıkla böyle yazılmış olması gerekir. Çünkü öteki kaynaklar (örneğin İslam Ansiklopedisi, C. XI., S. 144.), Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra Semiz Ali Paşa'nın Sadrazam olduğunu, Bosnalı olan Sokullu Mehmed Paşa'nın ise, Ali Paşa'nın ölümünden sonra, 1565 yılında bu göreve getirildiğini (İslam Ansiklopedisi, C. VII., S. 598.) yazmaktadırlar. (M.E.B.)

Divan Yazıcısı Ordubadlı Mirza Kafi bu ölenler arasındaydı.

Aynı yılın sonlarında Veli Bey Ustaclu Rum⁽³¹⁸⁾ ülkesine gitti ve Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Caşnigirbaşı Sinan Paşa, Çavuşbaşı Ali Ağa ile birlikte Kazvin'e döndü. Bunlar, Sultan Bayezid ve çocuklarını istemek üzere Kazvin'e geldiler ve Sadetabad Bahçesi'nde Şah'ın huzuruna girmek mutluluğuna erdiler; birlikte getirmiş oldukları değerli hediyeleri de Şah'a sundular. Bu hediyeler, ulu Sultan tarafından gönderilmiş, sikkeden çıkmış 400,000 filori ile Şehzade Sultan Selim Han tarafından gönderilmiş olan 100,000 filori kırmızı altındı. Bu paraların toplamı, Irak⁽³¹⁹⁾ parasıyla 30,000 tuman değerindeydi. Bunlarla birlikte bazı Rum ve Frenk armağanları ile nadir rastlanan eşyası, üzerlerinde altın işlemeli nakışlı eğerler ve bellemeler bulunan 40 Arap atı da vardı. Sultan'ın saygıdeğer çocukları tarafından, Şah'ın erkek kız bütün çocuklarına, şehzade ve sultanlarına gönderilen hil'atler, nakışlı mücevherler, yukarıda sayılı hediyelere dahil değildi. Bu hediyelerin gerçek değerini takdir etmekten, usta değer biçiciler bile aciz kaldılar. Fakat gelen heyet, adı geçen paraları, Sultan'ın fermanı gereğince Erzurum'da bırakmıştı. Sultan Bayezid ile çocukları serbest bırakılıp da Osmanlı devlet adamları tarafından teslim alındıkları zaman, bu paraları Şah'ın adamlarına teslim edeceklerdi.

Heyet ayrıca, ulu Sultan tarafından gönderilmiş ve Sultan'ın mübarek yazısı ile Sultan Selim Han'ın yazısıyla süslenmiş olan bir de mektup getirmişti. Bu mektupta, ahit ve sözler kapsayan yeminlerle pekiştirilen şu sözler vardı: «Bayezid çocuklarıyla birlikte adamlarımıza teslim edildiği takdirde, Safevi hanedan ailesine karşı bi-

(318) 85 No.'lu nota bakınız.

(319) 89 No.'lu nota bakınız.

zim tarafımızdan ve çocuklarımız tarafından düşmanlık güdülmeyecek ve Safevi ülkesine herhangi bir zarar verilmeyecek; ayrıca aramızda sürekli olarak barış ve anlaşma kuralları uygulanacaktır. Sizden ve çocuklarınızdan, dostluğa ve birliğe aykırı düşecek davranışlar ve öfkelenmeye yol açacak hareketler görülmediği takdirde, bizlerden ve çocuklarımızdan da bu gibi hareketler görülmeyecektir.»

Şah Tahmasp, Sultan'ın bu yazısını görünce ve onun açık anlamını öğrenince, derhal Sultan Bayezid'i çocuklarıyla birlikte Hüsrev Paşa ve arkadaşlarına teslim etti. Onlar da derhal, Bayezid'i ve çocuklarını Kazvin'deki at meydanında gizlice öldürdüler. Garip bir raslantıyla ve zamanın garip bir şekilde intikam alması sonucu, Şah Tahmasp'ın çocukları da daha sonra Şah İsmail⁽³²⁰⁾ tarafından derhal⁽³²¹⁾ ve Bayezid ile çocuklarının öldürdükleri aynı yerde öldürüleceklerdir.

Öte yandan, öldürülmüş Bayezid ile çocuklarının cesetleri tabutlara konularak arabalara yüklendi ve İstanbul'a nakledilip gömülmek üzere Van'a götürüldü. Fakat, bundan vazgeçilerek cesetlerin Sivas'a götürülmesi ve oraya gömülmesi için Sultan'dan emir geldi. Bunun üzerine Sultan'ın işaretine uygun hareket ettiler ve cesetleri, adı geçen şehrin batı tarafında yol üzerinde gömdüler.

970(1563) Yılı: Bayezid'in teslim edilmesine karşılık olarak verilmek üzere Hüsrev Paşa tarafından Erzurum'a bırakılmış olan paraları getirmek için elçi sıfatıyla Rum ülkesine gitmiş olan Kengerlu Cafer Bey Ustaclu, bu yılın başında, İlyas Bey'le birlikte paraları

(320) Şah Tahmasp'ın oğlu Şah İsmail II. (M.E.B.)

(321) Şah İsmail'in tahta çıkmasından hemen sonra. (M.E.B.)

Kazvin'e getirdi ve Şah'a sundu. Paralar sonra hazineye gönderildi.

Görev ve rütbelerde en yüksek dereceye ulaşmış olan, o kadar ki törenlerde ve meclislerde Kızılbaş ileri gelenlerinden ve liderlerinden çoğunun önünde yer alan, Sultanlık ailesinin çocuklarından biriymiş gibi Şah Tahmasp tarafından «Aziz oğlum» diye seslenilen, özel Şahlık emlakinden elde ettiği para ve taşınmaz mallardan ayrı olarak Şeki bölgesiyle öteki yerlerden her yıl 7,000 tuman elde eden Gürcü Levend'in oğlu İsa Han gurura kapıldı; kendisine kötülüğü emreden nefsi, onu Gürcü Aznavurların liderlerinin aldatmacalarına uymaya, itaatten çıkıp Kazvin'den Gürcistan'a kaçmaya teşvik etti. Fakat güvendiği bazı adamları, özellikle Çerkes Alatak, onun bu niyetinden Şah'ı haberdar etti. Bunun üzerine derhal İsa Han'ın yakalanması ve Alamut kalesi'nde hapsedilmesi için emir verildi.

Aynı yıl Emîr Takiyeddin Muhammed sadaret görevinden azledildi ve görev ikiye bölünerek, Irak, Fars ve Kerman bölgelerini içeren birinci bölüm Esterabadlı Emîr Yusuf'un oğlu Emîr Şemseddin Muhammed'e verildi; Horasan, Azerbaycan ve Şirvan'ı içeren ikinci bölüm ise eski Sadrazam Esedullah Kazvinî Maraşî'nin oğlu Emîr Zeyneddin Seyid Ali'ye verildi.

Yine aynı yıl Mevlana Kemaleddin Hüseyin Kaşî'nin oğlu Filozof Nureddin ile «Kadioğlu» diye ün yapmış olan Mevlana Kutbeddin Muhammed Bağdadî öldüler.

971(1564) Yılı: Şah Tahmasp, Divan Emîri Masum Bey Safevi'yi Irak askerlerine Serdar tayin ederek, Mazenderan Hükümdarı Sultan Murad'la savaşmaya gönderdi. Sultan Murad da bunun üzerine derhal itaatını arz ederek, daha önce kendisinden istenip de birikmiş olan ve ondan sonra ödemesi istenen paraları vermeye hazır olduğunu belirtti.

Aynı yıl, Ubeyd Han'ın oğlu Abdülaziz Han'ın ölümünden sonra Belh hükümdarlığına ulaşmış olan Pir Muhammed Han bin Cani Bey Sultan bin Muhammed-oğlan bin Özbek Eb'ül-Hayr Han, bazı bozguncuların kıskırtmasıyla Horasan'a saldırdı ve Tus'u işgal etmek amacıyla Imam Rıza'nın türbesinin bulunduğu Meşhed'e geldi; şehri birkaç gün kuşattıysa da sonra yaptığına pişman olarak, o kutsal ve mübarek türbede bulunan seyidlere ve hizmetçilere hediyeler ve hil'atler gönderip gönüllerini aldı ve özür diledi; sonra da geldiği yere döndü ve adamlarından Tuluk Bahadır adındaki kişiyle Kazvin'de bulunan Şah Tahmasp'ın Sarayı'na hediyeler, armağanlar göndererek yaptığından dolayı özür diledi. Şah'ın adamları ve vekilleri kendisini son derece büyük bir ilgiyle ve sevgiyle karşıladılar; Sultan da kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı; «Kalkancıoğlu» denilen adı geçen elçiyle birlikte Hüseyin Bey Şamlu'yu uygun hediye ve armağanlarla Belh'e gönderdi. İki taraf arasındaki ilişkiler güçlenip barış ve anlaşma temelleri sağlamlaştıktan sonra elçi döndü ve Maveraünnehir hacılarının kafileleri, akın ederek Allah'ın evini⁽³²²⁾ ziyaret etmeye gittiler. Bunların çoğu da ülkelerinde ileri gelen, eşraf ve bilgin olanlardı.

Aynı yıl, Şah Nimetullah-ı Sani'nin karısı öldü. kendisi Şah Tahmasp'ın kızkardeşiydi. Adı geçen Şah Nime-tullah, Acem Irak'ının ileri gelenlerinden bir toplulukla birlikte Barış Diyarı Bağdad yoluyla Allah'ın Evi'ni ziyaret etmeğe gidince, Bağdad Beylerbeyi Hüsrev Paşa, kendisini o yoldan gitmekten men etti. Bunun üzerine kendisi de Necef'teki yüce eşiklerle⁽³²³⁾ Hazreti Ali'nin şehit edildiği yeri ziyaret etmekle yetinerek geldiği ye-

(322) Mekke'deki Kabe. (M.E.B.)

(323) Yüce eşiklerden maksat oradaki türbelerdir. (M.E.B.)

re geri döndü. Hemedan'a varınca da, aynı yılın 11 Zilhicce cuma günü sabahı Allah'ın rahmetine kavuştu.

972(1564-1565) Yılı: Şah Tahmasp, Divan Emîri Masum Bey Safevi'yi Irak ve Kerman askerlerinin başına Serdar tayin ettikten sonra Horasan tarafına gönderdi. Çünkü Özbek Ali Sultan Habuşan bölgesini zorla işgal ederek başına vezirini tayin etmişti. Bu Vezir, Mîr Şehriyari adındaki kişiydi. O sırada adı geçen Vezir, Örgenç'te bulunan Ali Sultan'ın maiyetinde bulunuyordu ve kalenin korunması ile savunmasını, adamlarından biri olan Pehlivan Kumri adındaki kişiye bırakmıştı. Bu vekil de, Şah'ın dostluğunu ve ilgisini kazanmak amacıyla, Şah'm çıkarını kendi efendisinin çıkarına tercih etti; Mîr Şehriyari'nin adamlarının bir kısmını öldürdü, bir kısmını da kaleden çıkardı. Bu haberler Ali Sultan'ın kulaklarına gidince Pehlivan Kumri'yi tedibetmek amacıyla Habuşan'm üzerine yürüdüyse de, birşey yapamadı ve hayal kırıklığına uğramış, zarara girmiş olarak geldiği yere geri döndü.

Şah Tahmasp ise Pehlivan Kumri'yi büyük nimetlerine boğdu ve ilgisinin kapsamı içine aldı; ayrıca kendisine Kilider bölgesini verdi. Masum Bey de, Ali Sultan'ın ve kardeşi Din Muhammed Han'ın oğlu Ebu Muhammed Han'ın yönetimi altında bulunan Nesa ve Ebiverd'i ele geçirmek amacıyla komutan ve ileri gelenlerle birlikte harekete geçerek o ülkeyi kuşattı. Kuşatma günleri uzayıp da Ali Sultan'ın komutası altında Örgenç'ten, Ebiverd'de, başlarında kardeşinin oğlu bulunan kuşatma altındakilere yardım gelince, Masum Bey'in komutasındaki Kızılbaşlar kuşatmayı kaldırmak ve kutsal Meşhed'e hareket etmek zorunda kaldılar.

Bu olaylar sırasında, Muhammed Han Tekelu Şerefeddinoğlu'nun oğlu olan Herat Valisi Kazak Han'ın isyan ettiği ve başkaldırdığı haberi kesinlik kazandı. Ken-

disi Ebiverd saldırısında hazır bulunmak ve bu savaşa katılmakla görevlendirildiği halde gelmekten imtina etmiş ve muhalefet, düşmanlık yoluna sapmıştı. Bu durum, Şah'ın adamlarını, birtakım kesin tedbirler almaya sevketmişti. Bu tedbirlerden biri, Kadı Kutbeddin'in kendisine nasihatte bulunmak ve onu kazanmak için görevlendirilmesiydi. Ayrıca bir de tedbir olarak, o mağrur isyancının kardeşlerine ve amca oğullarına ayrı ayrı gizli emir ve hükümler gönderilerek, her kim ki Kazak'ı öldürüp varlık safhasından yok ederse, hiç şüphesiz kendisine beylik görevi verileceğini bildirdiler.

Kazak'ın kardeşleri Şah'ın bu vaatlerini ve tehditlerini öğrenince, Mustafa Bey, Ahmed Bey, Müseyyip Bey, Uveys Sultan'ın oğlu Şerefeddin Bey ve benzeri birkaç adam, Kazak Han'ı ortadan kaldırmak için candan ve gönülden birleştiler; ayrıca birkaç Tekelu beylerinin de bu işte kendileriyle birlik olmalarını istediler. Ne var ki ansızın sırları açığa vuruldu ve durumları ortaya çıktı. Kazak Han da derhal kendilerini tutuklamaya karar verdi ve bu iş için bazı adamlarını görevlendirdi.

Fakat komplocular işin içyüzünü öğrendiler ve geceleyin kale kapısını kırarak Gûr⁽³²⁴⁾ tarafına kaçtılar. Ne var ki yolda Kazak Han'ın adamları tarafından yakalandılar ve Müseyyip Bey'le Ahmed Bey tutuklandılar. Mustafa Bey ile Şerefeddin Bey ise bazı arkadaşlarıyla birlikte kurtulup Köseviye Kalesi'ne ulaşmaya muvaffak oldular; bu kalenin yöneticisi Sofi Veli Halife Rumlu'ya iltica ettiler. Bunun üzerine Kazak Han da hemen Hüseyin Kuli Bey, Hüseyin Han Bey Mentешelu gibi öteki kardeşlerini Sofi Veli Halife'yle çarpışmaya ve sığınmış kardeşlerini teslim edinceye kadar Köseviye Kalesi'ni kuşatmaya gönderdi.

Sofi Veli Halife ise, beyler ve komutanlarla birlik-

te kutsal Meşhed'de bulunan Serdar Masum Bey'e ve Behram Mirza'nın oğulları ulu şehzadeler Sultan İbrahim Mirza ile Bediüzzaman Mirza'ya işin içyüzünü yazdı. Böyle bir günün gelmesini beklemekte olan Masum Bey ile şehzadeler işin içyüzünü öğrenince, yerlerinden çıkarak hep birlikte Meşhed'den harekete geçtiler. Fakat Veli Halife Şamlu ile Halil Han Siyah Mansur'u, yürüyüşe geçen ordusunun öncü kuvvetlerinin başına getirdiler ve onları hızla önde göndererek, kendileri de arkalarından yola çıktılar. Bu öncü kuvvet, ansızın Tekelu'nun askerlerine saldırdı ve 4,000 kişiye varan topluluklarını «Büyükayı» yıldızları gibi darmadağın etti. Çoğu oklara ve kılıçlara yem oldu; kalanları da kurtuluşu kaçmakta bularak Herat'a hareket ettiler.

Kazak Han, ordusunun başına gelenleri öğrenince, kardeşlerine ve çocuklarına, alabildikleri kadar para, eşya ve at alıp istedikleri tarafa gitmeleri için izin verdi. Kendisi ise fituk olduğu için binmekten ve dolaşmaktan aciz bulunuyordu. Bu nedenle, Emîr Sultan Muhammed Mirza ile birlikte İhtiyareddin Kalesi'ne iltica etti.

Bu sırada Masum Bey, şehzadeler ve komutanlarla birlikte, kaçanların peşine düşerek Herat Şehri'nin kapılarına kadar gitti ve engelsiz, çarpışmasız olarak Herat'a girdiler. Masum ayrıca bizzat yürüyüşe devam ederek İhtiyareddin Kalesi'ne gitti ve orada da kaleyi savunan kimseyle karşılaşmadığı için çarpışmasız oraya da girdi.

Bu harflerin yazarı bazı aziz dostlardan şunları işitmiştir: Masum Bey, o sırada bir döşeğin üzerinde oturmakta olan Kazak Han'ı görünce, Kazak Han yerinden kıpırdamamış ve yanına gelene saygıyı ifade edecek bir harekette bulunmamıştı. Masum Bey, gönlünü almak için kendisine demişti ki: «Han'ın binmesi ve komutanlarla, ileri gelenleri karşılamaya gitmesi için bir at hazırlanmış

durumdadır.» Kazak Han da hemen şu karşılığı vermişti: «Eğer Kazak Han'ın binmeye ve dolaşmaya gücü olsaydı, sen bu gibi sözler sarfedemiyecektin. Sen şimdi, Şah tarafından benim hakkımda sana verilmiş emri yerine getir ve sakın o emri yerine getirmekte gevşek davranma.» Masum Bey hemen kendisini bir tahtırevana koyarak şehzadelerin yanına gönderdi. Kendisi ise orada kalarak, üç gün sürekli olarak Kazak Han'ın mallarını ve hazinelerinin hesaplarını tutmakla uğraştı. Kazak Han bu hazineleri ve malları uzun süre içinde zulüm ve zorbalıkla toplamıştı. Bu yüzden Kızılbaş komutanları ile birçok toplulukları kendisine öfkelenmiş ve hakkında suçlayıcı sözler söylediler. Hatta Şah Tahmasp da kendisine karşı tutumunu değiştirdi ve onu hiyanetle suçladı. Kazak Han, Masum Bey'in yanında birkaç gün kaldıktan sonra öldü. Başka bir rivayete göre ise, gizlice ortadan kaldırıldı. Gerçeği Allah bilir.

Öte yandan Herat Vilayeti, Şah Tahmasp tarafından, Helhel Bahadır'ın oğlu Emîr Gayb Sultan Ustaculu'ya verildi. Masum Bey Safevi ile yanındaki komutanlar, kış günlerini Herat'ta geçirdiler.

Aym yılın 12 Şaban gecesi, Şah Tahmasp, rüyasında İmam Muhammed El-Mehdi Hazretlerini⁽³²⁵⁾ gördü. Bunun üzerine, bu mübarek rüyayı değerlendirmek amacıyla, yılda 30,000 Irak tumanına ulaşan damga vergisini derhal kaldırdı; ve bütün Şahlık ülkesinde bu vergiyi bütün resmi defter ve kayıtlardan sildirdi. Bu hayırlı işin sevabını da Oniki imam'ın -Allah hepsinden razı olsun- ruhlarına bağışladı.

973(1565-1566) Yılı: Çağın Padişahı Sultan Süleyman Han, kış ve ilkbaharda mutlu vakitlerini, izzet ve ikballe, Saltanat merkezi Konstantiniye'de geçirdi.

Şah Tahmasp da kışı ve yazı Kazvin'de, devlet iş-

(325) Hazreti Hüseyin'in torunlarından. (M.E.B.)

lerini düzene koymakla uğraşarak geçirdi. Masum Bey de Horasan işlerini düzene koyarak Irak'a⁽³²⁶⁾döndü.

974(1566-1567) Yılı: Sultan Süleyman Han, Sigetvar⁽³²⁷⁾ Kalesi'ne boyun eğdirmek ve oradaki ahlaksız kafirlerle savaşmak amacıyla, yaşının ilerlemiş olmasına, nikris hastalığına yakalanmış bulunmasına ve binmekten aciz bir duruma gelmiş olmasına rağmen, geniş ülkesinin başkentinden hareket etti; bir arabada oturarak yolculuğa başladı. İhtisas sahibi tabibler, inceleyici hekimler, ulu vezirler, sefere çıkma meşakkatlerini yüklenmemesi konusunda ısrar ettiklerinde, Sultan kendilerine şu cevabı verdi: «Eğer ecelim gelmişse, hiç değilse bu, kafirlerin gazasında olsun ki yarın, şehitler zümresinde mahşere çıkmamı sağlasın.»

Gazi Sultan Sigetvar Kalesi'ne varınca, muzaffer askerler kaleyi kuşattılar ve kuşatma 40 gün sürdü. O sırada, birçok kafir ordularının, Sigetvar kafirlerine yardım etmek üzere göle⁽³²⁸⁾ ile Eğri⁽³²⁹⁾ kalelerinden gelmekte oldukları haberi geldi. Bunun üzerine şiarı hep zafer olan Sultan, Vezir Pertev Paşa'yı, yeniçcilerden ve piyadelerden meydana gelen 40,000 kişilik bir orduyla, o yardımın gelmesini önlemekle görevlendirdi. Pertev Paşa gidip Göle Kalesi'ni kuşattı ve kısa zamanda kılıç kuvvetiyle fethetti. Bu kale son derece sağlam bir kaleydi. Kuşatma altında bulunan ve yaya atlı sayıları 4,000'e ulaşan kafirler aman alarak kaleden çıkmak ve kaleyi Sultan'ın adamlarına teslim etmek zorunda kaldılar. Fakat yeniçcilerle «kapıhalkı» topluluğu, Paşa'nın sözüne bu kafirlere karşı girişmiş olduğu taahhütlere kulak asmadılar ve kafirlerin üzerine saldırdılar; onları son nefesine kadar imha ettiler ve böylece mallarına, eşyalarını

(326) 89 No.'lu nota bakınız.

(327) Szigetvar. (M.E.B.)

(328) Gyular. (M.E.B.)

(329) Eger. (M.E.B.)

na elkoyarak bunları afiyetle yenecek ganimet saydılar. Paşa ise, kalenin muhafazası için adet olduğu gibi bir muhafız birliği ile gerektiği kadar görevli bıraktıktan sonra sağ salim ve ganimet almış olarak Sultanlık karargahına döndü.

Öte yandan Gazi ve mücahit Sultan, kuşatma günleri sırasında yatağından kalkamıyordu. Çünkü hastalığı şiddetlenmişti ve günden güne artıyordu. Nihayet bir gün son nefesini verdi. Son sözü, «son sözü 'la ilahe illallah' olan kimse cennete gider» hadis-i şerife uygun olarak «la ilahe illallah»tı. Bunu birkaç defa söyledikten sonra, «ey güven içindeki can!, razı olmuş ve razı edilmiş olarak Rabbine dön»⁽³³⁰⁾ çağrısına uyarak, ruhunu Yaradıcısı'na teslim etti.

Bu büyük felaket meydana gelince, Sultanlık karargahında bulunan vezirler ve devlet erkanı, birkaç gün bu haberi gizli tuttular ve Sultan'ın cesedini sakladılar. Ayrıca derhal Sultan Selim Han'a haber gönderip kendisini karargaha getirttiler ve onu tahta çıkarıp, ulu babasının halefi tayin ettiler. Komutanlar, vezirler ve meseleleri çözümleyip karara bağlamak yetkisinde olan diğer kimseler kendisini kutladılar.

Sultan'ın ordusu, merhum Sultan Süleyman'ın ölümü ile şehzade Selim'in gelip saltanatı eline alması arasında geçen süre içinde, kuşatma altında bulunan Sigetvar Kalesi'ni ele geçirmeye muvaffak oldu.

Merhum Sultan, 74 yaşına varmıştı. Hükümdarlığının süresi ise 48 yıldır⁽³³¹⁾. Gerçek şudur ki kendisi büyük hamiyete ve hassas duyguya sahip bir Sultandı. «Üngü-

(330) Bu tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)

(331) Yanlışlıkla 48 yıl yazılmış olmalı. Çünkü 1520 yılında tahta çıkmış ve 1566 yılında ölmüş olup, 46 yıl hüküm sürmüştür. (M.E.B.)

rüs⁽³³²⁾ ülkesini yıkan», «Rodos Adasına boyun eğdiren», «Belgrad Kalesi'ni zapteden», «Barış Diyarı Bağdad'ın fatihi», «Boğdan kahramanlarını kahreden», «Frenk ve Alman despotlarının kökünü kazıyan» sıfatlarıyla tanınan Sultan, kendisiydi. Hiçbir zaman bir benzeri yoktu ve şairin şu sözleri kendisine uygun düşmüştü:

«Yoktur senin benzerin şu zamanımızda»
«Kim ki 'var' dese, 'göster bana' de.»

Onun mutlu zamanında 14 gaza yapılmıştı ve kendisi bütün bu gazalardan, düşmanlara, muhaliflere karşı zafer kazanarak dönmüştü. İşte sana, o gazaların sayısı:

- 1— Uğursuz Üngürüs ülkesi gazası.
- 2— Frenklerin gazası ve Rodos'un fethi.
- 3— Üngürüs gazası.
- 4— Alman ve Nems⁽³³³⁾ gazası ile Bıdun⁽³³⁴⁾ Kalesinin fethi.
- 5— Acem ülkesi gazası.
- 6— Frenk ülkesi gazası.
- 7— Kara Boğdan gazası.
- 8— Üngürüs gazası ve fethi.
- 9 — Beç⁽³³⁵⁾ gazası.
- 10— Elkas vasıtasıyla Acem ülkesi 'gazası.
- 11— Acem ve Nahcivan gazası.
- 12— Üsküdar'a yapılan Sultan Bayezid seferi⁽³³⁶⁾.
- 13— Üngürüs gazası ile, kötü davranışlı kiralına haraç kabul ettirilmesi.
- 14— Sigetvar gazası.

Allah rahmet etsin, kendisi bütün günahlardan ve eğlencelerden sakınır ve doğruyu emretmeye, günahlar-

(332) 73 No.'lu nota bakınız.

(333) 248 No.'lu nota bakınız.

(334) 244 No.'lu nota bakınız.

(335) 254 No.'lu nota bakınız.

(336) Sultan Bayezid olayı dolayısıyla Padişah'ın Üsküdar'da karargah kurup durumu oradan yönetmesi. (M.E.B.)

dan alıkoymaya çok önem verirdi. Öyle ki eğlence ve çalgı erbabı, kase ve kadeh tutkunları aletlerini parçaladılar; kaselerini kırdılar ve başlarını önlerine eğerek, şaşkın bir durumda gözlerden kayboldular.

Halk arasında adaletli olan, düşmanları ise kahreden bu ulu Sultan yolda ve av alanlarında, yolunda durup şikayetlerini doğrudan doğruya kendisine arz etmek isteyen güçsüzlerin ve yenilgiye uğramış kimselerin şikayetlerini dinlerdi. Bu nedenle hiçbir ayırım ve fark gözetilmeksizin bütün ülkeye barış yayılmış ve bütün kullar adaletin kapsamı içine girmişlerdi. Bunun sonucu olarak ülkede imar hareketleri yayılmış ve hayatın bütün yönleri büyük ölçüde ilerlemişti. Bu durum, özellikle Konstantiniye Şehri'nde daha çok belirgindi. Konstantiniye o kadar imar görmüş ve ilerlemişti ki, Zekeriya Efendi, Sultan'ın emriyle bu ilerleme konusunda yaptığı sayım, orada şu miktarda kurumların varlığını ortaya koymuştu:

3,983 Müslüman ticarethanesi, 2085 Hıristiyan ve Yahudi ticarethanesi, 485 büyük cami-i şerif, 4,483 mahalle mescidi, 1,650 kütüphane, 515 medrese, 100 imaret ve konak, 150 han, 285 zaviye, 872 özel ve umumi hamam, 417 kervansaray, 947 çeşme, 4,985 su dağıtma yeri (musluk), 380 fırın, 586 değirmen, 539 buzhane, 13 ağır kantar ve 843 kilise.

Aslında, dikkatli bir sayım yapılırsa, gerçek sayı yukarıdaki sayıların iki katı da olabilir.

Sultan Süleyman Han Zamanındaki Hayrat ve Yararlı Kurumlar Hakkında

1 — Bizzat İstanbul Şehri'nde bir cami-i şerif⁽³³⁷⁾ ile onun yanındaki zaviye, hastane ve medrese.

2— Suyu birkaç değirmeni döndürmeye yetecek kadar bol olan büyük bir çeşme. Bu çeşmenin suyu, uzun

(337) Süleymaniye Camii. (M.E.B.)

mesafelerden, yüksek kemerler ve taklar üzerinden geçirilerek getirilmişti ve su, şehre ulaşınca kadar bu kemerlerle taklara dünyanın hazineleri harcanmıştı.

3— İstanbul'da, babası Sultan Selim Han'ın türbesi üzerine yaptırdığı başka bir cami ile onun yanındaki medrese ve zaviye.

4— Yenibağ'da yaptırmış olduğu güzel bir medrese.

5— Yeniçeri binalarının yakınında, merhum Şehzade Sultan Mehmed'in⁽³³⁸⁾ türbesi üzerine yaptırmış olduğu güzel bir cami⁽³³⁹⁾ ile bir yararlı medrese, bir zaviye ve bir çocuk kütüphanesi.

6— Barış Diyarı Bağdad'da İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin -Allah ondan razı olsun- türbesini restore etti. Ayrıca bir cami ile bir zaviye yaptırdı ve türbeye muhafızlar, nöbetçiler tayin etti.

7— Nurlar saçan Şeyh Abdülkadir-i Geylanî'nin -ulu sırrı kutsansın- türbesini restore etti.

8— İstanbul civarındaki Galata Şehri'nde, Şehzade Cihangir'in türbesi üzerine büyük ve yüksek bir cami yaptırdı.

9— Konya Şehri'nde Mevlana Rumî'nin türbesi üzerine yüksek bir cami yaptırdı.

10— Kefe Şehri'nde yıkılmış olan büyük kiliseyi güzel bir camiye çevirdi; ayrıca bu şehirde iki hamam yaptırdı.

11— İznik Şehri'ndeki eski kiliseyi camiye çevirdi.

12— Kudüs-ü Şerif'te, mübarek taşın üzerine yüksek bir kubbe ile bir cam-i şerif ve güzel bir zaviye yaptırdı.

13— Şam'da «el-Kasr el-Eblak»⁽³⁴⁰⁾ mahallesinde

(338) Kanunî'nin oğlu.

(339) Şehzade Camii. (M.E.B.)

(340) «Renkli Saray» demektir. (M.E.B.)

yolcular için bir han, ayrıca bir medrese, bir cami ve bir zaviye yaptırdı.

14— İstanbul'da «Deliklitaş»(?) semtinde şehzadelerin annesinin⁽³⁴¹⁾ adına yaptırdığı güzel bir cami ile onun üstünde yaptırdığı medrese, bol nimetli bir imaret ve hastane.

15— Mekke-i Mükerrerme'de özel hizmetçisinin üzerine yaptırdığı bol nimetli ve hayratlı zaviye.

16— Medinc-i Münevvere'de yaptırdığı bol nimetli imaret ile buna yaptığı birçok vakıf. Bu vakıfların geliri, her sabah ve akşam fakirlere dağıtılan yemeğe sarfedilir.

17— Edirne'de yaptırdığı çeşme ve Mustafa Paşa Köprüsü üzerinde yaptırdığı büyük cami, zaviye ve yolcular için han.

Sultan'ın sekiz erkek çocuğu vardı: Sultan Selim, Sultan Mustafa, Sultan Mehmed, Sultan Bayezid, Sultan Cihangir, Sultan Murad, Sultan Mahmud, Sultan Abdullah. Bunlardan Mustafa ve Bayezid, babalarının sağlığında öldürüldüler; şehzadeler Mehmed, Murad, Mahmud ve Abdullah da babalarının sağlığında öldüler⁽³⁴²⁾.

Sultan'ın dokuz vezir-i azamı vardı: Karamanlı Pir Mehmed Paşa, İbrahim Paşa, Ayaz Paşa, Lütfi Paşa, Süleyman Paşa, Rüstem Paşa, Ahmed Paşa, Ali Paşa, Bosnalı⁽³⁴³⁾ Mehmed Paşa.

Sultan Süleyman zaman zaman şiir de yazar ve bu alanda hayli güçlüydü. Ayrıca güzel yazı yazmasını da bilirdi. Türkçe **Divan**'ını tamamlamıştır. «Muhibbî» mahlasını kullanırdı.

Onun parlak devrinde görev yapan kadıların sayısı

(341) Kanuni'nin eşi Hurrem Sultan. (M.E.B.)

(342) Yukarıda, Padişah'ın, Cihangir'in türbesi üzerine bir cami yaptırdığını yazmış olması, Cihangir'in de babasından önce ölmüş olduğunu göstermektedir. (M.E.B.)

(343) Sokullu. (M.E.B.)

sekize ulaşmıştı: Molla Abdülvasi Çelebi, Molla Kadri Efendi, Molla Malul, Sinan Çelebi, Bostan Çelebi, Abdurrahman Efendi, Molla Hamîd Efendi, Perviz Çelebi.

Aynı yıl Şah Tahmasp, Herat Hükümetini yeniden Sultan Muhammed Mirza'ya' onun vasiliğini de Sultan Yekan Ustaclu'ya verdi. Şehzade'yi⁽³⁴⁴⁾ Emîr Abdullah Mazenderanî'nin kızıyla evlendirerek Horasan'a gönderdi.

Yine aynı yıl Abdullah Han bin Iskender Han bin Cani Bey Sultan bin Hoca Muhammed Han bin Özbek Eb'ül-Hayr Han, Maveräünnehir'in bazı şehirlerinde bağımsızlığını ilan etti; sonra da bazı Özbek Sultanlarıyla ittifak kurarak hep birlikte, istila etmek amacıyla Horasan üzerine yürüdüler. O sırada aileleriyle ve orduyla birlikte yola çıkmış bulunan Şehzade Sultan Muhammed ile vasisi Şahkuli Sultan Türbet ve Zafa taraflarında saldırganlarla karşılaştılar ve güç bir duruma düşerek derhal o taraftaki kaleye kapandılar. Abdullah Han da, Zava Kalesi'ni ele geçirip orada bir katliam yaptıktan sonra Türbet Kalesi'nin üzerine yürüdü ve kalcyi kuşattı; kuşatmayı şiddetlendirmek ve kalenin çabuk düşmesini sağlamak amacıyla da gereken aletleri ve malzemeyi hazırlamağa başladı. Fakat kuşatma 20 gün sürdü ve bu süre içinde Özbek Sultanları arasında ihtilaf ve anlaşmazlık çıktı. Bu yüzden, kuşatma altındakilerin sıkıntılı bir duruma düştüklerini bildikleri halde kuşatmayı kaldırarak Maveräünnehir'e döndüler. Böylece Şehzade ile vasisi, birkaç bin kişilik orduyla birlikte o yokedici çıkmazdan kurtuldular ve Herat'a gittiler.

Sultan Süleyman Han'a Çağdaş Olan Rum Bilgileri ile Şeyhleri Hakkında

1— En büyük mevlana, örnek ve iyi ahlaklıların

(344) Yani oğlu Muhammed Mirza'yı. (M.E.B.)

önderi Mevlana Hayreddin Efendi. Kastamonu Kasabası'nda doğmuştu. Araştırmacı ve inceleyici bir bilgindi. Sultan'ın hacılığına getirilmiş ve ömrünün sonuna kadar onun hizmetinde kalmıştı.

2— İnsanlık erdemlerini kendisinde toplayan, zamanın en bilgili bilgini ve çağının en mükemmel fazilet sahibi olan Mevlana Kemalpaşazade. Rum⁽³⁴⁵⁾ bilginleri, Rum ülkesinin, fazilet ve erdemde onun bir benzerini daha görmediği konusunda ittifak etmişlerdir. Birçok eseri ve Türkçe, Farsça birçok güzel şiiri vardır. «Müfti-i Zaman» olmuş ve «Müfti-i Sekaleyn»⁽³⁴⁶⁾ diye adlandırılmıştı.

3— Mevlana Sofi Ali Çelebi. «Müfti-i Zaman» görevine getirilmişti. Büyük bir şeriat bilgini ve dindar bir bilgindi.

4— Mevlana Çelebi. İstanbul kadılarındandı. Yüce kadirli müftülük görevine getirilmişti.

5— Mevlana Muhiddin Çelebizade. Başlangıçta Anadolu ve Rumeli Kazaskeri bulunuyordu. Sonra «Müfti-i Zaman» görevine getirildi.

6— Kadri Çelebi. Çağının bilginlerinin öncüsü ve zamanının fazilet sahiplerinin önderiydi.

7— Mevlana Çevizade bin Mevlana Muhammed. Başlangıçta Anadolu Kazaskeriydi. Sonra fetva kuralları hükümlerine bakmak ve birçok kadılık işlerini yürütmek görevine getirildi.

8— Şeyh Abdülkerim Efendi Hazretleri. Kendisi bilimler alanında araştırma yapmaya tutkundu. Zaman zaman Küçükayasofya Camii'nde halka va'zederdi. Sonra müftü oldu.

9— Araştırmacı bilginlerin sonuncusu, çağının bilginlerinin lideri olan Mevlana Sa'd El-Mille ve'd-Din

(345) 85 No.'lu nota bakınız.

(346) 229 No.'lu nota bakınız.

Ebüssud. «Hoca Çelebi» diye ün yapmıştı. Kendisi kuşkusuz, zamanının bilginlerinin reisi ve çağının fazilet sahiplerinin lideriydi. Bütün bunların önüne geçmişti. Ünlü Tefsir'in⁽³⁴⁷⁾ yazarıdır ve bunu Sultan'ın adına yazmıştır.

Gazi Sultan'ın iyiliklerini ve hayırlı işlerini bu mütevazi kitapta serdetmekten kalem aciz kalır ve dil yorulur.

975(1568) Yılı: Şah Tahmasp, bundan sonraki satırlarda anlatılacağı üzere, bazı meseleler yüzünden intikam almak istediği Aşağı Geylan Valisi Han Ahmed'le çarpışmaya karar verdi. Bunun nedenlerinden biri şuydu:

Daha önce de anlattığımız gibi Yukarı Geylan Valisi Sultan Muzaffer'in öldürülmesinden sonra, bu vilayet de Han Ahmed'e verilmişti. Daha sonra Sultan Muzaffer'in torunlarından olup Şah Tahmasp'ın kızkardeşinin oğlu olan Cimşid Han reşit olup erginlik çağına varınca, bazı ileri gelenler kendisinin, Şah'ın ilgisi kapsamına alınmasını arzettiler. Bunun üzerine Şah, aralarında bulunan akrabalık bağlarına saygı göstermek için kızını bu beyle evlendirdi ve 30 yıldan fazla bir zamandan beri adı geçen Han Ahmed'in yönetiminde bulunan irsi vilayetini kendisine verdi. Yanına da, eskiden sarayda Kapıağası olup Kızılbaş ileri gelenlerinin güçlülerinden olan Yolkuli Bey'i katarak, kendisini Yukarı Geylan ülkesini ele geçirmekle görevlendirdi. Han Ahmed de adı geçen vilayeti derhal Cimşid Han'ın adamlarına teslim etti ve bunu geciktirmedi. Fakat Kuçesfan bölgesinin eskiden beri Aşağı Geylan Vilayeti'nin bir parçası olduğunu iddia ederek ve bunda ısrar ederek bu bölgeyi teslim etmemek için sebepler gösterdi ve teslim işini bu yüzden savsakladı. Bu durum, Yolkuli Bey'i kuvvet ve zor kullanmaya sevketti. Yolkuli Bey, Lahican komutanı ve Kuçesfan valisi bulunan Kakuşah Mansur Lahicî'yi sıkış-

(347) Ebüssuud Tefsiri. (M.E.B.)

tırmaya başladı ve aralarındaki çatışma çarpışmaya döndü. Bu çarpışmada Yolkuli Bey Geylanlılar tarafından öldürüldü.

İşte Şah Tahmasp'ın Han Ahmed'le çarpışmaya karar vermesinin nedenlerinden biri buydu. Başka bir neden daha vardı, o da şuydu:

Şah Tahmasp, 20 yıldan beri Kazvin'i ülkesinin başkenti yapmıştı. Bu şehirle Han Ahmed'in yazlığı ve kışlağı olan Lahican ve Deyleman arasındaki mesafe üç konaktan fazla değildi. Buna rağmen, bu uzun süre içinde, Şah'ın ziyaretine gitmek ve üzengisiyle birlikte yürümek, Han Ahmed'in hatırına gelmemişti. Hatta Şehzade Bayezid'in ve çocuklarının Şahlık Sarayı'na gelişleri sırasında gelmekten imtina etmişti; kendisine haber verildiği ve hazır bulunması istendiği halde gelmemiş ve mazeret de göstermemişti.

Devlet işlerinde daha başka ihmalleri ve devlet adamlarının isteklerine önem vermeyen davranışları görülmüştü.

İşte bu nedenler ve gerekçeler yüzünden Şah Tahmasp, bu vali'yi tedibetmek yönünde birtakım tedbirler almaya girişti; bu iş için Masum Bey Safevi'yi görevlendirdi. Masum Bey'in emrinde Karabağ, Azerbeycan, Karacadağ, Tavalış, Kaskar orduları vardı. Bunlar Harzevil ve Halhal yoluyla Han Ahmed'in üzerine yürüdüler. Ayrıca Lala Nazar Bey Ustaclu'yu da görevlendirdi. Nazar Bey'in emrinde Rüstendar ve Irak orduları ile birlikte Şehzade Mustafa Mirza'nın komutası altındaki Şahlık Sarayı komutanları vardı. Bunlar da Talkan ve Kelare-i Deşt yoluyla gittiler. Bunlardan başka, komutasında 3,500 kadar taş muhafızı bulunan Lala Kuli Sultan İcekoğlu Ustaclu'yu da Rudbar yoluyla gönderdi. Şah, bütün bunları, Geylan'a yürüyüp, Geylan Valisi Han Ahmed'i yakalamakla görevlendirdi.

Bu orduların, özellikle Masum Bey'in ordusunun gelmekte olduğu haberi, Geylan'da Han Ahmed'in kullaklarına gidince, derhal, 30,000 süvari ve piyadeden kurulu olan ordusunu hazırladı. Bu askerler, Lahican bölgesinde, Han Ahmed'in komutası altında toplanarak savaşa hazırlandılar.

Bu sırada Masum Bey endişeye ve korkuya kapılarak, önce hileye ve kurnazlığa başvurdu. Bu amaçla Han Ahmed'e özel bir mektup yazarak adamlarından biriyle gönderdi. Mektupta, Han Ahmed'in, selameti ve kurtuluşu için askerlerini dağıtmasını ve Şah'a itaatini arzctmesini tavsiye eden Masum Bey şöyle diyordu: «Şah, senin ordunu toplayıp savaşa hazırlandığını duyarsa, bu durum, öfkesine öfke katar ve o zaman Şah, bizzat seninle savaşmaya gelir. Bu nedenle senin, Şah'a şöyle bir haber göndermen, senin yararına olacaktır: Ben, eskiden beri Şah'ın sadık kölelerinden ve itaatkar adamlarımdım; Geylan Vilayeti de Şah'ın bir vilayetidir ve Şah, bu vilayeti, adamlarından birine verebilir.»

Saf olan Han Ahmed, o ihtiyar kurdun ve kurnaz tilkinin bu güzel sözlerine hemen kandı ve Masum Bey'in durumunu Şah'a arzedip geldiği yere geri döneceğini sanarak ve umarak ordusunu da derhal dağıttı. Bu nedenle ihtiyatlı da davranmadı ve az sayıdaki adamlarıyla birlikte Lahican'da kalarak Masum Bey'den cevap beklemeye başladı. Masum Bey ise, derhal bu fırsattan yararlandı ve Kukah ile Haremkam denilen yerden hemen Han Ahmed'in üzerine yürüdü. Harekete geçen ordunun öncü kuvvetleri oraya vardığında, Han Ahmed sofrakurmuş ve bütün halk tabakalarından, yani bilginlerden, fazilet sahiplerinden, ileri gelenlerden ve daha alt tabakalara mensup olan kimselerden meydana gelen maiyetiyile, kurulmuş ve yemek yemek üzere hazırlanmış olan sofranın etrafında oturmuş bulunuyordu.

Onlar bu durumda henüz yemeğe el uzatmadan, ansızın düşmanın saldırısına uğradılar. Geylanlılar, artık Ahmed Han'ı kendi atına bindirmeye dahi fırsat bulamadılar. Bu yüzden, 20 kadar piyade askeri kendisini alıp Lahican'dan çıkardılar ve Rangu, Eşkur taraflarına götürdüler. Masum Bey böylece komutanlarıyla birlikte Lahican'a girdi. Hoca Ali Bey'in, Han Ahmed'in Beylerbeyi olan oğlu Emîr Cihangir ve Şehsüvar Bey, yeni yönetime itaatlarını sundular ve yeni yönetim onları himayesine aldı. Komutanlar ve ileri gelenler, Han Ahmed'i dört ay aradırsa da bulamadılar.

Bu süre içinde, bir yandan Geylan havasının bozuk olması, bir yandan da giyecek ve yiyeceğinin tükenmesi, atlarının zayıflaması, Geylan dağlarına kar yağması, kışın şiddetlenmesi, ağaçlarda yaprak ve meyve kalması yüzünden ordunun durumu kötüleşti ve ordu dönmek isteğinde bulunmak zorunda kaldı. Bu kötü durumlar karşısında, Kızılbaş ordularının yeniden Eşkur taraflarına gidip Han Ahmed'i araması için Şahlık emri çıktı. Bunun üzerine Kızılbaş ordusu Lahican Nahiyesi'nden, Lala Kuli Sultan İcekoğlu'nun askerleri ile taş muhafızları da Rudbar tarafından harekete geçtiler. Nihayet gelip, Eşkur'a bağlı Siyahkelerud denilen yerde Han Ahmed'le bazı hizmetçilerini yakaladılar. Han Ahmed o sırada ut çalmaktaydı. Kendisini hemen Masum Bey'in yanına götürdüler. Masum Bey de bundan sonra hemen Geylan yönetimi için bir heyet kurdu. Bu heyet, Şah'ın beşinci oğlu Şehzade Sultan Mahmud Mirza ve vasisi Lala Kuli Sultan'la birlikte beş kişiden kuruluydu. Bu satırların yazarı da o beş kişi arasındaydı.

Masum Bey, bundan sonra yanına Han Ahmed'i de alarak beyler, ordu komutanları ve diğer ordularla birlikte Kazvin'e döndü. Orada Şah'ın huzuruna girdiler. Han Ahmed birkaç ay hapiste kaldıktan sonra kendisini

Kahkaha Kalesi'ne gönderdiler. Orada bir yıl tutuklu kaldı; bu süre içinde Şehzade İsmail Mirza⁽³⁴⁸⁾ ile ilişki kurdu ve aralarındaki ilişkiler sıklaştı. Bu durum Şah Tahmasp'ı kuşkulandırdı ve ikisinin ittifakının Kahkaha Kalesi'nde bir kargaşalığa yol açmasından korkarak Han Ahmed'i buradan çıkartarak Şiraz'daki İstahr Kalesi'ne göndertti. Han Ahmed orada 10 yıl süreyle tutuklu kaldı. Gelecek yılların tarihlerini anlatırken, Han Ahmed'in akıbetini münasebet geldiğinde anlatacağız.

976(1569) Yılı: Sultan Süleyman Han'ın ölümü dolayısıyla taziyede bulunmak ve Sultan Selim Han II.'nin tahta çıkması münasebetiyle kendisini kutlamak amacıyla, bir heyetin başında Rum'a⁽³⁴⁹⁾ gitmiş olan Çukursa'd Valisi ve Divan Emîri Şahkuli Sultan Ustaclu, görevini yapmış olarak döndü.

Aynı yıl Masum Bey, Divan emîrliği göreviyle birleştirilmiş olan vezirlik görevinden istifa ederek, Sadr Emîr Muhammed Mîr Yusuf, büyük oğlu Han Mirza, Defterhane Reisi Beşaret Bey gibi bir Kızılbaş ileri gelenleri topluluğuyla birlikte iki mübarek Harem'in -Allah onların tazim ve saygısını artırsın- ziyaretine gitti. Vezirlik görevi de Emîr Seyyid Şerif-i Sani'ye verildi; fakat kendisi aynı yıl Allah'ın rahmetine kavuştu.

Horasan ve Geylan'ı fethetmeye muvaffak olmuş olan ve bunun karşılığı olarak Şah'tan umduğu mükafatı almamış bulunan Masum Bey'e gelince, Haleb ve Şam'a varınca, Masum Bey'in iki Harem'i ziyaret etmek gerekçesiyle Rum ülkesine geldiği, fakat gerçek amacının Rum tasavvufçularıyla ilişki kurup onları çevresinde toplamak, karışıklık çıkarmak ve bu ülkeyi işgal etmek olduğu yolunda Sultan Selim Han'a jurnaller yapıl-

(348) Şah Tahmasp'ın, daha sonra Şah İsmail II. adıyla tahta çıkacak olan oğlu. (M.E.B.)

(349) 85 No.'lu nota bakınız.

dı. Bunun üzerine Şam Beylerbeyi Derviş Paşa'ya, Masum Bey'in ve arkadaşlarının ortadan kaldırılmaları için yüce eşiklerden Sultanlık emri verildi. Derviş Paşa da hemen, mızraklarla silahlanmış 200 süvari hazırlayarak, Arap kıyafetinde bulunan hacıların kafilesinin peşine taktı; ve onlara, yolda yapılacak olan konaklamalardan birinde fırsattan yararlanarak ve yolkesicileriymiş gibi hareket ederek Masum Bey'i ve bütün arkadaşlarını öldürmeleri için emir verdi. Bunlar da iki Harem arasında, sabah namazını kılmak üzere tahtirevanından inen Masum Bey'i öldürerek bu emri uyguladılar.

Aynı yıl Geylan halkı kendi arasında birlik olup, eski Geylan hükümdarlarının torunlarından biri olan Sultan Haşim adındaki kişiyi vilayetlerinin başına Sultan tayin ettiler ve oradaki Kızılbaş komutanlarına ve reislerine saldırarak bir kısmını öldürdüler, diğerlerini de çıkardılar. Sonra şanlı yüceldi ve süvari piyade olmak üzere 18,000 kişi toplamaya muvaffak oldular; bunlarla Tenkabın yöneticisine saldırdılar. O da yanında bulunan 500 kadar Kürt neferi ve muhafızları, ve onlara yardım etmek üzere Kazvin'den gelmiş olan bazı Kızılbaş komutanlarıyla birlikte onlara karşı çarpışmaya başladı. Mirz Nehri üzerinde çarpışma başladı ve Sultan Haşim'in ordusu yenilgiye uğradı; iki taraftan da birçok kişiler öldürüldü. Geylanlılardan bu çarpışmada öldürülenlerin sayısı 1,800'e ulaştı. Öyle ki Tenkabın meydana cesetlerden tümsekler meydana geldi ve öldürülenlerin başlarından üç kule dikildi.

977(1570) Yılı: Şah Tahmasp, Geylan Vilayeti'ni Sultan Mahmud Mirza'ya verdi ve Lala Kuli Sultan İcek-oğlu'nu da kendisine vasi tayin etti. Geylan Vilayeti'nin kalan kısmını da Kızılbaş şehzadeleri arasında taksim etti. Geylan halkının görülmüş olan suçları dolayısıyla, Lala Kuli Sultan ve öteki Kızılbaş komutanları, Şah'ın

öfkelerini onlara karşı kabarttılar. Bu da onlara, zulüm ve baskı kapılarını ardına kadar açmak fırsatını verdi. Bunun üzerine halk, Kara Muhammed'in torunlarından olan Emîre Debac ile İyari tabakasından gelme Ejdeha Sultan'ın komutası altında ayaklanarak, Leşte taraftarlarını yönetmekle görevli bulunan Şah'ın komutanı Şehsüvar Bey'i öldürdüler. Böylece isyan ve başkaldırmayı ilan ettiler. Geylan halkı da toplanıp onlarla birlik oldu ve Kızılbaş topluluklarını püskürtmek konusunda yekvücut oldular.

Aynı yıl, Gürcü Gargara'nın oğlu Key Hüsrev, Şah Tahmasp'ın Sarayı'na geldi ve yanında büyük hediyeler ve nadir rastlanan birçok armağanlar getirdi. Sultan da kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı.

978(1571) Yılı: Sultan Selim Han, Üçüncü Vezir Lala Kara Mustafa Paşa'yı büyük bir orduya Serdar tayin ederek Kıbrıs Adası'nı fethetmeye gönderdi. Mustafa Paşa da donatılmış muzaffer orduyla birlikte adaya hareket ederek, en sağlam kalesi olan Levkoşe'yi kuşattı ve 45 gün süren kuşatma sonunda kaleyi kuvvet yoluyla fethetti. İlbahar gelinceye kadar da kışı orada geçirdi. Sonra gemilerle harekete geçerek, adanın en ünlü kalelerinden biri olan Mankosa⁽³⁵⁰⁾ Kalesi'nin üzerine yürüdü ve burayı da kuşattı. Kuşatma altındaki kafirlerin durumu sıkıştı. Bunun üzerine, aileleri ve çocuklarıyla birlikte çıkıp gemilerle Frenk diyarındaki vatanlarına dönmek esası üzerine kaleyi teslim edeceklerini bildirmek ve canları ile malları için aman ve barış istemek zorunda kaldılar. Mustafa Paşa bunu kabul ettiyse de yenicileri «Kapuhalkı» yöneticileri bu barışı kabul etmediler ve adı geçen Frenklere saldırarak hepsini son nefeslerine kadar imha ettiler; kadınlarını ve erkek-kız bütün çocuklarını esir ettiler; mallarını da ganimet aldılar.

(350) Magosa. (M.E.B.)

Böylece bu ada öteki kaleleriyle birlikte, kahredici Osmanlı Devleti'nin toprakları arasına katıldı.

Yine aynı yıl, Emîre Debac Leşte'de ortaya çıktı ve çevresinde Geylan ayaktakımını ve başıboş kimseleri toplayarak onlarla birlikte Lahican'a saldırarak, o tarafta Şah'ın emriyle yapılmış olan kaleyi ele geçirdi; oraya bırakılmış olan 400 tüfekçiden kurulu muhafız birliğini son neferlerine kadar imha etti. Sonra da öteki şehirlerde ve yörelerde bulunan öteki Kızılbaş memur ve görevlilerine dönerek bir kısmını öldürdü ve bir kısmını da kovdu. Bunlar Deylaman'a kaçarak Emîr Sultan Mahmud'un ve Lala Kuli Sultan'ın himayesine sığındılar. Emîre Debac böylece vilayetin tümünü istila etti.

Bu haberler Kazvin'de yayılıp da Şah'm kulağına da gidince, Şah derhal Ustaclu ileri gelenlerinin askerlerini ve muhafızlarını, maiyetinde bulunan diğer komutanlarla birlikte Deylaman'da bulunan oğlunun yardımına gönderdi. Böylece Deylaman'da 10,000 kişi kadar toplandı. Bununla beraber bunlar, Lahican'da bulunan Emîre Debac üzerine yürümeğe cesaret edemediler. Daha sonra Ustaclu, Garbîlu ve diğer Kızılbaş topluluklarından 400 kadar muhafız asker, Şehzadeden ve komutanlardan izin almaksızın, sadece karışıklıklar çıkarmak amacıyla Geylan üzerine yürümeğe karar verdiler; Yukarı Geylan Valisi Cimşid Han'dan da 6,000 süvari ve piyade alarak, hep birlikte Emîre Debac'la savaşmak üzere Lahican'a hareket ettiler. Lahican Şehri'nin açıklarına vardıklarında, savaşa hazırlanmış olan Emîre Debac'la karşılaştılar. Başlangıçta Kızılbaş ordusu yenilgiye uğradı ve Ustaclu beylerinin çocuklarından 20 kadar bey öldürüldü. Sonra Yukarı Geylan ordusu Emîre Debac'ı çembere aldı ve oklarına, tüfeklerine hedef yaptı. Sonunda bir tüfek kurşunu sırtına isabet edip göğsünden çıktı. Bunun üzerine Geylanlılar arasında ba-

şarısızlık ve yenilgi yayıldı. Kızılbaşlar ise zafer kazandılar ve süvarilerle, piyadelerle bir defada saldırıya geçerek düşmanlarının topluluğunu darmadağın ettiler; böylece Geylan Vilayeti'ni yeniden Şah'ın egemenliği altına aldılar.

979(1572) Yılı: Şah Tahmasp, Ustaclu beylerinden olan Pire Muhammed Çavuşlu'yu Geylan Hükümetini yönetmekle görevlendirdi; Emîr Gayb Sultan'ı da Deylem ve Geylan dağlarında itaatten çıkmış olan başıboş ve ayak takımlarının çıkardıkları kargaşalıkları bastırmakla görevlendirdi. Emîr Gayb Sultan Deylem'de öldü. Bunun üzerine Geylan Eyaleti İmam Kuli Mirza'ya verildi. Pire Muhammed ise kendisine vasi tayin edildi.

Aynı yıl, Kahkaha Kalesi'nde gömülü bulunan ve her biri 3,000 miskal ağırlığında 600 parça altın ve gümüşten bir altın, bir de gümüş parçası kayboldu. Kale Muhafızı, Habib Bey Ustaclu idi. Kendisi, kalede tutuklu bulunan İsmail Mirza'yı⁽³⁵¹⁾ bu parçaları çalmakla suçladı. İsmail Mirza ise bu suçu Habib Bey'in kızına isnadetti. Bunun üzerine Şah Tahmasp, bu meseleyi soruşturmak üzere kaleye bir heyet gönderdi. Heyet üyelerinden Hüseyin Kuli Hulefa Rumlu ve Kum Valisi Halife Şamlu, Mirza'nın sözlerini doğruladılar; Pire Muhammed ile Karacadağ Valisi Halife Ensar ise Habib Bey'in tarafını tuttular ve onun sözlerini tasdik ettiler. Böylece heyet de ikiye bölündü. İki taraf da gelip Şah'ın huzuruna çıkınca, her biri ötekine karşı kötü sözler sarfetti. Sövgülerinin çoğu, bizzat Şah'a tariz niteliğindedir. İşte o günden bu yana, Kazvin'deki Kızılbaş Topluluğu arasında nifak başladı ve iki kısma bölündüler. Bir kısmı Ustaclu'ların tarafını tuttu; öbür kısmı ise İsmail Mirza ve çocuklarından yana oldu.

980(1573) Yılı: Bu yılın başında, Rüstendar'a

bağlı Kecu Hükümdarı Melik Sultan Muhammed bin Melik Cihangir, Geylan Vilayeti'ni istila etmek istedi. Kendisi Geylanlı Han Ahmed'in kızkardeşinin oğluydu. Bunun detayı şöyledir:

Geylan'ın düşmesinden ve Han Ahmed'in yakalanmasından önce, İskender Bey Afşar, Melik Cihangir'e gidip Kecu vergisini kendisinden almak istemişti. Melik Cihangir ise istenen paraları vermeyi savsaklamıştı. Bunun üzerine İskender Bey kendisiyle alay edip onu yakalamak ve Şah'ın Sarayı'na getirmek zorunda kalmıştı. Oradan da Alamut Kalesi'ne gönderilip tutuklandı ve hayatının sonuna kadar orada kaldı. Bu sırada Sultan Muhammed Geylan hükümdarlığı hayaline kapıldı ve birtakım zararlı davranışlara, uygunsuz işlere girişti. Öyle ki Şah Tahmasp, kendisini «Deli Melik» diye adlandırdı. Sonra da, Bedirhan Ustaclu'nun oğlu İmam Kuli Sultan'ı Kecu Kalesi'ni ele geçirmekle görevlendirdi. İmam Kuli Sultan Şah'ın emrine uyarak 5,000 süvari ile birlikte Melik Sultan Muhammed'in üzerine yürüdü ve Kecu Kalesi'ni kuşattı. Melik Muhammed de İmam Kuli Sultan'a haber göndererek, kendisi teşrif edip tek başına kale kapısına geldiği takdirde, ona, kendisinden başkasını haberdar edemeyeceği bazı sırları ifşa edeceğini, bunun için, Şah'a teslim olacağı şekil konusunda kendisiyle konuşmak istediğini, aralarında, Ermenistan'daki Lan tarafından getirilmiş olup sultanların sarayında benzerleri bulunmayan zeki ve hızlı av kuşlarının da bulunduğu bazı değerli hediyeleri Şah'a sunması için kendisine teslim edeceğini bildirdi; ayrıca, Sultan'm, bu ricasını geri çevirmeyeceğinden emin olduğunu da belirtti.

Bu haber İmam Kuli Sultan'ın kulaklarına gidince, arkadaşları ve ileri gelenler, kendisini uyardıkları halde, kendisiyle görüşmek istediğini belirtti. İmam Kuli Sultan, aceleci ve av hayvanlarına tutkundu. Bu kuşlara kar-

şı olan tutkusu kendisine galebe çaldı. Bu yüzden iradesini kaybetti ve kötülük emreden nefesine boyun eğerek öğüt verenlerin öğütlerini reddetti; birkaç neferle birlikte ve ihtiyatsız olarak, söz konusu olan yere gitti. Oysa Melik Sultan Muhammed, iyi silahlanmış cengaver adamlarından birkaç kişiyi orada pusuya yatırmıştı. İmam Kuli Sultan, adı geçen yere varır varmaz, bu adamlar keskin kılıçlarla üzerine saldırdılar ve kendisini yok ettiler. Denildiği gibi: Avın eceli geldiği zaman avcının yanına gider.

Bu haberin yayılmasından sonra ordunun birliği bozuldu ve başındaki adamlarla birlikte Kecu yörelerinden ayrılarak Kazvin'e döndü.

981(1574) Yılı: Şah Tahmasp'ın sağlığı bozuldu ve hastalık belirtileri görülmeye başladı. Bu sırada, Çerkes Şemhal'ın kızı olan karısından doğma oğlu Sultan Süleyman Mirza yanında bulunuyordu. Süleyman Mirza, bütün hayatı boyunca, İmam Rıza'nın⁽³⁵²⁾ -övgü ve selam onun üzerine olsun- eşiklerinin hizmetinde bulunuyordu.

Kızılbaş toplulukları da Şah'ın bu hastalığı sırasında iki gruba bölündüler ve aralarındaki çarpışmalar şiddetlendi; hatta iş, kılıçlarla ve mızraklarla çarpışma derecesine yaklaştı. Ne var ki Allah'ın lütfu halkın imdadına yetişti ve ansızın Şah'a tam sağlık ve şifa verdi. Böylece çıkmış olan karışıklık ateşi de sönmüş oldu. Fakat bu karışıklıklar Şah Tahmasp'ta kötü bir iz bırakmıştı. Bu yüzden içinde, bu karışıklıkları çıkaran Kızılbaş komutanlarına, özellikle bir tarafta Hüseyin Kuli Hulefa Rumlu, Emîr Aslan Bey Afşar ve Çerkes Şemhal, öteki tarafta da Yüzbaşı Hüseyin Bey Ustaclu, Türkmen muhafızlarının başı Peri Bey Koclu ve Gürcü Zal'a karşı kin beslemeye başladı. Şah, bunlardan intikam almayı düşünüyordu. Çünkü taşkınlıkları günden güne

arttığı için, durum yumuşak davranılmasına ve müsama-ha gösterilmesine elverişli değildi. Şair demiştir ki:

«Düşük değerli madenden gelenleri yükseltme sakın
«Kurda ne kadar ilgi göstersen ve yetiştirsen onu,
«Zarardan başka getirmes sana birşey
«Yumuşak davranma sakın emrinin altındakilere karşı
«Elmasın bile yontulması gerekir çünkü.»

982(1574-1575) Yılı: En büyük Sultan, kırıllara taç bağışlayan Sultan Selim Han, 53 yaşında öldü. Saltanat süresi sekiz yıl ve birkaç aydı. Altı erkek çocuğu vardı. Bunlardan biri, derhal kendisini Mağnisa'dan İstanbul'a çağırıp kayserlerin tahtına oturtan Vezir-i Azam Mehmed Paşa'nın⁽³⁵³⁾ çabaları sayesinde babasından sonra saltanata geçen Sultan Murad'dı. Sultan Murad, Osmanlı kanunu ile, İmam-ı Azam Ebu Hanife Numan'ın mezhebine mensup bilginlerin, büyük kötülüğün küçük kötülükle bertaraf edilmesine cevaz veren kurala uygun olarak verdikleri fetva gereğince öteki beş kardeşini aynı günde öldürttü. Bunlar, babalarının türbesinin yanına gömüldüler.

Sultan Selim'in ölüm haberi Kazvin'de yayılıp da Şah Tahmasp da bunu öğrenince, taziyede bulunmak ve büyük fatih Sultan'm tahta çıkışını kutlamak üzere İstanbul'a hediye ve armağanlarla birlikte bir elçi gönderdi.

983(1575-1576) Yılı: Şah Tahmasp, Aşağı Geylan bölgesinin bir kısmını Tekelu beylerine verdi. Böylece zamanın zulmüne uğramış olan o topluluğu o zengin ülkeye gönderdi. Ayrıca Timur Han Ustaclu'nun oğlu Murad Han'ı da, Kecu bölgesine boyun eğdirmek ve Bedirhan'ın oğlu İmam Kuli Sultan'm intikamını almak üzere Rüstendar'a gönderdi.

(353) Sokullu Mehmed Paşa. (M.E.B.)

Aynı yıl, Yukarı Geylan Valisi Cimşid Han'ın mürebbsi ve vasisi Karkeya Ahmed öldü.

984(1576-77) Yılı: Bu yılın Safer ayının ortasında Şah Tahmasp, Rabbinin, «Allah Selamet Evine çağırır»⁽³⁵⁴⁾ çağrısına uydu; ve onun mübarek ruhunun kuşu, ölmez cennetlerin kutsal bahçesine uçtu; böylece dünya, onun adaletinin ve iyiliğinin gölgesinden mahrum kaldı.

Acı musibet ve büyük felaket, bu yılın Safer ayının 16'sına rastlayan salı gecesi meydana geldi. Bunun üzerine, Kızılbaş toplulukları arasında 40 yıldan beri yatmakta olan fitneler ve kargaşalıklar başgösterdi. Bunlardan, başlarında, Kızılbaş ailesinin sağlam bir rüknü olan Yüzbaşı Hüseyin Bey ile aşiret ileri gelenlerinin çoğunluğu bulunan bir grup, Sultan Haydar Mirza'nın ve İmam Kuli Mirza'nın dayıları bulunan Gürcü Ali Han ve Gürcü Zal ile ittifak kurup, Behram Mirza'nın oğlu Sultan İbrahim Mirza'nın da muvaffakatıyla; Şah'ın öldüğü gece, ölüm olayı meydana gelir gelmez tahtı ele geçirmeye muvaffak olması için Sultan Mirza'yı⁽³⁵⁵⁾ Saray'da serbest bırakmaya eğilim gösterdi. Gecenin pek az bir kısmı geçer geçmez, ulu ve muzaffer Sultan öldü.

Bunun üzerine Sultan Haydar Mirza hemen dizginleri eline aldı ve yüksek Köşk'te bulunan hatunların ve kadınların entrikalarından uzak olarak bağımsız bir şekilde tahta oturdu ve Sultanlığın altın kılıcını kuşandı. Bu durumdan ve Sultan Haydar Mirza'nın Yüksek Köşk'ten uzak bulunmasından yararlanan merhum Şah'ın kızı Perihan Hanım, güvendiği adamlarından birini dayısı Çerkes Şemhal'a göndererek meseleyi kendisine bildirdi.

Şemhal da derhal Hüseyin Kuli Hulefa Rumlu, Emîr Aslan Bey Faşar ve Tekelu, Türkmen, Afşar, Kürt top-

(354) Tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır; «Selamet Evi»nden maksat cennettir. (M.E.B.)

(355) Sultan Haydar Mirza. (M.E.B.)

luluklarından gerek atlı gerek piyade olarak toplanan ve hepsi de tepeden tırnağa silahlı olan bir grupla birlikte harekete geçti. Bunlar gece yarısı At Meydanına çıktılar ve bütün silah ve savaş araçlarıyla birlikte Harem'in⁽³⁵⁶⁾ bahçesine girdiler.

Yüzbaşı Hüseyin Bey ile Gürcü ve Ustaclu toplulukları işin içyüzünü öğrenince, Sultan İbrahim Mirza ile birlikte, «Alakapu» adıyla bilinen Divan Kapısı tarafından saldırıya geçtiler. Fakat muhafızlar kapıyı kapadılar ve içeri girmelerini engellediler.

Bu olaylar sırasında Sultan Haydar Mirza, çevresinde bulunan bazı akılsız adamların öğütleri ve tavsiye ettikleri tedbirlerin etkisi altında kalarak; Şemhal'ın şerinden ve cahillerin, ayaktakımının bozgunculuğundan, onların zarar ve eziyetinden kurtulup güvenlik içinde olmak ve yönetimi bağımsız olarak elinde tutmak amacıyla, Saray'ın dışında bulunan taraftarlarının yanına ulaşmak üzere, kadın kıyafetine girdi ve kadınlarla birlikte Saray'ın dışına çıkmaya çalıştı. Fakat Saray'ın kapısından çıkar çıkmaz, Şemhal'm hizmetçilerinden olan bir Çerkes, kendisini tanıdı ve bizzat peşine düşerek yüzündeki peçeyi kaldırdı. Sultan Haydar Mirza hançerini çekerek hasmına saldırdı. Fakat Çerkes genci kendisini bir tek kılıç darbesiyle derhal öldürdü. Böylece Safevi ailesinin bahçesinde ve temiz Murtaza⁽³⁵⁷⁾ ailesinin bahçesinde yetişmiş olan o sultanlık fidanını, o konca gülü ortadan kaldırdı.

Bu sırada Yüzbaşı Hüseyin Bey ile adamları ve arkadaşları, Alakapu'yu baltalarla kırmaya muvaffak oldular ve Divan'ın salonlarına, alanlarına girdiler. Gürcü Zal da yanındaki adamlarla birlikte Şah'ın Sarayı'na

(356) Sarayın Harem tarafı. (M.E.B.)

(357) Hazreti Ali'nin lakabı. (M.E.B.)

saldırdı. Şemhal bu sırada Sultan Haydar'ın başını keserek gövdesinden ayırdı ve onlara attı. Bunun üzerine, saldırıya geçmiş olanların galeyanı son haddini buldu ve Gürcü topluluğu, Sultanlık Haremi'nde şiddetle çarpışmaya, savaşmaya başladı. Reisleri Gürcü Zal, bir tüfek kurşunuyla öldürüldü ve böylece o mağrur, şaşkın topluluk yenilgiye uğradı ve Ustaclu topluluğu ile onlara bağlı olanlara umutsuzluk başarısızlık, korku ve üzüntü hakim oldu. Sonra Sultan Mustafa ile kardeşi İmam Kuli Mirza'yı alıp Kazvin'den ayrıldılar ve yanında birkaç kişi bulunan Yüzbaş Hüseyin Bey'in komutası altında Kum'a hareket ettiler.

Hüseyin Kuli Hulefa ile Şemhal ve adamları, taraftarları toplanarak Çerkes cariyelerinden doğma şehzadelerden birinin saltanata geçirilmesi meselesini konuştular. Fakat buna muvaffak olamadılar. Hüseyin Kuli Hulefa ile Şemhal'm taraftarı olan Kızılbaş topluluğu, bu iki kişinin durumunu ve işleri düzene koymak yeteneğine sahip olmadıklarını anlayınca, hep birlikte İsmail Mirza'nın tarafına geçtiler; gerek gruplar halinde, gerek teker teker Kahkaha Kalesi'ne gidip kendisine itaatlerini ve bağlılığını sunmaya başladılar. Bu durum, Hüseyin Kuli Hulefa ile Şemhal'ı düşünmeğe sevketti. İkisi de, Kızılbaşların İsmail Mirza'ya bağlılık derecelerini gözleriyle gördü. Bunun üzerine Türkmen Haydar Sultan'ı İsmail Mirza'ya göndererek kendisine bağlılıklarını ve itaatlerini belirttiler; Ustaclu topluluğuna karşı giriştikleri hareketin ve kendileriyle, Sultan Haydar Mirza'nın öldürülmesine yolaçan çarpışmaya girişmelerinin nedenini de şöyle bildirdiler: «Bütün bunlar, yalnız yüce kişiliğinizde toplanan iyilik ve yararlılık uğrunda, ve Kazvin'e gelip işlerin dizginini elinize almanız için yapıldı. Biz, güvenliği, kamu mallarını ve Sultanlık hazinelerini muhafaza ederek, sadık kulları yüce merhametin ve yü-

ce ilginin kapsamı içine alacak olan mübarek gelişinizi bekliyoruz.»

Böylece 10 gün içinde süvarilerden ve piyadelerden 30,000 kişi Kahkaha Kalesi'nin önlerinde toplanıp Şehzade İsmail Mirza'nın işaretini beklediler. İsmail Mirza ise, başlangıçta ihtiyatlı ve dikkatli davrandı. Çünkü bu işin, Kızılbaşlar tarafından ve özellikle kendilerinden duyduğu korkunun kalbine hakim olduğu Ustaclu ve Halife toplulukları tarafından hazırlanmış bir komplo olabileceğinden korkuyordu. Bu nedenle, yanma varmak isteyen ileri gelenlerin ve komutanların dileklerine güvenemeyerek, Kale kapısının yüzlerine kapatılmasını ve hiç açılmamasını emretti.

Daha sonra her bakımdan tatmin oldu ve gönlü rahat etti. Bunun üzerine itaat edilmesi gereken birtakım emirler verdi ve Hüseyin Kuli Halife ile arkadaşlarının gönlünü rahat ettirecek mektuplar yazdı ve işi yumuşak alarak ona «babacığım» diye mektubuna başladı.

Şah İsmail bundan sonra bütün azamet ve debdebesiyle kaleden çıkarak önce Şeyh Safi'nin⁽³⁵⁸⁾ -onun gizli sırrı kutsansın- eşiklerine giderek onun nurlu türbesini ve öteki ulu atalarının mezarlarını ziyaret etmekle şerefledi; onların temiz ruhlarından himmet ve medet diledi. Sonra da Saltanat merkezi Kazvin'e hareket etti. Büyük kafilesiyle birlikte önce halifelerinin konaklarına indi ve orada, babalarının ve atalarının tahtına çıktığı bu büyük gün için mutlu vakitler ve güzel münasebetler seçti.

Yüzbaşı Hüseyin Bey ile Sultan Mustafa Mirza'ya gelince, Kızılbaş topluluklarının İsmail Mirza'nın başa geçmesi konusunda birleştikleri ve İsmail'in Kazvin'e girerek saltanatını ilan ettiği yolundaki haberlerden ürkütüler ve korkuya, şaşkınhğa kapıldılar. Bunun sonucu

(358) Safevi ailesinin atası Şeyh Safiyeddin. (M.E.B.)

olarak Hüseyin Bey, Bağdad tarafına kaçmak üzere derviş kılığına girdi. Fakat bazı kimseler kendisini tanıdılar ve alıp bağlayarak Şah İsmail'in Sarayı'na götürdüler. Sultan Mustafa ise, ulu babasının zamanında yanında bulunan Beyat aşiretine iltica etti; fakat Beyatlılar kendisini yakalayarak Şah İsmail'in Sarayı'na götürdüler. Hüseyin Bey, Kazvin'de sekiz ay hapiste kaldı; sonra Şahın emriyle öldürüldü.

Şah İsmail duruma tam hakim olduktan, istikrarı tam sağladıktan ve her bakımdan İran'ın bağımsız Hükümdarı olduktan sonra, Hüseyin Kuli Hulefa'nın gözlerine, şiddetli ateşte ısıtılmış kızgın bir şişle mil çekti ve kendisini dünya nurundan mahrum bıraktı. Kızılbaşların ayaklanmasına, karışıklıkların ve kargaşalıkların çıkmasına sebebiyet vermiş olanların hepsini bu şekilde bertaraf etti; kimisini öldürdü, kimisine de ağır cezalar verdi. Ayrıca bir kısmına da mükafat verdi ve rütbelerini yükseltti. Bazılarını da, görünüşte bir sebep yokken aşırı ölçüde yükseltti ve kardeşlerinden imtiyazlı olarak kendilerine yüksek görevler verdi.

Bundan sonraki satırlarda, öteki durumları ve davranışları anlatılacaktır.

Şah Tahmasp gerçekten adil, kamil ve halkı seven, haklar ve ödevler konusunda aralarında eşitlik kuran bir Hükümdardı. O kadar mal toplamıştı ki, Cengiz Han zamanından beri İran ve Turan'da, hatta İslamiyetin doğuşundan beri hükümdarlar ve sultanlar arasında bir benzeri yoktu. Onların hiç biri hazinesinde bu ulu Sultan'ın bıraktığı hazineler, mücevherler, eşya, kumaşlar, altın ve gümüş kaplar kadar mal bırakmamıştı.

Şah İsmail tarafından, merhum Şah'ın hazinelerde bıraktığı tereke ile saraylarda bıraktığı malları tesbit etmekle görevlendirildiğim zaman şunları gördüm:

Sikkeden çıkmış ve keselere konmuş 380,000 tuman

altın ve gümüş paralar, her birinin ağırlığı 3,000 miskal olan 600 tane altın ve gümüş külçe, 800 altın ve gümüş başlık, 200 yük ipek, değerli kumaşlardan yapılmış 30,000 elbise ve dikilmiş ferace, elbise hazinesinde 30,000 süvariye yetecek kadar silah, araç, cübbe, kalın, savaşçı ve at zırhı, 3,000 deve ve o kadar da soyulu Arap atı, tavlalarda mevcut bulunan ve özel olarak beslenip yetiştirilmiş olan 200 baş at. Mutfaklarda, depolarda ve kafile işlerini yöneten idarede bulunan değerli eşyayı da bunlara kıyas et.

Azerbaycan, Şirvan ve Arran bölgelerinin bazı kesimlerinde yedi yıllık vergi, bazılarında dokuz yıllık verginin alınmamış ve bu paraların oraların halkının ve zimmîlerinin⁽³⁵⁹⁾ zimmetinde kalmış olduğu anlaşıldı.

O ulu Hükümdar'ın çocuklarının adları da şöyledir: Sultan Muhammed Mirza, İsmail Mirza'nın anneleri Türkmen İsa Beyin kızıydı. Sultan Süleyman Mirza, Sultan Ahmed Mirza ve Sultan Cüneyd Mirza da Şemhal'ın kızkardeşinden ve Çerkes cariyelerindendi. Sultan Haydar Mirza, Sultan Mustafa Mirza, İmam Kuli Mirza ve Sultan Mahmud Mirza'nın anneleri ise Gürcü cariyelerdi.

Daha önce de anlaşıldığı gibi bunlardan Sultan Haydar Mirza babasının ölümünden sonra öldürüldü; beş çocuğu da Kazvin'de Şah İsmail'in fermanı gereğince, Behram Mirza'nın oğlu Sultan İbrahim Mirza ile birlikte öldürüldüler. Sultan İbrahim Mirza üstün sıfatlara sahipti ve garip bilgiler, acayip kemalatla donatılmıştı; bütün bilim ve sanatlarda büyük güce sahipti. Onlarla birlikte Sultan Muhammed Mirza'nın oğlu Sultan Hüseyin Mirza, Sultan Hüseyin Mirza bin Behram Mirza'nın oğlu Muhammed Hüseyin Mirza ve Behram Mirza'nın oğ-

(359) «Zimmî» İslam ülkesinde bulunan gayrimüslümlere denir. (M.E.B.)

lu Bediüzzaman Mirza da öldürüldüler. Sultan Cüneyd Mirza ise gözlerine mil çekilerek göznurundan mahrum bırakıldı.

«Hudabende» diye ün yapan Sultan Mirza⁽³⁶⁰⁾ ise, Şah İsmail'in ölümünden sonra, Kızılbaş komutanları ve ileri gelenlerin ittifakıyla İran'da saltanata geçti.

Bundan sonraki satırlarda anlatılacak olan yıllık olaylar arasında her birinin durumu zikredilecektir.

Ulu Şah'ın cenazesi, kefenlendikten ve hazırlandıktan sonra Saltanat merkezi Kazvin'den kutsal Meşhed'e nakledildi ve orada İmam Rıza'nın -üzerine övgü ve selam olsun- güzel kokulu, nurlu türbesinin civarına gömüldü.

985(1578) Yılı: Bu yılın Ramazan ayının 15'inci gecesi Şah İsmail bu fani dünyadan ölümsüzlük diyarına ve beka cennetine göçetti. Bunun detayı şöyledir:

Merhum Şah yumuşak huylu, keskin zekalı, ruhsal faziletlere ve insanlık erdemlerine sahip bir hükümdardı. Savaş alanında tıpkı silah ve hançer gibiydi; işret ve cömertlik meclisinde ise inci yağdıran bir buluta benziyordu. O kadar cömert ve son derece iyilikseverdi ki, onun gözünde en değerli altın ile adi bir mürekkep arasında fark yoktu. Hatta eğer dünyanın bütün denizlerindeki ve madenlerindeki mallara sahip olsaydı, bunların hepsini bir günde akrabalarına verir ve hediye olarak dağıtırdı da yine yetmezdi. Fakat bütün bu güzel vasıflarla birlikte hassas mizaçlı, keskin tabiatlı ve ağzı bozuktu. En önemsiz sebepler ve en hafif suçlar yüzünden şiddetli cezalar verirdi; ayrıca en değersiz şeyler karşılığında da büyük nimetlerde bulunurdu.

Eski rivayetlerden anlaşıldığına göre Şah İsmail, başlangıçta ulu babasının himayesi altında bulunuyordu 963(1566) yılında kendisine Horasan Hükümeti veril-

(360) Sultan Muhammed Mirza. (M.E.B.)

di. O da bunu en iyi şekilde yönetti. Fakat jurnalcılar ve fitneciler, kısa bir süre sonra kendisiyle babasının arasını açtılar. Bunun üzerine görevinden alınarak Kahkaha Kalesi'ne nakledildi ve 20 ay süreyle orada tutuklu kaldı. Sonra babası öldüğü zaman, meseleleri çözüme ve karara bağlamak yetkisine sahip komutanlar ve devlet yöneticileri kendisini İran'a Sultan tayin edince adı geçen kaleden çıkarıldı ve Kazvin'e gelerek saltanata geçti.

Fakat, henüz durumu tam istikrara kavuşmadan ve şanı tam büyümeden mutaassıp İranlıların gözünde büyük olan bir işe girişti; ve babalarının, atalarının adetine aykırı olarak iki Şeyh'e⁽³⁶¹⁾, iki nurlu Osman'a⁽³⁶²⁾, Ayşe'ye ve Cennet müjdesi almış öteki Sahabelere -Allah hepsinden razı olsun- sövülmesi adetini kaldırmak istedi. Bundan maksadı Sünnilerle Şiiler arasında eşitlik kurmak ve bu iki topluluktan birinin ötekine saldırmamasını sağlamaktı. Fakat Kızılbaşlar rafızılıkta ve Şiilikte aşırı oldukları için bu davranıştan son derece nefret ettiler. O kadar ki, fırsat buldukları zaman kendisini öldürmeyi bile amaçladılar; bunu kızkardeşi Perihan Hanım'la birlikte hazırladılar ve onu ortadan kaldırmak konusunda kendisiyle ittifak kurdular.

Nihayet bir gece, o adil, o candan Müslüman olan Sultan, dostu Hasan Bey Helvacıoğlu'yla birlikte has evlerinden birine gitti ve kendini kainatın Sultan'ına teslim ederek yatağına girdi. Şabah olunca mağdur Şah evden ölü olarak çıkarıldı. Dostu Hasan Bey ise ölmek üzereydi. Devlet yöneticileri bunun gerçek nedenini araştırdılsa da, işin gerçeğini bilen hiç kimseyi bulamadılar. Türkmen Emîr Han ile, o sırada Kazvin'de bulunan öteki Kızılbaş

(361) İki Şeyh Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'dir. (M.E.B.)

(362) Kendisine «iki nurlu» denmesinin nedeni, Hz. Muhammed'in iki kızıyla peşpeşe evlenmiş olmasıydı. (M.E.B.)

komutanları ve liderleri, merhum Şah'ı kefenlediler ve gömdüler.

Bu büyük olaydan iki gün sonra da, Şiraz'da bulunan Sultan Muhammed Mirza'ya haber göndererek kendisini hükümdarlığa geçmeye çağırdılar. Sultan Muhammed Mirza büyük bir teenni, düşünce ve dikkatle Kazvin'e geldi. Kendisi bu işi yapmak gücüne sahip olmadığı kanısındaydı. Fakat devlet yöneticileri kendisini İran'a Şah olarak tayin ettiler.

Aynı yıl, çağın büyük padişahı, milletlerin ve ülkelerin fatihi Sultan Murad Han, Şah İsmail'den görülmüş olan ve barış kurallarına zarar verici nitelikte bulunan davranışlardan ötürü, İran ülkesinin üzerine yürümek ve Acemleri darmadağın ederek, kötü Kızılbaşları ezerek İran'ı alt-üst etmeye karar verdi. Sultan, ansızın Şah İsmail'in öldüğü haberini de alınca, azmi daha da güçlendi.

986(1579) Yılı: Bu yılın başında, aşağıda adları yazılı olan Kızılbaş komutanları arasında, bütün İran yönetimini kendi ellerine almak ve tek başlarına ülkeyi yönetmek, vilayetleri ve bölgeleri de kendi aralarında paylaşmak esası üzerine bir anlaşma oldu. Kızılbaşların önde gelenleri olan bu komutanlar şunlardı: Türkmen Emîr Han, Şahrüh Han Zulkadır, Müseyyib Han Tekelu, Pire Muhammed Ustaclu, Korucubaşı Kuli Bey Afşar, Korkmaz Han Şamlu, Hüseyin Kuli.

Bunlar daha sonra, göznurundan yoksun bulunan Sultan Muhammed'e Şahlık lakabını verdiler; vezirlik görevini de, yine âmâ olan İsfahanlı Mirza Selman Cabrî'nin eline verdiler. Böylece İran dünyasım ve Acem ülkesini bir âmâ Sultan ve bir âmâ Vezir'le yönetmek istediler. Bunlar ayrıca, Şah Tahmasp'ın 52 yılda biriktirmiş olduğu malları ve hazineleri de iki yılda darmadağın et-

tiler. İran'da hayatın her kesimine bozukluk ve hanel gir-di. Sultan Murad Han, bu sırada, özellikle son iki yılda İran ülkesinin her tarafında karışıklıkların yayılması ve bozukluğun genelleşmesi yüzünden ülkenin düştüğü durum konusunda haberler aldığı zaman, İran'a saldırmak ve mezhebine muhalif olanları nihai olarak ortadan kaldırmak konusunda daha önce vermiş olduğu kararı uygulamayı şiddetle arzu etmeye başladı. Bunun sonucu olarak İkinci Veziri Mustafa Paşa'yı⁽³⁶³⁾, sayısı 150,000 piyadeye ulaşan büyük bir ordunun başına Serdar olarak tayin ederek, o ülkeye gönderdi. Ayrıca, Kürdistan'daki beylerbeyilerin ve mahalli beylerin, daha önce İran'a karşı harekete geçip Azerbaycan ülkesine saldırmaları konusunda da kesin emir verdi.

Bunun üzerine Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Kürdistan beyleriyle işbirliği yaparak Hoy Valisi Mahmud Bey Rumlu'nun üzerine yürüdü ve kendisini çarpışmada öldürdü; Hoy ve Selmas vilayetlerini de istila etti. Sonra oradan Urmiye üzerine kuvvetli bir askerî birlik göndererek oranın Valisi Hüseyin Bey Hınıslu'yu yakalattı ve Van'a getirtip astı.

Aynı yıl, Tebriz Eyaleti, Şahlık Divanı tarafından Türkmen Emîr Han'a, Çukursa'd Hükümeti de Muhammedî Han Tokmak'a verildi.

987(1580) Yılı: Serdar Mustafa Paşa, büyük ordularıyla, istila etmek amacıyla Gürcistan ve Şirvan üzerine yürüdü. Gürcü Gargara'nın oğlu Ahsaha Hükümdarı Manuçehr, itaatini sundu ve kendisi ile Gürcü liderlerinden bir topluluk Müslümanlık dinini kabul ettiklerini ilan ettiler. Böylece irsi Hükümetini garanti altına aldı ve bu Hükümet ikta'⁽³⁶⁴⁾ mülkiyeti yoluyla yine onun yönetimine bırakıldı.

(363) Lala Mustafa Paşa. (M.E.B.)

(364) 19 No.'lu nota bakınız.

Çukursa'd Valisi Tokmak Han ile Gence ve Berda' Valisi İmam Kuli Han Kaçar, Çıldır denilen yerde çarpışmaya girmişler ve muzaffer Sultanlık ordusunun yolunu kesmişlerdi. Fakat ağır bir yenilgiye uğradılar. Bunun üzerine, Gürcü Levarseb'in oğlu olup Şah tarafından Tiflis Valiliğine tayin edilmiş bulunan Davud Han, eyaleti ve kaleyi boşaltarak kaçmak zorunda kaldı. Böylece Mustafa Paşa'ya, burayı istila etmek olanağını hazırlamış oldu. Mustafa Paşa, burada büyük bir muhafız birliği bıraktıktan sonra Şirvan'a doğru hareket etti. Zekem yörelerinde muzaffer ordusunun çadırlarını kurunca, Şirvan Valisi Gürcü Levend, muzaffer Serdar'a gelip itaatini ve bağlılığını sundu ve kendisine yüklenen haracı ödemeyi kabul etti. Bu nedenle Sultanlık tahtı, onun irsi Hükümetini, yani Zekem Eyaleti'ni yine onun yönetiminde bıraktı. Paşa daha sonra o yörelerden hareket ederek yürüyüşüne devam etti ve Kana' ile Kabri nehirleri arasında konakladı.

Bu sırada Kızılbaşlar, İslam ordularına ansızın saldırmak üzere hazırlanmışlardı. Tebriz Valisi Emîr Han ile Gence, Berda' ve Arran Karabağı Valisi İmam Kuli Sultan Kaçar, Azerbaycan ve Nahcivan askerleriyle birlikte, o yörelerden mühimmat ve yiyecek toplamak üzere başlangıçta etrafa dağılmış bulunan İslam ordularına ansızın saldırdılar; onlardan büyük bir topluluk öldürdüler; ayrıca onlardan 1,000 kadar Sultanlık devesi, birkaç bin tane de at ve katır ganimet aldılar.

Bu çarpışma haberleri Serdar Paşa'nın kulaklarına gidince Erzurum Beylerbeyi Behram Paşa ile Diyarbekir Beylerbeyi Osman Paşa'yı⁽³⁶⁵⁾, maiyetlerine seçkin askerlerden kurulu büyük bir ordu vererek, Kızılbaşların şerrini def'etmekle görevlendirdi. İki taraf şiddetli bir çarpışmaya tutuştu. Bu çarpışmada Kızılbaş komu-

(365) Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)

tanlarından ve askerlerinden büyük bir topluluk öldürüldü ve birçoğu da Kura Nehri'nde boğuldu. Muzaffer Osmanlı ordusu, Kana Nehri'nin taşması yüzünden o yörelerde yalnız bir gün kaldı. Ertesi gün bu nehri geçerek Şirvan tarafına gittiler ve Ereş'te topraktan, ağaçlardan bir kale yaptırarak tamamladılar.

Muzaffer Serdar, daha sonra Özdemiroğlu Çerkes Osman Paşa'yı vezirlik göreviyle Şemahi'ye gönderdi; Kaytas Paşa'yı(?) da Beylerbeyi olarak Ereş Kalesi'nde bıraktı. Kendisi de Gürcistan yoluyla Erzurum'a döndü.

Öte yandan İran'da Şah Sultan Muhammed, Şah Tahmasp döneminden beri Alamut Kalasi'nde tutuklu bulunan Gürcü Sımaun'u serbest bırakarak kendisine Tiflis ve dolaylarının yönetimini verdi ve onu Gürcistan'a gönderdi.

Sımaun Tiflis sınırlarına varır varmaz, o yörelerin kafirleri ve liderleri çevresinde toplandılar ve İslam ordusunun yolunu kesmeye başladılar; böylece Serdar Mustafa Paşa'ya büyük zararlar verdiler. Durum böyle iken Şah Sultan Muhammed'in oğlu Sultan Hamza Mirza, Vezir Mirza Selma ve öteki büyük komutanların komutası altında bulunan 30,000 Kızılbaş süvarisinin Kazvin'den Gence ve Karabağ'a geldikleri görüldü.

Tam bu sırada Tatar Hanı Adil Giray Han, 15,000 süvariyle birlikte Şirvan Derbendi'ni geçerek kükremiş aslanlar gibi Osman Paşa ile Serdar Mustafa Paşa'nın yardımına geldiler ve Şemahi'ye girdiler. Bu sırada Şirvan Valisi Eres Han Rumlu da, şehrin içinde bulunan Osman Paşa'yı kuşatmış bulunuyordu ve az daha kendisini kuvvet yoluyla şehirden çıkaracaktı. Adil Giray ansızın yetişip Eres Han'ı yakaladı ve askerlerini, adamlarım son neferlerine kadar imha etti. Tatar ordusu bundan sonra Kızılbaşların peşine düşerek Kura Nehri'ni geçti ve Eres Han'ın ordusu ile çocuklarının ve aile-

sinin bulunduğu Muğan'a girdi. Onları talan edip mallarını aldılar ve çocukları, aileleri esir ederek Şirvan'a döndüler.

Tatarlar çevreye dağılıp talan ve yağma işleriyle uğraşırken, Adil Giray da birkaç yakın adamıyla birlikte ordudan uzakta bulunuyordu. O sırada Vezir Mirza Selman, yanında bulunan 20,000 kadar Kızılbaş süvarisiyle birlikte, Şemahi'ye bağlı Aksu denilen yerde ansızın üzerine saldırdı. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar oldu ve bu çarpışmalar Adil Giray ile yanında bulunan Tatar beylerinin çocuklarının esir düşmeleriyle sonuçlandı. Osman Paşa bu durumu öğrenince kendisine korku ve şaşkınlık hakim oldu ve kurtuluşu, Şemahi'den Derbend tarafına kaçmakta bularak Demirkapu Kalesine kapandı. Kızılbaşlar ise Şemahi'den Ereş'e yürüdüler. Kaytas Paşa ile Vestanlı Abdurrahman Bey orada bulunuyorlardı ve kalenin muhafızlığıyla görevliler. Kızılbaşlar ikisini de öldürdüler ve kaleyi yakıp bir kül yığını haline getirdiler. Sonra oradan gönül rahatlığı içinde Karabağ'a döndüler. Bunun üzerine, Ula-me'nin oğlu Bahaddin Bey, muhafızı bulunduğu Kable ve Ağdaş kalelerini hemen boşalttı ve Zekem'den Tiflis'e döndü.

Sultan Hamza Mirza'nın annesi bu kadar fetihlerle yetindi ve gurura kapıldı. Bunun sonucu olarak Şirvan işlerini kendi eksik kadınlık düşüncesiyle ihmal etti ve Osman Paşa'yı Demirkapu'da bırakarak oradan çıkarmaya çalışmadı; Adil Giray'ı da yanına alarak kışın Kazvin'e döndü.

988(1581) Yılı: Bu yılın başında Osmanlı Serdarı Mustafa Paşa Erzurum'dan harekete geçerek Kars Kalesi'ne gitti ve bu kaleyi restore etmeye başladı. Kızılbaşların Şirvan Vilayeti'ne yaptıkları saldırı ve Osman Paşa'nın Demirkapu Kalesi'ne kaçtığı, Adil Giray'ın da esir

düştüğü haberi Sultan Murad Han'ın kulaklarına gidince, Mustafa Paşa'nın serdarlık görevinden azledilmesi ve bu görevin Üçüncü Vezir Sinan Paşa'ya⁽³⁶⁶⁾ verilmesini emretti.

Aynı yıl, Osmanlı Devleti'nde bir benzeri daha bulunmamış olan Vezir-i Azam Bosnalı⁽³⁶⁷⁾ Mehmed Paşa, meçhul bir kişinin kendisini bıçakla vurması sonucunda şehit edildi. Mehmed Paşa, 15 yıl süreyle Sultan Süleyman Han'a büyük bir bağlılık ve içtenlikle vezirlik etmişti. Sultan Selim Han⁽³⁶⁸⁾ devri süresince de yine vezirlik yapmıştı. Şah Tahmasp, kendisine «babacığım» diye hitabederdi⁽³⁶⁹⁾.

Aynı yılın Rebiyülevvel başında, Herat Valisi Ali Kuli Han bin Sultan Hüseyin Bey bin Durmuş Han Şamlu ile, Yekan Şah Kuli Ustaclu'nun oğlu olan Havaf ve Baharz Valisi Murşid Kuli Han aralarında anlaşıp Şah Sultan Muhammed'in itaatinden çıktılar ve ona karşı başkaldırdılar; Şah Sultan Muhammed'in, henüz 10 yaşında olan ve en mutlu saatlerini, en uğurlu vakitlerini geçirmekte bulunan oğlu Abbas Mirza'nın saltanatını ilan ettiler. Ayrıca Horasan ülkesinin bütün valilerini ve yöneticilerini de kendi emirleri altına almak istediler ve bunu gerçekleştirmek için de önce Meşhed Valisi Murtaza Kuli Han Pernak'ın üzerine bir askerî birlik gönderdiler. İki taraf arasında, şehre iki fersah mesafede bulunan Tarak adlı yerde çarpışma çıktı ve Murtaza Kuli Han'ın ordusu yenilgiye uğradı; kendisi de Meşhed Kalesi'ne sığınarak savunmaya geçti. Bu yüzden Ali Kuli

(366) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

(367) Sokullu. (M.E.B.)

(368) Selim II. (M.E.B.)

(369) Bu hitabın yazışmalarda olduğu anlaşılmaktadır; çünkü Şah Tahmasp ile Sokullu Mehmed Paşa arasında herhangi bir karşılaşma ve görüşme vuku bulunmamıştır. (M.E.B.)

Han, kaleyi dört ay kuşattıktan sonra bir şey elde edemedi Herat'a döndü.

Aynı yılın sonlarında Sultan Hamza Mirza'nın annesi, babası Emîr Abdullah'ın intikamını almak üzere Mazenderan Valisi Emîr Murad'ın üzerine Mühürdar Şahruh Han'ın komutası altında bazı Kızılbaş ordularından kurulu bir askeri birlik gönderdi. Bu birlik, Emîr Han Murad'ı yakalamaya ve Kazvin'e götürmeye muvaffak oldu. Hatun, kendisinden babasının intikamını almak için öldürülmesini emretti; Mazenderan Hükümetini ve yönetimini kardeşi Emîr Abd'a verdi.

Bu durum, Kızılbaş komutanlarının ve beylerinin, bu Hatun'un tahakkümünden korkuya kapılmalarına yolaçtı. Bu yüzden, kendisini yollarından çıkarmaya karar verdiler ve bunu düşünmeye başladılar. Nihayet, akıllarına şu geldi: Hatun'u, Tatar Hanı Adil Giray'a aşık olmakla suçlayacaklar ve böylece ikisini de öldürmelerine ortam hazırlayacaklardı. İşte bu tedbiri uygulamak amacıyla, Kızılbaş hunharlarından bir topluluk, büyük komutanların da kışkırtmasıyla Sultanlık Sarayı'na girdiler ve dengesiz kocasına yardım eden o zayıf, dindar hanımı perdesinin arkasından zorla çıkararak öldürdüler ve tam bir gün boyunca çıplak olarak halkın arasında, meydanda bıraktılar. Hiç kimse, cesedini gömmek için teşebbüse geçmeye cesaret edemedi. Ayrıca Adil Giray'ı da, yanında bulunan Tatar beylerinin çocuklarından ve maiyetlerinden 100 kişiyle birlikte öldürdüler.

989(1582) Yılı: Bu yılın başında Serdar Sinan Paşa Erzurum'a vardı. Şah Sultan Muhammed ise, savunma amacıyla Kazvin'den ayrılarak Arran yazlığına gitti. Aynı zamanda Tibet Ağa'nın oğlu Şah Kuli Sultan Zulkadır ile Damgacı Maksud Ağa'yı, Sinan Paşa ile barış yapılmasını hazırlamak üzere Erzurum'a gönderdi. Bu

iki elçinin Osmanlı Serdarı'nın yanına varmalarından ve görüşmelerde bulunmalarından sonra, şu karara varıldı: Serdar İstanbul'a, Şah Sultan Muhammed de Kazvin'e dönecek; Şah Kazvin'den, sevgili Şehzade'nin⁽³⁷⁰⁾ sünnet düğününü kutlayacak muteber bir elçiyi Osmanlı Sarayı'na gönderecek; böylece Serdar da bu münasebetle iki Sultan'ın arasını bulmak ve barış yapılmasını hazırlamak için olanak bulacaktı.

Sinan Paşa, bu karar gereğince yüce Asitane'ye⁽³⁷¹⁾ döndü. Şah Sultan Muhammed de derhal Türkmen İbrahim Han'ı, büyük hediyeler ve armağanlarla İstanbul'a gidecek bir heyetin başma elçi tayin etti. Ne var ki Sultan Murad Han, özlenen barışa rıza göstermedi ve Sinan Paşa'yı vezir-i azamlık ile ordu serdarlığı görevlerinden azletti; uyulagelmekte olan adet gereğince Türkmen İbrahim Han'ı da tutukladı.

Aynı yılın bahar aylarında Ali Kuli Han Şamlu tekrar başkaldırmaya ve isyana girişti; büyük ordular toplayarak Nisabur Valisi Derviş Muhammed Sultan Rumlu'nun üzerine yürüdü. Adı geçen vilayeti geniş ölçüde yakıp yıktıktan sonra, bir şey elde edemedi Herat'a döndü.

Bu yılın sonlarında Sultan Murad Han, Osmanlı sultanları arasında uyulagelmekte olan kural gereğince Sultan Mehmed Han'ın sünneti için düğün yapılmasını emretti. Bu amaçla, Babıali çavuş ve kapıcılarından düğün için gereken malzemeyi getirmeleri için ülkenin her tarafına elçiler gönderdi.

990(1583) Yılı: Bu yılın başında, beylerbeyiler, komutanlar ve ileri gelenler, bu düğünü düzenlemek ve şeh-

(370) Murad III.'ün, daha sonra Mehmed III. adıyla tahta çıkacak olan oğlu. (M.E.B.)

(371) Osmanlılar zamanında İstanbul'a verilen adlardan biri. (M.E.B.)

ri süslemek amacıyla toplandıktan sonra, ulu Sultan, At Meydanı'nın batısına düşen İbrahim Paşa Sarayı'nın düğün yeri olmasını emretti. Meslek ve zanaat erbabı cad-deleri ve çarşıları nefis Frenk kumaşlarıyla Çin ipeğinden daha değerli olan renk renk ipeklerle süslediler. Ulu vezirler ve büyük komutanlar da orada yerlerini aldılar. Ayrıca, Al-ı Osman'ın övgü kaynağı olan ve tacın sahibi bulunan Dünya Padişahı⁽³⁷²⁾ da, cennete dönen bu yeri şerefliendirdi. Mübarek Sarayının has zümresiyle birlikte, güzel bir yerde bulunan ve güzel döşenmiş olan bir odada iki ay süreyle yerini alıyordu. Ayrıca her vezir, her şehzade ve her ileri gelen için de, meydanın çevresinde, meydana bakan bir yeri vardı. Tahtadan yapılmış olan bu yerlerden, meydanda gösterilen garip ve acayiplikler görülüyordu. Hünerli mühendisler ve sanatkarlar tarafından hazırlanmış olan bu garip ve acayip varlıkların vafını anlatmaktan dil aciz kalıyor, parmaklar da tasvir etmek gücünden uzak bulunuyordu.

Bu varlıklardan bazıları beş tane yapma hurma ağacıydı. Bunlar, suni çiçek hazırlayan ustalar tarafından hazırlanmışlardı ve her biri, ancak iki yıl üzerinde çalışılarak gösterilebilecek duruma getirilmişti. Her biri, bir servi yada çınar ağacı büyüklüğündeydi. Hepsinin üzerinde çeşitli meyveler ve reyhanlardan, sünbüllerden meydana gelen çeşitli çiçekler vardı ki, felek, bin göze sahip olduğu halde bunların bir benzerini görmemişti. Dillerde dolaştığına ve defterlerde yazıldığına göre, her bir hurma ağacı için 30,000 filori altın harcanmıştı. Ayrıca manzara gereği olarak, 500 yada 600 tane de küçük suni hurma ağacı vardı. Şekerleme ve helva yapımına ise 30,000 parça altın harcanmıştı. Düğünde, yeryüzünde bulunan bütün yürüyen hayvanların, kuşların ve balıkların her türünden bir tanenin heykeli yapılmıştı. Böylece

koçların, kuzuların ve çeşitli kuşların heykelleri yapıldığı gibi, aslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanların da heykelleri bulunmuştu; ve bütün bunların yapımı, akıllara hayret verecek şekildeydi.

Bu iki ay içinde, aydınlatma fişekleri ve ateş oyunları için de, 60,000 parça altın harcandı. Aydınlatma fişeklerinden meydana gelen huzmeler, akşamdan gece yarısına kadar, yıldızlarla birlikte dönerek gökyüzünü aydınlatıyordu. Öteki süslemeler için de aynı şekilde para harcandı. Ayrıca her meslek sahipleri grubu da, kendi mesleğini en iyi şekilde tasvir eden bir şekil yapmıştı.

Ayrıca büyük bir topluluk da, sabah akşam müzik erbabının çaldıkları hazin çalgıları ve söylenen şarkıları dinliyordu. Bu da gençleri ve yaşlıları mutlu kılıyor, çocukları ve ihtiyarları coşturuyordu.

Bu mutlu günlerde Saray mutfağı, gökyüzündeki yıldızlar kadar çok olan sofralar hazırladı. Görülen acayipliklerden biri, 15,000 yabankazından kebab yapılarak bu sofralara konmasıydı; bu yabankazları 12 günlük mesafeden, hayvanlar gibi yürütülerek İstanbul'a getirilmişlerdi. Lezzetli yiyecekler ve ferahlatıcı içkiler o kadar boldu ki, şehir alanından açlık kalkmıştı.

Sultan sünnet düğününü bitirip de Şehzade'yi Al-Osman şehzadelerinin en büyüklerinin merkezi ve iyilik sahibi o ailenin devletinin dayanağı olan Mağnisa Eyaleti'ne gönderdikten sonra, ülkeyi düzene koymaya yöneldi. İlk iş olarak, Sivas Beylerbeyi Çerkes Haydar Paşa komutasında, yeniçerilerden, silah bölüklerinden ve bazı Rumeli askerlerinden kurulu 15,000 kişilik bir askeri birliği, Şirvan'da bulunan Osman Paşa'ya yardım için, Kulzum Denizi⁽³⁷³⁾ yoluyla Kefe'ye gönderdi. Ayrıca Di-

(373) Bu ismin yanlışlıkla böyle yazılmış olması gerekir; çünkü Kulzum Denizi eskiden Kızıldeniz için kullanılan bir addi. Burada sözkonusu olan deniz ise Karadeniz'dir. (M.E.B.)

yarbekir Beylerbeyi Bosnalı Mehmed Paşa'yı da Tiflis Kalesi'ne para ve yiyecek maddeleri götürmekle görevlendirdi.

Bu durum, Kızılbaşlara ve özellikle Tokmak Han Ustaclu ile İmam Kuli Sultan Kaçar'a, kendilerine bağlı olan Gürcü yöneticileriyle birlik olup yolu kesmelerine fırsat hazırladı. Bunlar Osmanlı askerleriyle şiddetli bir savaşa girdiler ve onlardan birçok kimseleri öldürdüler. Ayrıca kalenin çok muhtaç bulunduğu 40 kese altın ve başka mühimmat ve yiyecek maddelerini talan ettiler. Bunun üzerine Osmanlı komutanları, bu yenilginin sorumluluğunu, Osmanlı ordusunun kılavuzluğunu yapan Çeldır Beylerbeyi Gürcü Gargara'nın oğlu Mustafa Paşa'ya yüklediler; hatta kendisini, gizlice Kızılbaşlarla ittifak kurup onları bu harekete kışkırtmakla suçladılar. Bunun için de, kendi kusurlarını ve gevşekliklerini telafi etmek amacıyla, kendisini yakalayıp Asitane'ye göndermeye karar verdiler. Fakat kendisini yakalamak için gelmesini istediklerinde, Mustafa Paşa komplolarını anladı ve cesarete, girişkenliğe başvurarak, yanında bulunan Gürcü liderlerle birlikte Serdar Mehmed Paşa'ya ve «Hadım» diye ün yapan Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya saldırdı ve ikisini de yaraladı. Ayrıca Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın Kethüdası ile birkaç adamını da öldürdü. Bu Kethüda, kendisini yakalamak için kemerinden tutmuştu. Böylece Mustafa Paşa kurtularak atına bindi ve çarpışma yerinden uzaklaştı.

Aynı yıl Ali Kuli Han, Abbas Mirza'yı, Horasan'ın bazı şehirlerini istila etmek amacıyla, Saltanat merkezi Herat'tan hareket etmeye sevketti. Sebzavar sınırlarına varınca, Şah Sultan Muhammed, büyük oğlu Hamza Mirza'yla birlikte Kazvin'den üzerine saldırdı. Ali Kuli Han, Sultan'ın planlarını öğrendi ve üç konaklık bir mesafeden fazla yaklaşmadı. Sonra da Murşid Kuli Han'ı

Türbet Zava Kalesi'nde bırakarak kaçtı; ve hiçbir şeye bakmadan Herat kapılarına varıncaya kadar yürüyüşüne devam etti. Bu yılın Şevval ayının ortalarında Şah Sultan Muhammed, Türbet Kalesi'nin önlerine vardı ve derhal kaleyi kuşatmaya başladı. Fakat kış mevsiminin yaklaşması ve Güneş'in, Yay Burcunun 18'inci derecesine girmiş olması dolayısıyla, Şah, kaleyi ele geçirmek çabalarını sürdürmek üzere, orada ordusu için kışı geçirecek bir yer aradı. Fakat Kızılbaşlar kalenin alınması için pek hevesli değillerdi. Bu nedenle o çabadan bir sonuç alınmadı.

991(1584) Yılı: Bu yılın Rebiyülevvel ayının ortalarında, Güneş Boğa Burcunun başlangıcında bulunduğu sırada, Şah Sultan Muhammed, Vezir Mirza Selman'ın da fikrini alarak, Irak'a⁽³⁷⁴⁾ gidiyormuş gibi Türbet Kalesinin önlerinden ayrıldı. Meşhed'i ziyaret ettikten sonra yürüyüşüne devam ederek bir konaklık yol alınca, Herat tarafına yönelerek o sırada Şahmelek kışlası ile Köseviye Kasabası arasında oturmakta olan Abbas Mirza ile Ali Kuli Han'ın üzerine yürüdü. Bir gecede 18 fersah yol alarak, aynı ayın 18'ine rastlayan pazartesi günü Serpil kapılarına vardı. Şahlık ordusunun muhafız birliği orada, Hacı Kutval'ın komutası altında bulunan düşmanın öncü kuvvetine saldırdı. Şiddetli bir çarpışmadan sonra Hacı Kutval esir düştü; kalanlar ise yenilgiye uğramış olarak kaçtılar ve karargahında bulunan Kuli Han'ı işin içyüzünden haberdar ettiler. Kuli Han bunu öğrenince şaşkına döndü. Savaşmaya gücü yetmediği için kurtuluşu kaçırmakta buldu. Fakat Şah Sultan Muhammed'in ordusu kendisini ve Şamlu topluluğundan kurulmuş olan ordusunu kovalayarak, 3,000 kişiden fazla askerlerini öldürdü ve bir topluluğu da esir aldı.

Ali Kuli Han ise, ölmek üzereyken, ancak Abbas

Mirza'nın yardımıyla bu şiddetli çarpışmadan kurtulabildi. Sonra ikisi birlikte kaleye girip kapanmaya muvaffak oldular. Fakat ertesi günün sabahı, Güneş doğup da gece yıldızlarını yenilgiye uğrattığı sırada, saldırı halinde bulunan Irak ordusu Herat Şehri'nin açıklarına vardı ve şehrin çevresindeki bahçelere indi. Şah Sultan Muhammed de Şahlık kafilesiyle birlikte onların peşinden gelip, Sultan Hüseyin Mirza Medresesi'ni kendine karargah yaptı; Türbet Kalesi'nin kuşatılması sırasında uygulanan kural gereğince bu şehrin de kuşatılmasını emretti.

Ne var ki Kızılbaşlar, Türbet Kalesi'nin kuşatılması sırasında oynadıkları rolü bu sefer tersine çevirerek oynadılar ve Şah'ın emrini uygulamaya iltifat etmediler; tersine eğlenmeye ve şenliklere daldılar. Vezir Mirza Selman, Kızılbaşların bu durumu tekrarladıklarını görünce, birkaç Kızılbaş ileri gelenlerini, başkalarına ibret olsunlar diye yakalayıp öldürmeyi ve böylece Şahlık emrini uygulamayı içinde tasarladı. Fakat Kızılbaşlar işin içyüzünü ve kendilerine karşı hazırlanmak istenen oyunları öğrendiler. Bunun üzerine Vezir'i çabucak öldürmeye karar verdiler ve bu yolda hep birleştiler.

Günün birinde Vezir Mirza Selman hamama giderken, kendisine sadık dostlarından biri, Korucubaşı Kuli Bey'in oğlu Yusuf Bey Afşar'ın, kendisini öldürmek amacıyla yolunun üzerinde pusu kurduğunu ve yolunu kesmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Vezir, kendini hızla Şah'ın Sarayı'na atmak amacıyla yolunu değiştirmek zorunda kaldı. Fakat Kızılbaş komutanları ve liderleri, yaya ve atlı olarak ve tepeden tırnağa silahlanmış durumda, peşine düşüp kendisini kovaladılar, sonunda kaleyi kuşatıp Vezir'in kendilerine teslim edilmesi için Şah'a haber yolladılar. Şah Sultan Muhammed ile, Vezir'in kızını kendine istemiş olan oğlu Hamza Mirza,

kendisini kurtarmaya çalıştılsa da, bu çabaları hiçbir yarar sağlayamadı. Bu fitneyi çıkartmış olan Korucu Kuli Bey'in ve oğlunun yanına giderek şöyle dedi: «Hasmımızı teslim etmemekte daha fazla diretirseniz, devletinizin temeli büyük zararlara uğrayacaktır. Kendisini tutuklamam için onu bana teslim etmeniz daha yararlı olacak ve böylece alevlenmiş olan fitne de sönmüş olacaktır.» Bu durum karşısında Şah Sultan Muhammed ile oğlu, Vezir Mirza Selman'ı Saraydan çıkarıp Kuli Bey'e teslim etmekten başka çıkar yol bulamadılar. Bundan iki gün sonra Kızılbaş toplulukları bir daha ayağa kalktılar ve tutuklu Vezir'e saldırarak kendisini öldürdüler.

Bu faziletli Vezir'in, dillerde dolaşan birçok şiirleri vardır ki, kendisinin edebiyatın bütün alanlarında önde olduğunu ve büyük ölçüde fazilet ve erdeme sahip bulunduğunu göstermektedirler. Şu parça onun şiirlerinden:

«Yine geldi bana yari görme müjdesi
 «Gönül heyecanlandı yarin gelmesinden,
 «Sana eziyet verirse yar, ey Selman
 «Acı duyma sakın ve de bağırma
 «Çok eziyet ve ıstırap çekeceksin şüphesiz,
 «Gerçekten aşıksan eğer.»

Sözün kısası, Şah Sultan Muhammed ve Hamza Mirza, Vezir'in öldürülmesinden sonra Herat'ta 40 gün kaldılar ve bu süre içinde o yörenin bahçelerini ve yapılarını, baykuşların ve kargaların öttüğü bir harabeye çevirdiler. Sonra da, aynı yılın 15 Şaban gecesini Ali Kuli Han ile Abbas Mirza'yla biçimsel bir barış yaptılar; sonra, kararlılık ve zafer davulları yerine yenilgi davullarını çalarak Irak tarafına hareket ettiler. Sebzavar yörelerine varınca da, Şah Sultan Muhammed, o kalede bulunan Korucubaşı Söndük Afşar'ın oğlu Hüseyin Bey'-

in devlete karşı isyan ettiğini ve kaleye kapandığını haber aldı. Bu haber üzerine Hamza Mirza'yı, kaleyi ele geçirmekle görevlendirdi. Mirza da derhal gidip kaleyi kuşattı. Kızılbaşlar yalnız bir gün sonra kaleyi fethetmeye muvaffak oldular ve Hüseyin Bey'i adamlarıyla birlikte öldürdüler. Meşhed Eyaleti, Abdullah Han Ustaclu'nun torunu olup. Şah Tahmasp'ın kızının oğlu olan Selman Mirza'ya verdiler. Şah Kuli Bey Karıncaoğlu da kendisine vasi tayin edildi.

Şah Sultan Muhammed buradan ayrılıp gittikten sonra Muhammed Murşid Kuli Han, Selman Mirza ile Şah Kuli Bey Karıncaoğlu'na saldırdı. Onlar da kendisine karşı direnemedikleri için Meşhed'i boşalttılar ve kurtuluşu kaçmakta buldular. Murşid Kuli Han böylece çarpışmasız ve savaşız olarak Meşhed'e girdi.

Aynı yıl Sultan Murad Han, vezir-i azamlık görevini Siyavuş Paşa'ya verdi; Vezir Ferhad Paşa'yı da Acem ülkesine hareket eden ordunun Serdarı olarak tayin etti. Bu Serdar, büyük ordularla İstanbul'dan hareket ederek Acem ülkesine yöneldi ve İran komutanlarından olan Tokmak'ı Çığırça'dan kovdu; İrvan'da⁽³⁷⁵⁾ bir kale yaptırarak «eser-i Ferhad» sözünü⁽³⁷⁶⁾ bu kalenin yapılış tarihi olarak kaydetti. Cağaloğlu Sinan Paşa'yı vezirlik göreviyle, Hıdır Paşa'yı da beylerbeyliği göreviyle İrvan'ı korumakla ve yönetmekle görevlendirdi. Kendisi ise kışı geçirmek üzere Erzurum'a döndü ve Şam Beylerbeyi Hasan Paşa ile Kürdistan ve Rumeli hükümdar ve beylerini, birlikte Tiflis Kalesi'ne mühimmat ve yiyecek maddelerini ulaştırmakla görevlendirdi. Bu satırların yazarı da bu birlikle beraber gitti. Bazı Kızılbaş komutanlarıyla ittifak kurmuş olan Gürcü kafir-

(375) Erivan. (M.E.B.)

(376) Bu sözdeki harfler, «Ebced Hesabı»na göre toplandığında, kalenin yapılış tarihini verir. (M.E.B.)

leri, Tumans Geçidi'nde İslam ordusunun yolunu kestiler ve iki taraf arasında çarpışma başgösterdi. Kafirlerin sayısının 500 kişiden fazla olmamasına rağmen, sayısı 15,000 süvariden fazla olan İslam ordusu başlangıçta yenilgiye uğradı; fakat Hasan Paşa ile yanında bulunan birkaç adamının sebatı, İslam askerlerini o kanlı çarpışmadan kurtardı ve selamet sahiline götürdü.

Bu çarpışmanın ertesi günü, Kazak ve Isparlu gibi Kızılbaş topluluklarından meydana gelmiş olan düşman, İslam ordusunun üzerine atılmak için fırsat kollamak üzere Sambud Nehri çayırıklarında pusu kurarak yolu kesmiş bulunuyordu. Hasan Paşa, büyük bir ustalıklarla İslam ordusunu geri çekti ve bu satırların yazarı ile bazı Rumeli komutanlarını, düşmanın üzerine yürüyüp kendisiyle çarpışmakla görevlendirdi. Biz de üzerlerine gittik ve aramızda şiddetli çarpışmalar oldu. Kızılbaşlar yenilgiye uğradılar ve düşman komutanı Ali Kuli Bey Isparlu bize esir düştü.

992(1584-1585) Yılı: Bu yılın ilkbaharında, Serdar Ferhad Paşa Gürcistan'a saldırmaya karar verdi. Önce Luri Kalesi'ni restore etti; sonra buradan ayrılıp Tumans Geçidi'ne gitti ve orada da taştan, çamurdan bir kale yaptırarak bunu da 40 günde tamamladı; muhafızlığına da Erzurum Beylerbeyi Hasan Paşa'yı bıraktı; ayrıca Mora Mirlivası Bosnalı Ali Bey'i de Beylerbeyi olarak Luri Kalesi'ne tayin etti. Sonra da Ahışa tarafına giderek orada da bir kale yaptırmak istedi. Fakat ordunun bu konuda kendisiyle anlaşmazlığa düşmesi, bunu engelledi. Bu durum karşısında Serdar, gerisin geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Manuçehr'in adamları olan Gürcü kafirleri, İslam ordusunun dönüş yolunu kesmeye ve orduya hem can, hem de mal ve yiyecek bakımından büyük zarar vermeye cesaret ettiler. Bu cümleden olarak Ferhad Paşa'nın özel arabasına ulaş-

maya muvaffak oldular ve hem arabayı talan ettiler, hem de kılıç, okluk, zırh gibi nakışlı savaş aletleri muhafaza eden ve samur, vaşak kürkleri giymekte bulunan güzel cariyeyi de arabanın dışına çekerek bunların hepsini kendisinden aldılar.

Aynı yıl Tatar Mehmed Giray Han, yağmur tanelerinden daha çok olan büyük bir ordu ile Şirvana geldi ve oranın yöneticisi Muhammed Han Zulkadıroğlu ile taraftarlarını öldürdükten sonra Osman Paşa ile birlik olup Kura Nehri'ni geçerek Karabağ ve Berda' vilayetlerine gitti; bu iki vilayeti ve onlara bağlı olan yerleri yağma ve talan etti; 100,000'den fazla genç Müslüman erkek ve Müslüman kadını esir aldı ve hepsini alıp Kefe tarafına götürdü.

Şah Sultan Muhammed bundan sonra Karaağaç'a gelerek, Tebriz Valisi Emîr Han Musillu'yu Kızılbaş ordusuna Serdar tayin ederek Şirvan'a gönderdi. Kızılbaş komutanları Baku Kalesi'ne ulaşip kuşattıklarında, aralarında anlaşmazlık çıktı; özellikle Hasib Han Tekelu, Şahrüh Han Zulkadır ve Pire Muhammed Ustaclu'nun her biri bağımsızlığa ve münferit hareket etmeye eğilimliydi ve bunların biri ötekine boyun eğmiyordu. Bu durum da, orduda başboşluk çıkmasına yolaçtı ve ordunun yiyeceğinde büyük bir kıtlık başgösterdi. Sonunda, birşey elde edemeden dönmek zorunda kaldılar.

Şirvan Eyaleti'nin yönetimi bundan sonra Kaçar İmam Kuli Sultan'a verildi. O da Karabağ ordusunu alarak, Ali Çoban'Ovasında Osman Paşa ile çarpışmaya gitti. Kızılbaş ordusu orada ağır bir yenilgiye uğradı. Osmanlı ordusuna at, deve, çadır, nakışlı savaş araçları, gümüş kaplar, ipek kumaşlar gibi sayılamayacak kadar çok ganimetler nasiboldu.

Bu sırada, Sultan Murad Han'ın, Osman Paşa'yı, kendisine sadrazamlık görevini vermek ve onu Acem

ülkesi Serdarı olarak tayin etmek amacıyla yanına çağır-
tığı yolunda yüce Asitane'den bir haber geldi. Bunun
üzerine Osman Paşa, Haydar Paşa'yı vezirlik rütbesiyle
Şirvan Muhafızı olarak tayin ederek Demirkapu yoluyla
hareket etti ve burayı Çerkes topluluğunun yardımıyla
geçerek Kefe'ye gitti.

Osman Paşa ile Tatar Mehmed Giray Han arasın-
da, Giray Han'ın Şirvan Eyaleti'ne gelişi sırasında, bu
eyaletin yağma edilmesi yüzünden çıkıp kökleşmiş olan
düşmanlık nedeniyle, Osman Paşa bu sefer kardeşinin
yanına gitti ve kendisini hanlık görevi için teşvik etti.
Böylece kendisiyle birlik olup Mehmed Giray Han'ın
üzerine yürüdü. Mehmed Giray Han ise onlara karşı di-
renemedi ve kurtuluşu kaçmakta buldu. Fakat kardeşi
Şirvan Giray⁽³⁷⁷⁾ kendisini Rum⁽³⁷⁸⁾ ve Tatar askerleriyle
kovalayarak yakaladı ve öldürdü; böylece Osman Pa-
şa'nın yardımı sayesinde Tatar halkının saltanatını ele
geçirmeye muvaffak oldu.

Bu durum, Osman Paşa'nın kadrini Sultan Murad
Han nezdinde yüceltti. Kendisi yüce Asitane'ye varıp da
Sultan'ın huzuruna girer girmez, Sultanlığın ona karşı
ilgisi hemen kendini gösterdi ve kendisini kapsamı içine
alarak, vezir-i azamlık ve muzaffer Osmanlı ordusu baş-
komutanlığı görevleriyle taltif etti. Osman Paşa'nın kışı
Kastamonu'da geçirmesi kararlaştırıldı. Böylece Kefe ve
Tatar ülkesinde ayaklanma çıkacağı kokusu duyulur du-
yulmaz, derhal denizi geçip oraya varacak ve gerekenle-
ri yapacaktı; aksi takdirde, Azerbaycan ülkesinin istilası
olan görevini tamamlamak için yürüyüşüne devam ede-
cekti.

(377) Öteki kaynaklarda (örneğin İslam Ansiklopedisi, C.
VI., S. 749.) bunun adı «İslam Giray» olarak geçmek-
tedir. (M.E.B.)

(378) 85 No.'lu nota bakınız.

Aynı yıl Şah Sultan Muhammed, Hamza Mirza ile birlikte Karaağaç'tan Tebriz'e döndü ve Tebriz Valisi Emîr Han'ı yakalayarak Kahkaha Kalesi'ne gönderdi; birkaç gün sonra öldürülmesini emretti. Tebriz Eyaleti yönetimini de Kuli Han Ficoğlu Ustaclu'yu verdi. Sonra kışı orada geçirdi.

939(1585-1586) Yılı: Bu yılın başında Osman Paşa'nın gönlü Kefe ve Tatar bölgesinden yana rahatladı. Bunun üzerine Tebriz ve öteki Azerbaycan şehirlerine boyun eğdirmek için harekete geçti. O kırıcı aslan, o hızlı fil⁽³⁷⁹⁾, Kastamonu kışlağından hareket edince, Şah Sultan Muhammed ile, o sırada saltanat yönetiminde kendisine ortak olan oğlu Hamza Mirza bu yürüyüşü duyar duymaz, ailesiyle birlikte Tebriz'i terkederek Üzümtıl Nehri tarafına gitti. Osman Paşa ise büyük bir azamet içinde Tebriz tarafına yöneldi. Bu yılın mübarek Ramazan ayının 24'üne rastlayan cuma günü, heybet içinde, Tebriz'e yarım fersah mesafede bulunan Acı Nehri'nin kıyısı üzerine indi. Ertesi günü de çadırlarını Ahihuni'ye kurdurdu. Tam bu sırada, şehri savunmak için bazı Kızılbaşlarla birlikte caddelere barikat kuran Ali Kuli Han'ın kardeşine korku hakim oldu. Bu yüzden, güneşin batmasıyla birlikte, yanındaki ileri gelenlerle birlikte derhal şehri terkederek civa gibi her tarafa dağılıp gittiler.

Fakat cesaret ve tehevüre aldanmayı adet haline getirmiş olan bazı ayaktakımı, ailelerini ve çocuklarını hamamlara gönderdiler ve dükkanlarını açarak alış-veriş işine daldılar. Bu sırada, muzaffer Osmanlı ordusu şehre ve çeşitli semtlerine girdi ve şehrin yarısını teşkil eden Surhab semtini o gece hemen yağma etti. Sabah olur olmaz Kadı Kamüran ile Şeyhülislam Mevlana Muhammed Ali ve diğer ileri gelenler, Vezir-i Azam'm hu-

(379) Osman Paşa'yı kastediyor. (M.A.A.)

zuruna girmekle şereflendiler ve aman istediler. Vezir'in merhamet ve şefkati de derhal, güvenliğin korunması ve ordu mensupları tarafından halka zarar verilmesini önlemek için şehrin çeşitli yerlerine yeniçeri birliklerinden muhafızlar diktirdi.

Vezir, sonra oradan ayrılarak Çerandab mevkiine indi ve Ramazan Bayramı sabahı, ordusunun komutanları ve ileri gelenleriyle bir Harp Meclisi kurarak, Tebriz'deki güvenlik ve düzen işlerini görüştüler. Hepsi, «Heşt Behişt» adıyla ün yapmış olan Hükümet Konağının kale haline getirilmesine ve çevresindeki sağlam surun, üzerinde burçlar ve hisarlar yaptırılarak restore edilmesine karar verdiler. Arkasından da, derhal o tarafları çevreleyen yerleri düzlediler ve askerlerle yeniçeri birliklerine böldüler; bu iş için 60 gün çalıştılar ve bu süre içinde son derece sağlam ve dayanıklı olan bir kale kurdular. Buranın muhafızlığı, önce Cağaloğlu Sinan Paşa'ya, sonra da, yanında sayısı 7,000'e varan süvari ve piyadelerden kurulu bir askeri birlik ile bir yıla yetecek kadar mühimmat bulunan Trablusşam Beylerbeyi Hadım Cafer Paşa'ya verildi.

Vezir, bundan sonra geldiği yere geri döndü. Bunun çeşitli nedenleri vardır:

1 — Hayvan yiyeceğinin azlığı. Atlar bir ay süreyle, bir tutam ağaç yaprakları ve her gün yeraltından büyük güçle çıkardıkları biraz kuru ot kökleri yiyorlardı.

2 — Osman Paşa'nın Tebriz'de bir ay süreyle kaldıktan sonra hastalanması ve hastalığının günden güne ağırlaşması.

3 — Tebriz halkının, tabiatleri gereğince, Tebriz semtlerinin muhafızlığına tayin edilmiş olan yeniçeri güvenlik memurlarından birkaçını öldürmeye cesaret etmeleri. Bu durum yeniçerileri ve kapıkulu topluluğunu

ayaklandırdı ve Osman Paşa'nın emirlerine, ihtarlarına iltifat etmez duruma getirdi. Şehre ve çarşılara saldırdılar ve küçük büyük, güçsüz güçlü arasında fark gözetmeden halktan 15,000 kişi kadar öldürdüler; mallarını ve eşyalarını yağma ettiler; çocuklarını ve ailelerini esir aldılar; bir ay, yada 40 gün süreyle, Tebriz halkının çok daha önce yeraltına gömdüğü ve toprakla örtmüş olduğu mallarını talan etmekle uğraştılar.

Bunun üzerine Tebriz'in kalan halkı, Osmanlılardan son derece nefret ederek kaçtılar ve Hamza Mirza'ya katılarak, Osman Paşa'nın durumundan, askerlerinin içinde buldukları güçsüzlükten kendisini haberdar ettiler. Hamza Mirza da derhal kuvvetlerinin bir kısmını Tebriz dolaylarına gönderdi ve bu kuvvetler, öncü kuvvetlerin başında olarak Saidabad'da bulunan Cağaloğlu Sinan Paşa'yla karşı karşıya geldiler ve İslam askerleri yenilgiye uğradılar.

Bu zaferin haberleri Hamza Mirza'nın kulaklarına gidince, yanına birçok mühimmat ve yiyecek maddeleri alarak, 5,000 süvariden kurulu bir orduyla birlikte Osmanlı ordusunun karargahına doğru harekete geçti, ikindi üzeri oraya vardı. Bunun üzerinc bütün Osmanlı beylerbeyileri ve askerleri, Bend-i Miranşah denilen yerde İran Şehzadesi'nin karşısında savaş düzenine girdiler. Güneş batıncaya kadar şiddetli çarpışmalar oldu; hatta bu çarpışmalar yatsıdan sonraya kadar da devam etti. Çünkü Osmanlı beylerbeyileri, komutan ve ileri gelenleri yerlerine dönmek istedikleri zaman, Kızılbaşlar bu fırsattan yararlanarak Osmanlı ordusunu bütün güçleriyle kovaladılar. Bu sırada Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa öldürüldü; Karaman Beylerbeyi Murad Paşa da esir düştü. Murad Paşa, atıyla birlikte bir çukura düşmüştü. Kendisiyle birlikte diğer bazı komutanlar ve ileri gelenler de esir düştüler. Ayrıca bazı Kı-

zılbaş ileri gelenleri de, gece karanlığı dolayısıyla, çarpışma alanında zincirlere ve arabalara çarparak atlarından düştüler; arabalardaki yeniçeriler derhal bunların başlarını kestiler.

Kaledeki görev tamamlandıktan birkaç gün sonra Osmanlı ordusu Çerendab mevkiinden ayrıldı. Ordunun, Şenb Gazan yakınlarına inmesi kararlaştırılmıştı. Ne var ki Hamza Mirza, hiç korkmadan orduyu yine kovalamaya başladı; sağdan ve soldan Osmanlı kuvvetlerine, özellikle Çağaloğlu Sinan Paşa'nın birliğine saldırıyordu. Bu şekilde birçok eşya ve mühimmatı ganimet aldı. Bu ganimetlerin miktarı 80 deve yüküydü. Hamza Mirza, bir defasında Osmanlı ordusunun karargahına da saldırıp karargahın içine kadar sokuldu ve merkezdeki çadırların çevresine ulaştı; son zamanlarda Erzurum Beylerbeyi tayin edilmiş olan ve çadırların içinde bulunan Kethüda Hüsrev'i öldürüp başını almaya muvaffak oldu. Kızılbaşlar, akşam vakti, Serdrud'da Osmanlı ordusunun karşısında konakladı.

Ertesi günü, Osman Paşa artık ölüm döşeğindeydi. Serdar Paşa'yı tahtırevana bindirerek götürdüler. Osmanlı kanunları gereğince Sinan Paşa Osmanlı Ordu Komutanı Yardımcısı bulunuyordu. Hep birlikte Nazarlu köyüne indiler. Orada Osman Paşa'nın hastalığı daha da ağırlaştı ve ertesi günü Tasu'ya gitmek üzere yoldayken, canını Yaradıcı'sına teslim etti.

Sultan Hamza Mirza, bu sırada hasmını kovalamaya devam ediyordu. Şamlu topluluğunu İsmail Kuli Han'la birlikte sağ taraftan, Tokmak Han Ustaclu'yu da sol taraftan gönderdi; kendisi ise ortada bulunuyor ve durumu oradan yönetip cepheden saldırıyordu. Bu şekilde hareket edip iki fersahlık yol aldıktan sonra, Şamlu topluluğu sağ taraftan hareket edip arı gibi İslam ordusuna saldırdı. Böylece Şamlu topluluğuyla muzaffer Osmanlı

ordusunun sağ kanadı arasında yeniden savaş çıktı ve çarpışma ateşi alevlenmeye başladı. Osmanlı ordusunun başında Diyarbekir, Karaman ve Anadolu beylerbeyileri bulunuyorlardı. Bunların yanında kendi orduları da vardı. Bu sırada Hamza Mirza ve Tokmak Han da saldırıya geçtiler. Bunun üzerine Osmanlı ordusunun durumu sarıldı ve ipin ucunu az daha elinden kaçıracaktı. Fakat «kapuhalkı» askerleri, silahdarlar ve öteki topluluklar birlik olup ve güçlü atlara binmiş oldukları halde birkaç bin kişilik bir topluluk meydana getirerek hem cepheden, hem de yanlardan, Şamlu topluluğunun üzerine içtenlikle ve birden saldırıya geçtiler; kılıçlar ve oklarla, 200 kişiden fazla Şamlu ileri gelenlerini öldürdüler. Bu durum, Hamza Mirza'yı korkuttu ve huzursuz bir duruma düşmesine yolaçtı. Bu yüzden Hamza Mirza, hayal kırıklığına uğramış olarak geri döndü.

Akşam olunca İslam ordusu, büyük bir huzursuzluk ve şaşkınlık içinde, aynı zamanda yorgun olarak Tasu dolaylarında konakladı. Ertesi günün sabahı, Osman Paşa'nın ölüm haberi yayıldı. Beylerbeyilerin komutanları, ileri gelenlerin ve öteki devlet erkanının ittifakıyla Sinan Paşa, İslam ordusunun serdarlığına getirildi. Oradan iki gün içinde Elbak'a vardılar ve orada Osman Paşa'yı yıkayıp kefenlediler.

Bu satırların yazarı da, bu süre içinde muzaffer ordunun peşindeydi ve geri hizmetlerde bulunuyordu. Ben, yol boyunca yaptığımız her konaklamada 15,000'den fazla at, deve ve katır bırakmak zorunda kaldığımızı görüyordum. Bunlardan birinin karnını yardığımız zaman, içinde iki «menn»⁽³⁸⁰⁾ ağırlığında yada daha fazla kum buluyorduk. Tebriz Vilayeti'nde bıraktığımız hayvanların sayısı 100,000'den az değildi. O yörelerin halkı bun-

(380) 133 No.'lu nota bakınız.

ları kurtarmaya çok istekli olduğu halde, bu hayvanlardan hiç biri sağ kalmadı ve hiçbiri ilkbahara kavuşamadı.

Sinan Paşa Van'a ulaştınca, serdarlık görevinin kendisine verildiği konusunda yüce Asitane'den bir emirname geldi. Zaten iki ay kadar zamandan beri bu görevi işgal etmekteydi.

Aynı yıl, muzaffer Hakan Özbek Abdullah Han, sayılamayacak kadar büyük ordularla hareket edip Ceyhun Nehri'ni geçti ve izzetle, heybetle, «İslam Kubbesi» olan Belh Şehri'ne indi. Orada birkaç gün kaldıktan sonra ayrılıp Bedahşan Vilayeti'ne gitti; ve bu vilayetin tümünü Şah Süleyman bin Mirza Yadigar bin Muhammed bin Nasır bin Mirza Ömer Şeyh bin Mirza Sultan Ebu Said bin Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Miranşah bin Emîr Timur Gurgan'ın⁽³⁸¹⁾ çocuklarının elinden aldı. Böylece, 230 yıldan fazla bir süreyle Timuroğullarının ve Çağatay topluluğunun yönetimi altında bulunan bu büyük vilayeti bir hamlede kendi egemenliği altına aldı; oraya görevliler, memurlar ve güçlü bir muhafız birliği tayin etti. Sonra azamet ve uğurla, Saltanat merkezi Buhara'ya döndü.

994(1586) Yılı: Sultan Murad Han, Ferhad Paşa'yı, beş aydan beri Kızılbaşlar tarafından Tebriz'de kuşatılmış bulunan Cafer Paşa'nın yardımına göndermek üzere, muzaffer Osmanlı ordusuna Serdar olarak tayin etti. Paşa hemen emri yerine getirerek büyük bir orduyla Saltanat merkezinden ayrıldı ve Acem ülkesine hareket etti. Fakat kendisi henüz Azerbaycan Vilayeti'ne varmamıştı ki; Kaşan Valisi Türkmen Muhammed Han, Hemedan Valisi Veli Han Tekelu, Rey Valisi Müseyyib Han Şercfeddinoğlu, Şiraz Valisi Ümmet Sultan Zulkadır gibi İran valilerinden bir topluluk, yanlarında Irak ve Fars ordusu olduğu halde, Güneş'in Oğlak Burcu'na ilk girişi sırasında Tebriz dolaylarına geldiler. Bunlar Şah Sultan Mu-

(381) Timurlenk. (M.E.B.)

hammed ile Hamza Mirza'ya haber göndererek Emîr Han'ın öldürülmesine sebebiyet vermiş olanların ve özellikle Ali Kuli Ficeoğlu'nun, Muhammedî Sarısolag'ın ve Esmâ Han Şamlunun, kendilerinden kisas almak üzere kendilerine teslim edilmelerini istediler. Ayrıca buna ek olarak da, Allah'ın izniyle yalnız bir hafta içinde Tebriz Kalesi'ni ele geçirmeye ve altını üstüne getirmeye muvaffak olacaklarını bildirdiler.

Fakat Sultan Hamza Mirza, onların bu isteğini şiddetle reddetti ve çok öfkelen-di; onlara karşı sert ve katı davrandı. Hatta aralarında birlik olmuş olan bu komutanların isteğinin yerine getirilmesini isteyen ve bunun için çaba harcayan bazı Kızılbaşları da yakalayarak hepsini öldürdü. Sonra bu iş için gelmiş olan aracılari da yakalamak istediye de, bunlar, gerçekleştirmek için gelmiş oldukları işi gerçekleştirmeden geri dönmeye muvaffak oldular. Bunun üzerine adı geçen valiler, askerlerinin bir kısmını Tebriz Kalesi'ni kuşatmaya memur ettiler. Kendisi ise⁽³⁸²⁾ her gün, bazı yiğit taraftarları ile birlikte Tebriz sokaklarından çıkıp, başkaldırılmış olan valilerle çarpışıyordu. Bu durum birkaç gün böyle devam ettikten sonra, başkaldırıcı komutanlar, kalede kuşatılmış bulunan Cafer Paşa'ya haber gönderip, Osmanlı Devleti'ne itaat ve bağlıklarını belirtmeyi düşündüler. Gerçi bu davranış yalandı ve hiçbir doğru tarafı yoktu, ama Cafer Paşa yine de buna son derece sevindi. Ayrıca kaleye kapanmış olanların moralleri yükseldi ve kendilerinde cesaret, girişkenlik alametleri belirmeye başladı. Artık her gün kale kapılarından çıkıp, kaleyi kuşatmış olan Kızılbaşlarla çarpışıyorlardı. Günün birinde yine Rum⁽³⁸³⁾ kahramanları kaleden çıkıp, kalenin çevresindeki kanalları korumak ve savunmakla görevli bulunan Mühür-

(382) Hamza Mirza olsa gerek. (M.E.B.)

(383) 85 No.'lu nota bakınız.

dar Şahruh Han Zulkadır'ı yakalayıp esir aldılar ve adamlarından da 30 kişiyi öldürdüler.

Başka bir gün de yine bu kahramanlardan bir topluluk kaleden çıkıp, «Kelekuş Topu»⁽³⁸⁴⁾ adıyla ün yapmış olan topu almaya gittiler. Bu top, merhum Şah Tahmasp zamanından beri Güvercinlik Kalesi'nde bulunuyordu. Bundan önce Tebriz'e getirtilip Vurcu Meydanı'na dikilmişti ve kaleden kuşatılmış olanların üzerine ateşini yağdırıyordu. Bu top, Şah'ın ünlü toplarından biriydi ve 10 öküz, onu çekmekten aciz bulunuyordu. İşte kaleden çıkanlar bu topu almaya gittiler ve göz açıp kapayıncaya kadar onu çekip kalenin içine götürdüler. Bu işi de, kemerlerini, sarıklarını ve ellerini zincir gibi birbirine bağlayarak yaptılar.

Öte yandan, Kızılbaş toplulukları arasında nifak ve anlaşmazlıkların çıkmasının müsebbibi Korucubaşı Kuli Bey olduğundan, Sultan Hamza Mirza, bu yaptıklarının cezası olarak kendisini ortadan kaldırmak istedi. Fakat Kuli Bey, kendisi için hazırlanan komployu öğrendi ve kardeşinin oğlu Cebbar Kuli Han'la birlikte kurtuluşu kaçırmakta buldu; kalenin içinde bulunan Cafer Paşa'ya giderek kendisini Kızılbaşların sırlarından ve aralarındaki bölünmelerden, anlaşmazlıklardan haberdar etti. Ayrıca, Kızılbaş lağımcılarının büyük bir zahmet ve meşakkatle kazdıkları ve tamamlamak üzere buldukları yeraltı geçidini de kendisine haber verdi. Lağımcılar bu geçidi, Hasan Bey Yahçalı'nın(?) içinden, kalenin içinde, bulunan ve kalenin duvarına 10-12 zira' mesafede olan bir başka geçide kadar götürmüşlerdi. Bunun üzerine Cafer Paşa, gereken tedbirleri alarak kalenin içinden bu geçide ulaşacak bir başka geçit açtırdı ve bu geçitten Kızılbaş lağımcılarının üzerine atılarak hepsini öldürdü; sonra da geçidi sularla doldurarak böylece düşmanın yolunu tıkadı.

(384) «Kaleleri öldüren top» demektir. (M.E.B.)

Öte yandan, başkaldırıcı beyler ve komutanlar, Hamza Mirza'nın yumuşamayacağını görünce kendisinden umutlarını keserek, dokuz yaşında olan ve Türkmen Murad Bey Bahadırlu'nun vesayeti altında bulunan kardeşi Tahmasp Mirza'yı kandırmaya çalıştılar; kendisini Şah Sultan Muhammed'in sarayından çıkararak alıp Irak⁽⁸³⁵⁾ tarafına götürdüler ve Kazvin'de saltanatını ilan ettiler. Bütün Irak ve Fars'ta hutbe onun adına okundu ve sikke onun adına kestirildi. Komutanlar ve ileri gelenler, birlik olup görevleri ve şehirleri kendi aralarında paylaştırdılar. Bütün ülkedeki vezirlik ve müşirlik görevi de Müseyyib Han'a verildi.

Bu durum karşısında Sultan Hamza Mirza, ihtiyatlı ve dikkatli hareket ederek, Kazvin Valisi Esmâ Han Şamlu'yu, Şamlu topluluğunun aile ve çocuklarının buldukları Kazvin'e gönderdi. Kendisi de arkasından hareket ederek, Ali Kuli Han Ustaclu ve Muhammedî Sarıolağ'la birlikte o tarafa gitti.

Hamza Mirza Sultaniye dolaylarına ulaşınca ve başkaldırıcı komutanlar onun gelmekte olduğunu öğrenince, Tahmasp Mirza'yı derhal alıp Sapın Kalesi'ne götürdüler ve orada savaş düzenine girerek çarpışmaya hazırlandılar. Hamza Mirza'nın taraftarlarının az olmalarına ve Tahmasp Mirza'nın adamlarının çok olmasına rağmen, çarpışmada büyük başarı gösteren ve olağanüstü bir cesarete, yiğitliğe sahip olduğu görülen Hamza Mirza zafer kazandı. Bu çarpışmada Veli Han Tekelu, oğlu Ali Pakmal'la birlikte savaş alanında öldürüldü. Tahmasp'ın ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Hamza Mirza Muhammed Han'a, Vezir Müseyyib Han'a ve kardeşi Tahmasp Mirza'ya bizzat rastlayıp üçünü de yakaladı ve esir aldı. Bunlar kaza ve kaderin eline düşmüş oldular. Böylece boz-

guncu ve başkaldırıcı komutanların çoğu o çarpışmada öldürüldüler. Tekelu ve Türkmen topluluklarından olan öteki savaşçılar da Irak ve Hemedan taraflarına kaçtılar. Fakat akıbetleri konusunda korkuya, endişeye kapılarak orada da karar kılamadılar ve yürüyüşlerine devam ederek Barış Diyarı Bağdad'a vardılar; orada Osmanlı Sultanı'nın eşiklerine itaatlerini sundular. Sultan Hamza ise, muzaffer olarak Tebriz'e döndü.

O sırada Serdar Ferhad Paşa'nın büyük ordusuyla birlikte gelmekte olduğu haberi Tebrizde yayıldı. Bunun sonucu olarak Sultan Muhammed ile Hamza Mirza Tebriz'den ayrılıp Erdebil ve Karabağ taraflarına gittiler. Bu durum, Ferhad Paşa'nın, hiçbir güçlkle karşılaşmaksızın Tebriz dolaylarına varmasını kolaylaştırdı. Ferhad Paşa önce, Hamna mevkiinde bulunan Hoca Reşideddin Yolu dolaylarında bir hisar yaptırdı. Sonra yürüyüşüne devam ederek Tebriz Şehri'ne girdi. Orada Cafer Paşa'ya Sultan'ın sevgilerini ilettiler ve kendisine vezirlik rütbesini verdiğini bildirdi. Ayrıca gösterdikleri sebat ve yaptıkları çarpışmalara karşılık mükafat olmak üzere, askerlerine dağıtması için gönderilen mühimmat ve diğer ihtiyaç maddelerini kendisine teslim etti. Ferhad Paşa daha sonra Erzurumdaki kışlağına döndü.

Şah Sultan Muhammed ve Hamza Mirza ise, kışı geçirmek üzere Karaağaç'a gittiler. Karaağaç'da, Esmâ Han ve Mahbub Mirza tarafından yetiştirilmiş olup bir tellağın oğlu olan Hudi adındaki adam, saltanat bahçesinde yetişmiş olan o serviye, seyyidlik bahçesinde gelişmiş olan o güle⁽³⁸⁶⁾ karşı suikast düzenleyerek, gece yarısı çadırlar arasında kendisine saldırdı ve onu zehirli, gaddar bir hançerle vurarak bir kan deryasına boğdu; sonra da kurtuluşu kaçmakta buldu ve Esmâ Han'ın yanına

(386) Sultan Hamza Mirza'yı kastediyor. (M.E.B.)

gitti. Bu suç Esmâ Han'a yüklendiyse de, Hudi yakalanarak Şah Sultan Muhammed'in Sarayına götürüldü ve derhal öldürüldü.

Bunun üzerine Ali Kuli Han ve Esmâ Han, öteki hanlar ve Kızılbaş ileri gelenleriyle birlikte, Ebu Talib Mirza'yı ülkenin başına Sultan olarak getirmek konusunda görüşbirliğine vardılar. Bunu uygulamak üzere de, Karaağaç'dan ayrılıp Irak'a hareket ettiler. Kazvin'e vardıkları zaman, Irak ve Fars komutanlarıyla ileri gelenleri, onlara boyun eğmeyi reddettiler ve isteklerine uymadılar; tersine onlara şiddetle muhalefet ettiler. Bunun üzerine Ali Kuli Han ve Esmâ Han ile öteki hanlar bu yörelerden ayrılmak zorunda kaldılar ve Ebu Talib Mirza'yı da yanlarına alarak Kaşan ve İsfahan taraflarına gittiler. Orada da kendilerine iltifat eden olmadı. Çünkü oradaki her mahalli yönetici, kendisinin o yörenin kiralı olduğunu, tam bağımsız bulunduğunu ve ötekilere ihtiyacı olmadığını sanıyordu. Onların bu durumu, tıpkı aşiret liderlerinin durumu gibiydi.

Bu yılın ilkbaharının başlarında, Murşid Kuli Han ile Ali Kuli Han Şamlu arasında mevcut olan dostluk ve iyi ilişkiler, bozguncuların bozgunculuğu ve maksatlı hareket eden kimselerin kışkırtması sonucunda yerini düşmanlığa ve husumete bıraktı. Bunun üzerine Ali Kuli Han, kendisine yapılan uyarmalar sonucunda, Abbas Mirza'yı ve Horasan ile Herat ordularını yanına alıp Kayın yoluyla Meşhed'e hareket etti. Fakat Canabad düzlüğüne ve ovasına ulaştığında, Murşid Kuli Han kendisine karşı koymak ve onu püskürtmek için Meşhed'den harekete geçti. İki taraf, Canabad ve Mahulat arasındaki düzlüklerde karşılaştılar. Murşid Kuli Han gizlice, Ustaclu topluluğunun reisi Kecel Şahverdi'nin oğlu Mustafa Sultan'la, savaş ve çarpışma ateşleri alevlenir

alevlenmez Abbas Mirza'yı yakalayıp götürmek konusunda sözbirliği ettiler. Nitekim bu tedbir ilahi takdire de uygun düşerek bu ittifakları gerçekleştirdi. Ali Kuli Han'ın hasmı Murşid Kuli Han'a karşı parlak bir zafer kazanmakta olduğu bir sırada, Ustaclu topluluğunun Abbas Mirza'yı alıp Murşid Kuli Han'a götürdükleri yolunda haberler aldı. Kuli Han bu acı haber üzerine deliye döndü ve ordusunun ileri gelenlerinin çoğunu düşmanının elinde esir bırakarak Herat'a geri döndü. Bunun üzerine Murşid Kuli Han büyük bir azamet içinde, ve gönül rahatlığı, mutlu bir durumla Abbas Mirza'yı yanına alarak Meşhed'e gitti ve orada Abbas Mirza'nın saltanatını ilan etti.

995(1587) Yılı: Bu yılın başında Serdar Ferhad Paşa, Sımaun Vilayetini istila etmek amacıyla Gürcistan'a hareket etti. Körhane Kalesi'ni restore etmeye başladı ve Haydar Paşa'yı oraya Beylerbeyi olarak tayin ettikten sonra uğur ve ikballe, selamet ve ganimetle geri döndü. Aynı yılın ilkbahar mevsiminin başlarında, Güneş Koç Burcu'na girdiği sırada, Büyük Hakan Özbek Abdullah Han, Horasan bölgesini ve geniş şehirlerini istila etmeye karar verdi. Bu amaçla, 100.000 yiğitten kurulu büyük bir orduyla Ceyhun'u geçerek, ordusunun kargahını Murğab kıyılarında kurdu. Herat Valisi Ali Kuli Han bu önemli olayı haber alınca, kaleye kapanarak savunmaya geçmeye karar verip, muhafız bölüklerinin şehrin içine girmelerini emretti. Aynı yılın 27 Cemaziyelahir perşembe günü, Sakselman düzlüğü ile ovası ve Kaşan otlığı, artık Hakan'ın ordusunun konak yeri olmuş durumdaydı. Aynı günün akşamı bazı Özbek kahramanları ve bir grup yiğit, saldırıya ve yürüyüş geçerek Kırıl Kapısı'nın yanına geldiler ve orada bulunan bir Kızılbaş birliğini imha ettiler.

Bu ayın 23 cuma günü, Hakan'ın büyük ordusu Sakselman düzlüğünden ayrılarak Karubar'a ve nur sa-
 çan Hoca Muhammed Buran'ın türbesinin dışına, Al-
 var köyü topraklarına indi; bu güzel yerde iki gün kal-
 dı. Hakanlık kafilesi, daha sonra, Receb ayının başla-
 rında, pazar günü öğleye doğru, Güneş Oğlak Burcu-
 nun beşinci derecesinde iken, Hakanlık kafilesi bura-
 dan ayrılarak Mirza Medresesi'ne gitti ve burayı ordu-
 nun genel karargahı haline getirdi. Burada köy ve ka-
 sabaların ürünlerini ve ordu için gereken ihtiyaç mad-
 delerini toplamaya memur edilen görevlilerin ve tahsil-
 darların tayinleri için emir çıktı. Ayrıca evlerinde ve
 yerlerinde kalan fakirlerin, zayıfların ve ziraatçıların
 mallarının kendilerine bırakılması ve hiç kimsenin hiç-
 bir şekilde bunlara dokunmaması gerektiği konusunda
 da emir verildi.

Ertesi gün muzaffer ordu şehri⁽³⁸⁷⁾ kuşattı ve kale-
 ye kapanmış olanların yüzüne kapıları⁽³⁸⁸⁾ kapattı. Emîr
 Kul Baba Gönültaş hendek ve tabyaların taksimi ve belir-
 tilmesi işiyle görevlendirildi. Şehrin her burcunun önün-
 de bir hendek ve tabya kazılması kararlaştırıldı. Bunla-
 rın muhafazası da, değerli büyük komutanlara verildi.

Ali Kuli Han bu durumu ve işin bu derece ciddi-
 leştiğini görünce, hızlı yürüyen habercilerle Şah Abbas
 ve Murşid Kuli Han'a mektuplar uçurarak, onlardan
 yardım ve destek istedi. Fakat Şah Abbas'ın emrinde o
 sırada 6,000 süvariden fazla kuvvet bulunmadığı için
 bu isteğe olumlu cevap vermeye cesaret edemedi; aşi-
 ret liderleri gibi ülkeyi yönetmekte olan beyleri ve ko-
 mutanları birleştirip çevresinde toplamak, sonra da hep
 birlikte saldırgan düşman Abdullah Han'ın üzerine yü-

(387) Herat Şehri'ni kastediyor. (M.E.B.)

(388) Çıkış yollarını kastediyor. (M.E.B.)

rüyüp şerrini ülkeden def'etmek üzere Irak⁽³⁸⁹⁾ tarafına hareket etmeye karar verdi. Ayrıca Herat'takilere işin içyüzünü ve yapmak istediklerini bildirmek üzere, Nur Ali Çegni'yi oraya gönderdi. Sonra kendisi, Murşid Kuli Han ve Horasan komutanlarının çoğuyla birlikte derhal Irak'a doğru yola çıktı.

Fakat Şah Abbas'ın bu tedbirlerinin etkisi, Murşid Kuli Han⁽³⁹⁰⁾ üzerinde büyük ölçüde olumsuz oldu; kendisinde umutsuzluk yarattı. Çünkü Irak, Şah'a saltanat konusunda biat ettiği takdirde, üç yıl içinde da hi kendisine yardım yetişemeyecekti.

Öte yandan Şah Abbas, Saltanat merkezi Kazvin'e varıp da irsi ülkesinin tahtına çıkınca, her gün komutanlar ve hanlar, grup grup kendisine gelmeye, ona itaatlerini sunmaya, bağlılık ve sadakatlerini belirtmeye, kendisini saltanata geçtiği için kutlamaya ve onun yüce emirleri, isabetli tedbirleri altında çalışmaya hazır olduklarını arzutmeye başladılar.

Daha sonra Esmâ Han ile Ali Kuli⁽³⁹¹⁾, yanlarına Ebu Talib Mirza'yı da alarak Kazvin'e gelip Şah Abbas'ın huzuruna girmekle şereflendikleri zaman, Şah Abbas, Murşid Kuli Han'ın ve Muhammedî Sarısolâğ'ın kıskırtmasıyla adı geçen iki komutam derhal öldürdü. Bundan sonra da bütün gücüyle kendini ülkeyi imar etmeye ve halkı içinde bulunduğu zulüm ve kargaşalıktan kurtarıp rahata kavuşturmaya verdi.

Fakat Kızılbaşlar, Şah'm nezdinde imtiyazlı bir duruma geçen komutanları ortadan kaldırmak için elinden gelen gayretleri esirgememeyi adet edinmiş oldukları için,

(389) 89 No.'lı nota bakınız.

(390) Yanlışlıkla «Murşid Kul Han» yazılmış olmalı; doğrusu «Ali Kuli Han»dır. (M.E.B.)

(391) Bunun, Herat'ta kuşatma altında bulunan Ali Kuli Han'la karıştırılmaması gerekir. (M.E.B.)

Murşid Kuli Han'ı da ortadan kaldırmayı kafalarına koydular ve bu konuda aralarında sözbirliği ettiler. Şah Abbas bu komployu haber alınca, bütün Kızılbaş topluluğunu sarayına çağırtdı. Orada toplanınca da, hain komutanları yakalamaları için işaret verdi. Kızılbaş topluluğu hemen emre uyarak, o sırada Korkmaz Bey Şamlu'nun evinde toplanmış komplocu hain komutanların üzerine saldırdı ve Mehdi Kuli Han'ı, Ali Kuli Han Zulkadır'ı, Pir Gayb Sultan Ustaclu'yu, Emîr Aslan Sultan Ustacluyu ve Hulefa Rumlu'yu yakaladılar. Bunların hepsi Şah'ın emriyle öldürüldüler. Komplocu komutanların bir kısmı da kaçmaya ve Geylan Hükümdarı Han Ahmed'in egemenlik alanına iltica etmeye muvaffak oldular.

996(1588) Yılı: Yukarıda da geçtiği gibi Abdullah Han'ın Herat'ı kuşattığı günden beri, şehir üzerindeki kuşatma her gün biraz daha daralıyordu. Kuşatma altındakiler öyle bir duruma düştüler ki, çoğu, bulaşıcı hastalıklardan ve pisliklerden öldü. Bu durum karşısında şehirdeki muhafız birliğinden bir grup ve meslek adamlarından bir başka grup, büyük bir güçlük ve meşakkatle şehirden çıkmak ve merhametli, adil, büyük Hakan'a iltica etmek zorunda kaldılar. Hakan da onları adaletin ve ilgisinin kapsamı içine aldı.

Kuşatma süresi uzayıp da bir yıl dokuz ay ve 21 güne ulaşınca ulu sultanların soyundan olan Abdülmümin Han'ın adamlarından ve askerlerinden bir grup, Güneşin Balık Burcu'na girmesi sırasında, Rebiyulevvelin 12'nci gecesi seher vaktinde, Hoş Kapısı ile Çekan Nehri'nin köprüsü arasında bulunan ve Mirza Can Sultan'ın adamları tarafından savunulan burca çıktılar. Orada savunma görevinde bulunan birkaç Kızılbaş öldürdüler, ve birkaç bin Özbek kahramanı burcun sur-

larına çıkıncaya kadar orada kaldılar. O zaman tekbir sesleriyle bağırmaya ve davullar çalmaya başladılar. Bunun üzerine, zayıf yerlere yardım etmekle görevli bulunan savunuculardan Ali Kuli Han, yanındaki adamları ve taraftarlarıyla birlikte oraya gittiyse de, yardım etmek zamanının geçmiş olduğunu ve Baba Mahmud Burcu tarafından içeri girmeye başlayan Özbeklerin haykırışlarının ayyuka çıktığını gördü. Bu durum karşısında Ali Kuli Han'ın elleri böğründe kaldı ve ne yapacağını şaşırıldı. Sonra da birkaç adamıyla birlikte İhtiyareddin Hisarı'na kapandı. Bu sırada düşman her tarafından şehre akın ediyordu ve yağmaya, talana, öldürmeye, katliama başlamıştı. O kadar ki Türklerden, Taciklerden, özgürlerden, kölelerden, yabancılardan, yerlilerden, gençlerden ve yaşlılardan hiç kimseyi sağ bırakmadılar.

Ertesi günü sabahı Güneş doğup da ışığını dağların ve ovaların üzerine yayınca, ülkelerin fatihi Nasîreddin Abdurrahman Han, Hoş Kapısı yoluyla ve azamet, heybetle şehre girdi; önce büyük camiye gidip orada bir saat kaldı; sonra buradan ayrılarak şehir bahçesine gitti; oradan da, Ali Kuli Han'ın karargahı ve konağı olan Hükümet Konağı'na hareket etti.

Üçüncü gün, Ali Kuli Han'ın ve arkadaşlarının aman istekleri iletildi. Bunun üzerine Emîr Kul Baba Gönültaş, Emîr Muhammed Baki Bey, Emîr Caltî, Emîr Şah Muhammed Alacıyan gibi bazı saray komutanları, en büyük mevlana, milletlerin bilginlerinin öncüsü ve fazilet sahiplerinin dayanağı Hoca Eb'ül-Beka ile birlikte, Ali Kuli Han ve arkadaşlarının buldukları hisarın kapısına gittiler. Orada Ali Kuli Han, yanında bulunan 80 kadar komutan ve Şamlu beyleri çocuklarıyla birlikte yanlarına geldi. Hep birlikte Abdurrahman Han'ın

otağına hareket ettiler. Yolda namert askerlerden biri Sultan Şamlu'nun kardeşinin başlığına göz dikti ve başından almak için kendisine doğru yürüdü. Bunun üzerine Kadı Sultan derhal öfkeleni ve sözkonusu Özbek askerine saldırarak onu bir hançer darbesiyle baldırından vurarak öldürdü.

Böylece iki taraf arasında bir kördögüşü başladı ve şiddetli bir çarpışmaya tutuştular. Bu durum karşısında Emîr Şah Muhammed Alacıyan büyük bir hamiyet ve şiddetli bir gayrete kapılarak bütün Özbeklere, Şamluların üzerine saldırmaları, onları öldürmeleri ve esir almaları için emir verdi. Onlar da bu emre uyarak Ali Kuli Han ve arkadaşlarından, adamlarından bir tek kişiyi bile hayatta bırakmadılar.

Cuma günü, yani Herat'ın ele geçirilmesi ve işgal edilmesi, halkının öldürülüp mallarının yağma edilmesinin dördüncü günü, Abdullah Han şehre girdi; ve Özbek muhafızları ile askerlerinin katliam ve talandan vazgeçmeleri, şehir halkından ve Kızılbaşlardan hiç kimseye zarar vermemeleri konusunda kesin emir verdi. Bu hikmetli emrin müjdesi çevreye, hatta Horasan'ın öteki yerlerine de yayıldı.

Öte yandan bazı bilginler, Kızılbaşların aile ve çocuklarının da kafirlerinki gibi savaş esiri sayılmalarının, satılıp alınmalarının caiz olduğu yolunda fetva verdiler; diğer bazı bilginler ise bunun caiz olmadığı yolunda fetva verdiler. Adil Han ise, ikinci fetvaya uymak eğilimi gösterdi ve Kızılbaş esirlerinin satılıp alınmalarının yasaklanması konusunda kesin ve şiddetli emirler verdi. Ayrıca, «Mirza Erbab» adıyla ün yapan Hoca Muhammed Mümin'i de Herat'taki ölümlerin sayımını yapmakla görevlendirdi. Yapılan sayım sonucunda, Herat'

ın kuşatma altında bulunduğu dokuz ay⁽³⁹²⁾ içinde öldürülenlerin sayısının 4,000'e çıktığı anlaşıldı.

Bundan birkaç gün sonra adil Han Herat'tan hareket ederek kutsal Meşhed'e hareket etti ve bu şehrin önlerinde iki ay süreyle kaldı; hayvanların o yörelerin bahçe ve ekinlerinde otlatılmalarını emretti; sonra Serahs ve Ruzabad yoluyla Herat'a döndü. Orada bu vilayetin yönetimini büyük Emîr Kul Baba Gönültaş'a, Şeyhülislamlık görevini de Hoca Eb'ül-Beka'ya şeriat işlerine bakmak görevini de Kadı Muhammed Rıza'ya verdi. Abdullah Han, Kurban Bayramı namazını Mirzaî Medresesi'nde kıldıktan sonra bütün muzaffer ordusuyla birlikte, uğur ve ikballe Maverâünnehir'deki Buhara'ya döndü.

Aynı yılın sonlarında Şah Abbas, Irakta büyük bir ordu toplamaya muvaffak oldu ve Özbekleri püskürtmek üzere Horasan'a hareket etti. Şahlık kafilesi Bestam otlağına varınca, birkaç yakın adamıyla birlik oldu ve bunlar geceleyin ansızın, Murşid Kuli Han'a saldırdılar ve kendisini gaflet uykusunda öldürdüler. Şah bundan sonra Meşhed tarafına gitti. Fakat Meşhed'de açlık yaygın bir hal almıştı. Bu yüzden Şah'ın, güçlkle toplamış olduğu ordusu, yiyecek bulabilmek için çevreye dağılmak zorunda kaldı. Bu nedenle Şah Meşhed Eyaleti'nin yönetimini Ümmet Han Ustaclu'ya verdi ve geldiği yere dönmek üzere Meşhed'i hızla terketti. Bir konaklık yo! alınca Vezir Mirza Muhammed'i öldürdü ve vezirlik görevini Mirza Mustafa'ya verdi.

Bu olaylar sırasında Türkmen Muhammed Han, eskiden işlenmiş olduğu suç ve kabahatları unuttu, yada unutmaktan geldi ve Murşid Kuli Han'dan boşalmış olan

(392) Biraz yukarıda kuşatmanın bir yıl dokuz ay ve 21 gün sürmüş olduğunu yazmıştı. (M.E.B.)

Kızılbaşların komutanlığı görevine göz dikti. O kadar utanmaz bir tavır takındı ki, Şah kendisine öfkeleni ve kendisini bir tek kılıç darbesiyle vurarak o haini ortadan kaldırdı. Esterabad Hükümeti ile yönetimini de Murtaza Han Pernak'a, Koçan Hükümetini de Budak Han Çegnî'ye verdi. Sonra da Saltanat merkezi Kazvin'e döndü.

Aynı yıl, Osmanlı Serdarı Ferhad Paşa, Gence ve Berda'ı istila etmek amacıyla harekete geçti. O ülkeleri ele geçirdikten sonra Kaçar ve Yirmidört aşiretlerini oradan çıkardı; Gence'de bir kale yaptırarak tamamladı ve Haydar Paşa'yı bir muhafız birliğinin başında muhafız olarak orada bıraktı. Kendisi ise, bütün orduyla birlikte, ağırlıkları ve yükleriyle Aras'ı geçmekte olan Kaçar aşiretine saldırdı; Kaçarların ve öteki Karabağ aşiret ve topluluklarının mallarını ve eşyalarını yağma ve talan etti; Sonra Hadım Hasan Paşa'yı vezirlik rütbesiyle Şirvan'da bırakarak, kışı geçirmek üzere Erzurum'a döndü.

997(1589) Yılı: Serdar Ferhad Paşa, Revan⁽³⁹³⁾ Beylerbeyi Hıdır Paşa'yı, Nahcivan bölgesinin halkının istek ve dileği üzerine bu bölgeyi ele geçirmekle görevlendirildi. Hıdır Paşa gidip bu görevi en iyi şekilde yerine getirdi ve halk, içtenlikle kendisine itaatini sundu. Köşk Bılban denilen yerde sağlam bir kale yaptırdı. Böylece o yöreler de Osmanlıların egemenliğine boyun eğdiler.

Aynı yıl Abdülmümin Han, Meşhed'i ele geçirmek amacıyla, Belh Şehri'nden hareket ederek Horasan'a yöneldi; Cemaziyelahr başında, o cennet gibi şehrin açıklarına indi ve derhal şehri kuşatmaya başladı. Katı ve öfkeli Özbekler, bileziğin bileği sarması gibi kaleyi sardılar ve dört ay süren bir kuşatma sonucunda kaleyi kuvvet yoluyla ele geçirdiler; oradaki Türkleri ve Tacikleri de kılıçtan geçirdiler. Meşhed Valisi Ümmet Han, birkaç

(393) Erivan. (M.E.B.)

ileri gelen seyyidle birlikte Rızaiye Bahçesi'ne⁽³⁹⁴⁾ iltica edince, bu bile Özbekleri bütün şiddetiyle ve şefkatsiz, merhametsizce saldırıyı sürdürmekten alıkoymadı. Özbekler onları kutsal türbe içinde bile oklarla öldürdüler; ayrıca türbedeki gümüş kaplar, altın kandiller, ender rastlanan eserler, kur'anlar gibi bütün değerli eşya ve döşemeleri de yağma ettiler. Bundan başka Müslümanların çocuk ve ailelerinden büyük bir topluluğu esir aldılar. Abdurrahman Han, bu yörenin savunması ve korunması görevini kendisine yakın komutanlarından birine verdi; kendisi ise İslâm Kubbesi Belh Şehri'ne muzaffer ve başarılı olarak döndü.

998(1590) Yılı: Şah Abbas, Serdar Ferhad Paşa'ya bir elçi göndererek, kendisinden barış yapılması istedi. Elçi varıp da ulu Serdar'ın huzuruna girince, sürekli bir barış kapısının açılması için, Şah Abbas'ın, kardeşinin oğlu Sultan Haydar Mirza'yı Sultan Murad Han'ın tahtına göndermesi ve Osmanlı Sultanı'na itaatini ve bağlılığını ilan etmesi kararlaştırıldı. İki taraf da bunu kabul etti. O günden sonra Osmanlı ordusu Abbas'ın vilayetine dokunmadı.

Böylece Şah Abbas Rum⁽³⁹⁵⁾ askerlerinden ve o geniş ülkenin düşmanlığından yana güvenliğe kavuşunca, isyan ve başkaldırma yoluna sapmış olan öteki düşmanı Şiraz Valisi Yakub Han Zulkadır'ın şerrini def'etmek için gücünü toplayabildi. Bu haber Yakub Han'ın kulaklarına gidince, derhal Şiraz'a bağlı İstahr Kalesi'ne kapandı. Şah Abbas ise gelip Şiraz'a girdi ve orada ikamet ederek, adı geçen kaleye kapanmış olan düşmanına aldırış etmedi. Bu tarihten iki ay sonra Şah, Beylerbeyi Ferhad Han'ı

(394) Mehşed'de bulunan İmam Ali Rıza'nın, bahçeye benzettiği türbesini kastediyor. (M.E.B.)

(395) 85 No.'lu nota bakınız.

büyük bir orduyla, ayaklanmış olanlardan biri olan Kerman Valisi Yusuf Han Afşar'ın üzerine gönderdi. Bu ordu giderek Yusuf Han'ı yakalayıp getirmeye muvaffak oldu. Şah ayrıca yumuşatmak ve kandırma yoluyla Yakub Han'ı kalesinden çıkarmaya muvaffak oldu. Daha sonra zamanı gelince, Yakub Han'ı ileri gelen adamlarından, Zulkadır aşiretlerinin soylularından 30 kişiyle birlikte öldürdü ve cesetlerinin Şiraz Meydanı'nda dikilmiş olan sehpalara asılmasını emretti. Böylece Şah, Fars ve Kerman sorunlarını çözmüş oldu.

Şah Abbas daha sonra Irak'a⁽³⁹⁶⁾ gitmek üzere harekete geçti. İsfahan'a varınca, iki kardeşi Tahmasp Mirza ile Ebu Talib Mirza'nın gözlerine mil çektirdi ve ikisini de Alamut Kalesi'ne gönderdi. Sonra da Geylan Valisi Ahmed Hana haber göndererek, kaçıp kendisine iltica etmiş olan komutanları teslim etmesini istedi. Ahmed Han hemen bu isteğe olumlu cevap vererek, sözkonusu komutanları, kendilerini affetmesi şartıyla Şah Abbas'ın Sarayı'na gönderdi. Ne var ki onlar Kazvin yakınlarına varınca, Masum Bey'in kızının oğlu Muhammed Şerif Ustaclu ve Talis Hamza'nın oğlu Mehdi Kuli Bey ile arkadaşları gibi bu komutanların liderlerini ve ileri gelenlerini öldürmek için yollarına adamlar gönderildi. Gönderilen adamlar bu görevi yerine getirerek ikisini de öldürdüler ve cesetlerini bir deveye yükleyerek bu durumda şehre getirdiler.

Ahmed Han ise bu olaydan çok üzüldü ve gücendiğini, üzüntüsünü belirtti; bu yüzden de Şah Abbas'a karşı ayaklanma ve başkaldırma belirtileri gösterdi.

Aynı yılın sonlarında Şah Abbas, Ferhad Han'ı, Horasan tarafında Özbekler tarafından çıkarılan kargaşalıkları bastırmak üzere Horasan'a gönderdi. Ferhad Han Ni-
(396) 89 No.'lu nota bakınız.

sabur sınırlarına kadar gittiyse de birşey elde edemedi geri döndü.

999(1591) Yılı: Bu yılın başlarında Abdullah Han, sayılamayacak kadar büyük bir orduyla, Horasan'ın kalan şehirlerini de ele geçirmek üzere Maveräünnehir'den harekete geçti. Üç aydan fazla olmayan bir süre içinde Nisabur, Sebzavar, İsfarayn, Mahulat, Tun, Canabad, Kayın, Tabs, Kilki, Fara, Sistan ve Hazare vilayetlerinin şehirlerini ele geçirmeye muvaffak oldu. Sonra Saltanat merkezi Harat'a dönerak bir ay süreyle orada kaldı ve mübarek vakitlerini sevinç ve şenlik içinde geçirdi. Sonra da muzaffer ordusuyla birlikte Maveräünnehir'e gitti.

Yine aynı yıl, Rum⁽³⁹⁷⁾ ordusu Serdar'ı Ferhad Paşa, Şah Abbas tarafından Mehdi Kuli Han Çavuşlu Ustaclu'yla birlikte temsilci olarak ulu Sultan Murad Han'ın eşiklerine gönderilmiş olan Hamza Mirzanın oğlu Haydar Mirza'yı da yanına alarak Erzurum'dan ayrıldı ve bu iki temsilciyle birlikte İstanbul'a hareket etti. Orada Sultanlığın yüce ilgilerini kazanarak, kendisine sadrazamlık ve büyük vezirlik görevi verildi. Sultan ayrıca, Haydar Mirza'yı da yüce ilgisinin ve büyük ikramının kapsamı içine aldı. Haydar, sürekli olarak Sultan'ın mübarek gözlerinin önünde olması için, özel olarak Sultanlık Sarayı'na alındı ve kendisiyle maiyetindeki adamlarına, gerektiği miktarda maaş bağlandı. Bu maaşı, her ay Haydar Mirza'nın vekilleri alacaklardı. Sultan, Mehdi Kuli Han'ın dönmesine izin verdi. Mehdi Kuli Han, merramına kavuşmuş olarak ve sevinç içinde döndü; fakat Şah'ın Sarayı'na varır varmaz, öldürülmesi için Şah tarafından emir verildi.

Aynı yıl Şah Abbas, Yezd ve İsfahan tarafına gitti. Üç ay sonra da oradan ayrılarak, ulu atası Şeyh Safi-

yeddin Erdebilî'nin türbesini ziyaret etmek üzere Azerbeycan'a gitti. Bu ziyaret ödevini yerine getirdikten ve sadakalar, adaklar dağıttıktan sonra Kızılağaç'da birkaç gün avlanarak vakit geçirdi; sonra da Kazvin'e döndü. Orada, Geylan Valisi Han Ahmed'in başkaldırdığı haberini alınca, kendisini ve ailesini nihai olarak ortadan kaldırmaya karar verdi. Ahmed Han ise kötü haberi duyar duymaz, Lankrud taraflarına kaçmak zorunda kaldı. Fakat gönderilen askeri birlik kendisine yetişti. Bunun üzerine Han Ahmed, yanında bulunan az sayıdaki arkadaşlarıyla birlikte, elindeki gümüş kapları ve döşemeleri de alarak, yün tüccarı Hoca Hüsameddin Lankrudî'nin yardımıyla, yün yüklü bir gemiye binerek Şirvan tarafına gitti. Orada Şirvan Valisi ve Muhafızı Hadım Hasan Paşa kendisini izzet ve ikramla karşıladı ve şenlik içinde Şemahi'ye götürdü. Oradan da durumunu, İstanbul'da bulunan Sultanlık tahtına arzetti. Bunun üzerine Han Ahmed'in hızla yüce Asitane'ye gönderilmesi için kesin emir geldi.

Şah Abbas ise, bizzat saldırıyı sürdürüp Geylan üzerine yürüdü ve o ülkenin bütün şehirlerini istila etti. Oramın muhafızlığını ve işlerinin yönetimini de güvendiği adamlarına verdi; sonra izzet ve azamete merkezine döndü.

1000(1592) Yılı: Sultan Murad Han, Ferhad Paşa'yı vezir-i azamlık görevinden azletti ve bu görevi Siyavuş Paşa'ya verdi.

Bu yıl Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa, kafirlere karşı, ahde ve verilen sözlere aykırı bir tutum takındı. İki taraf arasında bu yüzden birtakım çatışmalar ve çarpışmalar başgösterdi. Önce Hasan Paşa, kafirlere karşı saldırıya geçti. Bunun üzerine onlar da büyük topluluklar halinde saldırdılar ve Hasan Paşa'yı 10,000 Müslümanla birlikte öldürdüler. Bunların 5,000'i Rumeli askerlerin-

dedi. Bunun sonucu olarak o günden sonra Rumeli sınırlarında güvenlik sarsıldı ve durum kötüleşti.

Aynı yıl Şah Abbas, Cacırm sınırlarına kadar ilerlemiş olan Abdullah Han'ın oğlu Abdülmümin Han'la çarpışmak ve kendisini püskürtmek üzere Kazvin'den harekete geçti. Şahlık kafilesi Bestan otağına varınca, Abdülmümin Han kendisine karşı direnemedi ve Nisabur tarafına yöneldi. Fakat Şah, Damğan Sultanî Meydanı denilen yere kadar kendisini kovaladı. Orada ise, ihtiyatlı davranmaya karar vererek geri döndü ve Sebzavar ile İsfarayn'ı istila ederek bir muhafız birliği bıraktıktan sonra Kazvin'e döndü.

Bu sıralarda, Geylan ayak takımından bir topluluğun isyan ettikleri ve taşkınlık yaptıkları haberleri Sultan'ın⁽³⁹⁸⁾ kulaklarına gitti. Bunun üzerine Şah Abbas, Ferhad Han'la Korucubaşı Hüseyin Bey Şamlu'yu görevlendirerek Geylan'a gönderdi. Ferhad Han, kargaşalığı büyük bir sertlikle bastırdı. Sonra da bu fırsattan yararlanarak, Bayındır Han Talıs ile kendisi arasında eskiden beri mevcut bulunan ve komşuluktan, rekabetten doğmuş olan düşmanlık yüzünden, babası adına Estara valiliğinde bulunan Bayındır Han Talıs'ın oğlu Hamza Han'a bazı suçlamalarda bulundu. Bu nedenle Şah Abbas'tan, Estara üzerine de yürümesi için kolayca izin almayı başardı. Orada baba-oğul kendisine karşı direnemediler ve Estara'yı terkederek Bağdad'a gidip iltica ettiler. Ferhad Han ise, Hamza Han'ın oğlu İrec Han'ı öteki kardeşleriyle birlikte yakaladı ve hepsini öldürdü. Ayrıca Rum⁽³⁹⁹⁾ ülkesine iltica etmiş olan baba-oğul da, üzüntüden ve ke-
derden orada öldüler.

1001(1593) Yılı: Özbek Abdullah Han, Harzem'e

(398) Şah Abbas'ı kastediyor. (M.E.B.)

(399) 85 No.'lu nota bakınız.

saldırıp orayı ele geçirmeye karar verdi. Bu amaçla güçlü bir şekilde harekete geçerek o ülkeyi istila etti ve sultanların, hükümdarların soylarından gelmiş olan beylerinin çoğunu esir alıp öldürdü. Bunlardan, yalnız Hacım Han, oğlu ve o ülkenin hükümdarı olan Nurım Han kurtuldular. Bunlar büyük bir güçle ve mucize kabilinden ölümden kurtularak, Esterabad yoluyla Şah Abbas'ın hizmetine geldiler. Abdullah Han ise, fethedilen ülkenin muhafızlığını ve savunmasını yapacak olan adamlarını tayin ettikten sonra ülkesine döndü.

Aynı yıl Sultan Murad Han, Siyavuş Paşa'yı vezir-i azamlık görevinden azletti ve Sinan Paşa'yı Vezir-i Azam, Ferhad Paşa'yı da ikinci Vezir tayin etti. Ayrıca Sinan Paşa'yı, muzaffer Osmanlı ordusunun serdarhğına getirdi ve kendisini Rumeli'ye gitmekle görevlendirdi. Devlet işlerini çekip çevirmeye, millet işlerini yönetmeye de, kendisine vekil olarak Asitane'de kalacak olan Ferhad Paşa memur edildi. Bunun üzerine Sinan Paşa, Sultanlık emri gereğince, sayısı ağaç yapraklarından ve çöl kumlarından fazla olan büyük bir orduyla harekete geçerek Bıdun⁽⁴⁰⁰⁾ sınırına gitti. Sağlam bir kale olan Kumran Kalesi'ni kafirlerin elinden aldı ve oraya hem kaleyi, hem de vilayeti savunma görevinde bulunacak bir Müslüman topluluğunu bıraktıktan sonra, muzaffer olarak Osmanlı ordularının kışlağı olan Belgrad Kalesi'ne döndü.

Aynı yılın sonlarında Şah Abbas harekete geçip, Hurremabad'da bulunan Loristan Hükümdarı Şahverdi'nin üzerine yürüdü. Şahverdi kendisine karşı direnemedi ve ülkeyi boşaltarak ayrılıp gitti. Bunun üzerine Şah, Mehdi Kuli Han Şamlu'yu Loristan'a Muhafız olarak tayin etti ve ülkesinin merkezine döndü.

(400) 244 No.'lu nota bakınız.

1002(1594) Yılı: Abdülmümin Han, Şah Abbasın Horasan'a yürümesi sırasında ele geçirmiş olduğu Sebzavar Kalesi'nin üzerine öfkeyle yürüdü; kaleyi kuşatarak kısa bir süre içinde kuvvet yoluyla ele geçirdi; orada bir tek kişiyi dahi hayatta bırakmayarak, fark gözetmeden küçük büyük herkesi öldürdü; sonra da Belh tarafına döndü.

Aynı yıl Vezir-i Azam Sinan Paşa ile Tatar Hanı Gazi Giray arasında düşmanlık çıktı. Bunun detayı şöyledir:

Kumran Kalesi'nin fethi sırasında küffar ordusunun yenilgiye uğramasından, Tuna Nehri üzerinde bir köprü kurulmasının ve kafirlerin kuvvetinin yıkılmasının başarısı, aslında Tatar ordusuna aitti. Tatar ordusunun o çarpışmalarda büyük ve açık hizmetleri görülmüştü. Tatarlar Erdel Vilayeti'ni yağma ve talan etmişlerdi ve birçok mühimmat, bol miktarda ganimet alıp Osmanlı ordusuna getirmişlerdi. Osmanlı ordusu da bu ganimetler sayesinde mutlu bir vakit geçirmişti. Tatar Hanı, bu hizmetlerin karşılığında, Osmanlı Serdarı'nın kendisiyle ilgilenmesini ve onu korumasını umuyordu. Fakat Sinan Paşa, onun hizmetlerini unutmuş göründü; hatta ordunun görevi ve başarıları konusunda yüce Sultanlık tahtına sunduğu raporda bütün bu hizmetleri kendi oğlu Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya maletti. Han Gazi Giray bu işin içyüzünü öğrenince, bazı ileri gelenlerle birlikte, Serdar'ın yüce saltanat işlerini yönetmekteki kusurlarını ve gevşekliklerini kapsayan bir rapor sundu. Bu da Sinan Paşa'nın vezirlik ve serdarlık görevinden azledilmesine ve bu görevlerin Ferhad Paşa'ya verilmesine yol açtı.

Aynı yılın Rebiyülevvelinin başlarında, Şah Abbas, avlanmak amacıyla Isfahan Şehri'ne gitti ve orada izzet ve ikballe iki ay kadar kaldı. Sonra oradan Kazvin'e döndü ve hemen oradan ayrılarak Geylan tarafına gitti; ora-

daki başkaldırcıları, asileri tedibetti. Ayrıca Reş Valisi Ali Bey'i de yakaladı ve tutuklayarak Alamut Kalesi'ne gönderdi.

1003(1595) Yılı: En ulu Sultan ve muazzam Hakan Sultan Murad Han öldü. Bu Sultan'm maziyetlerini, ve onun ölümüyle dünyanın uğradığı büyük kaybı, ağır felaketi tasvir etmekten hem kalem aciz kalır hem de dil yorgun düşer. 21 yıl hüküm sürdükten sonra, 16 Cema-ziyelevvele tesadüf eden salı günü, Saltanat merkezi Konstantiniye'de Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun temiz ruhu, «ey güvenlik içindeki can! razı olmuş ve razı edilmiş olarak Rabbine dön»⁽⁴⁰¹⁾ çağrısına uydu. Onun güneşi, «her nerede olursanız ölüm size yetişecektir» ayetinin batış ufkunda battı. Sayfası katlanarak «yeryüzündekilerin tümü fanidir»⁽⁴⁰²⁾ mührüyle mühürlendi.

Öte yandan bu merhum ulu Sultan'ın egemenliği altında bulunan ülkeler Habeşistan'dan başlayarak Yemen, Hicaz, Yesrib⁽⁴⁰³⁾, Umman Denizi kıyıları, Basra, Ah-sa⁽⁴⁰⁴⁾, Bağdad, Irak⁽⁴⁰⁵⁾, Nihavend'i, Tebriz, Azerbaycan Vilayetinin çoğu, Ermenistan ve Demirkapı sınırı olan Şirvan'ın nihayetine kadar uzanıyordu. Ayrıca Gürcistan Vilayeti'nin bir kısmı, Kulzum'un⁽⁴⁰⁶⁾ kuzey tarafındaki Kefe, Azak, Akkerman, Rumeli Vilayeti'nin nihayetinde bulunan, Üngürüs⁽⁴⁰⁷⁾, Bıdun⁽⁴⁰⁸⁾, ve Tamışvar vilayetleri, Karaboğdan, Leh⁽⁴⁰⁹⁾, Erdel ve Macar ülkeleri de onun egemenliği altındaydı.

(401) Tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)

(402) Tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)

(403) Hicaz'daki Medine Şehri'nin eski adı. (M.E.B.)

(404) Arap Yarımadasının doğusunda bir bölge. (M.E.B.)

(405) 89 No.'lu nota bakınız.

(406) 373 No.'lu nota bakınız.

(407) 73 No.'lu nota bakınız.

(408) 244 No.'lu nota bakınız.

(409) Esztergom. (M.E.B.)

Uzunluğu, 1,000, genişliği de 600 fersahtan fazla olan bu şehirlerin ve ülkelerin genişliğine rağmen, Sultan'ın büyük himmeti ve özlemi bununla da yetmiyordu. Bu nedenle Macar ve Erdel Vilayetlerinin tümünü fethetmeye karar vermiş ve buna hazırlanmıştı. Fakat o sırada Allah'ın rahmetine kavuştu ve bu geniş ülkeyi bırakarak, yüzölçümü üç zira'dan fazla olmayan bir toprakla kanaat getirip, yetindi; arkasından da, Müslümanlığın doğduğu günden bugüne kadar hiçbir sultanın toplayamadığı bol hazineler, sayısız mal ve büyük ordular bıraktı.

Kendisinden sonra saltanat tahtına, oğlu Eb'ül-Muzaffer Sultan Mehmed Han -Allah onu zamanın afetlerinden korusun- geçti. Kendisi o sırada 18 yaşındaydı ve annesi tarafından bir gemiyle Mağnisa'dan Saltanat merkezi Konstantiniye'ye götürüldü. Aynı yılın 20 Cemaziyelevveline rastlayan cuma günü, ulu babasının yerine Saltanat tahtına oturdu. Aynı gün, ölüm haberi dört gün gizlenmiş olan babasının cenazesini, aynı gün öldürmüş olduğu 19 kardeşinin cenazeleriyle birlikte, bilginlerin, faziletliilerin, vezirlerin ve ileri gelenlerin katıldıkları hazin bir törenle kaldırdı. Bunların hepsinin namazını birlikte Ayasofya Camii'nin yakınında kıldılar ve kendisini, babası Sultan Selim Han'ın -üzerine rahmet yağmuru yağsın- türbesi civarına gömdürdü. Sultan Murad Han -Allah kendisine rahmet etsin- 42 yaşındaydı ve 21 yıl hüküm sürmüştü.

Aynı yılın sonlarında Sultan Mehmed Han, vezir-i azamlık görevini eski kural gereğince Ferhad Paşa'ya verdi ve kendisini Osmanlı ordularına Serdar tayin ederek Rumeli bölgesine gönderdi. Fakat Serdar orada gevşek ve zayıflık gösterdiği için bundan cesaret alan kafirler Müslümanların ülkesine göz diktiler ve saldırıya geçerek Estergon Kalesi ile diğer bazı kaleleri ele geçirdiler,

başka şchirlerin bir kısmını da tahrip ve yağma ettiler ve Urusçuk⁽⁴¹⁰⁾ Şehri'ne kadar ilerleyerek orada Müslümanların başına felaketler getirdiler. Bu durum, Sultan Mehmet Han'ın öfkesini ve gazabını Ferhad Paşa'ya kadar kabarttı. Sultan, adamlarından birini Serdar'ı öldürmesi için göndermeye ve vezir-i azamlık göreviyle serdarlığı Sinan Paşa'ya vermeye karar verdi. Fakat Ferhad Paşa'nın dostları ve ahbabları, Sultan'ın emri gereğince kendisini cezalandırmakla görevlendirilmiş bulunanlar henüz oraya varmadan önce ona işin içyüzünü bildirdiler. Bunun üzerine Ferhad Paşa görev yerinden kaçıp İstanbul'a dönmeye muaffak oldu ve orada bir kaç gün gizlendi. Sonunda Sultan, durumunu öğrenerek kendisini yakalayarak hapse attı ve birkaç gün sonra da öldürüldü. Sinan Paşa'ya gelince, o da görevine muaffak olamadı ve kafirler tarafından ağır bir yenilgiye uğradı. Bu durum, onun da tekrar vezir-i azamlık ve serdarlık görevlerinden azledilmesine yol açtı.

1004(1596) Yılı: Sultan Mehmed Han bütün himmetini ve güçlerini ülkenin imarına, halkın refahına ve ülkenin her tarafında doğru bir teraziyle adalet ve insafın dağıtılmasına yöneltti. Adaletinin ünü ve insafının yankısı medeni dünyanın her tarafında yayıldı. Vezir-i azamlık görevini, yetenekli Vezir İbrahim Paşa'nın⁽⁴¹¹⁾ eline verdi.

Sultan Osmanlı tahtına yeni çıkmış olmasına ve bu nedenle ülkede genel durumun istikrarsız bulunmasına rağmen, mutlu Sultan'ın tehevür ve hiddet derecesine varan bir cesaret ve yiğitliğe sahip olması dolayısıyla, Allah'ın, «Allah seni insanlardan korur» sözü ile «Allah senin için onlara yeter» sözüne inançla ve içtenlikte uyararak, biz-

(410) Rusçuk. (M.E.B.)

(411) «Kanije Fatihi» olarak tanınan Damat İbrahim Paşa. (M.E.B.)

zat gidip kafirlerle cihad etmek ve onlara saldırıp kendilerini ülkelerinde boğmak konusunda babalarının ve atalarının gidişini ihya etmeye karar verdi. Bu amaçla en şerefli ve en mutlu saatlerinde İstanbul'dan hareket ederek uçarcasına yol aldı ve ciddiyetle yürüyerek sefere çıktı.

1005(1597) Yılı: Sultan Mehmed Han, 23 Muharremde Eğri Kalesi'nin önlerine vardı. Bu kale, kötü ahlaklı Beç⁽⁴¹²⁾ Kıralının ülkesinde bulunan kalelerin en sağlamlarından idi. Bu yükseklikte Müşteri'ye⁽⁴¹³⁾, sağlamlık ve çetinlikte de bulutlara benziyordu. Sultan'ın emriyle askerler Eğri Kalesi'ni kuşattılar. Her biri kendi sanatında ve meharetinde çağının teki ve zamanının biricigi olan topçularla lağımıcılar mevziler ve hendekler kazmaya, mancınıklar kurmaya, yıldırım gibi taşlar ve iri güllerle atmaya başladılar. Bu yüzden kalenin buçlarında ve köşelerinde arı peteğinki gibi gedikler ve delikler meydana geldi. Ahlaksız kafirler, muzaffer ordunun karşısında kaleyi savunmaktan başka çare bulunmadığını anladılar ve bu yüzden daha çok kahramanlık göstermeye başladılar.

Fakat kuşatmanın üzerinden 12 gün geçince, küfür ve nifak adamları, vezirler ve Yeniçeri Ağası aracılığıyla çarpışmanın durdurulmasını istemek zorunda kaldılar ve canları için aman dileyerek kaleyi teslim etmeyi teklif ettiler. Böylece yüce Allah'm «dilediğini zaferiyle güçlendirir» sözünden fethin ve zafer rüzgarı, muzaffer gazilerin kalblerinin bahçesine esmeye başladı ve mutlu, talihli Sultan'm umutları da gerçekleşerek, «Allah tarafından zafer ve fetih gelirse»⁽⁴¹⁴⁾ sözünün meyvelerinden birini kopardı.

Öte yandan 5,000 kafir kaleden çıkıp sağ salim ülkelere gitmek için harekete geçtikleri sırada, Müslüman

(412) 254 No.'lu nota bakınız.

(413) Jüpiter gezegeni. (M.E.B.)

(414) Tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)

askerleri ansızın İslam hamiyetine ve Muhammedî gayrete kapıldılar ve bu kafirlerden gördükleri hakaret, eziyet ve açık muhalefeti hatırlayarak her taraftan kendilerine saldırdılar ve hepsini kılıçtan geçirdiler. Vezir-i Azam İbrahim Paşa'ya sığınmaya muaffak olan liderlerinden ve ileri gelenlerinden başka bu kafirlerden kurtulan olmadı.

Böylece Eğri Kalesi, sapık inançlı kimselerin pisliğinden ve iğrenç işlerinden temizlenmiş oldu ve yüce Allah'ın, «bir köyü helak etmek istediğimiz zaman, onun bolluk içindekilerine emrederiz, onlar da o köyde ahlaksızlıklar yaparlar, köy de böylece sözüümüze müstahak olur» sözü gereğince tümüyle yakıldı ve yüce Allah'ın «onu tahrip ettik» sözüne uygun düştü. Bu durum karşısında adil ve mutlu Sultan, kalenin restore edilmesi için emir verdi ve o yörenin muhafazası Tamışvar Beylerbeyi Bosnalı Sinan Paşa'ya verdi; ayrıca Sinan Paşa'nın yanında, 12,000 süvari ve piyade ile, gereken malzeme ve mühimmat bıraktı. Kendisi ise mutluluk ve iyilikle, makamına ve geniş ülkesinin merkezine döndü.

Öte yandan Beç ve İspanya Kırالی, Papa, Frenk Dukaları ve Erdel Kırالی, Sultan'm Eğri Kalesi'ni fethetmek için geldiğini haber aldıkları zaman, süvari ve piyade askerlerden kurulu 300,000 kişilik bir ordu kurarak, Eğri Kalesi'nin muhafız birliğinin yardımına gönderdiler. Bu uğursuz ordu, adı geçen kaleye iki günlük mesafeye gelince, kalenin Osmanlıların eline düşmüş olduğunu ve ulu Osmanlı Sultanı'nın büyük olduğunu gördüler. O zaman habıs nefisleri, düşmanlarının yolunu kesmeleri ve kendisiyle çarpışmaya, savaşmaya hazırlanmaları için kendilerini dürttü.

Nihayet bu yılın Rebiyülevvel ayının üçüncü cuma günü, mutlu ve muzaffer Sultan adı geçen kafirlerin üzerine

yürüdü ve onlarla şiddetli bir savaşa tutuştu⁽⁴¹⁵⁾. İki taraftan da savaş kahramanları ve çarpışma kaplanları bütün şiddet ve kasvetleriyle ortaya atıldılar. İki tarafın büyük topları gök gürültüsü güremeye, yıldırım gibi çakmaya ve çöllerdeki, vadilerdeki aslanlar gibi, kaplanlar gibi kükremeye başladılar. İki taraf arasındaki kılıç darbeleri o dereceye vardı ki, yiğit kahraman Behram⁽⁴¹⁶⁾ bu darbeleri görseydi, gördüklerinin korkunçluğundan, elindeki kılıcı atacaktı. Karşılıklı tüfek atışları da aynı derecede şiddetlendi. Sonunda iki ordu tümüyle birbirlerine girdi ve mavi deniz gibi birbirlerine karışarak dalgalanmaya başladı. İpin ucu az daha Müslümanların elinden çıkacak ve Allah'ın birliğine inanan yiğit gazilere az daha uğursuzluk nazarı degecekti. Çünkü kafirler, Müslümanların karargahlarının ve çadırlarının yarısını işgal etmeye muaffak oldular ve düşman piyadeleri uğursuz yıldızların parlak güneşi sarması gibi büyük sultanlık otağım ve çadırlarını sarmaya başladılar.

İşte bu kritik anda, büyük sultanlığın şerefini kurtaran ve büyük halifelik rütbelerini düzene koyan dinin yiğit savunucusu Cağaloğlu Sinan Paşa, yanında Tatar Hanı Gazi Giray'ın kardeşi Fethi Giray olduğu halde, kavgadaki kaplanlar gibi ansızın meydanda göründü ve kendisine zafer, başarı vadedilmiş olan Sultan'ın sağ tarafından gelerek büyük bir şiddet ve içtenlikle kanlı çarpışmaların içine daldı. Kılıçlarını kafirlerin kırmızı kanlarıyla sulayarak Yemen akiki gibi kırmızıya çevirdiler. Bu durum karşısında ulu Sultan da cesaretlenerek Rüstem⁽⁴¹⁷⁾ gibi atlayarak, yürümekte olan ve Padişahlık karargahına dal-

(415) Sözkonusu olan savaş, Haçova Meydan Savaşı'dır. (M.E.B.)

(416) Bir İran efsane kahramanı. (M.E.B.)

(417) Bu kitabın 1. cildinin 23. sayfasında adı geçen Kürt kahramanı Rüstem-i Zal. (M.E.B.)

mış bulunan bu toplulukların üzerine içtenlikle bir hamle yaptı ve onları karargahın yolundan püskürttü.

Çarpışma, o belli günde hazır bulunanların tahmini-ne göre, süvari ve piyade olmak üzere 120,000 kafirin öldürülmesiyle sonuçlandı. Kalanlar ise kaçmayı, sebat ve direnmeye tercih ettiler ve yüce Allah'ın «aslandan kaçan eşekler gibidir» sözü onlara uygun düştü.

Ulu Sultan, açık fethi ve zaferi kendisine lütfettiği için yüce Allah'a şükretti. Vezirler, komutanlar, ileri gelenler ve devlet erkanı ile ordu erkanı büyük halifelik makamının çevresinde toplanarak Allah'a hamdettiler ve Sultan'ı kutladılar. Sultan da sevincini ve memnunluğunu belirterek vezir-i azamlık görevini Sinan Paşa'ya verdi. Sonra, çarpışma sırasında korkaklık ve zayıflık gösterecek kaçmış olan bazı hassa komutanlarının ve çavuşlarının başkalarına ibret olsunlar diye öldürülmelerini emretti. Çetin anlarda hizmette fedakarlık göstermiş ve savunmada kendilerini ölüme atmış olanları da, akranlarından imtiyazlı bir duruma geçecek ve başkalarına karşı övünecek duruma gelmelerini sağlayan hil'atler ve yüksek rütbelerle taltif etti.

Güzel şiir yazan şairlerle güzel yazı yazan belagatli yazarlar, bu büyük çarpışmayı ve açık fethi son derece güzel bir üslupla tasvir etmeye başladılar; uzak yakın herkesin öğrenmesi, büyük küçük herkesin hatırında tutması için bu zaferin haberini ülkenin her tarafına duyurdular; böylece bu cesur, bu yiğit Sultan'ın haberini, ve din uğrunda, barış ve güvenlik direklerini sağlam temellere oturtmak uğrunda giriştiği cihad ve gazada onun sarsılmaz himmetinin ulaştığı dereceyi bütün ülkede yaydılar.

Allaha şükürler olsun. Kalem, Küdristan beylerinin ve

hükümdarlarının anılarının açıklanmasını, Al-ı Osman Sultanlarının devrinden de özet olarak 316 yıllık olaylarla birlikte hazırlayıp yazdıktan sonra; ve mutlu hümayun cülusu⁽⁴¹⁸⁾ gününün anısıyla muazzam Sultanımız, dünyanın meskun olan dörtte birinin Sultanının⁽⁴¹⁹⁾ yaptığı ilk başarılı gazayı açıklamakla şereflendikten sonra; bu kitabın girişinde de belirttiğimiz gibi, sözü uzatmamayı ve yazmakta fazla ileri gitmemeyi, bu kitabı yazmaktan, ulu babalarını ve atalarını anmaktan başka bir amacımızın bulunmadığı Dünya Padişahı'nın devletinin devamı için kudretli Padişah Allah'a dua etmekle sözümüzü bitirmeyi kendimiz için bir ödev biliriz.

Bu zavallıyı⁽⁴²⁰⁾ sermayesinin azlığı, güçsüzlüğü, hatırının ve gönlünün kırıklığı, fikirlerinin dağınıklığı ve kalbinin kararsızlığına rağmen muaffak eden, başarıyı kendisine arkadaş ve desteğini kendisine yardımcı kılan o Sultan'a⁽⁴²¹⁾ şükürler ve şükürler olsun ki; kendisine, bu yapraklarda ve satırlarda kısa bir zaman ve kısa bir süreç içinde, Kürdistan olaylarının ve meselelerinin çoğunu, Al-ı Osman hakanlarının çağdaşı olan İran ve Turan Sultanlarının durumlarıyla birlikte, gücü ve imkanı oranında rivayetlerin en doğrusunu seçmek ve haberleri, hikayeleri en doğru şekilde aktarmak konusunda bütün çabasını ve dikkatini harcayarak toplama olanağım verdi.

(418) Mehmed III.'ün tahta çıkışını kastediyor. (M.E.B.)

(419) Mehmet III.'ü kastediyor. (M.E.B.)

(420) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

(421) Allah'ı kastediyor. (M.E.B.)

TARİHİ KAYNAKLAR :

Tarih-i Al-ı Osman

Yafiî Tarihi

Cihan-Ârâ

Habib el-Siyer

Hiredname

Ravzat el-Safa

Zübdet el-Tevarih

Ziyet el-Kulub

Zafername

Feth el-Bilad

Tarih-i Güzide

Mir'at el-Cenan

Metla' el-Sa'deyn

Nefchat el-Üns

İçindekiler

Önsöz	5
Şerefname'ye Ek	7
Osmanlı Sultanlarının Soyu ve Rum Ülkesine Gelişleri	9
Süleyman Şah'ın Fırat Nehri'nde Boğulması	12
Ertuğrul Bey'in, Selçuklu Sultanı'nın Huzuruna Girişi	13
Ertuğrul Bey'in Ölümü ve Osman Gazi'nin Başa Geçmesi (1288)	14
Osman Gazi'nin Bağımsızlığını İlan Etmesi (1290)	15
İran'da Keyhatu Han'ın Başa Geçmesi (1293)	16
Keyhatu Han'ın Öldürülmesi, Gazan Han'ın Başa Geçmesi ve Müslüman Olması (1295)	21
Gazan Han'ın Ölmesi ve Olcaytu Han'ın Başa Geçmesi (1304)	26
Olcaytu Han'ın Ölmesi (1317)	31
Olcaytu'nun Oğlu Ebu Said'in Başa Geçmesi (1318)	32
Bursa'nın Orhan Gazi Tarafından Alınması (1323)	33
Osman Gazi'nin Ölmesi (1327)	35
Orhan Gazi'nin, Osmanlı Devleti'nin Başına Geçmesi (1327)	36
Orhan Gazi'nin Ölmesi ve Murad I.'in Tahta Çıkması (1361)	59
Timurleng'in Keş Şehri'nde Tahta Çıkması (1370)	65
Murad I.'in Kosova Savaşı'nda Şehit Düşmesi (1391)	73

Yıldırım Bayezid'in Tahta Çıkması (1391)	74
Murad I.'e Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler	74
Yıldırım Bayezid'in Selanik, Timur'un da Bağdad ve Kürdistan'ı almaları (1394)	76
Timur'un Hindistan'ı istila etmesi (1399)	78
Yıldırım'la Timur Arasında Ankara Savaşı'nın Yapılması ve Yıldırım'ın esir düşmesi (1402)	78
Yıldırım'ın Ölmesi (1403)	79
Yıldırım'a Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler	79
Timur'un Ölmesi ve Oğlu Şahruh'un Tahta Çıkması (1405)	81
Çelebi Sultan Mehmed'in Tahta Çıkması (1414)	84
Şeyh Bedreddin Simavi'nin İdamı (1421)	87
Çelebi Mehmed'in Ölümü, Bıraktığı Eserler ve Murad II.'nin Tahta Çıkması (1423)	88
Çelebi Mehmed'e Çağdaş Olan Bilgin ve Şeyhler	89
Düzmece Mustafa Olayı ve İdamı (1423 - 1424)	90
Murad II.'nin Tahttan Feragat Etmesi ve Oğlu Mehmet II.'nin Tahta İlk Çıkması (1442)	99
Murad II.'nin İkinci Kez Tahta Çıkması ve Mehmed II.'nin Manisa'ya Gönderilmesi (1445)	101
Şahruh'un Ölmesi (1447)	101
Uluğ Bey'in, Oğlu Tarafından Öldürülmesi (1450)	104
Murad II.'nin Ölmesi ve Mehmed II.'nin İkinci Kez Tahta Çıkması (1451)	104
Murad II.'nin Eserleri	106
Murad II.'nin Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler	107
İstanbul'un Mehmed II. (Fatih) Tarafından Alınması (1453)	111
Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah'ın, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Adamları Tarafından Öldürülmesi (1468)	117
Timuroğullarından Sultan Ebu Said'in Uzun Hasan Tarafından Öldürülmesi (1469)	119
Fatih ile Uzun Hasan Arasında Otlukbeli Savaşının Yapılması (1475)	122
Uzun Hasan'ın Ölmesi (1478)	123
Fatih'in Ölmesi, Oğlu Bayezid II.'nin Tahta Çıkması ve Fatih'in Eserleri (1482)	124
Fatih'in Çağdaş Olan Bilginler ve Şeyhler	125
Cem Sultan Olayı (1483)	128
Şah İsmail-i Safevi'nin İran'da Yönetimi Ele Alması (1502)	134

Şah İsmail'in Bağdad'ı alması (1509)	146
Selim I.'nin (Yavuz) Babası Bayezid II.'yi Tahttan İndirerek Osmanlı Tahtına Çıkması ve Babasının Ölmesi (1512)	151
Bayezid II.'nin Bıraktığı Eserler	154
Bayezid II.'nin Çağdaşı Olan Bilginler ve Şeyhler	155
Yavuz'la Şah İsmail Arasında Çaldıran Savaşının Yapılması (1514)	158
Yavuz'un Suriye ve Filistin'i Alması (1516)	161
Yavuz'un Mısır'ı Alması (1517)	161
Yavuz'un Ölmesi ve Oğlu Süleyman I.'in (Kanuni) Tahta Çıkması (1520)	163
Yavuz'un Eserleri, Çağdaşı Olan Bilginler ve Şeyhler	164
Şah İsmail'in Ölmesi ve Oğlu Şah Tahmasp'ın Tahta Çıkması (1524)	168
Şah Tahmasp'ın Özbek Ordusunu Yenmesi (1529)	176
Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana'yı Kuşatması (1530)	178
Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Üzerine Yürütmesi (1535)	183
Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdad'ı Alması (1535)	184
Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz'e Girmesi (1536)	186
Şah Tahmasp'ın Van'ı Alması (1536)	187
Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan'ı Alması (1539)	191
Özbek Hükümdarı Ubeyd Han'ın Ölmesi (1540)	192
Şah Tahmasp'ın Tiflis'i Alması (1541)	193
Kanuni Sultan Süleyman'ın Peşte'yi Alması (1542)	194
Şah Tahmasp'ın Gürcistan'ı İstila Etmesi (1547)	198
Kanuni Sultan Süleyman'ın Azerbaycan Üzerine Yürütmesi ve Van'ı Alması (1549)	198
Şah Tahmasp'ın Van'ı Alması (1552)	205
Kanuni Sultan Süleyman'ın Nahcivan Seferine Çıkması ve Oğlu Şehzade Mustafa'yı Öldürmesi (1553)	206
Hind Hükümdarı Mirza Hümayun'un Ölmesi (1555)	207
Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid'in İran'a Sığınması (1559)	212
Şehzade Bayezid'in Kazvin'de Öldürülmesi (1562)	219
Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferine Çıkması (1566)	226
Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölmesi ve Selim II.'nin Tahta Çıkması (1566)	227

Kanuni'nin Eserleri	229
Kanuni'ye Çağdaş Olan Bilgin ve Şeyhler	232
Kıbrıs'ın Osmanlılar Tarafından Alınması (1571)	240
Şah Tahmasp'ın Geylan'ı İstila Etmesi (1568)	234
Selim II.'nin Ölmesi ve Murad III.'ün Tahta Çıkması (1574)	245
Şah Tahmasp'ın Ölmesi (1576)	246
Şah İsmail II.'nin İran Tahtına Çıkması (1576)	249
Şah İsmail II.'nin Ölmesi (1578)	252
Sultan Muhammed Mirza'nın İran Tahtına Çıkması (1578)	254
Murad III.'ün İran Üzerine Ordu Göndermesi (1579)	255
Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan ve Gürcistan Üzerine Yürümesi (1580)	255
Sokullu Mehmed Paşa'nın Öldürülmesi (1581)	259
Murad III.'ün, Vezir Ferhad Paşa'yı İran'la Savaşan Orduların Serdarlığına Tayin Etmesi (1584)	268
Ferhad Paşa'nın Gürcistan'a Saldırması (1584 - 1585)	269
Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Sadrazamlık ve Serdarlık Görevlerine Atanması (1584 - 1585)	270
Osman Paşa'nın Tebriz Üzerine Yürümesi (1585 - 1586)	272
Osmanlı Ordusunun İran'dan Çekilmeye Başlaması (1585 - 1586)	273
Osman Paşa'nın Ölmesi ve Sinan Paşa'nın Serdar Olması (1585 - 1586)	276
Ferhad Paşa'nın İkinci Kez Serdar Olması (1586)	277
Ferhad Paşa'nın Tebriz'e Girmesi (1586)	281
Ferhad Paşa'nın Gürcistan'a Saldırması (1587)	283
Özbek Hükümdarı Abdullah Han'ın Horasan'ı İstila Etmesi (1587)	283
Şah Abbas'ın Kavzin'de İran Tahtına Çıkması (1587)	285
İran'la Osmanlı Devleti Arasında Barış Yapılması (1590)	291
Özbek Hükümdarı Abdullah Han'ın Harzem'i İstila Etmesi (1593)	295
Murad III.'ün Ölmesi ve Mehmed III.'ün Osmanlı Tahtına Çıkması (1595)	298
Mehmed III.'ün Eğri Kalesi'ni Alması (1597)	301
Mehmed III.'ün Haçova Savaşı'nı Kazanması (1597)	303

ANT'IN BELGESEL KİTAPLARI

- **MİLİTANA NOTLAR**, Victor Serge, 7,5 Lira.
- **ŞEREFNAME** (Kürt tarihi) Şeref Han, 20 Lira.
- **MARKSİST EKONOMİ EL - KİTABI**, I cilt Ernest Mandel, 20 Lira
- **MARKSİST EKONOMİ EL - KİTABI**, II. cilt Ernest Mandel, 20 Lira.
- **DİNİN TÜRK TOPLUMUNA ETKİLERİ**, Muzaffer Sencer, 12,5 Lira.
- **TÜRKİYE'DE KÖYLÜLÜĞÜN MADDİ TEMELLERİ**, Muzaffer Sencer, 10 Lira
- **FAŞİZM VE DEVRİMCİ HALK CEPHESİ**, Çetin Özek, 20 Lira
- **EMPERYALİZM, TEKELCİ KAPİTAL VE TÜRKİYE**, Sedat Özkol, 7,5 Lira
- **ŞEHİR GERİLLASI**, Carlos Marighella, 7,5 lira.
- **HAVANA DURUŞMASI**, Enzensberger, 276 sayfa, 12,5 lira.
- **TÜRKİYE'DE KAPİTALİSTLEŞME VE SINIF KAVGALARI**, A. Şaurov - Y. Rozaliyev, 10 lira
- **YUNANİSTAN DOSYASI**, Konstantin Çukalas, 10 Lira.
- **ASYA TİPİ ÜRETİM TARZI**, 352 sayfa, 15 Lira.
- **FİLİSTİN'DE HALK SAVAŞI VE ORTADOĞU**, Nayif Havatme, 310 sayfa, 10 Lira.
- **DOĞU'DA ULUSAL KURTULUŞ HAREKETLERİ V. İ.** Lenin, 416 sayfa, 15 Lira.
- **27 MAYIS VE YÖN HAREKETİNİN SINIFSALELEŞTİRİSİ**, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, 12,5 Lira.
- **DEVİRİM AÇISINDAN KÖY ENSTİTÜLERİ VE TONGUÇ**, Engin Tonguç, 20 Lira.

- **KEMALİST DEVRİM İDEOLOJİSİ**, Emin Türk Eliçin 15 Lira.
- **SOSYAL DEVRİMLER, ULUSAL SAVAŞLAR**, Nehru'dan Indra Gandhi'ye hapisane mektupları, 15 Lira.
- **OSMANLILARIN YARI SÖMÜRGE OLUŞU**, Tevfik Çavdar, 7,5 Lira.
- **GİZLİ BELGELERLE BARIŞ GÖNÜLLÜLERİ**, Müslim Özbalkan, 10 Lira.
- **PENTAGONİZM**, Juan Bosch, 5 Lira.
- **GERİ BIRAKTIRILMIŞ TÜRKİYE**, Dr. Sedat Özkol 5 Lira.
- **HİLAFET VE ÜMMETÇİLİK SORUNU**, Mehmet Emin Bozarıslan, 12,5 Lira.
- **OSMANLI TOPLUM YAPISI**, Dr. Muzaffer Sencer, 10 Lira.
- **ZAPATA**, Robert P. Millon, 5 Lira.
- **MAVİ GÖZLÜ DEV** (Nazım Hikmet ve sanatı) Zekeriya Sertel, 10 Lira. (Tükendi)
- **DİNLE YANKEE**, Wright Mills, 10 Lira.
- **TÜRKİYE'DE İLERİCİ AKIMLAR** Yıldız Sertel, 15 Lira
- **ÇIZGILI DÜNYA** Ferruh Doğan, 5 Lira.
- **MİLLİ KURTULUŞ CEPHESİ**, Douglas Bravo, 5 Lira.
- **DÜZENİN YABANCILAŞMASI**, İdris Küçükömer, 7,5 Lira, (Tükendi)
- **ANARŞİZM** Duclos — Cohn Bendit 7,5 Lira.
- **ROMAN GİBİ** Sabiha Sertel, 15 Lira.
- **SİYAH İKTİDAR** Stokely Carmichael 7,5 Lira.
- **YAŞANTIM** Yevtuçenko, 5 Lira.
- **NAZİM HİKMETİN POLEMİKLERİ** Kemal Sülker, 7,5 Lira.
- **SABAHATTİN ALİ DOSYASI** Kemal Sülker, 7,5 Lira.
- **GERİLLA NEDİR** Alberto Bayo, 5 Lira. (Tükendi)
- **SAVAŞ ANILARI** (3. Baskı) Che Guevara, 10 Lira.
- **LİDERLER DİYOR Kİ**, Abdi İpekçi 10 Lira.
- **MARKSİZMİN TEMEL KİTABI** Emile Burns, (Toplatıldı)
- **GERİLLA GÜNLÜĞÜ** Che Guevara 10 Lira (Toplatıldı)

Üçyüzelli yıl önce Bitlis Hükümdarı Şeref Han tarafından yazılan ŞEREFNAME'nin Kürt tarihini anlatan birinci cildini daha önce yayınlayarak Türkiye halklarının tarihi üzerine önemli bir belgeyi ANT YAYINLARI, okurlarına sunmuş bulunuyordu.

Türkçe olarak üçyüzelli yıldan beri hiç yayımlanmamış bulunan ŞEREFNAME'nin elinizde bulunan ikinci cildi de, yazarın yaşamış olduğu çağa kadar Osmanlı sultanları ile İran ve Turan krallarının tarihini, kronolojik şekilde ve bilinmeyen yanlarıyla ortaya koymaktadır.

Sadece tarihi bir belge değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yapısını açıklayarak günümüzün araştırmacılarına ışık tutan ŞEREFNAME'nin bu cildini de, Mehmet Emin Bozarslan arapça nüshasından günümüzün konuşulan diline uygun olarak türkçeleştirmiş, ayrıca, çeşitli kaynak taramaları sonunda dipnotlar ve açıklamalarla eseri bir kat daha değerlendirmiştir.